

GRAMATYKA

ŁACIŃSKA

DLA UŻYTKU

MŁODZIEŻY POLSKIÉY.

Jeżeli nie co dobrego zbudujemy, przynajmniej
owym, co lepiéy rozumiéj, damy pobudkę,
aby skarbu swego do ziemi nie kopali.

JAN JANUSZOWSKI.

Wydanie nowe przerobione i pomnożone.

W POZNANIU

u A. MUNKA

i

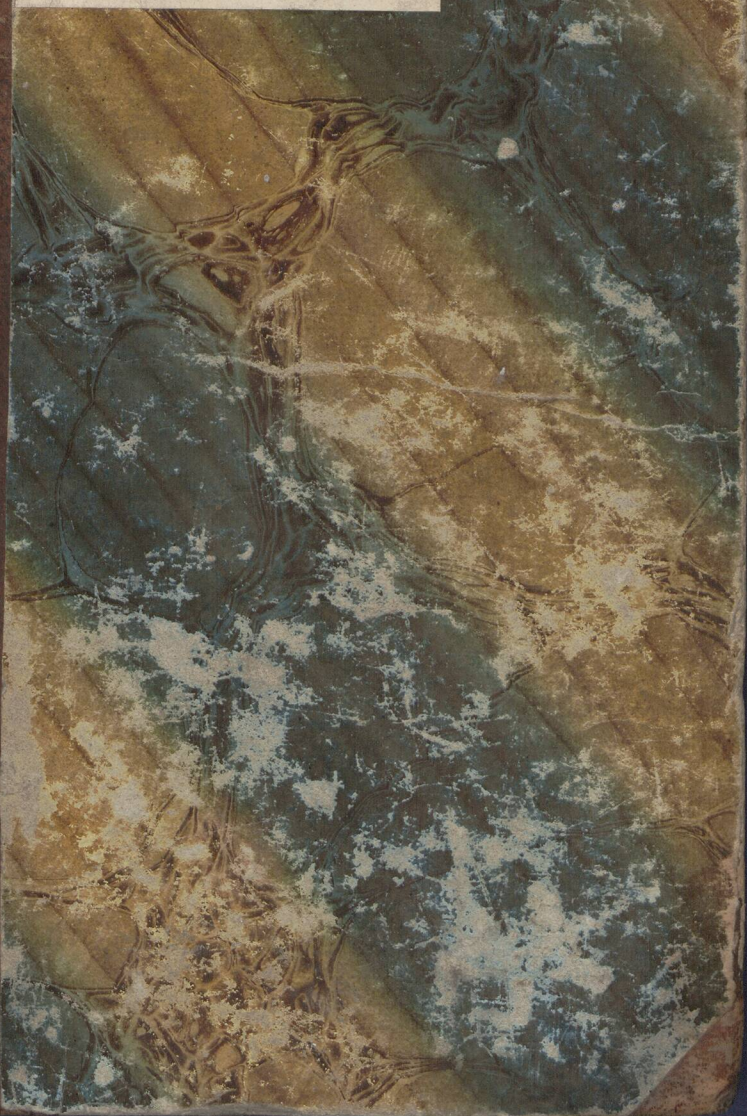
w WARSZAWIE

u ZAWADZKIEGO i J. WĘCKIEGO.

BIBLIOTEKA UNIW. W POZNANIU

1
265700

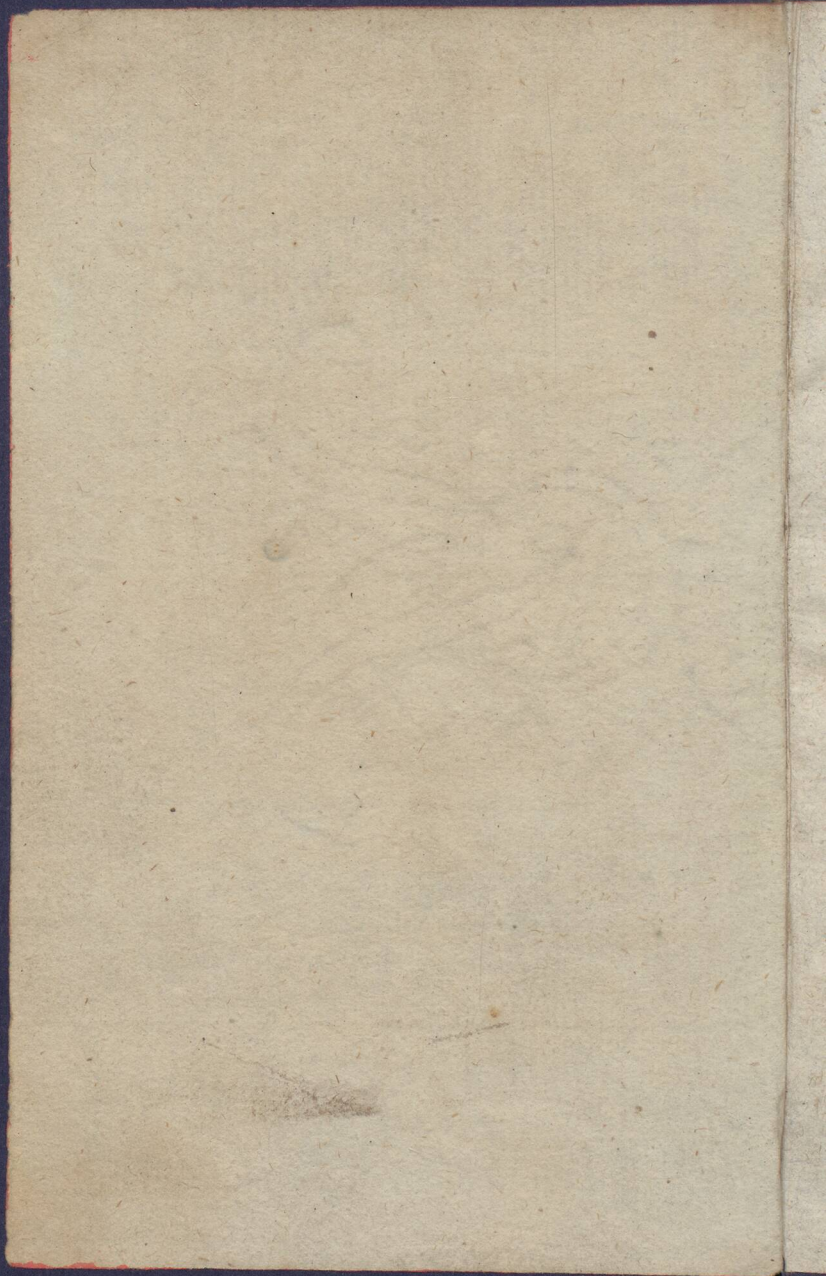

IV 8176

242

N° 43.

GRAMATYKA

ŁACIŃSKA

DLA UŻYTKU

MŁODZIEŻY POLSKIEJ.

Jeżeli, nie co dobrego zbudniemy, przynajmniej
owym, co lepij rozumieją, damy pobudkę,
aby skarbu swego do ziemi nie kopali.

JAN JANUSZOWSKI.

Wydanie nowe przerobione i pomnożone.

W POZNANIU

u A. MUNKA

i

w WARSZAWIE

u ZAWADZKIEGO i J. WĘCKIEGO.

AM 3107

265700 I

VII / 15

1950. Da. 4161

PRZEDMOWA.

Wydaiać przed lat pięciu Gramatykę łacińską do szkolnego użycia, spodziewać się miałem prawo, że Mężowie, którzy ten rodzaj nauk mają na pieczy, pierwszy owoc moich usiłowań przyjąwszy z pobłażaniem, iakie się dobréj chęci należy, względ swóy zechcą mi okazać dogodzeniem proźbie moiéy przez obwieszczenie w publiczném iakiém piśmie świątłego zdania; któreby wykazuiąc niedostateczność méy pracy, i wytykaiąc uchybienia iéy pożyteczność zmniejszaiące, dało mi widocznie poznać, w czém mi ją doskonalić należy, aby przeznaczeniu swemu według szczerých życzeń moich odpowiedzieć mogła. Gdy iednakże oprócz niektórych uwag prywatnie mi udzielonych, szczerpłe tylko i nader ogólne w drukowanych pismach zdarzyło mi się napotykać wzmianki, które, iakkolwiek nie zawsze mogłem uznać za słuszne, *) z szacunkiem iednak i wdzięcznością przyjąłem; zmuszony byłem mniemać, iż ci świątli Mężowie, którzy w tym samym zawodzie pracuiąc, mieli i sposobność i nieiako powinność odezwać się z swym sądem, owoc méy pracy uważali za niégodny takowych względów: bo trudnoby mi było przypuścić i teraz ieszcze, aby uwagi i postrzeżenia swoje chować mieli na przedmowy do własnych dzieł tego rodzaju; iżby, na wzór tandetnych kramarzy, przyganą obcych towarów swoje pokupnieyszemi uczynić.

---

*) Takiém np. jest zdanie iednego z świątłych Professorów, że zamierzyłem sobie Bredera przebrać po polsku: chociaż nie tylko w całym dziele śladu podobnego przedsięwzięcia nie ma, ale i w Przedmowie na k. IX. oświadczyłem wyraźnie, że zamiar takowy, dla niezmiernéy różnicy polskiéy i niemieckiéy mowy i różnéy względności obydwóch do łaciny, za bardzo niestósowny uważam.

Jako zaś czuli oycowie nie zaniedbują niedołą-
żnych dzieci, przeto iż ie od wszystkich wzgardzo-
nemi widzą, ale z tém większą troskliwością nad
ich wykształceniem pracować zwykli; tak i ja,
opuszczony od wszystkich, tém usilniéy sam się
zaiąłem doskonaleniem mego płodu, korzystając
z sposobności, którą mi do tego podało nauczanie
Gramatyki ięzyka łacińskiego w publiczney szkole,
prawie od téy chwili zaraz, kiedy książka moja
wyszła z pod prasy. Wydaię ją więc powtórnie
w postaci wcale różney od téy, iaką miała, kiedy
się po raz pierwszy ośmieliła wystąpić na widok
powszechny: nie tylko bowiem powiększona iest
dwoma rozdziałami, mieszczącemi w sobie naukę
o iloczasiu i o wierszach, ale i w dawniejszym
swym składzie albo zupełney albo w znaczney części
istotney doznała odmiany. Tém śmieléy zaś z nią
występię, ile że w tym czasie przeciągu, iak wiem,
żadne pismo podobnego rodzaju, oprócz małego
Bredera, potrzebie szkół nie starało się dogodzić.

Razem z pierwszym wydaniem Gramatyki, wy-
szedł na widok mały polsko - łaciński Słownik,
który wypracowałem w téy myśli, że szanowny
mój Kolega, Dr. Jacyna, dzieło dla uczniów do
tłumaczenia z polskiego na łacińskie na wzór ni-
emieckiego Derynga lub Krafta wygotuie. Gdy ie-
dnakże ciągle zatrudnienia przy Uniwersytecie War-
szawskim, a potem zawczesna śmierć, nieodżało-
wanego Męża od skutecznienia zamiaru wstrzy-
mała; powziąłem myśl sam się do téy pracy zabrać,
i iuż ją w nieiakiéy części przywiódłem do skutku:
a ieżeli P. Bóg zdrowiem i siłami przedsięwzięcie
i nadal wspierać raczy, w niezbyt długim czasie
spodziewam się ukończyć.

W Poznaniu dnia 1. Kwietnia 1824.

Spis rzeczy.

Wstęp o języku łacińskim.
Karta 1. — Co jest Gramatyka i jakie iéy części. §. 1. — Ogólne prawidła iloczasu czyli prozody. 2.

Część pierwsza. Pisownia.
O pisowni §. 3. — O wymawianiu i czytaniu łaciny. 4. — O pisaniu łacińskich wyrazów. 5. — Znamiona pisarskie. 6.

Część druga. Etymologia.
O częściach mowy. §. 7.

Rozdział pierwszy.
O imieniu w ogólności. §. 8. — Podział imion rzeczownych i ich odmiana. 9. — O przypadkach. 10. — Wzór trzech deklinacyi polskich. 11. — Deklinacya pierwsza łacińska. 12. — Wyjątek imion mających Dat. et Abl. plur. na *abus*, tamże. — Deklinacya druga. 13. — Skrócony Genit. plur. tamże. Uw. — Wyjątki imion mających Vocat. sing. na *e*, tamże W. 1; na *i*, W. 2. —

Odmiana Rzeczownika *Deus*; t. W. 3. — Odmiana Rzeczowników greckich na *os* i *ony*; t. W. 4. — Deklin. trzecia. Jéy zakończenia w pierwszym przyp. i formowanie drugiego. §. 15. — Wzór przypadkowania. 16. — Maiące Accus. sing. na *im*; W. 1. — Ablat. sing. na *i*. W. 2. — na *e* lub *i*. W. 3. — Nominat. plur. na *ia*. W. 4. — Gen. plur. na *ium*. W. 5. — Odmiana Rzeczown. *bos* i *sus*. W. 6. — O przyp. czw. sing. na *a*, a czw. plur. na *as*. W. 7. — plur. na *is* lub *eis*. W. 8. — Odmiana imion zakończ. na *a*. W. 9. — Deklin. czwarta. §. 18. — De Dat. et Abl. plur. na *ubus*; tudzież *ubus* lub *ibus*. 19. — Dekl. piąta. 20. — Uwaga o iéy liczbie mnogiey. t. — Wzór pięciu Dekl. łacińskich. Karta 17. — Uwagi o Deklinacyach. §. 21. — Jak się wyraża w łacinie nasz przyp. siódmy. tamże 5. — O odmianie imion złożonych. t. 8. — O imionach greckich. t. 9. — O imion. ułomnych

S p i s r z e c z y .

co do przypadków. 22. — co do liczb. 23. — O imion. zmieniających znaczenie w liczbie mnogiej. 24. — O odmieniających się podług różnych deklinacji. Karta 20. na końcu §. 24. — O rodzajach imion. 25. — Męsk. rodz. są 26. 1) ze znaczenia, 2) z zakończ., 3) z wyjątku, — Żeńsk. rodz. są 27. 1) ze znaczenia, 2) z zakończ., 3) z wyjątku. — Niżsk. rodz. są 28. 1) ze znaczenia, 2) z zakończ., 3) z wyjątku. — O imion. rodzaju dwójki i mieszanego 29. — O odmianianiu rodzaju w liczbie mn. tamże na końcu.

Rozdział drugi.

O imieniu przymiotnem. §. 30. — Przymiotniki trzech zakończeń. 31. — Ich przypadkowanie. tamże. — Wyjątek dla *meus, ambo, duo*. t. W. 1. — De Genit. sing. na *ius*. t. W. 2. — Przymiotn. dwóch zakończeń i jednego. §. 32. — Przypadkowanie i Uwagi. tamże. — Stopniowanie Przymiotn. 33. — Jak się robi Comparativ. i jak się odmienia. 34. — Jak się robi Superlativ. 35. — O stopniow. Przym. na *er*; niektórych na *ilis*; na *dicus* i *ficus*; na *us* i *is* purum. 36. — Niektóre osobliwe Superl. tamże 5. — Nieforemne: *bonus, malus, magnus, parvus, dives*. t. 6. — Ułomne co do stopni. 37.

Rozdział trzeci.

O liczbach rzymskich, §. 38. — O gatunkach imion liczbowych, 39. — Tabela różnych

gatunków imion liczbowych. 40. — O wyrażaniu się w większych sumach. 41.

Rozdział czwarty.

O zaimku §. 42. — Podział na rzeczowne i przymiotne. 43. — Podział podług znaczenia. 44. — Podział na niezłożone i złożone. 45. — Przypadkowanie Zaimków: *ego, tu, sui; hic, ille, is; qui, quae, quod*; i innych. 46.

Rozdział piąty.

O Słowie. §. 47. — Co jest Subiekt co obiekt. tamże. — Rodzaje Słów. 48. — Słowa *niżskie* tamże. I. — czynne i bierno. 2. — zwrotne. t. 3. — *passiva neutra*. t. 4. — *Deponentia*. t. 5. — *neutro-passiva*. t. 6. — *nisosobiste*. t. 7 i §. 50. Uw. — Podział Słów na pierwotne i pochodne, niezłożone i złożone. 49. — O osobach. §. 50. A. — Trybachi, B. — Imięstwach zwyczajnych i osobliwych. 51. — O czasach 52. — O czasach *omównych* (*tempora periphrastica*) §. 53 i 54. — Rozgatunkowanie czasów. 55. — Uwaga o Imperfect. i Perfect., Fut. simpl. i exact. tamże. — O Słowie *Sum*. 56. — Jego odmiana. 57. — Uwagi o *Sum*. 58. — Uw. ogólne nad Czasowaniem. 59. — Wyprowadzanie form czasowych. 60. — Odmiana Słów czynna. 61. — bierna. 62. — Wzór czterech form czynnych. 63. — biernych. 64. — O odmianie Słów *passiva-neutra* i *niżskich*. §. 65, 2. — O Słowach biorących

Spis rzeczy.

Perfect. i Sup. z innych koniugacyi. Tamże B. — O Słowl z różnych koniug. mających jednakową pierwszą osobę Praes. Indic. tamże C. — Przestroga o zastosowywaniu polszczyzny do łaciny i o iloczasię Koniugacyi. 66. — O Słowach mielőremnych 67. — Possum 68; — Fero. 69; — Volo, Nolo, Malo. 70; — *Eo, Queo* 71; — *Fio* i złożone 72. — O Słowach niómnych. 73. — *Memini, Coepi, Odi.* 74 — *Ave, Salve, Ajo,* i starych niektórych formach. 75. — *Inquam.* 76. — O Słowach nieosobistych. 77. — O *Si, meos,* z zakończeniem czynnym i biernym, 78. — Uwagi o różnieniu znaczenia i zakończenia i o podziale Słów pod tym dwoiakim względem; tudzież które Słowa znaczenie i zakończenie odmieniać mogą. 79.

Rozdział szósty.

- Imięsłowach, co są. §. 80. — Wiele ich ma każde Słowo i które ma. 81. — O tłumaczeniu Imięsł. na polskie, 82.

Rozdział siódmy.

- Przysłówkach. §. 83. — Ich stopniowanie. 84. — Uwagi. 85.

Rozdział ósmy.

- Przyimkach nierozdzielnych i rozdz. §. 86. — O rządzących przypadk. czwartym. 87. — szóstym 88 — *tenus.* t. Uw. — czwartym lub szóstym. 89. — O zamianie końcowey Spółgłoski Przy-

imków w składaniu wyrazów. 90.

Rozdział dziewięty.

- Spóymnikach. Ich różne znaczenia §. 91. — Uwagi. 92.

Rozdział dziesiąty.

- Wykrzyknikach. 93.

Część trzecia. Syntaxis.

- Subiekt, Predykat, Łącznik §. 95 i 96. — Podział składni na prostą i ozdobną; i o szykowanui wyrazów. 97 — Składnia prosta 98.

Rozdział pierwszy.

- Zgodzie. §. 99. — Zgoda wyrazów przymiotnych z Rzeczownikiem 100. — Co jest *epitet*, co *adpozycja*. karta 88. — Uwaga o Predykatkach polskich i łacińskich §. 101. — Zgoda z Trybem bezokolicznym lub całkowitem zdaniem 102. — Uwagi o tłumaczeniu na polskie; o Przymiotn. rzeczownie użytych, i niezgadzaiących się w rodzaju. 103. — O kilku predykat. do jednego Subi. należ. tamże 4. — O zgodzie wielu Rzeczown. jednego i różnych rodzajów. 104 — 107. — O zgodzie odpowiedzi z pytaniem 108.

Rozdział drugi.

- zgodzie Słowa z Subiektem §. 109. — z domyslnym Subi. przy imionach zbiorowych. 110. — z wielu Subi. w liczbie. 111. — w osobie. 112. — ze względu na wyrazy przymiotne. 113. — Słów między sobą. 114. — połączonych Spóymnikiem.

Spis rzeczy.

115. — do różnych zdań należących; i co jest zdanie główne, poboczne i nawiasowe. 116. — O zgodzie Słów w czasach teraźniejszych, przeszłych i przyszłych. 115. — O zachowaniu następstwa czasów gdy w zdaniu poboczném ma stać *Conjunctivus z. ut, ne, quo, quin, quo minus* et. 118 — 119. — Gdy te Spójniki zależą od Imiesłowów i Trybów bezokol. 119 Uw. 4. — Formy warunkowe. 120, cf. 222. —

Rozdział trzeci.

O używaniu partykuł. 121 — 122. — Przy stopniowaniu. 123.

Rozdział czwarty.

Składnia rządu. Rząd Przyimków, Spójników, Słów, Przymiotników. 124. — Dodatek I. O Imionach miast i krajów, w iakich przypadkach się kładą na pytania: *gdzle? dokąd? zkad?* 125. — *Domus, humus, rus (bellum, militia)* iak się kładą na te pytania. 126. — Dodatek II. *Accusativus c. Infinitivo*, zkad powstaie, i Uwagi o nim. 127. — Dodatek III. O Przyciąganiu rodzajów i przypadków czyli o *Attractioni*. 128.

Rozdział piąty.

Składnia przypadku pierwszego. Przypadek 1, na pytanie *кто?* §. 129. — podwójny Przypadek pierwszy (lecz nie w pol-

szczyźnie) przy Słowach mających znaczenie *bycia* 130. — przy Słowie *esse* za *habere* 131; — po Wykrzyknikach, tamże.

Rozdział szósty.

Składnia przyp. drugiego. — Przyadek 2i przy Rzeczowniku, na pyt. *czyi? czego?* §. 132; — przy *Lamku* przywłaszc. 133. — przy *causa, gratia, ergo, instar*. 134. — Genit. partitivus przy wyrazach ilość znaczących: *nemo, nihil; satis, multum; pauci* et. 135 i 136. Uwagi o *nemo, nihil; nostri, nostrum, vestri, vestrum* t. §. 137. U. 1-3. — Genit. part. me zawsze stoi przy imionach liczbowych iak w polszczyźnie. t. Uw. 4 i §. 138. — Genit. z Przysłówkami miejsca i czasu. 139 i 140. — przy najwyższym stopniu Przymiotn. 141 i nast. — z Przymiotn. słownemi. 143. — z Przym. *intellectus et animi*. 144. — *copiae et inopiae*. 145. — *consortii et potentiae*. 146. — ze Słowem *Sum*. 148. — oznaczanie wieku. 149. Uw. 2. — Ze *Sum* przy domyślném: *negotium, officium, res*, et. 151. — przy innych Słowach z domyślném *esse*. 153. — przy Słowach znaczących cemenie. 154 | nast. — oskarżanie i t. d. 156. — pamiętanie i t. d. 158 nst. — litowanie się 160. — przy Sł. nieosobistych. 161. — przy *interest* i *refert*, zależy na tém. 162. nst.

Spis rzeczy.

Rozdział siódmy.

Przypadek trzeci na pyt. *komu? dla kogo?* i inne; (Dativ. commodi et incommodi) 164. — zbyteczny bez znaczenia. 165. Uw. 2. — przy Wykrzyknikach. t. Uw. 3. — z Przymiotn. łatwości, wygody cet.; tudzież na *illis*; także zdatności, skłonności cet. 166. — przy *Sum* za *habeo* 167. a. — przy *Sum* znaczącem służyć do czego i t. p. t. b. — Ze Słowami osob. st., gdzie się dorozumiewa *esse*. 168. a. — przy *parco, supplico, studeo* cet. 168. b. — zamiast innych przypadk. z Przymk. 169. — przy Sł. złożonych z *ad, ante, in* cet. 170. — przy *caveo, consulo, cupio* cet. w pewnych znaczeniach. 171. — przy niektórych Słowach stoi Dativ. lub inny bez zmiany znaczenia. 172. — przy *ausculto, palpo* cet. 173. — przy *licet, libet, liquet*. 174.

Rozdział ósmy.

Przyp. czwarty przy Sł. czynn. na pyt. *kogo? co?* §. 175. cf. 178. — niektórych niniakich i Deponentia (np. *pugnare pugnam*) tam. 2. i 176. — Accus. pronom. neutr. t. Uw. 5. — Accus. poëticus z Przymiotn. t. 6. — ze Słowem złożoném. 177. — niesob. *decet, fugit, latet* cet. cet. t. b. — Przypad. 4. podwójny przy Słowach. 180. — Accus. graecus przy Słowie bierném 181. — przy oznacz. czasu i przestrzeni. 182. — z Wykrzykn. 183.

Rozdział dziewiąty.

Składnia przypadku piątego. §. 184.

Rozdział dziesiąty.

Składnia przyp. szóstego. Abl. causae i instrumenti §. 185. — przy oznaczaniu stowarzyszenia; 186. — Abl. loci na pyt. *gdzie? zkąd?* tam. 3, 5; — na pyt. *kiedy?* t. 4. — po wypuszcz. *quam*. 187. — przy Słowach biernych. 188. — przy Deponentor., *fruor, vescor*, cet. 189. przy Słów i Przym. copiae et inopiae. 190. — przy Sł. z Przymków złożonych. 191.

Rozdział jedenasty.

Gerundium co iest. §. 192. — iego zamiana na Particip. t. Uw. 2. — Ger. na *di*. 193. — na *do* 194. — na *dum*. 195.

Rozdział dwunasty.

Supinum co iest. §. 196. — na *um* kiedy się używa i iak się zamienia. tamże — na *u* z niektórymi Przymiotnikami. 197. — iego zamiana. t. Uw. 1.

Rozdział trzynasty.

Imiesłowy zkąd powstają. Abl. absolut. i Particip. attributivum §. 198. Jak trzeba oceniać czasy Słów, z których się Imiesłowy mają robić. 199. — O wypuszcz. *qui, quae, quod*. 200. — O wyp. et. 202. — Gdy się *is* ściąga do Imiesłowu t. Uw. 2. — o wypuszcz. *antequam* i t. p. — O zastępowaniu Imiesłowu Praes. passivi i Praeter. activi. 203. — Imie-
*

Spis rzeczy.

słowy Słowa *Sum.* 204. —
 Uw. o *im. rus i dus.* t. Uw.
 2. — Abl. absol. z samego
 Imiesłowu. t. 4. — Jak się
 tłumaczą Abl. absol. — Kie-
 dy się Imiesłowy łacińskie
 mogą tłumaczyć przez na-
 sze na szy. 205.

Rozdział czternasty.

Tryb oznajmujący przy oznay-
 mieniach pewnych i pyta-
 niach w prost. §. 206. —
 w zdaniach pewnych niez-
 ależnych z *si, nisi, etsi,*
quamquam cet. 207. 1. —
 z *dum, donec, quoad, post-*
quam, ubi, ut, simulac cet.
 cum Perfecto. 207, 4 — z
quod znaczącóm pewną przy-
 czynę. 209 — z *ut* w for-
 mularach przysięgi. 211. — z
qui po łączniku *Sum.* 211.
 Uw. 7.

Tryb łączący w zdaniach nie-
 pewnych, pytając się nie
 wprost, lub życzenie wyra-
 żając. §. 206. — z *ut, ne,*
quo, quin, quo minus, qui
 (za *ut*), *modo, dum, dum-*
modo, i innymi, gdy im się
 w polskiem przyczepia *by.*
 207. — 215. — w przysię-
 gach. 211.

Ut za nasze *aby* po Słowach
 cel mieszczących w sobie, lub
 stawiających zdarzenie przy-
 padkowe, tudzież gdzie się
 domyśla *ita, tam* 210. —
 czasem po *jubeo.* 211, 9. —
Tantum abest, ut — ut. 210
 c. — *Ut* w pytaniach. 217.
 na końcu.

Użycie *ne* 213. 6 i 214; —
Quo za *ut (eo).* 211, 3. —
Quin za *qui non.* 211. 6. —
 po przeczeniach 212. — za
quo non. t. c. — *Quo minus,*
 gdy się przeszkoda oznacza.

213. — *Qui* za *ut* przy po-
 równaniu 211. 3. — po *di-*
gnus cet. t. 4. — po *is, ta-*
lis cet. t. 6. — po *Sum* t. 7.
Si, nisi, etsi, quia, quod, cet.
 cum Indic. v. Conj. 207.

Dum cum Praes. Indicat. za
Quum z Imperf. Conj. 208.
 Accusat. c. Infin. po Słowach
 declarandi et sentiendi 216;
 przy Impersonalia i Depo-
 nentia. 221. — w pytaniach.
 217 na końcu. — Różne zna-
 czenie Spójn. *quod.* t. Uw. 1.
 — Jak tłumaczymy Acc. c.
 Infin. t. U. 2. — *Fore ut* po
 spero. 217.

Po Słow. declar. et sent. *ut*
 c. Conj. 217.

Sermo obliquus 218 nast.

Dodatek. Nominat. cum
 Infin. przy Słowach declar. i
 sent. czynnych biernie po-
 łożonych, lub nieprzechod-
 nych. 220. i 221 Uwag.
 — Indicativus za czas wa-
 runkowy. 222. — Praes. Conj.
 za Fut. Indie. t. — Futur.
 simpl. iak się różni od Fut.
 exact. 223. — Perfectum od
 Imperfectum 224. — Praes.
 (historicum) za Praeter. t. 6.
 — po nióm Imperfect. Con.
 t. — Czasy przeszłe za te-
 razniejsze w pisaniu listów.
 225.

Rozdział piętnasty.

Trybu rozkazującego użycie
 226; — za niego Futur. t.
 2. — Opisany przez inne
 Słowa z Conj. t. Uw. —
 Użyty za Futurum t. U. 3.

Rozdział szesnasty.

Użycie Trybu bezokol. 227,
 1. — u poetów t: — Infin.
 historicus. t. 2. — Dodatek.
 O używaniu *sui, suus.* 228.
 — *is.* 229. — rozłuczka ich. t.

Spis rzeczy.

na końcu i 230. — O używaniu Zaimk. wskazujących *hic, is, iste* za nasze *to, a qui* za nasze *co.* 231. — Różnica *hic* i *ille.* t. 2. — w listach t. 3. — *ille, iste.* t. na końcu.

Rozdział siedemnasty.

Na czém zależy piękność mowy. 232. — O szykowaniu wyrazów. 233. nast. w łacinie. 235. — wyrazów lub zdań przyczynowych. 237. — O harmonii. 238. — O pleonazmie mniemanym i prawdziwym. 239. — *hoc, id, illud* cet., *si, vero, autem* zbyteczne t. 3. — O eliipsie. 240. — Wypuszczone: *locus, tempus, verba, filius, aqua* cet. 241. — *ali...* w *aliquis* i t. p. t. Uw. 2. — *Sum; adeo, ita, ait; dico* cet. 242. — Wyp. przeczenie po: *haud scio, an* i *non modo.* t. 4. — Przyimki. t. 5 — Spójniki, 243. — O zamianie wyrazów. Za ieden Rzeczow. dwa 244. 1 — Concretum po abstracto t. — Zamiana Przymiotn. na Rzeczown. t. 2. — Przysł. na Przym. t. 3 i 5. — *Nemo, non* za *nullus, a to* za *non* t. 4. — *Zam. quam* na *ac, atque, et* t. 6. — *Alius aliud* i t. p. t. 7. — O przeczeniach. t. 8. — *neque, neve, nisi* za *et non, et ne, si non.* 245 — Który wyraz ma być przeczącym, t. U. 4. — Zamiana Rzeczown., Przyim., Przysł. na inne. 246.

Dodatek. O figurach, etymologiczne. 247. — syntaktyczne. 248. — Praenomina rzymskie. 249.

Rozdział osmnasty.

Wstęp do prozody 250. — głoska długa, krótka, przedłużać, skracać; i o wymawianiu. 251. — dyftong. 252. — *positio firma et liquida.* 253. — Samogłoska przed Sam. 254 — o pochodnych. 255. — złożonych. 256. — akcent. 257. — *Perfecta et Supina* dyssyllaba. t. 4. — *reduplicatio.* 258. — *imus, itis.* t. 6. — przed *do, go.* t. 7. — *p. cus, a, um.* t. 8. — *inus, a, um; lis, ris; al, ar; sus, a, um* i *tus, a, um; rus* i *vus, a, um.* 259. — przyp. 2gi dekl. III. 260. — Monosyllaba. 261. — Zakończ. na *a, e, i, o, u, t.* — *d, l, t, m; n; r; s;* 262. — niedostateczność podanych prawideł 263. O Wierszach e.h. Stopy, miary. Gatunki stóp: o 2, 3 i 4ch głoskach 264. — *arsis, thesis.* 265. 1. — *caesura* t. 2 — *elisis* v. *synalaepe* t. 3. — *licentia poetica.* t. 4. — *crasis* s. *syniresis* t. 6. — *synephephesis* i *dialysis.* t. c. — *episy-nalaepe.* t. d. — *hiatus.* t. e. — *versus hypermeter.* t. f. — *catalecticus, hypercata., acat. g.* — *versus concatenati.* t. h. — jak czytać elizyę. t. — O czytaniu wierszy i ich rodzaje. 266. — *Hexameter.* 267. — jego części. 268. — *Pentameter* i *Archilochius.* 269. — Wiersze iambowe. 270. — jego części. 271. — *Versus trochaicus.* 272. — *Sapphicus.* 273. — *Phalae-cius.* 274. — *Choriambicus.* 275. — *Alcaicus* 276. — *Anapaesticus.* 277. — *Jonicus* a minore. 278. — Wiersze składane. 279. — *basis.* t. 2. — *Ostro-fach.* 280. — Wiersze mieszane czyli dytamy. 281.

Reiestr polski.

Bać się. 171.

Będać, będący, iak się wyraża po łacinie. 204.

Czas iak się oznacza? 182, a. cf. 186 na końcu.

Dla przez *causa*. 134. cf. 196, Uw.

Dokonane i niedokonane Słowo iak się wykłada w łacinie. 117. Nota. Cf. tamże Uw. 1.

Dopóki, *dopóki* po łacinie. 207, 2.

Gdy kiedy się wyraża przez *dum*? 207. Przestr. i 208, 1.

Jeden — *drugi*. 231, Cf. 136.

Ilu was? *ilu* z was? 137, 4.

Im — *tém*. 123.

Imiesłów Słowa niedokonanego i dokonanego iak tłumaczyć. 199, Nota. Cf. 203, 1.

Kazać. 211, 9. kazać, aby nie. 245.

Lękać się. 171.

Listów pisania sposób u Łacników. 225.

Miarkować się. 171, *Mieć* wyrażone *p. esse* 131.

(nb. za *Moses* czytaj *Diogenes*). Cf. 166 i Uw. tamże;

— *p. uti*. 189. Uw. 1. — znaczące niepewną przyszłość, iak się wyraża. 53.

Mówić, powiedzieć, że nie. 245.

Mówia, że 220 i 221.

Nie tylko nie — *lecz nawet*. 210, c; *lecz nawet nie*. 242, 4, b.

Niewiem, czy (*nie*). 242, 4, a. *Niż* opuszczone. 187.

On, ona, ono, kiedy w łacinie *sui*, *sibi*, *se* i *suus* a, um. 228 i 230.

O wiele? iak wyrażać. 187. Uw. 4.

Podobny. 146, 147. Cf. 166. Uw. 1.

Powiedzieć, że nie. 245.

Prosić. 171. Cf. 181, 2.

Przestrzeń iak oznaczać? 182, b.

Przewyższyc. 173.

Przysiąc formuły. 211.

Radzić. 171.

Rzeczownik słowny iak się tłumaczy. 192. nb. tamże

Uw. 2.

Składać się z liczby *p. esse*. 150.

Sprzysiać. 171.

Stopień; np. do tego stopnia zuchwalstwa i t. p. 140 na końcu; karta 118.

Strzedz, — się. 171.

Na *szy* Imiesłowu kiedy używać? 203.

Ten — *tamten*. 231, 2. Cf. 136.

Uchodzi wiadomości. 178, b.

Udzielić (wiadomości). 172.

Warunkowe czasy. 120.

Wiek iak się oznacza? 149, 3.

Wyprzedzić. 173.

Zależec na czém. 162 i nst.

Za nic miec. 155.

Zdania iakim porządkiem się tłumaczają? 117, 2.

Zdanie główne. 116. uboczne. 116. wtrącone. Karta 204.

Nota. nawiasowe. 116.

W S T Ę P.

O języku łacińskim.

Język łaciński ma swe nazwisko od krainy Lacyum, leżący w średniéj części Italii, gdzie się Rzym znajdował. Z rozszerzeniem się panowania Rzymian, rozszerzyła się i ich mowa po całej Italii, a nawet w Galii i Hiszpanii, i stała się matką tych języków, któremi dotąd w tychże krajach mówią. Łaciński język wziął swój początek ze staréj greczyzny; został wykształcony od Rzymian, gdy ci zaznamiwszy się z Grekami, polubili umiejętności tego oświeconego narodu.

Naydokładniejszą i nyczystszą łaciną mówiono za czasów Cesarza Augusta, na lat dwieście przed jego sławném panowaniem, aż do jego śmierci. Wtenczas żyli pisarze, których klasycznymi, to jest nayprzedniejszymi (*auctores classici*) nazywają; i z których wybornéj łaciny uczyć się musimy. Dla tego ich pisma w szkołach częścią całkowicie, częścią w wyimkach wykładać się zwykło.

O Gramatyce.

§. I.

Gramatyka jest porządnym zbiorem uwag nad mową ustną i pisaną, podająca do tego sposoby, aby się ludzie iak nayjaśniéj między sobą rozumieli. Gramatyka łacińska jest zbiorem uwag nad mową łacińską, podająca sposób rozumienia mówiących i piszących po łacinie, tudzież ucząca dokładnie mówić i pisać tym językiem.

A

Jéy części są:

1. *Pisownia* (*Orthographia*), która uczy dobrze pisać wyrazy; ta mieści w sobie *Ortofonia*, to jest naukę dobrego wymawiania onych.
2. *Zrzdłóstów* (*Etymologia*) wykłada pochodzenie i własności szczególnych wyrazów.
3. *Składnia* (*Syntaxis*) naucza, iak mamy łągażać i wiągażać z sobą szszególne wyrazy, aby mowa dobrą i iasną była.
4. *Iloczas* (*Prosodia*) daie poznać, które zgłoski z przeciągiem wymawiać mamy, a które skracać w wymówieniu. W łacinie bowiem nie zawsze przedostatnia zgłoska przedłuża się, iak zazwyczaj w polszczyźnie. Gdy zaś ta przedostatnia się skraca, wtęczas głosu uderzenie pada na trzecią zgłoskę od końca; n. p. *advena*.

§. 2.

Ponieważ na samym dopiero ostatku podamy prawidła poznawania długości lub krótkości liter, i dokładnego ich wymawiania; pamiętaymy więc tymczasem na następujące przestrogi:

1. Każda przedostatnia samogłoska mająca po sobie spółgłoskę, przedłuża się z polska n. p.: *beatus, infelix, honestus*.
2. Każda samogłoska, po której znowu samogłoska następuje, wymawia się krótko; a zatem rzuca się ton na trzecią od końca: *opinio, perfectio*. Dwugłoski jednak zachowują swą długość w takim położeniu: *Mathaeus, Euboea*.
3. Gdzie od tych prawideł trzeba będzie w wymawianiu odstąpić, kładź będziemy na znak długiego wymówienia liniykę —, na znak krótkiego takie półkole o; n. p. *homines, totius*, wymów: *hominēs, totius*.

Podług tych prawideł czytamy następujące wyrazy:

Schola, quam obo, appellatur gymnasium sive liceum.
— Diligenter studeo et domi et in schola. — Quum loquitor praeceptor, ego attentus audio si me interrogat,

respondeo. — Omnium animalium fortissīmi sunt leones. Homīnes fortes et simul consilio praediti vocantur herōes. — Solius simiae figura humanae formae similis est. Simiae imitantur etiam homīnum facia, id est, eādem faciunt, quae homīnes. — Fugitivi sunt, qui ex alio loco in alium perfugiunt, neque redeunt. Qui vult fieri doctus, diligenter studeat. Labore unius diēi aut paucorum dierum nemo sibi sapientiam comparavit.

CZEŚĆ PIERWSZA GRAMATYKI

Pisownia.

§. 3.

W łacinie też same co i u Polaków są głoski czyli litery; lecz nie mają Łacinicy *q, q̄, t, h, s, z, ż* i innych z Słowiańszczyzny pochodzących, a zamiast polskiego *w* mają *v*. Łacińskie *Q, q* (ku) waży nasze *k*; *qu* znaczy *kw*; n. p.: *qui* (*kwi*).

Głoski w łacinie, tak iak w polszczyźnie, dzielą się na:

1. *Samogłoski* (*vocales*), to iest takie, które same bez pomocy innéj litery wymówić można; iest ich pięć: *a, e, i, o, u*. Greckie y także do samogłosek się liczy. Każda samogłoska sylabę stanowić może; o *bóz, a ra* (ołtarz).
2. *Spółgłoski* (*Consonantes*), które z Samogłoską tylko brzmieć mogą; n. p.: gdy wymawiam *d*, słyszeć się daie na końcu *e*; przy wymówieniu *s* słyhać *e* na początku. Do Spółgłosek należą wszystkie litery nie będące Samogłoskami, iako to: *b, c, d, f, g* i t. d.
3. *Dwugłoski* (*Diphthongi*) to iest dwie Samogłoski w iednéj zgłosce. (W polszczyźnie są ieszcze *triphthongi*, to iest trzy Samogłoski stanowiące iedną Sylabę; n. p.: *iey*). Łacińskie dwugłoski są: *ae, oe* (te brzmią iak nasze *e*), *au, eu*, czasem *ui*, które się wymawiają iak w polszczyźnie; także w starych piśmach *ai, ei, oi*.

§. 4.

Jak dawni Rzymianie łacińskie wyrazy wymawiali, bardzo mało wiedzieć o tém możemy. Trudno nawet podaćz prawidła dzisiejszėj Ortofonii; gdy każdy prawie naród inaczej wymawia, stósując łacinę do swego ięzyka. *Schola*, *neuter*, *magnus*, *agit*, *vir*, *coena*, *statum*, *gratia*, *sanus* — wymawiaią Niemcy: *Szola*, *noiter*, *mangnus*, *ahghit*, *fyr*, *cena* (z grubém *e*), *sztatum*, *zanius*; Francuzi: *nēter* (z grubém *ē*), *manius*, *ażyt*, *senā*, *statom*; Węgrzy: *Skola*; Włosi: *czena*; Anglicy jeszcze inaczej. Nie wiele na tém zależy, iaki kto ma wymawiania sposób, gdyż wszystkie łatwo od zniającego ięzyk zrozumiane bydź mogą. Polacy wymawiaią łacinę na wzór polszczyzny, to iest iak się pisze. W czém zaś różnica zachodzi, zobaczymy zaraz.

1) *c* brzmi iak nasze *k*. Lecz gdy po niém następuje Samogłoska *e*, *i*, *y*, albo dwugłoski *ae*, *oe*, wtenczas wymawia się iak *c* polskie; n. p.: *Cicuta*, (Cykuta), *Cecrops*, (Cekrops), *concedo*, (koncedo), *caecus*, (cekus), *accido*, (akcydo), *coena* (cena).

2) *h* po Spółgłoskach *r*, *t*, nie brzmi; n. p.: *rhythmus*.

3) *i* krótkie ze Spółgłoską *s*, *c*, brzmi iak *y*; n. p.: *sinciput*; ani się łączy w zgłoskowaniu z następującą Samogłoską; n. p.: *di-es*; chyba że między dwiema Samogłoskami stoi, a wtenczas położone iest za *j* (iod); n. p.: *Caius* zamiast: *Ca-jus*; *maior*, *proiecit* za: *major*, *projecit*.

4) *ph* brzmi iak *f*; n. p.: *philosöphus*. Jest tylko w słowach z greckiego pochodzących.

5) *q* ma zawsze po sobie *u*, z którym wymawia się iak nasze *kw*; np.: *quisque*.

6) *s* między dwiema Samogłoskami, czasem także gdy iest poprzedzone od Spółgłosek *l*, *n*, *r*, a po sobie ma Samogłoskę, brzmi iak *z*; n. p.: *ca-sus*, *alsi*, *pransus*, *arsi*.

7) Zgłoska *ti* między dwiema Samogłoskami wymawia się iak nasze *cy*; n. p.: *gratia*, (*gracya*). Tak samo brzmi, gdy przed sobą ma iedną z tych Spółgłosek *c*, *l*, *n*, *p*, *r*, po sobie zaś Samogłoskę; n. p.: *actio*, *prudencia*, *altior*, *aptior*, *solertia*; w wyrazach iednak greckich brzmi iak *ty*; n. p.: *Amphiction*, *Miltiades*, *Spartiātes*. Mówią iednak Polacy także *Milcyades*, *Sparcyates*.

§. 5.

Prawidła pisowni łacińskiéy teź same są, co i polskiéy. Różnica zasadza się na dopiero podanych uwagach, i iest następuiąca:

1) Nad żadną Samogłoską ani Spółgłoską nie kładź znamion, lubo się one w niektórych drukach znayduią; wiaźwszy *Rozdzielnik*, i *Daszek* nad skróconym przypadkiem drugim liczby mnogiéy w Deklinacyi drugiéy; n. p.: *poëta*, *deùm*.

2) Dwugłoski łacińskie *ae*, *oe* piszą się lepiéy dwiema osobnemi głoskami, aniżeli iedną *a*, *æ*; np.: *Oeconomia* nie *œconomia*. Gdzie się na początku lub we środku pisze *ae*, *oe*, nauczmy nas Słownik łaciński. Piszemy zaś *ae* na końcu wyrazów, naprzód w Przyimku *prae* i w Wykrzykniku *vae*; powtóre w Imionach pierwszéy Deklinacyi w drugim i trzecim przypadku liczby pojedynczéy, a w pierwszym i piątym liczby mnogiéy: czego się przy Deklinacyach nauczymy.

3) *c* pisze się, gdzie w wymawianiu brzmi *k* (podług §. 4., 1); gdzie zaś brzmi *kw* pisze się *qu*; n. p.: *quinque*.

4) Za *f* pisze się *ph* w wyrazach greckich; n. p. *philosophia*.

5) Długie *j* można pisać w zgłoskach: *ja*, *je*, *ji*, *jo*, *ju*; n. p.: *iacio*, *jeci*, *projicio*, *jocus*, *justus*.

6) Po Spółgłoskach *r*, *t*, dodaie się *h* w wyrazach greckich; np.: *rhethor*.

7) Piszemy się *s* lubo brzmi *z*, tudzież pisze się *ti* lubo się mówi *cy*, w przypadkach wymienionych w §. 4. pod liczbą 6 i 7.

8) Po Spółgłosce pisze się *u* chociaż brzmi *w*; na początku zaś zgłoski piszemy *v*; n. p.: *sua-vis, veritas, ar-va.*

9) *y* i *z* używane są tylko w wyrazach greckich; n.p.: *zythum.*

Uwaga. *j i v* są Spółgłoski.

§. 6.

Znamiona pisarskie w łacinie używane są następujące:

- 1) , *Przecinek* (Comma, Incisum).
- 3) : *Dwukropek* (Duopuncta, Colon, Membrum).
- 3) ; *Średnik* (Semicolon, media nota).
- 4) . *Kropka* lud kres (Punctum, Periódus).
- 5) ? *Znak pytania* (Signum interrogationis).
- 6) ! *Znak wykrzyknienia* (Signum exclamationis).
- 7) = albo - *Łącznik* (Signum divisionis) kładzie się na końcu wiersza na znak, że wyraz rozdzielony został; ostatni (Hiphen) używa się także w wyrazach złożonych; n. p.:

pi-	scri-		polsko - łaciński,
sze,	bit,		Gallo - graecus.
- 8) ( ) *Nawias* (Parenthesis).
- 9) *, a, 1) lub nb. *Odsyłacz* (Signum notationis).
- 10) ' *Odcinek* (Apostróphus) znak opuszczenia jednéj lub więcéj liter; np.: *tyn'es, viden'*, za *tune es, videsne.*
- 11) ^ *Daszek* (Accentus circumflexus) znak skrócenia wyrazu; np. *deúm, amásti*, za *deorum, amavisti.*
- 12) .. *Rozdzielnik* (Diaerësis) oznacza, iż Samogłoski, nad którymi jest położony, rozdzielić, to jest każdą z osobna wymówić należy; np.: *pöeta, äer, iambus.*
- 13) „ *Cudzysłów*, znak słów cudzych w mowę wtrąconych.

- 14) —, o *Cechy iloczasowe, Signa quantitatis Syllabarum*); o których było wyżej w § 2. i 3.
 15) § *Paragraf (Paragrāphus)* znak oddziału w piśmie.

DRUGA CZĘŚĆ GRAMATYKI.

Zrzdłóstów czyli Etymologia.

§. 7.

Ta wyklada rodzaie wyrazów, ich pochodzenie i odmiany.

Wszystkie wyrazy, z których się mowa łacińska składa, równie iak w polskim ięzyku, na ósm klas podzielić można. Zowiemy ie pospolicie częściami mowy (*partes orationis*). Jedne z nich zmieniaią swą postać szczególnię w zakończeniu; np.: *Pan, Pana, Panowie, dobry, dobrzy, dobrym, naylepsi; piszę, pisali, napiszemy, i t. d.*; dla tego zowiemy ie odmiennemi (*partes flexibiles*): drugie zaś swóy kształt zawsze zachowują; np.: *pod, bez, dobrze, ach! i, z, a: i te zowią się nieodmiennemi (*partes inflexibiles* albo *particulae*). Wyrazów odmiennych iest cztery i tyleż nieodmiennych. Do pierwszych należą: *Imie (Nomen), Zaimek (Pronomen), Słowo (Verbum), Imiestów (Participium)*; nieodmienne są: *Przysłówek (Adverbium), Przyimek, (Praepositio), Spóynik (Conjunctio), Wykrzyknik (Interjectio)*.*

- I. Imie iest albo rzeczowne (*Substantivum*), które wyraża osobę lub rzecz, np.: *Człowiek, homo; książka, liber*; albo przymiotne (*Adjectivum*) oznaczaiące przymiot osoby lub rzeczy; np.: *Dobry, bonus; pożyteczny, utilis*.
- II. Zaimek zastępuje miejsce Imienia, i iest rzeczowny (*Pronomen substantivum*); np.: *ia, ego; ty, tu; on, ille*; lub przymiotny (*Pr. adjectivum*); np.: *móy, moia, moie; meus, mea, meum*.

- III. Słowo oznacza stan Imienia rzeczownego, lub czynność iakową; np.: Oyciec *siedzi*, *pa-ter sedet*; brat *pisze*, *frater scribit*; dom *upada*, *domus cadit*.
- IV. Imię słów iest Słowo zamienione na Imię przymiotne; np.: Syn *ukochany*, *filius amatus*; córka *plącząca*, *filia lacrimans*; brat *maiący iechać*, *frater profecturus*.
- V. Przysłówek oznacza okoliczność czyli iakość czynności, którą wyraża Słowo; np.: *pięknie pisze*, *pulchre scribit*; *prędko idziemy*, *cito pergimus*; *dobrze czytałeś*, *bene legisti*.
- VI. Przyimek kładzie się przy imieniu, któremu dopomaga do wyrażenia okoliczności; np.: *pod drzewem*, *sub arbore*; *przy oycu*, *penes patrem*; *nad łóżkiem*, *supra lectum*.
- VII. Spóynik spaja między sobą wyrazy lub zdania; np.: *Niebo i ziemia*, *coelum et terra*; *mówię ci*, *abyś przyszedł*; *dico tibi, ut venias*.
- VIII. Wykrzyknik iest wykrzyknienie oznaczające iakieś uczucie; np.: *ach!* *ah!* *przebóg!* *eheu!* *gwałtu!* *veh!*

Rozdział Pierwszy.

O Imieniu w ogólności a w szczególności o Imieniu rzeczowném (De nomine Substantivo).

§. 8.

Imię iest każdy wyraz, którym mianujemy osoby, zwierzęta, rzeczy nieżywoine; n. p: *stół*; a nawet niewidoczne, iako to: *cnota*, *męstwo*, *po-czcliwość*; albo też własności czyli przymioty tychże rzeczy. *Kapelusz* iest Imię, bo oznacza rzecz, *czarny* iest także Imię, bo oznacza przymiot téyże rzeczy. Ztąd widzimy, że Imię iest dwoiakie, iedno na nazwanie rzeczy, drugie na wyrażenie przymiotu; pierwsze nazywamy Imieniem rzeczowném czyli krócéy *Rzeczownikiem* (Nomen Substantivum),

drugie zaś Imieniem przymiotném (N. adjectivum) czyli Przymiotnikiem.

O Rzeczowniku (De Substantivo).

§. 9.

Imiona rzeczowne są iedne 1) *pospolite* (Nomina *appellativa* seu *communia*), to iest takie, które wielu osobom lub rzeczom są wspólne; drugie zaś 2) *właściwe* albo *szczególne* (N. *propria*), które szczególnym tylko osobom lub rzeczom dajemy. I tak: Człowiek *homo*, mówimy o każdéy rozumnéy istocie: góra *mons*, nazywamy każdą wypukłość ziemi nad powierzchnią: rzeka *fluvius*, iest każda woda płynąca; to więc są Imiona *pospolite*; zaś: Marek *Marcus*, Wisła *Vistula*, Kraków *Cracovia* są Imiona *właściwe*, bo niemi szczególnych tylko ludzi, iedną rzekę i iedno miasto nazywamy. Uważają się ieszcze 3) Imioną *zbiorowe* (N. *collectiva*), które wystawiają nieiako zbiór wielu osób lub rzeczy w iedném nazwisku; np.: lud *populus*, naród *natio*, trzoda *grex*, mnóstwo *multitudo*, Senat *Senatus*.

Rzeczowniki, iako odmienne części mowy przechodzą przez trzy odmiany:

- 1) przez liczby (per *numeros*), których iest dwie: *poiedyncza* (*singularis*), gdy iedną osobę lub rzecz wyrażamy; np.: Nauczyciel *praeceptor*, pióro *calamus*; i *mnoga* (*pluralis*), gdy o wielu osobach lub rzeczach iest mowa; np.: Nauczyciele, pióra.
- 2) przez przypadki (per *casus*) na rozmaite pytania; np.: *kto?* Pan (*dominus*), plur. Panowie; *czyi?* Pana, plur. Panów; *komu?* Panu, Panom i. t. d.
- 3) przez rodzaje (per *genera*). Wiemy, iż nazwiska osób żyjących i zwierząt różnią się od siebie rodzajami. Jedne bowiem oznaczają męzczyzn, np.: człowiek, lew, szczygieł; drugie niewiasty, iako to: matka, sarna, mucha; inne zaś niepewny mają rodzaj; takimi są:

dziecko, szczenię, cięle. Taż sama różnica rodzajów zachodzi i we wszystkich rzeczach nieżyjących i umysłowych. Jakoż stół, ból oznaczają męzczyzn, książka, cnota niewiasty; zaś okno, męstwo it.d. niepewnego są rodzaju. Każde więc Imię rzeczowne jest jednego z tych trzech rodzajów: męskiego (*genēris masculini*), żeńskiego (*genēris feminini*) lub niakięgo (*g. neutrius*).

Odmiana Rzeczowników przez przypadki i liczby (*Declinatio Nominum Substantivorum*).

Mówiliſtny wyżę, że Imiona odmieniają swe zakończenia na rozmaite pytania. Ile więc pytań takowych uczynić można, tyle razy Imię swe zakończenie odmieni, to jest w coraz innym przypadku (*casus*) położoném będzie. Odmienianie takowe zowieśmy *Przypadkowaniem* (*Declinatio*). Odbywa ono się w obydwóch liczbach.

§. 10.

Nie wszystkie Rzeczowniki iędnakowo się przypadkują; ile zaś jest różnych sposobów odmiany Imion, tyle rodzajów przypadkowania czyli *Declinacyi*. W polskim ięzyku mamy trzy rozmaite wzory, podług których przypadkujemy Rzeczowniki; w łacinie jest ich pięć. Siedm mamy pytań przypadkowych w polskim ięzyku, a zatęm 7 przypadków w pojedynczęy i mnogięy liczbie, w łacinie 6 przypadków liczymy w obydwóch liczbach; te następujące mają nazwiska:

- I. Przypadek *mianujący* czyli *Mianownik* (*Nominativus*) na pytanie *ktę? cę?*
- II. Przyp. *rodzący* (*Genitivus*) na pytanie *czyi? częgo?*
- III. Prz. *dawający* (*Dativus*) na pytanie *komu?*
- IV. P. *oskarżający* (*Accusativus*) na pytanie *kęgo? cę?*
- V. P. *wołający* albo *wzywający* czyli *Wołacz* (*Vocativus*), nie ma pytania.

VI. P. statkowy czyli Narzędnik (Instrumentalis albo odbierający (Ablativus) na pytanie kim? czém?

VII. P. miejscowy czyli Miejsconnik (Localis) na pytanie w kim? w czém? gdzie? tylko u Polaków się znajduje.

§. II.

Dla lepszego pojęcia Deklinacyi łacińskich, nie od rzeczy będzie zobaczyć przykład przypadkowania polskiego.

	Deklinacya I.	Deklinacya II.	Deklinacya III.
Liczba pojedyncza.			
I. Kto (idzie)?	Oy-ciec	Mat-ha	Dzie-cie
II. Czyi (jest obraz)?	Oy-ca	Mat-hi	Dzie-cięcia
III. Komu (dałeś pióro)?	Oy-cu	Mat-ce	Dzie-cięciu.
IV. Kogo (widzisz)?	Oy-ca	Mat-hę	Dzie-cie
V. O!	Oy-cze	Mat-ko	Dzie-cie
VI. Kim, Czém (iestes)?	Oy-cem	Mat-hę	Dzie-cięciem
VII. W kim (masz nadzieię)?	w Oy-cu	w Mat-ce	w Dzie-cięciu

	Liczba mnoga.		
I. Kto (idzie)?	Oy-cowie	Mat-hi	Dzie-ci
II. Czyi (jest obraz)?	Oy-ców.	Mat-ek	Dzie-ci.
III. Komu (dałeś pióro)?	Oy-com	Mat-hom	Dzie-ciom
IV. Kogo (widzisz)?	Oy-ców	Mat-hi	Dzie-ci
V. O!	Oy-cowie	Mat-hi	Dzie-ci
VI. Kim, Czém (iestescie)?	Oy-cami	Mat-hami	Dzie-ćmi
VII. W kim (masz nadzieię)?	w Oy-cach	w Mat-hach	w Dzie-ciach

Widzimy, iż w polszczyźnie niektóre przypadki kończą się jednakowo; toż samo iest i w łacinie. Nie odnoszą się tam jednakże iak w polskim Imiona do Deklinacyi podług rodzajów; lecz z zakończenia

drugiego przypadku poznaie się, podług którego wzoru Rzeczownik ma bydź odmieniany. I tak do I. Deklinacyi należą Rzeczowniki mające drugi

	przypadek na	-	-	-	ae,
do II.	na	-	-	-	i,
do III.	na	-	-	-	is,
do IV.	na	-	-	-	us, (u),
do V.	na	-	-	-	ei.

Wzór Deklinacyi pierwszey.

§. 12.

	Singularis.		Pluralis.	
Nom.	Schola,	Szkoła,	Scholae,	Szkoły,
Genit.	Scholae,	Szkoły,	Scholarum,	Szkoł;
Dativ.	Scholae,	Szkole,	Scholis,	Szkołom,
Accus.	Scholam,	Szkołę.	Scholas,	Szkoły,
Vocat.	Schola!	Szkoło!	Scholae!	Szkoły!
Ablat.	Schola;	Szkołą.	Scholis;	Szkołami.

	Singularis.		Pluralis.	
Nom.	Terra,	Ziemia,	Terrae,	Ziemie,
Genit.	Terrae,	Ziemi,	Terrarum,	Ziem,
Dativ.	Terrae,	Ziemi,	Terris,	Ziemiom,
Accus.	Terram,	Ziemię,	Terras,	Ziemie,
Vocat.	Terra!	Ziemió!	Terrae!	Ziemie!
Ablat.	Terra;	Ziemią.	Terris;	Ziemiami.

	Singularis.		Pluralis.	
Nom.	Herba,	Zioło,	Herbae,	Zioła,
Genit.	Herbae,	Zioła,	Herbarum,	Zioł,
Dativ.	Herbae,	Ziołu,	Herbis,	Ziołom,
Accus.	Herbam,	Zioło,	Herbas,	Zioła,
Vocat.	Herba!	Zioło!	Herbae!	Zioła!
Ablat.	Herba;	Ziołem.	Herbis;	Ziołami.

Które przypadki w téy Deklinacyi się iednakowo kończą, każdy z wzoru łatwo poznać może.

Wyjątek. Następujące mają Dativum i Ablativum pluralém na *abus*, a to dla rozróznienia ich od zakonczonych w tychże samych przypadkach na *is* Rzeczowników drugiey Deklinacyi; te są: *dea* bogini, *socia* towarzyska, *anima* dusza, *nata* (*filia*) córka, *domina* (*hera*) pani, *serva* niewolnica, *familia* służąca,

liberta wyzwolenica, *equa* klacz, *asīna* osłica, *mūla* mulica, *cerva* łania, *clava* pałka: Dat. et Abl. *de-abus*, *sociabus*, *animabus*, cet.

Dawni Łacimicy kończyli także Genitiv. sing. na *ai* albo *as*; np. *terrāi*, *familias*, *fortunas*.

Deklinacya druga.

§. 13.

Do téy Deklinacyi należące Imiona kończą się in Nominativo na *us* (Genit. *i*), *er* (Gen. *eri* inne *ri*) na *ir* (Gen. *iri*), iest tylko *vir* ze złożo-nemi z niego np. *Duumvir*; tūdzież niakie na *um* (Gen. *i*).

Wzór przypadkowania.

Singularis.

N.	Puer, Chłopiec	Vir, Mąż	Ovum, Jaję
G.	Puëri,	Viri,	Ovi,
D.	Puëro,	Viro,	Ovo,
A.	Puërum,	Virum,	Ovum,
V.	Puer!	Vir!	Ovum!
A.	Puëro.	Viro.	Ovo.

Pluralis.

N.	Puëri,	Viri,	Ova,
G.	Puerorum,	Virorum,	Ovorum,
D.	Puëris,	Viris,	Ovis.
A.	Puëros,	Viros,	Ova,
V.	Puëri!	Viri!	Ova!
A.	Puëris.	Viris.	Ovis.

U w a g a. Genitivus pluralis skraca się cza-sem; n. p. *Puërum*, *virum*, *ovum*, *deum*, *numum*, *se-sterium*; za *deorum* cet.

§. 14.

Wyjątki.

- 1) Zakończone na *us* mają Vocativum *e*; np.: *Agnus*, V. *agne*; lecz *Deus* zostaje nieodmienne.
- 2) Imiona właściwie na *ius* odrzucają in Vocativo *us*; np.: *Virgilius*, V. *Virgili*. Imiona zaś pospolite mają *e*; np.: *Nuncius* V. *nuncie*. Wymują się iednak: *filius* syn i *genius* duch, które mają *fili*, *geni*.
- 3) *Deus* ma w liczbie mnogiej Nom. *Dei*, *dii* lub *dī*; Gen. *deorum* lub *deum*; Dat. i Abl. *diis* lub *dis*, cza-szem *deis*.

- 4) Greckie zakończone na *os* i *on* mogą kończyć *Accus.* na *on* Gen. plur. na *on* np.: *barbītos*, *epōdon*.

Deklinacya trzecia.

§. 15.

Tu należące zakończone na *a*, *e*, *o*, *c*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t*, *x*, rozmaitym sposobem formułą *Genitivum*, ale zawsze na *is*, np.: *leo*, (*lew*) *leonis*; *caput*, (*głowa*) *capitis*; *grus*, (*żuraw*), *gruis*; *foedus*, (*przymierze*), *foederis*; *virtus*, (*cnota*), *virtutis*; *aetas*, (*wiek*), *aetatis*; *elēphas*, (*słoń*), *elephantis*; *nubes*, (*obłok*), *nubis*; *eques*, (*ieździec*), *equitis*; *haeres*, (*dziedzic*), *haerēdis*; *pes*, (*noga*) *pēdis*; *quies*, (*spokōyność*), *quiētis*; *paries*, (*ściana*), *pariētis*; *lapis*, (*kamień*), *lapīdis*; *sanguis*, (*krew*), *sanguinis*; *cinis*, (*popiół*), *cinēris* i t. d. Tego z używania i Słowników nauczyć się trzeba.

Wzór przypadkowania.

§. 16.

Singularis.

N.	Homo, Człowiek	Virtus, Cnota.	Genus, Rodzay.
G.	Homīnis,	Virtutis,	Genēris,
D.	Homīni,	Virtuti,	Genēri,
A.	Homīnem,	Virtutem,	Genus,
V.	Homo!	Virtus!	Genus!
A.	Homīne.	Virtute.	Genēre.

Pluralis.

N.	Homīnes,	Virtutes,	Genēra,
G.	Homīnum,	Virtutum,	Genērum,
D.	Homīnibus,	Virtutibus,	Generibus,
A.	Homīnes,	Virtutes,	Genēra,
V.	Homīnes,	Virtutes,	Genēra,
A.	Homīnibus.	Virtutibus.	Generibus.

§. 17.

Wyjątki.

- 1) Niektóre parisyllaba mają *Accusativum Singularis* na *im*; jako to:
- a) *Vis* *moc*; *tussis* *kaszel*; *sitis* *pragnienie*; *pelvis* *miednica*; *cannābis* *konopie*; *ravis* *chrypha*; *cucūmis* *ogórek*; *praesepis* *żłób*; *amussis* *sznur ciesielski*; *sinapis* *gorczyca*.

- b) Złożone z *as* (gen. *assis*) np. *centussis sto asów*.
- c) Rzeczowniki greckie np.: *Tibēris*, *Charybdis*, *Tigris* i t. d.
- d) Często także: *puppis tył okrętu*; *securis topór*; *turris wieża*; *restis powróż*; i czasem: *navis okręt*; *clavis klucz*; *febris febra*; *aqualis konewka*; także: *sementis siew*.
- 2) Ablativum singulare mają na *i*:
- a) Neutra na *e*, *al*, *ar*; np. *mare morze*; *vectigal opłata*; *calcar ostroga*; lecz nie: *sal sól*; *far* (gen. *farris*) *mąka*; *jubar blask*; *nectar napój słodki*; i *hepar* (*hepātis*); *wątroba*.
- b) Imiona miesięcy na *is* i *er*; np. *Aprilis*, *December*; także Przymiotniki na *is*, gdy ie za imiona rzeczowne uważamy; np. *Atheniensis*.
- c) Te, które in Accusativo mają *im*; np.: *vis*, *sitis*.
- 3) *e* i *i* razem mają in Ablativo Singul.
- a) Te, które in Accusativo kończą się na *em* i *im* razem.
- b) Czasem: *anguis wąż*, *unguis paznokieć*, *amnis rzeka*, *ignis ogień*, *avis ptak*, *classis flota*, *vectis drog*, *fustis kij*, *postis podwój*, *imber deszcz*, *rus włosć*.
- 4) *ia* mają in Nomin. Plur. te imiona niakie, które in Ablativo Sing. *e* i *i* razem, albo *i* tylko miały.
- 5) Genitivum Plur. mają na *ium*:
- a) Wszystkie, które Nominativum Plur. mają na *ia*.
- b) Niektóre jednozłotkowe; *mus* mysz, *lis* sprzeczką, *glis* szczur, *vis* moc, *cor* serce, *nix* śnieg, *nox* noc, *jus* prawo, *fauz* paszcza, *cos* osetka, *dos* posąg, *os* (oris) usta, *vas* (*vadis*) ręczyciel; także wielozłotkowe nie powiększające się w drugim przypadku; n. p.: *nubes* obłok, *nubis*. Zatrzymują jednak *um*: *vates* wieszcz, *canis* pies, *panis* chleb, *juvenis* młodzieniec, *pater* oyciec, *mater* matka, *accipiter* iastrząb; i inne niektóre.
- c) Niektóre dwiema lub więcej spółgłoskami zakończone; np.: *animans* zwierz, *cohors* kompania żołnierzy.
- 6) *Bos wół* ma Gen. pl. *boum*, Dat. i Abl. *bobus* lub *bubus*, *Sus* świnia G. pl. *suum*, Dat. i Abl. *subus* lub *suibus*.
- 7) Imiona na *os* z greckiego wzięte mają czasem Accusativ. sing. na *a*, Acc. plur. na *as*; np.: *heros* bohater, Acc. sing. *herōa*, pl. *heroas*.
- 8) Imiona, które Genitivum pluralem mają na *ium*, znajdujemy niekiedy in Accus. Plur. zakończone na *is* lub *eis* zamiast *es*; np.: *partis* lub *partēis* zamiast *partes*.
- 9) Zakończone w pierwszym przypadku liczby pojedynczej na *a* są greckie, i mają Dat. i Abl. Pluralis na *tibus*, *tis* lub *si(n)*; np.: *poēma*, Dat. Plur. *poēmatibus* *poēmatis*,

poëmasi(n). Greckie na *as* mają Voc. sing. na *ā* długie; np.: *Pallas*, Voc. *Pallā*.

Czwarta Deklinacya.

§. 18.

Podług następującego wzoru odmieniające się Rzeczowniki mają Nominativum na *us* lub *u*. Ostatnie są rodzaju męskiego, i w liczbie pojedynczy przez wszystkie przypadki zostają nieodmienne. W liczbie mnogiej odmieniają się podług ogólnego wzoru, zachowując w przyp. 1, 4 i 5 męskie zakończenie na *a*.

Wzór przypadkowania.

Singularis.			
N.	Fructus, Owoc.	Magistratus, U. rządnik.	Cornu, Róg.
G.	Fructus,	Magistratus,	Cornu,
D.	Fructui, lub <i>u</i> ,	Magistratui, <i>u</i> ,	Cornu,
A.	Fructum,	Magistratum,	Cornu,
V.	Fructus!	Magistratus!	Cornu!
A.	Fructu.	Magistratu.	Cornu.
Pluralis.			
N.	Fructus,	Magistratus,	Cornua,
G.	Fructuum,	Magistratum,	Cornuum,
D.	Fructibus,	Magistratibus,	Cornibus,
A.	Fructus,	Magistratus,	Cornua,
V.	Fructus!	Magistratus!	Cornua!
A.	Fructibus.	Magistratibus.	Cornibus.

§. 19.

Wyjątek. Niektóre mają Dativum i Ablativum plur. na *ibus* (częścią dla dwóznaczności z wyrazami na *ibus* III. Deklinacyi) np. artus cztonek ciasta, partus ptód, arcus łuk; (częścią, aby uniknąć monotonii lub złagodzić ostre brzmienie głoski *ci*) tribus oddział ludu, acus igła, quercus dąb, lacus jezioro, ficus figa, specus iaskinia; Dativ. i Ablat. artibus i t. d. Zaś porius port, questus użalenie się, genu kolano, veru rozeń, mają *ibus* lub *ibus* — Domus dom odmienia się in Singulari podług drugiey i czwartej dekl., lecz ma Vocat. domus, Ablat. domo; in Plurali idzie podług czwartej.

Deklinacya piąta.

§. 20.

Wszystkie imiona téy Deklinacyi mają Nominativum na *es*, a in Genitivo *ei* powiększając się o iednę zgłoskę.

Wzór przypadkowania.

	Singularis.	Pluralis.
N.	Dies, Dzień.	Dies,
G.	Diēi,	Diērum,
D.	Diēi,	Diēbus,
A.	Diem,	Dies,
V.	Dies!	Dies!
A.	Die.	Diēbus.

U w a g a: Z téy Deklinacyi tylko *dies* i *res* mają liczbę mnogą; czasem także *acies*, *facies* i *spes* (zazwyczaj tylko Nom. et Accus. plur.). Genit. pl. jest tylko od *dies* i *res* używany.

Wzór pięciu Deklinacyi łacińskich wystawia następująca Tabela.

	Singularis.				
	I.	II.	III.	IV.	V.
N.	a, (e, as, es)	r, us (os), um (on)	a, e, o, c, l, n, r, s, t, x.	us, u,	es,
G.	ae (es)	i,	is, (os)	us, u,	ei,
D.	ae	o,	i,	ui, u,	ei,
A.	am (en, an)	um (on)	em, im, (a), rō, dzay niiiaki iak Nom.	um, u,	em,
V.	a (e)	r, e, um (on)	a, e, o, c, l, n, r, s, t, x.	us, u,	es,
A.	a (e).	o.	e, i.	u, u.	e.
Pluralis.					
N.	ae,	i, a,	es, a,	us, ua,	es,
G.	arum,	orum, (um, on),	um, (on),	uum,	erum,
D.	is, ābus,	is, (ōbus),	ibus,	ibus, (ūbus)	ēbus,
A.	as,	os, a,	es (as) a,	us, ua,	es,
V.	ae,	i, a,	es, a,	us, ua,	es,
A.	is, ābus,	is, ōbus.	ibus.	ibus, (ūbus)	ēbus.

B

§. 21.

Uwagi dodatkowe do Deklinacji
Łacińskich.

- 1) Imiona rodzaju męskiego odmieniają się tylko podług trzech środkowych Deklinacji; zakończone na *um* podług II, na *u* podług IV; wszystkie inne podług III.
- 2) Wszystkie Rzeczowniki męskie mają czwarty i piąty przypadek jak pierwszy; a w mnogiej liczbie te trzy przypadki kończą się zawsze na *a*.
- 3) Nominat. i Vocativ. zowią się *casus recti*, ponieważ wprost rzecz wskazują; pozostałe cztery są *casus obliqui*, bo zależą od innych wyrazów.
- 4) Przypadek piąty jest jak pierwszy w obydwóch liczbach; wyjąwszy niektóre Imiona drugiej Deklinacji (§. 14 W. 1, 2).
- 5) Siódmy przypadek polski (*miejsowy, localis*) po łacinie wyraża się przez szósty z Przyimkiem *in* (*w*) albo bez Przyimka (§. 125, 1), lub przez drugi (*tamże*) np. w mieście, *in urbe*; w Atenach *Athenis*, w Krakowie *Cracoviae*; w domu *domi*.
- 6) W ostatnich trzech Deklinacjach są pierwszy, czwarty i piąty przypadek liczby mnogiej zawsze równe.
- 7) I, II i III Deklinacja są najważniejsze, bo najwięcej Rzeczowników, i wszystkie inne wyrazy mogące się deklinować, podług nich się odmieniają.
- 8) Gdy Rzeczownik złożony jest z dwóch Imion, z których każde jest in Nominativo, odmieniają się te Imiona każde podług swojej Deklinacji; np. *Respublica* (*res* podług V, *publica* podług I); czasem ostatnie tylko, np. *leopardus* Gen. *leopardi*; albo wreszcie na obydwie sposoby; np. *rosmarinus*, Gen. *rosmarini* lub *roris marini*, jak u nas: Wielkanocy, lub Wielkięcocy. Jeżeli zaś nie obadwa są in Nominativo, to, które jest w innym przypadku, nie odmienia się wcale; np. *Paterfamilias* (*familias* dawny Genitivus I. Deklinacji) Gen. *Patrisfamilias*.
- 9) Wszystkie Imiona greckie odmieniają się także podług Deklinacji greckich; np. *poëma*, Gen. *poëmätos* albo *poëmätis*; w liczbie mnog. Gen. *poëmätön*, albo *poëmätum*, Dat. *poëmäsi(n)* albo *poëmätis* (*poëmätibus*) i t. d. Potrzeba się przeto obok łacińskich Deklinacji także greckich nauczyć koniecznie.

§. 22.

Są także w łacinie, jak i w polszczyźnie, Imiona ułomne (*defectiva*), to jest takie, którym albo kilku przypadków, albo całej liczby nie dostaie. Ułomne co do przypadków są:

- a. które jeden tylko przypadek mają (monoptōta); np. ostentūi, inficiās, jussu.
- b. o dwóch przypadkach (diptōta): vesper, vespere; fors, forte; suppetīae, suppetīas.
- c. o trzech przypadkach (triptōta); vis, vim, vi (Abl.)
- d. o czterech przypadkach (tetraptoata): situs, situm, situ; plur. Nomin. situs.
- e. polypitōta, to iest, którym w pojedynczcy liczbie jednego lub więccy przypadków nie dostaie, ale w mnogicy są zupełne: opis, opem, ope. Plur. opes, opum cet.

§. 23.

Ułomne co do liczb są:

- a. Tylko w pojedynczcy używane; np. wiele Imion własnych, nazwisk cnót, występków, pór życia, zbóż, ziół, korzeni kuchennych, metalów i mineralów. W tém łacina zgadza się po większcy części z polszczyzną; bo np. wyrazy *honestas* poczciwość, *senectus* starość, *sanguis* krew, *aurum* złoto, *piper* pieprz, — równie w polskim iak łacińskim ięzyku nie mają mnogicy liczby. Jednak tu bardzicy na zwyczaj niż na prawidło uważać należy; gdyż iako w polszczyźnie można powiedzieć: *Chodkiewiczze, gniewy, owsy, grochy, żelaza*, tak i w łacinie na *Scipiones, iras, vina, amicitias, pisa* cet. napadamy.
- b. Pluralia są te, przy których tylko wielość się rozumieć; np. *divitiae* bogactwa, *arma* broń, *moenia* mury, cet. także Imiona wielu miast: *Athenae, Patisii*; nazwiska dni u Rzymian dawnych: *Calendae, Nonae, Idus*; — *nuptiae*, weselny dzień; nazwiska igrzysk i uroczystości: *Isthmia, Nemēa, Olympia, Saturnalia, Bacchanalia*; wreszcie książek niektórych: *Georgica* sielanki, *Bucolica* skotopaski, *biblia, Genit. bibliorum*.

§. 24.

Niektóre w liczbie mnogicy zmieniają znaczenie, iak w polskim np. *šrebro* (metal), *šrebra* (šrebrne sprzęty); *brud* (nieczystość na sukni lub sprzęcie), *brucy* (sielizna zbrudzona); takie są:

In Singulari.

rostrum, dziób,
castrum, warowne mieysce,
auxilium, pomoc,
copia, obfitość,

In Plurali.

rostra, mownica w Rzymie,
castra, obóz,
auxilia, posiłki wojenne,
copiae, woysko,

opĕra, usiłowanie, praca,	opĕrae, robotnicy,
litĕra, głoska,	litĕrae, list, nauki,
fortuna, szczęście,	fortunae, dobra, majątek,
gratia, łaska, sprzyianie,	gratiae, dzięki,
aedes, (is) świątynia,	aedes, (ium), dom,
finis, koniec, granica, cel;	fines, posiadłość wewnątrz granic.

Jednakże, iako w polskim *brudy, srebro*, używamy czasem i w tém znaczeniu, które miały w pojedynczej liczbie; tak i łacińskie *opĕrae, litĕrae, aedes* *cet.* w znaczeniu *prace, litery, świątynie* znaleźć można.

Niektóre podług różnych Deklinacyi odmieniać się dają (*heteroclitā*); np: *materia* Gen. *materiae*; albo *materies* Gen. *materiei*; *elĕphas* słoń; Gen. *elephantis*; albo *elephantus* Gen. *elephanti* *cet.*

§. 25.

O Rodzaiach Rzeczowników (Genĕra Substantivorum)

Łatwo iest Polakowi poznać, iakiego iest rodzaju Rzeczownik w polskim ięzyku; a to przez dodanie wyrazów *ten, ta, to*; np.: *ten pies* iest rodzaju męski, *ta ławka* żeński, *to męstwo* niaki. Ze zaś nie wszystkie Rzeczowniki są tego samego rodzaju w łacińskim, co i w polskim ięzyku; np: *ten miód, mel* (neutr.); *ta ryba, piscis* (masc.); *to mnóstwo, multitudo* (fem.); dla tego potrzeba wiedzieć pewne prawidła poznawania rodzaju Imion łacińskich. Poznaniemy zaś albo fizycznie to iest ze znaczenia, albo gramatycznie to iest z zakończenia.

§. 26.

Męskiego Rodzaju są:

- 1) ze znaczenia. Imiona męczyzn, urzędników, miesięcy, wiatrow, rzek, gór, narodow, do których bądź Deklinacyi należące; np.: *vir*, mąż; *scriba*, pisarz; *Aprilis*, Kwiecień; *Aquilo*, wiatr północny; *Tiberis*, rzeka Tyber; *Aventinus*, góra Awentyn (we Włoszech); *Persa*, Pers.

- 2) z zakończenia. Kończące się na *o* (lecz nie *io*, *do*, *go*), *er*, *ir*, *or*, *os*, także na *es* lecz te tylko, które należą do trzeciéj Deklinacyi i w drugim przypadku *o* iedną zgłoskę dłuższemi się stają; np: *pes*, noga, *G. pedis*; tudzież te, co w II i IV Deklinacyi na *us* się kończą; np.: *hortus*, ogród; *fluctus*, bałwan wodny.
- 3) z wyjątku. Następujące, które podług prawidła żeńskiemu być powinny:
- Nazwiska drzew: *oleaster*, dzika oliwa; *pinaster*, dzika sosna; *dumus*, cierni; *rubus*, ieżyna.
  - Nazwiska miast: *Gabii* (we Włoszech) Genit. *orum*; *Philippi* (w Macedonii); *Parisi*, Paryż.
  - Harpago*, osęk (drag z hakiem żelaznym): *ligo*, motyka; *margo*, brzeg; *ordo*, porządek; *cardo*, zawiąsa; *pugio*, sztylet; *scipio*, laska; *titio*, głownia gaszona; *papilio*, motyl; *vespertilio*, nietopérx; *unio*, perła; i wszystkie liczbowe na *io*, *ternio*, trójka; *quaternio*, czwórka i t. d.
  - Niektóre na *is*: *panis*, ehléb; *piscis*, ryba; *crinis*, włos; *cinis*, popiół; *ignis*, ogień; *funis*, powróz; *glis*, szczur; *vectis*, drag; *fascis*, wiązka, pęk; *lapis*, kamień; *amnis*, rzeka; *fustis*, kij; *postis*, podwój; *axis*, ós; *vermis*, robak; *unguis*, paznokieć; *collis*, pagórek; *follis*, miech; *callis*, ścieżka; *sanguis*, krew; *ensis*, miecz; *mugilis*, głowacz (ryba); *mensis*, miesiąc; *pollis*, pszenna mąka; *caulis*, głáb; *canalis*, kanał; *pulvis*, proch; *cucumis*, ogórek; *sentis*, cierni; *finis*, koniec; *orbis*, krąg; *cassis*, szyszak; *torris*, głownia.
  - Na *es*, nie powiększające się w drugim przypadku: *verres*, dzik; *acinaces*, szabla; także z piątéj, *meridies*, południe, i *dies*, dzień.
  - Na *s*, mające przed sobą spółgłoskę, tudzież na *x*: *mons*, góra; *pons*, most; *fontis*, źródło; *dens*, ząb, ze złożonemi; *rudens*, lina okrętowa; *chalybs*, stal; *thorax*, pancerz; *apex*, śpiczasta czapka; *grex*, trzoda; *pollex*, wielki palec; *pulex*, pchła; *latex*, płyn; *vertex*, wierzchołek; *vortex*, wir; *vervex*, skop; *calix*, kiélich.
  - Niektóre, co podług prawidła miały być niakiego rodzaju, kończące się na *l*, *n*, *ar*, *ur*, *us*: — *sol*, słonce; *sal*, sól; *mugil*, głowacz (ryba); *ren*, nérka; *splen*, *lien*, śledziona; *lichen*, porost na korze drzew;

attagen, iaząbek (ptak); *pecten*, grzebień; *delphin*, delfin (ryba); *lar*, bożek domowy; *turtur*, sinogarlica; *furfur*, otręby; *vultur*, sęp; *mus*, mysz; *tripus*, trzy-
nożek; *lepus*, zając.

Ze *Consul*, urzędnik najwyższy w dawnym Rzymie, *Flamen*, kapłan jakiego bóstwa, *haruspex*, wróżek, *fidicen*, muzykant, *fur*, złodziey i t. p. są rodzaju męskiego, wiadomo ze znaczenia,

§. 27.

Rodzaju żeńskiego są:

- 1) ze znaczenia. Imiona niewiast, kraiów, wysp; np.: *mater*, matka; *Aegyptus*, *Cyprus*; i po większey części miast i drzew, iako to: *Carthāgo*; *quercus*, dąb.
- 2) z zakończenia.
  - a) Z I. Deklinacyi kończące się na *a*, *e*: *mensa*, stół; *epirōme*, treść; także rzeka *Mosella* i *Lethe*.
  - b) Z III. Deklinacyi zakończone na *as*, *io*, *do*, *go*, *is*, *ys*, tudzież *es* nie powiększające się w drugim przypadku, i *us*, które *u* zachowuje w innych przypadkach; np.: *bonitas*, dobroć; *concio*, zgromadzenie; *hirundo*, iaskółka; *imago*, obraz; *avis*, ptak; *chelys*, lutnia; *nubes*, obłok (*Gen. nubis*); *tellus*, (*Gen. telluris*) ziemia.
  - c) Z V. Deklinacyi wszystkie oprócz *meridies*, południe, i *dies* dzień w liczbie mnogiej.
  - d) Zakończone na *aus*, *x*, tudzież *s* przed którym jest spółgłoska, np.: *fraus*, oszukaństwo; *arx*, zamek; *mens*, umysł.
- 3) z wyjątku:
  - a) *caro*, mięso; *echo*, odgłos; *arbor*, drzewo; *linter*, czółno; *diameter*, średnica; *cos*, oselka; *dos*, posag; *glos*, świeć (męża siostra).
  - b) Z III. Deklinacyi na *es*, powiększające się in Genitivo: *seges* G. *ētis*, zasiew; *teges*, mata; *quies*, spoczynek; *compes*, ogniwo; *merces*, nagroda; *merges*, snop.
  - c) na *us* z II. i IV. Deklinacyi: *alvus*, brzuch; *domus*, dom; *humus*, ziemia; *vannus*, opałka; *manus*, ręka; *poricus*, krużganek, (t. i. podsień do przechadzania się); *tribus*, pokolenie; *acus*, igła; *diphthongus*, dwugłosek; *papyrus*, papier egipski; na *odus* z II. Deklin. np.: *exodus*, wyjście.

U w a g a. *Socrus*, świekra; *nurus*, synowica; *anus*, baba są feminina z ogólnego pravidła 1.

§. 28.

Rodzaju niakiego są:

1) ze znaczenia. Wszystkie części mowy nieodmienne, także całe zdania, gdy ie za ieden wyraz uważamy, i iakiekolwiek wyrazy rzeczownie położone; wreszcie Imiona warzyw i liter alfabetu; np.: *bene*, dobrze; *nosce te ipsum*, znay siebie; *salve*, witay; *facere*, robić; *cicer*, groch; *a, b, d, i t. d.*

2) z zakończenia:

a) zakończone na *um, u, c, l, n, t, ar, ur*; np.: *lignum*, drzewo; *cornu*, róg; *lac*, mléko; *mel*, mąka; *flumen*, rzéka; *caput*, głowa; *calcar*, ostroga; *sulphur*, siarka; nawet drzewa: *ebenum*, heban; *robur*, dąb; i nazwiska miast: *Francofurtum*, Frankfurt, *Lublinum*, Lublin; *Hierosolyma*, (Gen. *orum*) Jerozolima.

b) Z III. Deklin. na *a, e*: *poëma*, pöema; *mare*, morze; także miasto *Praeneste*; iednozgłoskowe na *us*: *crus*, goleń; tudzież wielozgłoskowe nie zachowujące *u* in Genitivo, np: *genus*, rodzaj (Gen. *genëris*),

3) z wyjątku:

a) na *er*: *cadaver*, trup; *iter*, droga; *ver*, wiosna; *siser*, pasternak; *uber*, wymie; *tuber*, guz; *verber*, bicz; z drzew także *acer*, klon; *suber*, korkowe drzewo.

b) *Cor*, serce; *marmor*, marmur; *aequor*, równina; *ador*, zboże czyste; *aes*, (G. *aeris*) spiż; *os*, (G. *ossis*) kość; *os*, (G. *oris*) usta; *pelagus*, morze; *virus*, iad; *vas*, (G. *vasis*) naczynie.

§. 29.

U w a g a i:

Są ieszcze w łacinie Rzeczowniki dwoiakiego rodzaju (genëris communis); np.: *lepus* (masc. i femin.) zaiąc; tudzież takie, które będąc iednego tylko rodzaju, dwoiaką płeć oznaczają. Zowią ie Łaciniцы Substantiva genëris promiscui albo epicoeni, rodzaju mieszanego czyli dwupłciëste. Pierwszych Polacy nie mają; bo nie masz w naszym ięzyku Imienia, które sęby razem *ten i ta* przydadź można; *) ale mamy bardzo wiele imion dwupłciëstych

*) Takie iest ogólne, zdanie X. Kopczyńskiego; tak utrzymuie i Bandtke. Zdaie się iednak, że wyrazy niektóre, iak: *stuga*, *szewczyzna*, *gawęda*, *szkapa*, *plotka*, *sierota*, *niecnota*, *holota*, *bestya*, *gidya*, *gamuta* i t. p. wyięte byđ powinny od tego prawidła; gdy mówimy: *wielki* z ciebie *plotka*; *nędzny* *szewczyzna*; nie *zły* *szkapa* i t. d.; — albo *wielka* *plotka* i t. d.

między zwierzętami czworonożnymi, i wszystkie prawie Imiona ptaków: bo lubo *ten* ryś, *ten* paw, *ta* sówka, są tylko płci męskiej lub żeńskiej, też same służą jednak i dla drugich rodzajów. Dla oznaczenia zaś w jakiej to lub owo Imie płci bierzemy, dodają się zwykle w polskim języku wyrazy *samiec*, *samica*. Tym samym sposobem rozróżniamy je i w łacinie przez dodanie *mas* lub *femina*; np.: *passer mas*, wróbel *samiec*; *passer femina*, wróbel *samica*.

Co się tyczy Imion generis communis, tych najczęściej jest w łacinie rodzaju męskiego i żeńskiego razem: *adolenscens*, młodzieniec i panna dorosła; *bos*, wół i krowa; *canis*, pies i suka; *civis*, obywatel i obywatelka; *sacerdos*, kapłan i zakonnica; *parens*, oyciec i matka, i t. d.; — mało męskiego i żeńskiego np.: *vulgus* lud. — *Dies* jest in Singulari mascul. i femin., in Plur. tylko masculini generis.

Niektóre Rzeczowniki w liczbie mnogiej odmieniają rodzaj (heterogenea) np. niaki: *coelum*, niebo; *cicer*, groch; *siser*, kuczmerka (ziele); plur. masc. *coeli*, *ciceres*, *siseres*; *tartarus*, piekło; *locus*, miejsce, (masc.) plur. *tartara*, *orum*; *loci* (lub *loci*) *orum*.

Rozdział drugi.

O Imieniu przymiotném (de Nomine adjectivo).

§. 30.

Ponieważ Przymiotniki służą do wyrażenia własności lub przymiotów Imion rzeczownych, muszą się więc stosować zawsze do Rzeczownika, któremu są dodane; a zatem przechodzą z nim przez wszystkie odmiany; a w szczególności odmieniają się przez rodzaje, liczby i przypadki.

Polskie Przymiotniki mają trzy zakończeń dla trzech różnych rodzajów Imion; łacińskie zaś mają ich trzy, dwa, lub jedno; a zatem jedno zakończenie dla dwóch i trzech rodzajów.

§. 31.

I. Adjectiva trzech zakończeń mają na rodzaj męski *us* albo *er*, na żeński *a*, na niaki *um*; np.: *bonus*, *a*, *um*; *piger*, *gra*, *um*. Odmieniają się podług dwóch pierwszych Deklinacji: rodzaj żeński podług pierwszej, skrajne podług drugiej.

Przeestroga Co się w §. 12. w Wyjątku powiedzia-
ło, nie tyczy się Przymiotników rodzaju żeńskiego; lecz zachow-
nia się Przeestrogi w §. 21, 2. i §. 14, 1. podane.

Wzór przypadkowania Przymiotników
o trzech zakończeniach.

Singularis.

N.	Bonus, a, um, Dobry, a, e,	Magnus, a, um, Wielki, a, ie,	Piger, gra, um, Leniwy, a, e,
G.	Boni, ae, i,	Magni, ae, i,	Pigri, ae, i,
D.	Bono, ae, o,	Magno, ae, o,	Pigro, ae, o,
A.	Bonum, am, um,	Magnum, am, um,	Pigrum, am, um,
V.	Bone, a, um,	Magne, a, um,	Piger, a, um,
A.	Bono, a, o.	Magno, a, o.	Pigro, a, o.

Pluralis.

N.	Boni, ae, a,	Magni, ae, a,	Pigri, ae, i,
G.	Bonorum, a- rum, orum,	Magnorum, a- rum, orum,	Pigrorum, a- rum, orum,
D.	Bonis, is, is,	Magnis, is, is,	Pigris, is, is,
A.	Bonos, as, a,	Magnos, as, a,	Pigros, as, a,
V.	Boni, ae, a,	Magni, ae, a,	Pigri, ae, a,
A.	Bonis, is, is.	Magnis, is, is.	Pigris, is, is.

Wyjątki.

- 1) *Meus* mój, ma in *Vocativo* na rodz. męski *mi*: *Ambo, ae, o*, obydwaj (Przymiot. nieforemny liczby mnogiej) ma *Dativ.* i *Ablat.* *ambobus, ambabus, ambobus*: *Duo, duae, duo* dwaj, ma *duobus, duabus, duobus*; — *Acc. masc. duos* lub *duo*; *ambos* lub *ambo*.
- 2) Następujące mają *Genit. Sing.* na *ius* z długiém *i*, *Dat. i*: *Unus ieden, ullus który, nullus żaden, solus sam, totus cały, alius inszy, neuter żaden z obydwóch, uter który z obydwóch*; — *unius, alius* it. d. *Dat. uni, alii* i t. d. *Alter* ma i krótkie: *alterius, alteri*. *Alius* ma rod-
zaj niaki *aliud* nie *alium*.

§. 32.

II. Przymiotniki dwóch zakończeń mają w rodzaju męskim i żeńskim *is*, w ni jakim *e* (oprócz *Comparativum* §. 35.; zaś Przymiotniki o jedném zakończeniu rozmaicie się kończą. Idą wszystkie razem podług trzeciej Deklinacji, z zachowaniem następujących uwag:

- 1) Adjectiva dwóch zakończeń mają Ablat. sing. tylko na *i*; Adjectiva zaś iednego zakończenia na *i* lub *e*.
- 2) Wszystkie in Neutro mają Nominativum plur. na *ia*; Genitivus jest we wszystkich rodzajach na *ium*. Zob. ieszcze §. 17, 8; lecz nie należy tu Comparativus.

Wzór przypadkowania Przymiotników
o dwóch i iedném zakończeniu.

O 2ch zakończeniach.   O iedném zakończeniu,

Singularis.

N.	Fortis, e, Mocny, a, e,	Felix,
G.	Fortis, is,	Szczęśliwy, a, e,
D.	Forti, i,	Felicis,
A.	Fortem, e,	Felici,
V.	Fortis, e,	Felicem, ia,
A.	Forti, i,	Felix,
		Felici, (e)

Pluralis.

N.	Fortes, ia,	Felices, ia,
G.	Fortium, ium,	Felicium,
D.	Fortibus, ibus,	Felicibus,
A.	Fortes, ia,	Felices, ia,
V.	Fortes, ia,	Felices, ia,
A.	Fortibus,	Felicibus.

U w a g i.

- 1) Pauper, puber, hospes, sospes, compos, memor, bipes, quadrupes, senex, dives, inops, cicur, bicorpor, i t. p. częścicy mają Abl. S. na *e* niż na *i*.
- 2) Niektóre dwóch zakończeń mają rodzaj męski na *er* zamiast *is*; np: alācer, ochoezy, alacris, alacte; celēber sławny; equester, konny, i inne.
- 3) Z Przymiotników o iedném zakończeniu nie wszystkie są trzech rodzajów (generis omnis), lecz niektóre tylko generis communis, to jest męskiego i żeńskiego; np.: memor, pamiętny, a; particeps, uczestnik, -iczka; supplex, pokorny, a; i t. d.

§. 33.

Odmiana Przymiotników przez stopnie porównania (gradus comparationis).

Oprócz tych odmian, mogą jeszcze Przymiotniki stopniować się, to jest przez porównanie stopniami się wznosić; ale tylko te, których znaczenie zwiększać lub zmniejszać się daie. Stopni takowych jest trzy.

- 1) Stopień pierwszy wyraża po prostu, iaką jest ta lub owa rzecz lub osoba; np.: kapelusz czarny, *pileus niger*; dobra matka, *bona mater*; albo przyznaie osobie lub rzeczy przymiot iaki w równym stopniu co i drugiéy; np.: Mój brat jest tak dobry iak oyciec; *Frater meus aequè bonus est, ac pater. Tak czarny iesteś iak murzyn; tam niger es, quam Aethiops*: i dla tego zowie się stopień równy (*Positīvus*).
- 2) Drugi stopień wyższość przyznaie iednéy lub kilku osobom lub rzeczom nad inne, i jest stopień właściwie porównywaiący czyli wyższy (*Comparatīvus*); np: Grecy mężnieysi niż Persowie, Graeci *fortiores quam Persae*. Róża piękniejsza niż lilia; *Rosa pulchrior quam lilium*.
- 3) Stopień trzeci naywyższy (*Superlatīvus*) porównywa iednę lub więcéy rzeczy lub osób z wielu innemi, i tantym naywyższość nad wszystkiemi przyznaie; np: Sokrates naymędrszy z Greków, *Socrates sapientissimus Graecorum*; Murzyni nayczarnieysi ze wszystkich ludów, *Aethiopes nigerrimi omnium populorum*: albo też nie porównywaiąc z innemi, przyznaie przymiot iakiéy rzeczy lub osobie w naywyższym stopniu. Ostatni ten przypadek wyrażamy po polsku przez przydanie wyrazu *bardzo* do stopnia pierwszego; np: *Leo est fortissimus*, lew jest bardzo mocny; *Socrates fuit sapientissimus*, Sokrates był bardzo mądry; *Graeci fuerunt audacissimi*, Grecy byli bardzo mężni.

Stopniowanie Przymiotników łacińskich odbywa się przez zmianę zakończeń.

§. 34.

- 1) *Comparativus* formuje się od stopnia 1go dodając *or*, *us* do przypadku zakończonego na *i*: np.:

doctus, *a*, *um*, od *docti* (genit. masc.) *doctior*, *doctius*.
fortis, *e*, — od *forti* (dat. singul.) *fortior*, *fortius*.
felix — — od *felici* (dat. singul.) *felicior*, *felicius*.

Zakończenie na *ior* służy rodzajowi męskiemu i żeńskiemu, zakończenie na *ius* jest niższe. *Adjectiva* przeto w drugim stopniu są o dwóch zakończeniach, idą więc podług trzeciej Deklinacji; lecz *Ablat. sing.* mogą kończyć na *i* lub *e*; in *Plurali* zaś mają *Nominativum neutr.* na *a*, *Genit.* na *um*, lecz nie *ia*, *ium*. Odmieniają się więc iak następuje:

	Singularis.	Pluralis.
N.	<i>Doctior, doctius,</i>	<i>Doctiores, doctiora,</i>
G.	<i>Doctoris,</i>	<i>Doctorum,</i>
D.	<i>Doctiori,</i>	<i>Doctioribus,</i>
A.	<i>Doctiorem, doctius,</i>	<i>Doctiores, doctiora,</i>
V.	<i>Doctior, doctius,</i>	<i>Doctiores, doctiora,</i>
A.	<i>Doctiore, (ri).</i>	<i>Doctioribus.</i>

§. 35.

- 2) *Superlativus* formuje się także od pierwszego stopnia przez dodanie do przypadku zakończonego na *is*, zakończeń *simus*, *sima*, *simum*. Tak więc

Doctus, *a*, *um*, od *doctis* (Dat. plur.) ma *doctissimus, a, um,*
Fortis, *e*, od *fortis* (Gen. sing.) ma *fortissimus, a, um,*
Felix, od *felici* (Gen. sing.) ma *felicissimus, a, um.*

Adjectiva w stopniu trzecim mają trzy zakończenia; odmieniają się więc iak *Przymiotniki* o trzech zakończeniach podług prawideł podanych w §. 31, i tamże znajdujących się wzoru.

§. 36.

Nieforemności w stopniowaniu Przymiotników.

- 1) Przymiotniki zakończone na *er* robią Superlativum dodając do tego zakończenia *rimus, rima, rimum*; np.: *Pulcher*, piękny, *chra, chrum*, Superl. *pulcherrimus, a, um*. Także *vetus* dawny i *nuperus* niedawny mają (od dawnego *veter* i *nuper*) Superl. *veterrimus, nuperrimus*.
- 2) Niektóre na *ilis*: *facilis* łatwy, *humilis* niski, *similis* podobny, *dissimilis* niepodobny, mają Superl. na *limus, a, um*; np.: *facillimus, a, um*.
- 3) Przymiotniki na *dicus*, i *ficus*, odrzucają *us*, a przybierają in Comparativo *entior* in Superl. *entissimus*: *maledicus* złorzeczący, *maledicentior, maledicentissimus*; *beneficus* dobroczynny, *beneficentior, beneficentissimus*.
- 4) Te które przed zakończeniem *us* i *is* mają Samogłoskę, nie formują stopni przez zmianę zakończenia, lecz oznaczają je przez dodanie do pierwszego *magis* bardziej i *maxime* najbardziej; np.: *pius* pobożny, *idoneus* zdatny, *tenuis* szczupły, mają in Comparativo *magis pius*, Superl. *maxime pius* cet. Jednak znajdujemy *tenuior, tenuissimus; piissimus* albo *pienissimus*. *Doctus* i niektóre inne mają Comparativ. *doctior* lub *magis doctus*, Superl. *doctissimus* sub *maxime doctus*.
- 4) Osobliwe są Superlativi: *extremus, postremus* ostatni, *supremus* albo *summus* najwyższy, *infimus* lub *imus* najniższy; od *exterus, posterus, superus, inferus*.
- 6) Nieforemne są:

Bonus, a, um dobry.	Comp. melior, us.	Superl. optimus, a, um
Malus, a, um zły	pejor, —	pessimus, a, um
Magnus, a, um, wielki	major, —	maximus, a, um
Parvus, a, um, mały.	minor, —	minimus, a, um
Dives, bogaty, (od dis)	ditior —	ditissimus, a, um.

§. 37.

Przymiotniki ułomne co do stopni:

- 1) Nie mają wcale Positivum: *ocior, ocissimus* prędki; *potior, potissimus* lepszy; *interior, intimus* wewnętrzny; *ceterior, citimus* bliższy; *ulterior, ultimus* ostatni; *prior, primus* pierwszy; *propior, proximus* bliski; *deterior, deterius* zły.
- 2) Nie mają Comparativum, lubo stopień trzeci formują po prostu: *apricus* grzany od słońca; *diversus* różny; *falsus* fałszywy; *fidus* wierny; *invictus* niezwyciężony; *novus* nowy; *persuasus* przekonany; *sacer* święty; *inclutus* sławny.
- 3) Dwa pierwsze stopnie tylko mają: *adolescens* dorosły; *juvenis* młody (Comp. *junior* czasem *juvenior*); *senex* stary

(Comp. senior); *declivis* spadzisty; *enormis* ogromny; *grandis* wielki; *ingens* bardzo wielki; *longinquus* oddalony; bardzo; *propinquus* bliski; *satur* syty.

Anterior, *licentior* w drugim tylko są używane.

- 4) Od *multus*, *a*, *um*, rodzaj męski i żeński w pojed. licz. nie ma 2go i 3go stopnia; w liczbie zaś mnogiéy są stopnie we wszystkich rodzajach: Comparativus *plures*, *a*, Superl. *plurimi*, *ae*, *a*. *Nequam* niegodziwy (nieodmienne) ma *nequior*, *nequissimus*; *maturus* dojrzały, ma *maturissimus* i *maturrimus*.

- 5) Nie stopniują się wcale Przymiotniki, które mają przed sobą *prae* lub *per*: *praedives* bardzo bogaty; *perdoctus*, b. uczony; także *mutus* niemy, *canorus* śpiewny, *canus* siwy, *claudus* kulawy, *dispar* nierówny, *perfidus* zdradziecki, *infidus* niewierny, *mirus* dziwny, *memor* pamiętny, *immemor* niepamiętny, *balbus* zaiakliwy, i inne.

Przestróga. Rozumieją się tu wyrazy, które i bez tego *prae* i *per* są zupełnem Przymiotnikami, a zatém np. nie *praestans* i *perspicax*, bo same *stans* i *spicax* nie są Adjectiva.

U w a g a. Że *nullus* żaden, *omnis* każdy, *solus* sam, *totus* cały, *duplex* podwójny, *triplex* potrójny, *innumerus* niezliczony, *hesternus* wczorajszy, i t. p. nie mogą się stopniować, rozumie się z §. 33. począt.

Rozdział trzeci.

O Imionach liczbowych (de Numeralibus.)

§. 38.

Do Przymiotników należą także Imiona liczbowe, o których nim obszerniey pomówimy, musimy wprzód poznać znaki liczebne od dawnych łaciniaków używane.

Nayglówniejszą tu iest rzeczą pamiętać, że znak **I** znaczy *jedno*, **V** zn. *pięć*, **X** zn. *dziesięć*, **L** *pięćdziesiąt*, **C** *sto*, **D** *pięćset*, a **M** *tysiąc*. Teraz uważmy:

- 1) Że znak każdéy liczby powtórzony po sobie powtarza ważność swoię. A więc **I** położone razy trzy znaczy 3; **C** powtórzone dwa razy waży dwieście i t. d.
- 2) Znak liczby mniejszýy położony po większýy, powiększa ią o tyle, ile sam znaczy. A więc **V** położone po **L** powiększy ie o 5; **X** położone po **C** powiększy ie o 10; **L** po **M** powiększy ie o 50. Zatém **LV** iest 55, **CX** iest 110, **ML** iest 1050. Wieleż iest **MDLXIII**?

3) Przeciwnie liczba mniéy ważąca przed więcéy ważąca położona, zmniejsza ją o tyle, ile waży sama. A więc XL jest 50 zmniejszone o 10, czyli jest 40; IXC jest sto bez dziewięciu, czyli jest 91; CDXLIV jest 444. Wieleż jest CMXCVIIX? Jak się rzymskimi liczbami pisze rok terażniejszy?

§. 39.

Imiona liczbowe są różnego rodzaju:

- I. Cardinalia (pierwotne) na pyt. *quot?* wiele? np. jeden, dwa, trzy. Z tych tylko *unus, a, um*, (§. 31. Wyi. 2.), *duo, duae, duo* (tamże W. 1.) i *tres, tria* odmieniają się; ostatnie iak Przymiotnik liczby mnogiej od dwóch zakończeniach. Inne od *quatuor*, cztery, aż do *centum*, sto, są nieodmienne; *ducenti*, dwieście, aż do *nongenti*, dziewięćset, znowu się odmieniają iak Przymiotniki trzech zakończeń w liczbie mnogiej. *Mille* (lub *mile*), tysiąc, jest nieodmienne, lecz in Plurali *Milia* idzie podług III. Dekl. iak Rzeczownik niaki.
- II. Ordinalia (porządkowe) na pytanie *quotus?* który? np. *primus*, pierwszy.
- III. Distributiva (podziałowe) na pytanie *quoteni?* po wielu? np. *bini*, po dwóch; *ternae*, po trzy; *dena*, po dziesięciuro.
- IV. Multiplicativa (iloraki) na pyt. *quotūplex*, iloraki? np. *triplex*, troiaki.
- V. Proportionalia (stósunkowe) na pyt. *quotūplus?* ilokrotny? albo ile razy wzięty? np. *dūplus*, dwukrotny. Liczą ieszcze:
- VI. Temporalia (czasowe), które pewny przeciąg czasu oznaczają; np. *bimus* albo *biennis*, dwuletni, *vicenarius*, dwudziestoletni; *quinqumestris*, pięćmiesięczny i t. d.
- VII. Przysłówki liczbowe (Adverbia numeralia) na pyt. *quoties?* ile razy? np. *semel*, raz; *bis*, dwa razy; *decies* dziesięć razy.

Ordinalia, proportionalia, temporalia na *us, a, um* i distributiva odmieniają się iak Przymiotniki trzech zakończeń, ostatnie tylko w liczbie mnogiej; zaś multiplicativa i temporalia na *is, e*, podług trzeciej Deklinacji iak Adjectiva ~~o trzech~~ zakończeniach. Sposób liczenia pokaże nam następująca tabela:

<i>Liczby Arabskie i Rzymskie.</i>		Cardinalia.	Ordinalia.
1.		2.	3.
1.	I.	unus, a, um, <i>ieden,</i> <i>a, o,</i>	primus, a, um, <i>pięty,</i> <i>wszy, a, e.</i>
2.	II.	duo, ae, duo, <i>dway,</i> <i>dwie, dwa,</i>	secundus, a, um, <i>drug,</i> <i>gi, a, e.</i>
3.	III.	tres, tria, <i>trzy,</i>	tertius, a, um,
4.	IV. (IIII).	quatuor,	quartus, a, um,
5.	V.	quinque,	quintus, a, um,
6.	VI.	sex,	sextus, a, um,
7.	VII.	septem,	septimus, a, um;
8.	VIII.	octo,	octavus, a, um,
9.	IX. (VIIII).	novem,	nonus, a, um,
10.	X.	decem,	decimus, a, um;
11.	XI.	undecim,	undecimus, <i>cet.</i>
12.	XII.	duodecim,	duodecimus,
13.	XIII.	tredecim,	decimus tertius,
14.	XIV. (XIIII).	quatuordecim,	decimus quartus,
15.	XV.	quindecim,	decimus quintus,
16.	XVI.	sexdecim <i>lub</i> sedecim,	decimus sextus,
17.	XVII.	septendecim,	decimus septimus;
18.	XVIII.	octodecim <i>z.</i> duodeviginti	duodevicesimus,
19.	XIX. (XVIIII).	novemdecim <i>z.</i> undevigin.	undevicesimus,
20.	XX.	viginti,	vicesimus,
30.	XXX.	triginta,	tricesimus,
40.	XL. (XXXX.)	quadraginta,	quadragessimus,
50.	L.	quingenta,	quingagesimus,
60.	LX.	sexaginta,	sexagesimus,
70.	LXX.	septuaginta,	septuagesimus,
80.	LXXX.	octoginta,	octogesimus,
90.	XC. (LXXXIX.)	nonaginta,	nonagesimus,
100.	C.	centum,	centesimus,
200.	CC.	ducenti, ae, a,	ducentesimus,
300.	CCC.	trecenti, ae, a,	trecentesimus,
400.	CCCC.	quadringenti, ae, a,	quadringentesimus;
500.	D. (I ^o).	quingenti, ae, a,	quingentesimus,
600.	DC.	sexcenti, ae, a,	sexcentesimus,
900.	CM.	nongenti, ae, a,	nongentesimus;
1,000	M.	mille (mile),	milesimus,
2,000	MM. (II.M)	duo milia (bis mile),	bis milesimus,
10,000	X. M.	decem milia,	decies milesimus,
30,000	XXX. M.	triginta milia,	trices milesimus,
100,000	C. M.	centum milia, (centies mile),	centies milesimus;
500,000	D. M.	quingenta milia,	quingentes milesimus;

Distributi- va. 4.	Multiplica- tiva. 5.	Proportio- nalia. 6.	Adverbia numer. 7.
singuli, ae, a, po iednemi, ini, ae, a, po dwóch	simplex, pojedyn- czy, duplex,	simpulus, a, um, te- dnokrotny, duplus, cet.	semel, raz, bis.
terni, quaterni, quini, seni, septēni, octōni, novēni, deni, duodēni, duodeni, terni deni, quaterni deni, quini deni, seni deni, septeni deni, octōni deni, noveni deni, triceni, triceni, quadrageni, quingageni, sexageni, septuageni, octogeni, nonageni, centeni, ducenti, trecenti, quadringeni, quingeni, sexcenti, secenteni, mileni, bis	triplex, quadrūplex, quintuplex, sextuplex, septuplex, octuplex, novemplex, decūplex, tndecimplex, duodecimplex, tredecimplex, quatuordecimplex, quindecimplex, sexdecimplex, septendecimplex, octodecimplex, novemdecimplex, vicecūplex, tricecuplex, quadragecuplex, quingagecūplex, sexagecūplex, septuagecūplex, octogecūplex, nonagecūplex, centūplex, ducentuplex, trecentuplex, quadringentuplex, quingentuplex, sexcentuplex, nongentuplex, milecuplex,	tripulus, quadrūplus, quintuplus, sextuplus, septuplus, octuplus, nuncuplus, decuplus, undecūplus, duodecūplus, tredecūplus, quatuordecuplus, quindecuplus, sedecuplus, septendecuplus, duodevicuplus, undevicuplus, vicecuplus, tricecuplus, quadragecuplus, quingagecuplus, sexagecuplus, septuagecuplus, octogecuplus, nonagecuplus, centuplus, ducentuplus, trecentuplus, quadringentuplus, quingentuplus, sexcentuplus, nongentuplus, milecuplus,	ter. quater. quinquies; sexies. septies. octies. novies. decies. undecies. duodecies. terdecies. quatuordecies; quindecies. sedecies. deciessepties; duodevicies. undevicies. vicies. tricies. quadragies. quingagies; sexagies. septuagies. octogies. nonagies. centies. ducenties. trecenties. quadrin- quin- sexcenties. nongenties. milies.
decies tricies centies quingenties	bis decies tricies centies quingenties	bis decies tricies centies quingenties	bis decies tricies centies quingent.

§. 41.

Mówi się także *vigesimus*, *trigesimus*, za *vicesimus* etc. *noningenti* za *nongenti*; *quincuplex*, *septemplex*, *decemplex*, za *quintuplex*, *decuplex*. 1,000,000 (M.) wyraża się przez *decies centena milia*; lub *decies centies mileni*; *decies centies milies*; wyrażają także przez: *milies mille*; mniej dobrze przez *mille milia*, *milena milia*, *mille chiliades*, *centum miriades*, i t. p. W większych rachunkach lepijy jest zachować nowe nazwiska *millio*, *bilio*, *trilio*, *quadrilio* i t. d. zwłaszcza że i w podanej Tabeli *vicesuplex*, *vicesuplus*, aż do *nonagesuplex*, *nonagesuplus*, także: *milecuplex* i *milecuplus* są nowego wynalazku przez podobieństwo do innych liczb.

Rozdział czwarty.

O Zaimku (de Pronomine).

§. 42.

Zaimek (Pronomen) zład ma nazwisko, iż się pospolicie za Imię (pro Nominie) kładzie, którego powtórzenie w mowie czyniłoby ją przewlekłą, niemilą, ciemną, a często nawet niepoiętą. Tak n. p. gdy mówimy:

„Cycero nie tylko Cycerona wymową, ale
 „i obywatelstwem Cycerona wślawił. Cycero
 „to Oyczyznę Cycerona zachował od zguby;
 „słusznie więc za Cycerona wielkie przywią-
 „zanie do Oyczyzny, zarobił Cyceronowi na
 „imie Oyca Oyczyzny;“ lub

„Cycero nie tylko swię wymową, ale i oby-
 „watelstwem się wślawił. On to Oyczyznę swoię
 „zachował od zguby; słusznie więc za swoie
 „wielkie przywiązanie do nię, zarobił sobie na
 „imie iey Oyca;“

pierwsze wyrażenie nie tylko brzmi przewlekłe i nieprzyjemne, lecz nawet jest niezrozumiałe i fałszywemu wykładowi podpada. Ile bowiem razy powtórzone jest Imię *Cycero*, *Oyczyzna*, tyle razy rozumieć można coraz innego Cycerona, i w każdym razie inną Oyczyznę. Ostatnie zaś wyrażenie mające Zaimki: *swoię*, *się*, *on*, *sobie*, *iey*, zamaist

przykrego powtarzania *Cycero* i *Ojczyzna*, daleko jest krótsze, brzmi łagodniej i żadnej wziępliwości nie podpada.

Nie jest iedno powiedziéć: „Jak często mniema Człowiek, że Bóg nienawidzi Człowieka!“ albo: „Jak często mniema Człowiek, że Bóg go nienawidzi.“ Mówiąc pierwszym sposobem, zwracamy wyobrażenie nienawiści boskiej na iakiegokolwiek człowieka, a zatem na wszystkich ludzi; w drugim razie zaś na iednego tylko, to jest na tego, którego wystawiamy mniemającym.

§. 43.

Zaimki iedne są rzeczowne (substantiva), przeto, iż zawsze się za Rzeczowniki kładą, takie są: *ia*, *ego*; *ty*, *tu*; *się*, *se*; drugie zaś z Rzeczownikiem kładź się mogą iako Przymiotniki, i dla tego zowią się Zaimki przymiotne (Pronomina adjectiva); np. *meus*, *tuus*, *suus*, *noster*, *vester*; *mój*, *twój*, *swój*, *nasz*, *wasz*; iak: *mój Oyciec*, *meus pater*; *wasza siostra*, *vestra soror*. Inne albo za Imię rzeczowne kładą się rzeczownie, albo z Rzeczownikiem lub Zainkiem rzeczownym przymiotnie: mogą więc byđ Zaimkami rzeczowne, *mi* lub *przymiotnemi*. Takie są: *hic*, *haec*, *hoc*; *iste*, *a*, *ud*; *is*, *ea*, *id*; *ten*, *ta*, *to*; *ille*, *a*, *ud* (rzeczownie: *ten*, *ta*, *to* lub *on*, *ona*, *ono*; przymiotnie: *ów*, *owa*, *owo*); *ipse*, *a*, *um*; *on*, lub *sam*, *sama*, *samo*; np.: *Hic homo*, *ten* człowiek. *Tu hic* stoi przymiotnie z Rzeczownikiem; zaś: *Ecce hic est*, *quem amo*. *Oto* jest *ten*, którego kocham; *hic*, *ten*, stoi za Rzeczownika, jest więc Zaimek rzeczowny. Toż samo o innych Zaimkach mówić: w zdaniach np.: *Ille fuit apud me*; *On* był u mnie; *Non ego*, *sed ipse* hoc dixit; *Nie ia*, *lecz on* to powiedział; *Iste est*, *qui me adduxit tibi*; *Ten* to jest, który mnie do Ciebie przyprowadził; *ille*, *ipse*, *iste* są Zaimki rzeczowne; w zdaniach zaś: *Ille ego*, *qui haec quondam dixeram*, *nunc taceo*. *Ow* to *ia*, *com* niegdyś to powiedział, *teraz* milczę. *Ips*e pater mihi *librum* dedit. *Sam* oyciec dał mi książkę. *Iste* homo *bonus* est. *Ten* człowiek do-

bry iest; — też same Zaimki są przymiotnie położone.

§. 44.

Co do znaczenia dzielą się 'pospolicie Zaimki na 5 klas czyli rodzajów:

- 1) *Pytające* (interrogativa): kto? *quis?* co? *quid?* czyi? *cujus?*
- 2) *Osobiste* (personalia): ja, ty, on; *ego, tu, ille.*
- 3) *Ukazujące* (demonstrativa) iakoby palcem coś pokazujące: ten, ta, to; *hic. iste.*
- 4) *Dzierzawcze* (possessiva) posiadanie, czyli dzierzenie czego wyrażające; np.: mój, twój, wasz; *meus, tuus, vester.*
- 5) *Względne* (relativa), które się zawsze do poprzedzającego Imienia lub Zaimka odnoszą: który, która, które; *qui, quae, quod;* np.: Człowiek, którego widziałeś; *homo, quem vidisti.*

Uwaga. Ścisłe biorąc, wszystkie Zaimki są względne; albowiem rzeczowne mają zawsze wzgląd na Rzeczownika, za którego są położone; przymiotne zaś na Imie, do którego należą. *Sui*, siebie zowie się także Zaimkiem względnym (*reciprocum* albo *reflexivum*), przeto iż zwraca czynność na osobę lub rzecz, od której ta czynność wychodzi. W łacinie także *ego* i *tu* mogą być za względne uważane; np.: *Ego me* amo; ja się (siebie) kocham; *tu te* perdis, ty się gubisz; *ille se* jactat, on się chełpi.

§. 45.

Co do zewnętrznej budowy czyli kształtu, Zaimki są albo niezłożone (*simplicia*), do których należą wszystkie dotąd wspomniane; albo złożone (*composita*), a to na rozmaity sposób; np.: *egomet, tute, ecquis, kto; quidam, ktoś; quilibet, każdy; aliquis, ktoś; unusquisque, każdy; idem, ten sam; hiccine, tenżeto? cet.* Także *hujusmodi, hujuscedmodi, taki; cujuscmodi, iaki; ejuscmodi, taki; neodmiennemi* zwane, które iednak są Genitivi skupione od *hic* modus *cet.* np.: *ejuscmodi verbis me allocutus*

est, *takimi wyrazami mówił do mnie; zamiast: ejus modi verbis, tego rodzaju wyrazami.*

§. 46.

Prypadkowanie Zaimków. (Declinatio Pronominum).

	1.	2.	3.
	Singularis.		
N.	Ego, <i>ia,</i>	Tu, <i>ty,</i>	<i>nie ma.</i>
G.	Mei, <i>mnie,</i>	Tui, <i>ciebie,</i>	Sui, <i>siebie,</i>
D.	Mihi, <i>mnie, mi,</i>	Tibi, <i>tobie, ci,</i>	Sibi, <i>sobie,</i>
A.	Me, <i>mnie, mię,</i>	Te, <i>ciebie, cię,</i>	Se, <i>siebie, się,</i>
V.	Ego, <i>ia,</i>	Tu, <i>ty,</i>	<i>nie ma.</i>
A.	Me, <i>mną,</i>	Te, <i>tobą,</i>	Se, <i>sobą,</i>
	Pluralis.		
N.	Nos, <i>my,</i>	Vos, <i>wy,</i>	Tak, iak w pojedynczemy liczbie.
G.	Nostrum <i>vel</i> nostrum, <i>nas,</i>	Vestrum <i>v. ve-</i> strum, <i>was,</i>	
D.	Nobis, <i>nam,</i>	Vobis, <i>wam,</i>	
A.	Nos, <i>nas,</i>	Vos, <i>was,</i>	
V.	Nos, <i>my,</i>	Vos, <i>was,</i>	
A.	Nobis, <i>nami,</i>	Vobis, <i>wami.</i>	

Zamiast cum me, te, se, nobis, vobis, mówi się: mecum, tecum, secum, nobiscum, vobiscum, ze mną, z tobą, z nami, et. także quicum za cum quo, qua, quo; cum quibus.

	4.	5.	6.
	Singularis.		
N.	Hic, haec, hoc; <i>ten, ta, to;</i>	Ille, a, ud; ów, <i>owa, owo;</i>	Is, ea, id; ten, <i>ta, to,</i>
G.	Hujus, —, —,	Illius,	Ejus,
D.	Huic, —, —,	Illī,	Ei,
A.	Hunc, hanc, hoc;	Illum, am, ud;	Eum, eam, id,
V.	<i>nie ma.</i>	<i>nie ma.</i>	<i>nie ma.</i>
A.	Hoc, hac, hoc;	Illo, a, o;	EO, ea, eo;

Pluralis.

N.	Hi, hae, haec,	Illi, ae, a,	Ii, eae, ea,
G.	Horum, ha-	Illorum, arum,	Eorum, earum,
D.	rum, horum,	orum,	eorum,
D.	His, —, —;	Illis,	Eis v. iis,
A.	Hos, has, haec;	Illos, as, a,	Eos, eas, ea,
V.	nie ma.	nie ma.	nie ma.
A.	His, —, —,	Illis.	Eis, v. iis.

7.

Singularis.

Pluralis.

N.	Qui, quae, quod, któ- ry, która, które,	Qui, quae, quae,
G.	Cujus, } na trzy rodzaje.	Quorum, quarum, quo- rum,
D.	Cui, }	Quibus (poët. queis vel quis), —, —,
A.	Quem, quam, quod,	Quos, quas, quae,
V.	nie ma.	nie ma.
A.	Quo, qua, quo;	Quibus (queis, quis)—.

U w a g i.

- 1) Podług *hic* odmieniają się złożone: *hicce, hiccine*, których dodatkowo zgłoski *ce* i *cine* nieodmienne w każdym przypadku przyczepia się. Podług *ille* idzie *iste, a, ud*; także *ipse, a, um* (nie *ud*). Podług *is, ea, id* odmienia się *idem, eadem, idem*; Genit. *eiusdem*, Dat. *eīdem*, Accus. *eundem eandem* (albo lepijéy *eundem eandem*), *idem*. Reszta podług wzorn; lecz Genit. plur. znowu *eorundem* lub *eorundem* cet.
- 2) Zaimék pytający *quis? kto?* idzie podług *qui*; a pytanie *quid? co?* podług *quod*. Wszystkie z *quis* albo *qui* złożone, mają w rodzaju ni jakim *quid* lub *quod*; iako to; *quisquis, quisque, quisquam, quisnam, quispiam, quilibet, quidam, quivis* cet. Nominat. i Accus. neutr.: *quidquid* lub *quodquod*, *quidpiam* lub *quodpiam*, *quidlibet* lub *quodlibet* cet. Jedno tylko *quicumque* ma *quodcumque* (a nie *quidc.*). *Quidam* in Accus. sing. i Genit. plur. zamienia zazwyczaj *m* na *n*; np.: *quemdam* lub *quendam*, *quorundam* lub *quorundam*. Mówi się także *quemquam* za *quemquam* cet. *Aliquis* ma na rodzaj żeński *aliqua* nie *aliquae*, co też i w rodzaju ni jakim liczbie mnogiej¹ pospolicie używa się.

- 3) Zaimki dzierżawcze: *meus* (nb. zob §. 31. Wyjąt. 1.) *tuus, suus, noster, vester*, odmieniają się jak *Adjectiva* trzech zakończeń. Podług trzeciéj zaś Deklinacyi idą: *cujus* (generis omnis) Gen. *cujatis*, z kąd? z jakiego kraju? z kąd rodem? *nostras* (gen. omn.) nasz, krajowy, rodak, *vestras* (masc. i femin. lecz rzadko używane) wasz krajowiec; np.: *Cujates estis?* z kąd jesteście? *Nostratia verba*, nasze słowa.

Rozdział piąty.

O Słowie (de Verbo).

§. 47.

Słowem (*Verbum*), zwiemy wyraz, który oznacza bytność lub czynność iakiey osoby lub rzeczy; np.: bydź, siedzieć, pisać.

Słowo nader ważną jest częścią mowy, bo bez niego żadney myśli ani żadney czynności wyrazić nie podobna; gdy tymczasem samo Słowo bez pomocy innych wyrazów myśl całkowitą wydadź może. Wszakże gdy do wyrazów: *Syn Oycy*, *pater filium*, nie dodam Słowa: *kocha*, *amat*, żadney nie będzie myśli; zaś Słowa: *Veni, vidi, vici*, *przyszedłem, zobaczyłem, zwyciężyłem*, zamykają całe zdania w sobie. Do poznania rozmaitych znaczeń Słowa potrzebna jest znajomość wyrazów *Subiekt* i *przedmiot*.

1) *Subjectum* zwiemy osobę lub rzecz, którą sobie wystawiamy iako będącą, działającą, coś bezwzględnie, albo działanie swoje na inną rzecz lub osobę wywierającą. W mówieniu kładzie się zazwyczaj *Subiekt* przed *Słowem* w pierwszym przypadku na pytanie *kto?* — 2) *Przedmiotem* zaś (*objectum*) jest każda rzecz, na którą czynność *Subiektu* zwróconą bywa; np.: Gdy mówimy: *Oyciec kocha syna*; *Oyciec* iest *Subiektem*, *Syna* *przedmiotem*, *kocha* iest *Słowo* wyrażające czynność *kochania*, czyli pokazujące stosunek, iaki zachodzi między *Subiektem* i *przedmiotem*. W wyrażeniu zaś: *Oyciec siedzi i pisze*, *Oyciec* iest *Subiektem* bez-

względnie działającym, bo czynność jego nie jest zwrócona na żaden przedmiot. Słowa *siedzi*, *pisze* wyrażają stan Subiektu.

§. 48.

W tym przykładzie poznaliśmy dwa rodzaje Słów:

- 1) Niiakie czyli nieprzechodne (Neutrum *¶* Intransitivum), które wyraża czynność subiektu, ale nie przechodzącą na żaden przedmiot; np.: *Pater sedet*, Oyciec *siedzi*; *Filius currit*, Syn *biega*; *Filia cantat*, córka *śpiewa*.
- 2) Czynne albo przechodne (Activum *vel* Transitivityum), za pomocą którego czynność działającego subiektu przechodzi na przedmiot, który to przedmiot dla zrozumienia myśli koniecznie w mowie wyrażonym bydź musi; np.: Bóg *stworzył*, *Deus creavit*; kogo? *Niebo i ziemię*; *Coelum et terram*. Oyciec *kocha*, *Pater amat*, kogo? *Syna*; *Filium*. Do poznawania Słów ze znaczeniem czynnym posłużyć to szczególniej może, kiedy mogą mieć przy sobie przypadek czwarty.

Słowo czynne może ieszcze wystawiać Subiekt jako odbierający działanie od przedmiotów, które nań działają; np.: Oyciec *jest kochanym*, *Pater amatur*; rozumie się od kogoś. Syn *był bity* (od kogoś), *Filius percutiebatur*. W takim znaczeniu Słowo zowiemy biernym (Passivum).

U w a g a. Słowo biernie nie jest osobnym gatunkiem, ale tylko odmiennym znaczeniem Słowa czynnego; np.: gdy mówię: Ja *kocham* Oycza, *Ego amo* patrem, i Oyciec *jest kochany* odemnie, *Pater amatur* a me; *amo* i *amatur* *jest* toż samo Słowo raz w czynnym drugi raz w biernym znaczeniu wzięte. *) I to właśnie jest naydokładniejszą cechą do poznawania Słów czynnych, gdy się w obudwóch tych znaczeniach użyć dają. Taż sama uwaga służy i dla Słowa zwrotnego.

*) Słowem biernym właściwie należałoby takie nazwać, które oprócz biernego znaczenia innego mieć nie może; Takich jest w łacinie bardzo mało; np.: *rapulo*, *biągnie*; *venio*, *przeida* mnie.

- 3) Czasem działanie Subiektu na niego samego zwrócone byđź może; to jest Subiekt działający może byđź razem przedmiotem czynności odbierającym. Słowo, które działanie takowe wyraża, zowiemy zaimkowém albo zwrotném (reciprocum). W polszczyźnie Słowa zaimkowe są też same co i czynne, którym dodaje się Zaimek zwrotny *się*, *podnoszę się*, *podnosisz się*; *podnosi się*; *podnosimy się*; *podnosicie się*; *podnoszą się*. Podobnie formułą Łaciny Słowo zwrotne z czynnego; lecz mu dodają nie, jak *my*, samo *se*; ale *me*, *te*, *se*; *nos*, *vos*, *se*, podług zakończenia osoby; np.: *attollo me*, *podnoszę się*, *attollis te*, *podnosisz się*, *attollit se* i t. d. Bardzo często zastępuje w łacinie Słowo biernie miejsce zwrotnego bez potrzeby przydawania Zaimków; np.: *lavor*, *myję się*, zamiast *lavo me*; *tegor*, *ukrywam się*; *ungor*, *smaruję się* i t. d.
- 4) Niektóre Słowa mają tylko czynne zakończenie (na *o*), a znaczenie biernie; np.: *rapulo*, *bity jestem*, albo *mnie biją*. Takie zowią się *Passiva neutralia*.
- 5) Inne przy zakończeniu bierném (na *or*) czynne lub niaakie mają znaczenie. Te zowiemy *Depoñentia*; np.: *hortor*, *napominam kogo*; *profiscor*, *ładę*.
- 6) Słowa, które częścią czynne, częścią biernie zakończenie mają nie zmieniając znaczenia, zowiemy *Neutro-passiva*. Te są, *Audēo* (*ausum sum*), *ośmielam się*; *gaudēo* (*gavisus sum*), *cieszę się*; *solēo* (*solitus sum*), *zwykłem*; *fido*, (*fisus sum*), *ufam*.
- 7) *Nieobiste* (*Impersonalia*) zob. §. 50. A. Uwagę.

§. 49.

Dzielimy jeszcze Słowa:

- 1) Na pierwotne (*Primitiva*), które od innych nie pochodzą, i pochodne (*Deriva-*

tiva); które od innych Słów lub wyrazów się wyprowadzają; iako to: *lectito* czytywam, od *lego* czytam; *libero* uwalniam, od *liber* wolny; *numero* liczę od *numerus* liczba.

- 2) Na niezłożone (Simplicia); np.: *facio*, czynię, i złożone (Composita): *benefacio*, *vivifico* cet.

§. 50.

Słowo, iako odmienna część mowy, przez rozmaite przechodzi odmiany:

A. Przez osoby (personas), których iest trzy; pierwsza, która mówi, to iest *Ja*, *ego*: druga, do której się mówi, to iest *Ty*, *tu*: trzecia, o której się mówi, to iest *On*, *ona*, *ono*, *ille*, *a*, *ud*; lub iakikolwiek Subiekt. W łacinie, tak iak w polszczyźnie, te osoby nie kładą się wyraźnie, lecz się ich domyślamy; np. (*ia*) wiem, że (*ty*) prosiłeś oycą, aby (*on*) przyszedł; (*ego*) scio, quod (*tu*) rogasti patrem, ut (*ille*) veniret. Toż samo i o więcey niż iednéy osobie powiedziéć można; np. (*my*) wiemy, że (*wy*) prosiliście Oyców, aby (*oni*) przyszli. Wiéć Słowo i przez liczby odmienia się.

U w a g a. Jest pewny rodzaj Słów miakich, które się przez osoby nie odmieniają, lecz tylko z zakończeniem trzeciéy osoby liczby pojed. w rodzaju miakim kładz się mogą, np. *oportet* trzeba; *oportebat*, *oportuit*, *oportuerat*, trzeba byto; *oportebit*, trzeba będzie cet. Takie się zowią nieosobiste (Impersonalia.)

B. Przez Tryby (modos), to iest pewne sposoby wyrażania czynności iakiéy. Jest ich 4.

- 1) Oznaymujący (Indicativus), który po prostu oznaymuie, iż kto coś czyni, albo iaką czynność odbiera; np. *Pater amat*, oyciec kocha; *Pater amatur*, oyciec iest kochany.
- 2) Łączący (Coniunctivus), rzecz niepewnie i nieiako warunkowo wystawia; dla tego ma często przy sobie Spóynik; np. *Si scirem*,

gdybym wiedział; *Utinam amarer*, oby mnie kochano.

- 3) Rozkazujący (Imperativus) albo napędzający, oznacza prośzenie, napominanie lub nakazywanie; np. *Disce*, ucz się. Jest dwojaki: pierwszy nazywany *Jussivus*, zalecający, drugi *Imperativus* właściwie.

U w a g a. Słowo w tych trzech Trybach będące, zowie się Słowem okoliczném (*Verbum finitum*).

- 4) Bezokoliczny (Infinitivus) mówi o czynnościach bezokolicznie, nie wyrażając żadnej osoby; np. *Amare*, kochać; *percūti*, byź bitym.

§. 51.

Tutay należą:

a. Imiesłowy (Participia), to iest Przymiotniki od Słów pochodzące, o których w osobnym Rozdziele mówić będziemy.

b. Imiesłowy osobliwe (Gerundia), które są na wzór Rzeczowników polskich od Słów pochodzących (*Substantiva verbalia*); np. *kochanie* od *kochać*. W łacinie kończą się one na *ndum* i odmieniają podług II. Deklinacyi iak *Neutra*; np. *amandum*.

§. 52.

C. Przez czasy (*Tempora*), których iest w ogólności cztery, terażniejszy, przeszły, zaprzyszły, przyszły.

- 1) Terażniejszy (*Praesens*). wyraża, iż coś teraz się dzieie; np. *kocham*, *amo*; *kochają* mnie, *amor*.

[Jestto terażniejszy w obecności — *Praesens in praesente*.]

- 2) Przeszły (*Praeteritum*), wyraża czynność dawniejszą.

Ten dwojako uważa się:

a. Gdy wyraża, iż się coś działo, ale się ieszcze nie stało zupełnie (nasz Przeszły od

Słowa niedokonanego; — pisałem — rozumie się, ale jeszcze nie skończyłem, t. i. nie napisałem zupełnie) — zowie się przeszły niedokonany — Praeteritum imperfectum. (To samo biernie: list *pisano*, lub *był pisany*.)

[Używa się ten czas najczęściej do wyrażenia czynności przeszłej, która się wtenczas odbywała, kiedy i druga przeszła czynność; a zatem była obecną czyli terażniejszą dla tamtej. Ztąd go zowią także terażniejszym w przeszłości, (Praesens in Praeterito); np. Gdy ja *pisałem*, tyś nadszedł. *Quum ego scriberem*, tu *supervenisti*]

- b. Gdy czynność przeszłą już dokonaną, czyli zupełnie już ukończoną wystawia, zowie się dokonany (Perfectum; nasz przeszły od Słowa dokonanego); np. *scripsi*, *napisałem*; *scripta est epistola*, list *jest napisany*.

[Ponieważ ta czynność jest dokonaną ze względu na obecność, w której ją uważamy; zowie się ten czas także przeszłym w obecności (Praeteritum in praesente); dla téj zaś przyczyny, że jest wielkiego użycia w historycznych opisach, nazywają go jeszcze Tempus historicum.]

- 3) Gdy znaczy, iż coś bardzo dawno już się stało; albo czynność wystawia, która się dawniej odbyła, niż inna czynność, która już teraz także jest przeszłą, nazywa się zaprzeszły (Plusquamperfectum); np. *Amaveram*, kochałem (ukochałem) był; *amatus eram*, kochany (ukochany) byłem. — *Quum ad me venisti*, jam *scripseram* epistolam: Gdyś do mnie przyszedł, już *byłem list napisał* — albo *jam scripta erat epistola*: już list *był napisany*. Albo *Postquam epistolam scripsëram*, tu ad me venisti; *Gdym był list napisał*, przyszedłeś do mnie.

[Ten więc czas wystawia czynność, która nie tylko ze względu na obecność, ale nawet ze względu na przeszłość jest przeszłą; czyli i wtenczas już przeszłąby była, gdyby czynność upłyniona, z którą ją porównujemy, zamieniła się na obecną. Temu zowią go Praeteritum in praeterito t. i. przeszłym w przeszłości.]

- 4) Przyszły (Futurum), który służy do oznaczenia tego, co się dopiero stać ma. Jest
- a. prosty albo niedokonany (Futurum simplex s. Imperfectum) po prostu czynność iaką oznaczający, która ma nastąpić i trwać w przyszłości; np. *amabo*, będę kochał; *amabor*, będę kochany.

[Jest tu mowa o czynności w przyszłości obecny. Ztąd Futur. simplex nazywać się także może Praesens in Futuro — Obecny w przyszłości.]

- b. Przyszły dokonany (Futurum exactum), który czynność już dokonaną, skończoną lub odbytą w przyszłości wystawia; albo oznacza, iż czynność iaka, która dopiero się ma stać, już będzie przeszłą, gdy się druga iaka czynność odbywać będzie. Jest to nasz przyszły od Słowa dokonanego, np. *Amavero*, ukocham; *amatus ero*, ukochany będę. *Quum epistolam scripsero*, ad te veniam; gdy list napiszę, przyjdę do ciebie.

[Jest tu więc czas Przeszły w przyszłości — Praeteritum in futuro.]

§. 53.

Do przyszłego czasu należą tak zwane Czasy omówień (Futura periphrastica), których jest trzy: 1) Przyszły względem teraźniejszego (Futurum in Praesente albo Futurum periphrasticum Praesentis), który czynność przyszłą niezupełnie pewną w obecności wystawia; np. *Amaturus sum*, mam kochać; chce, chciałbym kochać; 2) Przyszły względem przeszłego (Futurum in Praeterito albo Futurum periphrasticum Praeteriti), wystawiający w przeszłości czynność przyszłą niepewną; np. *Amaturus eram*, miałem kochać; 3) Przyszły względem przyszłego (Futurum in Futuro, albo Futurum periphrasticum Futuri). Ten czynność mającą nastąpić wystawia w przyszłości; np. *Amaturus ero*, będę miał kochać.

§. 54.

Czasy więc omówne, lubo w ogólności są przyszłemi, różnią się jednakże od siebie co do epoki, czyli momentu, w którym tę przyszłość uważamy. I tak: *amaturus sum*, mam kochać, (teraz,) jest oczywiście czas przyszły uważany

względnie do terażniejszego; zaś *amaturus eram*, *miałem kochać*, jest tymże samym czasem przyszłym, ale uważanym w przeszłości; to jest, iż już minął, a zatem stał się przeszłym ten czas, w którym powiedzieć można było: *mam kochać*. Nareszeie: *amaturus ero*, *będę miał kochać*, jest czasem przyszłym uważanym dopiero na przyszłość; gdyż dopiero przyjdzie ten czas, w którym będzie trzeba mówić: *mam kochać*. Toż samo i w znaczeniu bierném się uważa. Różnica ta czasów omównych bardzo się jasno wyraża w polskim ięzyku Słowem *Mam* (także *chcę*, lub przez Spójnik *bym* przy koniunktywie), przez które tłumaczymy łacińskie *Sum*, kładąc je iak w łacinie w terażniejszym, przeszłym i przyszłym czasie. W znaczeniu przeto bierném będzie: *Amandus sum*, mam być kochanym; *amandus eram*, miałem być kochanym.

§. 55.

Ponieważ, iak widzieliśmy, każdy z trzech czasów uważać można oglądając się albo na obecność, albo na przeszłość, albo na przyszłość; możemy je więc z tego względu rozgatkować w następujący sposób:

- 1) Praesens in Praesente: Praeteritum in praet.: Futurum in praes.: — *Amo*, *amavi*, *amaturus sum*.
- 2) Praesens in Praeterito: Praeteritum in Praes.: Futurum in Praeter.: — *Amabam*, (*amavi*), *amaveram*, *amaturus eram*.
- 3) Praesens in Futuro: Praeteritum in Futuro: Futurum in Futuro: — *Amabo*, *amavero*, *amaturus ero*.

U w a g a.

Imperfectum i Perfectum różnią się od siebie tylko w trwaniu; lecz co do dawności, są pod każdym względem sobie równe. *Amabam* więc, nie znaczy bynajmnięj czynności wcześniejszy od *Amavi*: owszem zostają one oboje w tym samym stosunku dawności czy to z obecnością (*lego*) czy z przeszłością (*legebam*, *legi*), czy z zaprziesłością (*legeram*); ale pierwsze oznacza czynność trwałą, drugie już zupełnie ukończoną. Jest więc, iak widzimy, czasów przeszłych nie trzy, ale dwa tylko, t. i. przeszły (trwający, lub ukończony) i zaprziesły. Ten sam stosunek zachodzi w czasach przyszłych — *amabo* i *amavero*; z których pierwszy naywłaściwiej z polska Futurum imperfectum, drugi Futurum perfectum i exactum nazywać się powinien. Lecz ostatni jest razem dla przyszłości tém, czem dla przeszłości Plusquamperfectum iako Praeteritum in praeterito. Ta uwaga chociaż w tém miejscu nieprzydatna dla uczniów trudniących się dopiero formami czasowemi; wielkię będzie wagi w Składni, kiedy o używaniu czasów

względnie mówić nam przyjdzie. Tym czasem nas usprawiedliwi w oczach świętego Nauczyciela, że w tablicy koniugacyi, Imperfect i Perfect. pod jedną liczbą umieściliśmy.

Przeprowadzanie Słowa przez odmiany wyliczone, zowie się w łacinie *Conjugatio*; po polsku od nayprzedniejszý odmiany przez czasy, nazwane iest *Czasowaniem*.

§. 56.

O Słowie *Sum*.

Samo tylko Słowo *Sum* oznacza właściwie bytność przedmiotu *), i dla tego zowie się Słowem rzeczowným (*Verbum substantivum*) Jest ono używane i do posiłkowania innych Słów, które w odmianach swoich bez niego obeysdz się nie mogąc, nieiako na pomoc go wzywają do wyrażenia pewnych czasów i osób; z tego to względu nazwano ie Słowem posiłkowým (*Verbum auxiliare*). Takiem iest ieszcze w polskim ięzyku Słowo *mieć*; np.: *będę kochał*; *miałem pisać*.

Nim więc do czasowania innych Słów przystąpimy, wprzód nam się nauczyć potrzeba odmieniać Słowo *Sum*.

§. 57.

Sum, Fui, Esse. Supinum nie ma.

I. *Praesens.*

Indicativus.
Sum, Jestem,
Es, Jesteś,
Est, Jest,
Sumus, Jesteśmy,
Estis, Jesteście,
Sunt, Są.

Conjunctivus.
Sim, abym był, że iestem i t. d.
Sis, abys był, a, o, i t. d.
Sit, aby był, a, o, i t. d.
Simus, abyśmy byli, były, i t. d.
Sitis, abyście byli, były, i t. d.
Sint, aby byli, były, i t. d.

*) Inne Słowa tyle tylko bytność przedmiotu oznaczać mogą, ile Słowo *bydź* w ich znaczeniu się mieści; np.: *fieri, stać się.*

II. a. Imperfectum.

Eram, <i>Byłem, am, om,</i>	Essem, <i>abył był, obym był, *)</i> <i>byłbym i t. d.</i>
Eras, <i>Byłeś, aś, oś,</i>	Esses,
Erat, <i>Był, a, o,</i>	Esset,
Eramus, <i>Byliśmy, łysmy,</i>	Essemus,
Eratis, <i>Byliście, łyscie.</i>	Essesis,
Erant, <i>Byli, ty.</i>	Essent.

II. b. Perfectum.

Fui, <i>byłem, am, om,</i>	Fuërim, <i>Że byłem, am, om,</i>
Fuisti, <i>i t. d.</i>	Fuëris, <i>i t. d.</i>
Fuit,	Fuërit,
Fuimus,	Fuërimus,
Fuistis,	Fuëritis,
Fuërunť,	Fuërint.

III. Plusquamperfectum.

Fuëram, <i>Byłem był, am, om,</i> <i>była, tom było i t. d.</i>	Fuissem, <i>obym był, **)</i> <i>byłbym</i> <i>był,</i>
Fuëras,	Fuisses,
Fuerat,	Fuisset, <i>i t. d.</i>
Fueramus,	Fuissemus,
Fueratis,	Fuissetis,
Fuërant,	Fuissent.

IV. Futurum simplex.

Indic. sing.	Indic. plur.
Ero, <i>Będę,</i>	Erimus, <i>Będziemy.</i>
Eris, <i>Będziesz,</i>	Eritis, <i>Będziecie,</i>
Erit, <i>Będzie.</i>	Erunt, <i>Będq.</i>

Coniunctivus ten sam co Præsentis.

V. Futurum exactum.

Indic. sing.	Indic. plur.
Fuëro, <i>(gdy) będę,</i>	Fuërimus,
Fueris, <i>i t. d.</i>	Fuëritis,
Fuerit,	Fuërint.

Coniunctivus ten sam co Perfecti.

* **) *Obym był* oznacza życzenie i ztąd taki sposób mówienia zowie się *Trybem życzącym* (Modus optativus). Toż samo w czasie Plusquamperf. *Byłbym* i *byłbym był* wyrażają warunek; ztąd *Tryb warunkowy* (Modus Conditionalis).

VI. Futurum periphrasticum Praesentis.

Indic. Sing.		Indic. Plur.	
Futurus,	sum, <i>Mam bydź,</i>	Futuri,	sumus, <i>Mamy</i>
ra,	es, <i>Masz bydź,</i>	rae,	estis, <i>Macie</i>
rum,	est, <i>Ma bydź,</i>	ra,	sunt, <i>Maiq</i>
Conjunct.	Futurus, a, um	Futuri,	ae, a, simus, sitis,
	sim, sis, sit.		sint.

VII. Futurum periphrasticum Praeteriti.

Indic. Sing.		Indic. Plur.	
Futurus,	eram, <i>Miałem,</i>	Futuri,	eramus, <i>Miel śmy,</i>
ra,	eras, <i>Miałeś,</i>	rae,	eratis, <i>Miałysmy,</i>
rum,	erat, <i>Miał, a, o</i>	ra,	erant, <i>bydź i t. d.</i>
Conj.	Futurus, a, um	Futuri,	ae, a. essemus cet.
	essem, eses, esset.		

VIII. Futurum periphrasticum Futuri.

Indic. sing.		Indic. plur.	
Futurus,	ero, <i>Będę miał, a, o,</i>	Futuri,	erimus <i>Będziemy mie-</i>
ra,	eris, <i>bydź,</i>	rae,	eritis <i>li, miały bydź</i>
rum,	erit, <i>i t. d.</i>	ra,	erunt <i>i t. d.</i>

Conjunctivus równy Conjunctivo Futuri
Periphr. Praesentis.

Imperativus.

Jussiv. Es, *bądź;* Este, *bądźcie.*

Imper. Esto, *bądź;* Esto, *niech (on) będzie;* Estote, *bądźcie;* Sunt, *niech oni będą.*

Infinitivus.

Praesentis. Esse, *bydź;* *że jestem, es i t. d. abym był, a, o, i t. d.*

Praeteriti. Fuisse, *że byłem, am, om, i t. d.*

Futuri. Futurus, a, um esse, Accus. Futurum, *am, um esse;* Plur. Futuri, ae, a esse, Accus. Futuros, *as, a esse;* *że będą i t. d. Także fore, gdy po niém ut następuie; np.: Spero fore, ut me ames; Spodziejam się że mnie będziesz kochał.*

Participia.

- 1) Praesentis. Ens (jest Rzeczownik rodzaju męskiego, znaczy: coś, istność, rzecz; lecz od dawnych Łaciników nie był używany).
- 2) Futuri. Futurus, a, um; *mający być*, *ca*, *ce* *bydź*.
Supinum i Imiesłowów osobliwych od *Sum* nie ma wcale.

§. 58.

U w a g i.

- 1) Podług *Sum* odmieniają się złożone: *absum*, *adsum*, *intersum*, *desum*, *praesum*, *prosum*, *supersum*. Gdy zaś w *prosum* po *pro* następuje Samogłoska, wtenczas po niem dodaje się *d*; np.: *prodest*, *proderat* i t. d. za *proest*, i t. d. *Absum* i *Praesum* mają Participium Praesentis *absens* i *praesens*; reszta wcale go nie mają.
- 2) Niektóre ezasy (jak widać z wzoru), formuie *Sum* od dawnego Słowa *Fuo*, którego Imperfectum Coniunctivi: *forem*, *fores*, *foret* i t. d. często się używa zamiast *essem*, *esses*, *cet*.

§. 59.

Ogólne Uwagi nad Czasowaniem.

Chcąc Słowo jakie podług niżej podanych wzorów odmieniać: potrzeba koniecznie wiedzieć ze Słownika iwszą osobą czasu teraźniejszego i przeszłego dokonanego w Trybie oznajmującym, Supinum i Praesens Infinitivi. Z tych czasów całą Konjugacją wyprowadzić można: i dla tego zowią się one czasami pierwotnemi (Tempora primitiva s. thematīca).

Wszystkie Słowa foremne mają w znaczeniu czynném, in Praesente Infinitivi jedno z tych czterech zakończeń: *āre*, *ēre*, *ēre*, *īre*; Supinum wszystkie kończą na *um*, naywięcéy na *tum*. Pierwsza osoba Perfecti Indicativi u wszystkich jest na *i*, to jest na *āvi*, *ūi*, *i*, *īvi* (*ī*).

Stosownie do tych postrzeżeń wszystkie Słowa co do zakończeń na 4 główne klasy podzielić można.

- I. Praes. Indic. *o*, Perf. Indic. *āvi*, Sup. *ātum*, Pr. Inf. *āre*,
- II. Praes. Indic. *ō*, Perf. Indic. *ūi*, Sup. *ūtum*, Pr. Inf. *ēre*;
- III. Praes. Ind. *o* (*īo*), Perf. Indic. *i*, Sup. *um*, Pr. Inf. *ēre*;
- IV. Praes. Indic. *īo*, Perf. Ind. *īvi* (*ī*), Sup. *ītum*, Pr. Inf. *īre*.

Cztery więc jest wzorów na odmianę Słów, które abyśmy tém łatwiéy pojęli, zastanówmy się nieco nad cechami ogólnemi wszystkich form.

§. 60.

I. II. Indicativus et Conjunctivus Vocis
activae et passivae.

- 1) Praesens kończy się w pierwszėj Konjugacyi Indic: na *o*, Conj. *em*; w drugiej na *eo*, Conj. *eam*; w trzeciej na *o*, Conj. *am*; w czwartej na *io*, Conj. *iam*. W znaczeniu bierném robi się Indicativus od Indykatywu dodając *r*, Conjunctivus od Konjunktynu zamieniając *m* na *r*.
- 2) Imperfekta wszystkie zakończone są na *bam* (w I. *abam*, II. i III. *ebam*, w IV. *iebam*); Conj. *rem* formuje się dodając *m* do Infinitywu Praesentis (zob. IV. 1) (więc będzie w I. *arem*, II. *erem*, III. *erem*, IV. *irem*); w znaczeniu bierném zamienia się to *m* na *r*.
- 3) Perfekta wszystkie w znaczeniu czynném kończą się na *i*; in Conj. zamienia się *i* na *erim*. Niektóre podwajają początkową zgłoskę, te są: *cado* padam, *cecidi*; *caedo* inę, *cecidi*; *cano* śpiewam, *cecini*; *curro* biegnę, *cucurri*; *disco* uczę się, *didici*; *do* daję, *dedi*; *fallo* oszukuję, *fefelli*; *mordeo* kąsam, *momordi*; *pango* układam, *pepigi*; *parco* oszczędzam, *peperci*; *pario* rodzę, *peperi*; *pedo* smrodzę, *pepedi*; *pello* pędzę, *pepuli*; *pendeo* wiszę i *pendo* opłacam, *pependi*; *posco* żądam, *poposci*; *pungo* kłuję, *pupugi*; *spondeo* przyrzekam, *spondidi*; *sto* stoję, *steti*; *tango* dotykam, *tetigi*; *tendo* daję, *tetendi*; *tondeo* strzygę, *tondidi*; *tundo* tłukę, *tundidi*. W Słowach zaś złożonych to podwojenie nie ma miejsca, wyjąwszy złożone z *do*, *sto*, *sisto*, *disco*, *posco*. Te, które się składają z *curro*, i z *ac*, *con*, *de*, *dis*, *ex*, *in*, *per*, *prae*, *pro*, znajdujemy bez i z podwojeniem; np.: *accurro*, Perf. *accucurri* i *accurri*. — W znaczeniu bierném składa się Perfectum z dwóch wyrazów, to jest z Imiesłowu Perfecti passivi (zob. niżej V. 2. b) i Słowa *sum*, *es*, *est* cet. Conj. *sim*, *sis*, *sit* cet.
- 4) Plusquamperfecta robią się a Perfecto, zamieniając w Trybie oznajmującym *i* na *eram*, Conj. na *issem*. W znaczeniu bierném dodaje się do Imiesłowu Perfecti in Indicativo *eram*, cet. Conj. *essent* cet.

- 5) Futurum simplex robi się z Praesens przez zmianę ostatniéy samogłoski w dwóch pierwszych Konjugacyach na *o* (w I. *ābo*, II *ēbo*), w dwóch drugich na *am* (III. *am (iam)*), w IV. *iam*). W znaczeniu bierném I. i II. Konjugacyi dodaje się *r*, w III. i IV. *m* zamienia się na *r*. Tryb łączący jest w obydwóch znaczeniach ten sam co Coniunctivus Praesentis.
- 6) Futurum exactum robi się zamieniając *i* Perfecti na *ō*; biernie składa się z Imiesłowu Perfecti passivi, któremu dodane jest *ero, eris, erit* cet. Coniunctivus jest w obydwóch znaczeniach równy Coniunctivo Perfecti.
- 7) Futura periphrastica składają się wszystkie z Imiesłowu Futuri activi (niżej V. 1. c), któremu dodajemy in Praesente *sum, es, cet.* Conj. *sim, eris, cet.* in Praeterito *eram, Conj. essem*; in Futuro *ero, Conj. iak Futuri periphr. Praesentis.* — W znaczeniu bierném dodaje się również *sum* Conj. *sim; eram, Conj. essem; ero, Conj. sim* do Imiesłowu Futuri passivi.

III. Imperativus.

- 1) Jussivus formuje się a Praesente Infinitivi (niżej IV. 1) odrzucając *re*; w znaczeniu bierném znowu to *re* przybywa.

Uwaga. *Facere, ducere, dicere*, mają *fac, duc, dic; ferre* ma podług prawidła *fer*. U Pisarzyw Komedyi znajdujemy także *duce, face*.

- 2) Imperativus robi się, do trzeciéy osoby Singulaeis Praesentis Indicat. dodając *o*, a w znaczeniu bierném *or*.

IV. Infinitivus.

- 1) Praesentis kończy się w Konjugacyi pierwszéy na *are*, w II. na *ēre*, w III. na *ere*, w IV. na *īre*. W znaczeniu bierném zmienia się w I. II. IV. końcowe *e* na *i*; w III. zaś Konjugacyi zamienia się *ere* na *i*.

- 2) Praeteriti powstaie, do pierwszėj osoby Perfecti Indicativi przyczepiając *sse*; w znaczeniu bierném dodając *esse* lub *fuisse* do 1go i 4go przypadku liczby pojed. i mnogiej Imiesłowu Perfecti Passivi.
- 3) Futuri składa się a) z Supinum na *um*, któremu dodaiemy *ire*, a w znaczeniu bierném *iri*; b) z 1go i 4go przypadku Singularis i Pluralis Imiesłowu Futuri activi (niżej V. 1. c.), któremu dodaje się *esse*; w znaczeniu bierném nie ma tego Infinitywu; c) z *fore* i *ut* z Trybem łączącym.

V. Participia.

- 1) W znaczeniu czynném:
- a) Praesentis robi się w I. II. Konjugacyi a Praesente Indicativi, w III. IV. a Futuro simpliciter od drugiej osoby liczby pojed. wsadzając *n* przed *s*.
- b) Praeteriti, w znaczeniu czynném nie ma.
- c) Futuri formuje się dodając do Supinum na *u* zakończenie *rus, ra, rum*.
- 2) W znaczeniu bierném:
- a) Praesentis, nie ma wcale.
- b) Praeteriti robi się z Supinum na *um*, zamieniając *um* na *us, a, um*.
- c) Futuri powstaie z Imiesłowu czynnego Praesentis (wyżej V. 1. a) zamieniając *s* na *dus, da, dum*.

VII. Gerundia.

Skladaia się z 1go, 2go, 3go, 4go i 6go przypadku Singul. rodzaju mniakiego Imiesłowu biernego Futuri (V. 2. c.).

§. 61.

Koniugacya pierwsza,
 mająca służyć za wzór ogólny odmiany
 czynney wszystkich Słów czynnych.

I. *Præsens.*

Ind.S. Amo, kocham,	Con.S. Amem, (że) kocham
Amas, kochasz,	Ames, i t. d,
Amat, kocha,	Amet;
Pl. Amāmus, kochamy,	Pl. Amēmus,
Amātis, kochacie,	Amētis,
Amant, kochają.	Ament.

II. a. *Imperfectum.*

Ind.S. Amābam, kochałem	Conj.S. Amārem, (żem) ko-
Amābas, } tam, łom,	Amāres, chał, ko-
Amābat, } i t. d.	Amāret, chałbym,
Pl. Amabāmus, kocha	Pl. Amarēmus, i t. d.
Amabātis, } liśmy,	Amarētis,
Amabānt; } żyśmy.	Amārent.

II. b. *Perfectum.*

Ind.S. Amāvi, ukochałem,	Conj.S. Amavērim, (żem) u-
Amavisti, am, om,	Amavēris, kochał
Amāvit, i t. d.	Amavērit; i t. d.
Pl. Amavimus,	Pl. Amaverimus,
Amavistis,	Amaveritis,
Amavērunt (vēre).	Amaverint.

III. *Plusquamperfectum.*

Ind.S. Amavēram, kocha-	Conj.S. Amavissem, (żem)
Amavēras, } tem był,	Amavisses, był ko-
Amavērat, } i t. d.	Amavisset; chał; był.
Pl. Amaverāmus,	Pl. Amavissēmus, bym
Amaveratis,	Amavissētis, kochał
Amavērant.	Amavissent, i t. d.

IV. *Futurum simplex.*

Ind.S. Amabo, <i>będę kochać,</i>	Ind. Pl. Amabimus,
Amabis, <i>i t. d.</i>	Amabitis,
Amabit,	Amabunt.

Tryb łączący ten sam, co Conj. Praesentis,

V. *Futurum exactum.*

Ind.S. Amavero, <i>ukocham,</i>	Ind. Pl. Amaverimus,
Amaveris, <i>i t. d.</i>	Amaveritis,
Amaverit;	Amaverint.

Tryb łączący ten sam, co Conj. Perfecti.

VI. *Futurum periphrasticum Praesentis.*

Ind. Amatūrus, a, um sum cet. *będę (mam, chce) kochać,*

Conj. — — — sim cet. (*że*) mam k. *i t. d.*

VII. *Futurum periphrasticum Praeteriti.*

Ind. Amatūrus, a, um eram cet. *miałem (chciałem) koch.*

Conj. — — — essem cet. (*żem*) miał kochać *i t. d.*

VIII. *Futurum periphrasticum Futuri.*

Ind. Amaturus, a, um ero cet. *będę miał kochać.*

Tryb łączący ten sam, co Conj. Futuri periphr. Praes.

Imperativus.

Juss. S. Ama, <i>kochaj,</i>	Pl. Amāte, <i>kochajcie,</i>
Imp. S. Amāto, <i>masz koch.</i>	Pl. Amāto, <i>macie kochać,</i>
Amāto, <i>on ma k.</i>	Amāto, <i>mają kochać.</i>

Infinitivus.

Praesentis: Amāre, *kochać;*
 Praeteriti: Amavisse, *kochać; *)*
 Futuri: Amatūrus, a, um esse; Acc. um, am, um esse; Pl. i, ae, a (Acc. os, as, a) esse, *kochać *)*

Participia.

Praes: Amans, *kochaiąc, kochaiący, a, e;*
 Futuri: Amatūrus, a, um, *maiący (chcący) a, e, kochać.*

*) Infinitywy te w polskim się też wykladaiają przez Spóynik z Trybem oznaymniającym lub łączącym. Scio, eum amare, *wiem, że on kocha.*

§. 62.

Koniugacya pierwsza,
mająca służyć za wzór ogólny odmiany biernéy
wszystkich Słów czynnych i Deponentia.

I. Praesens.

Ind. S. Amor, <i>kochany, a, e, ie-</i>	Conj. S. Amer, (<i>że</i>) <i>mnie kochaiq,</i>
Amāris, <i>stem; mnie ko-</i>	Amēris, <i>i t. d.</i>
Amātur, <i>chaiq i t. d.</i>	Amētur;
Pl. Amāmur,	Pl. Amēmur,
Amamīni,	Amemīni,
Amantur.	Amentur.

II. a. Imperfectum.

Ind. S. Amābar, <i>kochany, a, e,</i>	Conj. S. Amarer, (<i>że</i>) <i>mnie ko-</i>
Amabāris, <i>bytem, mnie</i>	Amarēris, <i>chano i t. d.</i>
Amabātur, <i>kochano i t. d.</i>	Amaretur, <i>bytbym ko-</i>
Amabāmur,	Pl. Amaremur, <i>chany</i>
Amabāmini,	Amaremīni, <i>i t. d.</i>
Amabāntur.	Amarentur;

II. b. Perfectum.

I. S. Amātus, a, um sum, es,	Pl. Amāti, ae, a sumus, estis,
est,	sunt.
<i>Ukochany jestem, iesteś i t. d. albo mnie, ciebie i t. d. ukochano.</i>	
Conj. Amatus, a, um sim, sis, cet.	<i>że mnie i t. d. ukochano.</i>

III. Plusquamperfectum.

I. S. Amātus, a, um eram, cet.	Pl. Amāti, tae, ta eramus cet.
<i>bytem, był kochany, byłeś był kochany i t. d.</i>	
Conj. Amatus, a, um essem, cet.	<i>że bytem k., bytbym był k. i t. d.</i>

IV. Futurum simplex.

Ind. S. Amābor, <i>mnie będą ko-</i>	Ind. Pl. Amabimur,
Amabēris, <i>chać, i t. d.</i>	Amabimīni,
Amabūtur.	Amabūntur.

Tryb łączący ten sam co Coniunctivus Praes.

V. Futurum exactum.

Ind. Amatus, a, um ero, cet.	<i>Mnie ukochaiq i t. d.</i>
Tryb łączący ten sam, co Coniunctiv. Perfecti.	

VI. Futurum periphrasticum praesentis.

I. S. Futurum est, ut amer *) cet.	<i>mam bydź kochany i t. d.</i>
Conj. — sit, —	<i>że mam bydź kochany i t. d.</i>
	albo

Ind. Amāndus, a, um sum cet.	<i>trzeba mnie kochać i t. d.</i>
Conj. —	<i>sim — iż mnie trzeba kochać i t. d.</i>

*) Ta forma póspolicie tylko w Trybie bezokol. iest używana; np.: Scio, *futurum esse, ut amer*; wiem, że mam bydź kochany. Scio, *futurum fuisse, ut amarer*; wiem że miałem bydź kochany.

VII. Futurum periphrasticum praeteriti.

I. S. Futurum erat, ut amaret, *) *miatem bydz kochany i t. d.*
 Conj. — esset — *miatbym bydz kochany i t. d.*
 albo
 Ind. Amandus, a, um eram, cet. *trzeba mnie bylo k. i t. d.*
 Conj. — essem, *trzebaby mnie bylo k. i t. d.*

VIII. Futurum periphrasticum futuri.

Ind. Futurum erit, ut amer cet. *będe miat bydz kochany,*
Amandus, a, um ero cet. trzeba mnie będzie kochać.
 Tryb łączący ten sam, co- Coniunctivus Futuri
 periphr. Praes.

Imperativus.

Juss. Sing. Amare, *będz kochany, niech cię kochaię.*
 Pl. Amamini, *będzcie kochani, niech was kochaię.*
 Imp. Sing. Amator, *masz bydz kochany, a, e.*
 Amator, (on, ona, ono) *ma bydz kochany, a, e.*
 Pl. Amaminor, *macie bydz kochani, ne.*
 Amantor, *maię bydz kochani, ne.*

Infinitivus.

Praesentis: Amāri (er) *bydz kochanym, a, em.*
 Praeteriti: Amātus, a, um esse; Acc. *um, am, um esse;* Plur.
i, ae, a; (Acc. os, as, a) esse; bydz kochanym, a, em. **)
 Futuri: Futurum esse (fore), ut amer cet. albo
 Amātum iri ***) *mieć bydz kochanym, a, em. **)*

Participia.

Praeteriti: Amātus, a, um; *ukochany, a, e.*
 Futuri: Amandus, a; um; *maiący bydz kochanym, którego kochać należy; kochania godny.*

Gerundia.

Genit. Amandi, *kochania (np. chciwy),*
 Dativ. Amando, } *do kochania np. { skłonny,*
 Accus. (ad) Amandum, } *namawiać,*
 Ablat. Amando, *kochaniem, kochaięc;*

Supina.

Accus. Amātum, *kochać, aby kochać;*
 Ablat. Amātu *do kochania.*

*) Zob. notę poprzedzającą.

**) Infinitivi w polskim wykładają się też przez Spójnik z Trybem łączącym; zob. notę poprzedzającą.

***) Amatum jako Supinum zostaje tu meodmienne.

Wzór czterech form czynnych dla Słów czynnych.
§. 63.

Ind. Placo, cas, cat, eāmus, cātis, cant.	Monēo, nes, nef, nē- mus, nētis, nent.	I. <i>P r a e s e n s.</i> Lego, gis, git, gīmus, gītis, gunt.	Audīo, dis, di, dīmus, īis, iunt.
Conj. Placem, es, et, cēmus, cētis, cent.	Monēam, eas, eat, ā- mus, atis, eant.	Legam, gas, gat, gā- mus, gatis, gant.	Audīam, ias, iat, āmus, atis, iant.
Ind. Placabam;	Monēbam;	II. <i>a) I m p e r f e c t u m.</i> Legēbam;	Audīebam, bas, bat; vā- mus, batis, bant.
Conj. Placarem;	Monērem;	Legērem;	Audīrem, res, ret; remus, retis, rent.
Ind. Placavi;	Monūi;	II. <i>b) P e r f e c t u m.</i> Legi;	Audīvi, īsti, it; īmus, ītis, ērunt, (ēre).
Conj. Placavērim;	Monuērim,	Legērim,	Audivērim, ris, rit; rī- mus, rītis, rint.
Ind. Placavēram;	Monuēram;	III. <i>P l u s q u a m p e r f e c t u m.</i> Legēram;	Audivēram, ras, rat; rā- mus, ratis, rant.
Conj. Placavīsem;	Monuīsem;	Legīsem;	Audivīsem, es, et; ēmus, ētis, ent.
Ind. Placābo, ātis, ābit;	Monēbo, ēbis; e-	IV. <i>F u t u r u m s i m p l e x.</i> Monēbo, ēbis; e-	Audīam, ias, iat; ēmus; ētis, ient.
abāmus, abītis, ābunt.	bīmus, ebītis, ebunt.	bīmus, ebītis, ebunt.	

Tryb łączący ten sam, co Coniunctivus Praesentis.

V. Futurum exactum.

Ind. Placavēro, Monuēro, Legēro, Audivēro, ēris, ērit, erimur, eritis, erint.
 Tryb łączący ten sam, eo Coniunctivus Perfecti.

VI. Futurum periphrasticum Praesentis.

Ind. Placaturus, Moniturus, Lecturus, Auditurus, a, um, sum, es, est, sumus, estis, sunt.
 Conj. — — — — — *sim, sis, sit, simus, sitis, sint.*

VII. Futurum periphrasticum Praeteriti.

Ind. Placaturus, Moniturus, Lecturus, Auditurus, a, um, eram, eet.
 Conj. — — — — — *essem, cet.*

VIII. Futurum periphrasticum Futuri.

Ind. Placaturus, Moniturus, Lecturus, Auditurus, a, um, ero, cet.
 Tryb łączący ten sam, eo Conj. Fut. periph. Praes.

Imperativus.

Juss. 2. Placa; 3. placāte; 2. Mone; 2. monēte; 2. Legē; 2. legēte; 2. Audi; 2. audīte.
 Imp. 2 i 3. Placāto, Monēto, Legito, Audito; Plur. 2. tōte; 3. āuto, ēnto, ūnto, iūnto.

Infinitivus.

Praes. Placāre; Monēre; Legēre; Audire.
 Praet. Placavisse; Monuisse; Legisse; Audivisse (iisse).
 Fut. Placaturus, Moniturus, Lecturus, Auditurus, a, um; Acc. um, am, um, esse; Pl. i, ae, a;

Participia.

Praes. Placans; Monens; Legens; Audiens.
 Fut. Placaturus; Moniturus; Lecturus; Auditurus.

Wzór odmiany biernéy Słów czynnych; tudzież Deponentia.

§. 64.

I. P r a e s e n s.

Ind. Placor, *āris*, atur; Monēor, *ēris*, ētur; Legor, *ēris*, ĩtur; ĩmur, Audōor, *īris*, ĩtur; dī-
mur, *amīni*, antur. Ĕmur, *emīni*, ĕntur. Ĕmīni, *ūntur*.
Conj. Placer, *ēris*, ĕtur; Monēar, *āris*, atur; Legar, *āris*, ātur; āmur, Audāar, *āris*, ātur; āmur,
āmīni, antur. āmīni, antur.

II. a. I m p e r f e c t u m.

Ind. Placābar, Monēbar, Legēbar, *bāris*, batur; bamur, *bamīni*; bantur.
Conj. Placāber, Monēber, Legēber, *rēris*, rētur; rēmur, *remīni*, rentur.

II. b. P e r f e c t u m.

Ind. Placātus, Monītus, Lectus, Audītus, *a, um, sum*; cet. Conj. *sim*; cet.

III. P l u s q u a m p e r f e c t u m.

Ind. Placatus, Monītus, Lectus, Audītus, *a, um, eram*; cet. Conj. *essem*; cet.

IV. F u t u r u m s i m p l e x.

Ind. Placābor, Monēbor, *bēris*, būtur; būmur, Legar, Audāar, *ēris*, ĕtur; ĕmur, *emīni*, ĕntur.
bimīni, būntur.

Tryb łączący ten sam, co Coniunctivus Praesentis.

V. F u t u r u m e x a c t u m.

Ind. Placatus, Monītus, Lectus, Audītus, *a, um, ero*; Conj. *iak C. Pesh.*

VI. Futurum periphrasticum Praesentis.

Ind. *Futurum est* (Conj. *sit*), * *ut* placar, monēar, legar, audāar, albo

Ind. Placāndus, Monēndus, Legēndus, Audiendus, *a, um, sum*; Conj. *sim*.

VII. Futurum periphrasticum Praeteriti.

Ind. *Futurum erat* (Conj. *esset*), * *ut* placāret, monēret, legēret, audāret.

Ind. Placandus, Monendus, Audiendus, *a, um, eram*; Conj. *essem*.

*) Lob. nota na stronie następującej.

VIII. *Futurum periphrasticum Futuri.*
 Ind. *Futurum erit*, * *ut placet*, *monear*, *legax*, *audiar*; Conj. iak C. Fut. periphr. Praes.

Imperatiuus.

Juss. Sing. 2. *Placāre*, *Monēre*, *Legere*, *Audire*; Plur. 2. *Placāmini*, *Monemini*, *Legimini*, *Audimini*,
 Imp. Sing. 2. *Placātor*, 3. *tor*; 3. *Monētor*, 3. *tor*; 2. *Legitor*, 3. *tor*; 2. *Auditor*, 3. *tor*;
 Plur. 2. *Placāminor*, 3. *ntor*; 3. *Monēmīnor*, 3. *ntor*; 2. *Legimīnor*, 3. *untor*; 2. *Audimīnor*, 3. *untor*.

Infinitiuus.

Praes. *Placāri*; *Monēri*; *Lepi*; *Audiū*.
 Praeter. *Placātus*, *Monītus*, *Lectus*, *Audītus*, *a*, *um*; Acc. *um*, *am*, *um*; Plur. *t*, *ae*, *a*;
 Acc. *os*, *as*, *a*, *esse*.

Futuri. *Placatum* ** *cet. iri*; alio *Futurum esse (fore)*, *ut placet*; *cet.*

Participia.

Praeter. *Placātus*, *a*, *um*; *Monītus*, *a*, *um*; *Lectus* *a*, *um*; *Audītus*, *a*, *um*.
 Futuri. *Placandus*, *a*, *um*; *Monendus*, *a*, *um*; *Legendus*, *a*, *um*; *Audendus*, *a*, *um*.

Gerundia.

Genitiv. *Placandi*, *Monendi*, *Legendi*, *Audiendi*.
 Dativ. *Placando*, *Monendo*, *Legendo*, *Audiendo*.
 Accus. (*ad*) *Placandum*, *Monendum*, *Legendum*, *Audiendum*.
 Ablativ. *Placando*, *Monendo*, *Legendo*, *Audiendo*.

Supina.

Accus. *Placātum*, *Monītum*, *Lectum*, *Audītum*.
 Ablat. *Placātu*, *Monītu*, *Lectu*, *Audītu*.

* Ta forma pospolicie tylko w Infinitywie jest używana. Zob. §. 254 i 275. §.
 ** *Placatum* *cet.* iako *Supina* zostają tu nieodmienne.

§. 65.

U w a g i.

- A. 1) Gdy iakowemu Słowu nie dostaie którego czasu pierwotnego; nie może więc mieć i tych czasów, które się z tamych wyprowadzają; np.: *Batuo*, bić, nie ma *Supinum*, więc nie ma *Participium Futuri activi*, nie ma więc i *Infinitivum Fut. activi* i *Tempora periphrastica cet.* Jednakże znajdują się Słowa złożone w znaczeniu niakiém, które lubo *Supinum* nie mają, formułą jednak czasy od niego pochodzące; np.: *emico*, *emicaturus*. Takim iest także Słowo *Sum*.
- 2) Słowa niakié, *Passiva Neutralia* i nieosobiste czasuna się tylko podług jednego wzoru (to iest czynnego iezeli nie są *Deponentia*, biernego, iezeli są); *Deponentia* tylko podług odmiany biernéy: ostatnie jednak mają wszystkie Imiesłowy tak z czynnego iako i biernego wzoru, obydwu *Supina* a zatem i *tempora periphrastica* w obydwóch znaczeniach i *Infinitivum Futuri activi*, tudzież *Gerundia*.

B. W formowaniu się *Perfecti* i *Supini* wielka zachodzi niejednostajność. Albowiem

I. Słowa z I. Konjugacyi mają czasem *Perfectum* i *Supinum* podług II. np. *cubo*, *cubui*, *cubitum*; *frico*, *fricui*, *frictum* (*fricatum*); *seco*, *secui*, *sectum*; *neco*, *ne cui*, *nectum*; *mico*, *micui*, bez *Supinum*; *veto*, *vetui*, *veritum*; *plico*, *plicui*, *plicitum*. Ostatnie cztery, tudzież niektóre złożone: *resono*, *persono*, *exseco*, *dimico*, *multiplico*, *incrēpo*, *discrēpo*, robią także foremnie *Perfectum* i *Supinum* podług II. Konjugacyi; np.: *do*, *dedi*, *datum*; *sto*, *steti*, *statum*; *juvo*, *juvi*, *jutum*; *lavo*, *lavi*, *lotum* (*lautum*).

II. Niektóre z IIgiéy mają *Perf.* i *Supin.* podług IIIciéy: np.: *jubeo*, *jussi*, *jussum*; *maneo*, *mansi*, *mansum*; *ardeo*, *arsi*, *arsum*; *rideo*, *ridi*, *risum*; *augeo*, *auxi*, *auctum*; *video*, *vidi*, *visum*; *caveo*, *cavi*, *cautum*; *voceo*, *vovi*, *votum*; *frigeo*, *frixi* bez *Supinum*. Inne wcale są osobliwe: *censeo*, *censui*, *censum*; (*recenseo* ma także in *Supino* *recensitum*); *ciēo*, *civi*, *citum*; *frendeo*, *frendui*, *fressum* (*fresum*); *torreo*, *torrui*, *torstum*; *miscēo*, *miscui*, *mixtum* (*mixtum*) i t. d. Także *Deponentia*; np.: *Fatēor*, *fessus sum*.

III. Z IIIcię Koniugacyi Słowa mają także Perfectum i Supinum podług IIIcię; up.: gemo, fremo, tramo, vomo, accumbo cet. Perf. *gemui*, S. *genitum*; podług IV.; iako to: arcesso, capesso, facesso, lacesso, peto, mają: *petivi* (*ri*), *petitum* cet. także podług Iszcy; np: sterno, *stravi*, *stratum*. Deponentia: *obliscor*, *obliscus sum* cet.

IV. Z IV. Koniugacyi niektóre mają Perf. i Supin. na wzór III.; np: *sentio*, *sensi*, *sensum*; *venio*, *veni*, *ventum*; *vincio*, *vinxi*, *vinctum*; Deponentia: *metior*, *mensus sum*; *orior*, *ortus sum*; *ordior*, *orsus sum*.

O formowaniu się Perfecti w III. Koniugacyi w krótkości uważać można:

a. Niektóre zachowują ostatnią Spółgłoskę Praesentis (zgięskę cechującą; *litera characteristică*; albo cęchę, *character*); np: *lego*, *legi*; *emo*, *emi*; *defendo*, *defendi*.

b. Inne przybierają *s*; np: *scribo*, *scripsi*; *repo*, *repsi* cet. albo Spółgłoskę ostatnią zamieniają na *s*, np: *ludo*, *lusi*; *mergo*, *mersi*; *spargo*, *sparsi*.

c. Cechy *g*, *h*, *c* zamieniają się na *x*; np: *figo*, *fixi*; *veho*, *vexi*; *duco*, *duxi*.

d. *n* i *sc* zamieniają się na *v*; np: *sino*, *sivi*; *nosco*, *novi*; Supinum jest najczęściej na *tum*, także *sum*, czasem *xum*; np: *lectum*, *defensum*, *fixum*.

Przestroga. Te prawidła podlegają iednakże rozmaitym wyjątkom; dla tego Tempora thematica, iak się już mówiło wyżę, w Słownikach szukać, i używaniem uczyć się trzeba.

C. Nie od rzeczy będzie namienić, iż znajdują się Słowa w I. i III. Koniugacyi, które pierwszą osobę Praesentis zupełnie iednakowo mają, np: *dico*, (*dicavi*, *dicatum*, *dicere*) poświęcam; *dico*, (*dixi*, *dictum*, *dicere*) mówię; *edūco*, I. wychowuję; *edūco* III. wyprowadzam; *fundo* I. zakładam, III. leię; *aggēro* I. składam na kupę, III. znoszę; *appello* I. nazywam, III. przybiam do lądu; *compello* I. łamię, III. spędzam; *colligo* I. związuję razem, III. zbieram do kupy; *deligo* I. przywieszuję, III. wybieram; *cōlo* I. cedzę, *cōlo* III. uprawiam, czcę; *consterno* I. w zachwycenie wprawiam, III. posypuję; *effero* I. zdziżałym robię, III. wynoszę; *lęgo* I. wysyłam, *lęgo* III. czytam; *mando* I. nakazuję, III. żuję; *pando* I. zginam, III. rozwinam; *obsēro* I. zamykam, III. posiewam; *resēro* I. otwieram, III. powtórnie sieię; *vōlo* I. latam, III. chcę.

§. 66.

Przestrogi.

- 1) Do form polskich, które obok łacińskich położyliśmy, przywiązywać się nie można, gdy też same formy łacińskie rozmaicie się używać daią, a ztąd rozmaicie wykładać ie potrzeba. I tak Imperfectum w Trybie łączącym: *Amarem*, że kochałem, abym kochał; w znaczeniu warunkowém wykładać musimy: kochałbym; wzięte za Tryb życzący tłumaczymy: ohy kochał i t. d.
- 2) na znaki iloczasowe, które nad każdą formą pokładliśmy, uważać trzeba przy uczeniu się Konjugacyi; gdyż każde Słowo zachowuje we wszystkich czasach iloczas téy formy, podług której się odmienia; np. w konjugacyi trzeciéy osoba pierwsza i druga liczby mnogiey Praesentis Indicativi ma w zakończeniach *imus*, *itis*, przedostatnie i krótkie; w czwartéy Konjugacyi iest też i długie; np. *agimus*, *agitis*; zaś: *sentimus*, *sentitis*; należące do formy drugiéy mają in Imperfecto Coniunctivi *ē* długie, zaś Słowa, które się podług trzeciéy odmieniaia, mają ie krótkie; *docērem*, *praebērem*, *studērem*; zaś *agērem*, *fugērem*, *accipērem*. Supinum *itum* w drugiéy formie ma i krótkie, w czwartéy ie przedłuża; np.: *Monitum*, *praebitum*, *debitum*; zaś: *auditum*, *vestitum*, *custoditum*. W znaczeniu bierném druga osoba Futuri simplicis ma w dwóch pierwszych Konjugacyach *ē* krótkie; w trzeciéy zaś i czwartéy Konjugacyi toż *ē* iest długie; np. *amabēris*, *praebēris*, zaś *trahēris*, *audiēris* (*ēmur*, *ēmur*). A więc i Deponentia: *hortabēris*, *fatebēris*; *loquēris*, *expēnēns* i t. d.

§. 67.

O Słowach nieforemnych.

Słowa nieforemne (*irregularia* albo *anomala*), to iest te, które w czasowaniu odstępuią od podanych wzorów, są w IIIciéy Konjugacyi *esse*, *posse*, *ferre*, *velle*, *nolle*, *malle*; w IVtéy zaś *ire*, *quire*, *feri*, tudzież z tych złożone.

Essē iako Słowo posiłkowe iuż wyżéy nauczyliśmy się odmieniać. Dodamy tutaj, iż wszystkie iego formy zaczynaiące się od *es*, używaią się także dla Słowa *edo*, *edi*, *esum*, *edēre*, iestć, które się foremnie odmienia podług Konjugacyi IIIciéy; i dla złożonych z niego: *comedo*, *exēdo*.

§. 68.

I.

Słowo *possum*, *potui*, *posse*, odmienia się podobnie *sum*, iak następuje.

Indicativus.

Conjunctivus.

Praesens.

<i>Possum</i> ,	<i>mogę</i> ;	<i>Possim</i> ,	że <i>mogę</i> i t. d.
<i>Potes</i> ,	<i>możesz</i> ,	<i>Possis</i> ,	
<i>Potest</i> ,	<i>może</i> ,	<i>Possit</i> ,	
<i>Possumus</i> ,	<i>możemy</i> ;	<i>Possimus</i> ,	
<i>Potestis</i> ,	<i>możecie</i> ;	<i>Possitis</i> ,	
<i>Posint</i> ,	<i>mogą</i> .	<i>Posint</i> ,	

Imperfectum.

<i>Potēram</i> ,	<i>ras</i> ,	<i>tat</i> ;	<i>rāmus</i> ;	<i>Possem</i> ,	<i>es</i> ;	<i>et</i> ;	<i>ēmūs</i> <i>cet.</i>
	<i>ratis</i>	<i>cet.</i>					

Perfectum.

<i>Potui</i> ,	<i>uisti</i> ;	<i>uit</i> ;	<i>uimus</i> ;	<i>Potuērīm</i> ;	<i>ris</i> ;	<i>rit</i> ;	<i>cet.</i>
	<i>istis</i> ;	<i>uērunt.</i>					

Plusquamperfectum.

<i>Potuērām</i> ,	<i>ras</i> ,	<i>tat</i> ;	<i>cet.</i>	<i>Potuissem</i> ,	<i>es</i> ;	<i>et</i> ;	<i>cet.</i>
<i>Futurum simplex Indicativi.</i>				<i>Futurum exactum Indicativ.</i>			
<i>Potēro</i> ;	<i>ēris</i> ;	<i>erit</i> ;	<i>erimus</i> ;	<i>Potūēro</i> ;	<i>ris</i> ;	<i>rit</i> ;	<i>rīmus</i> ;
	<i>eritis</i> ;	<i>erunt.</i>			<i>erint.</i>		
Conjunct. iak <i>Praesentis.</i>				Conjunct. iak <i>Perfecti.</i>			

Infinitivus.

<i>Praesens.</i>	<i>Posse</i> ;	<i>mođz</i> ;	że <i>mogę</i> .
<i>Praeteriti.</i>	<i>Potuisse</i> ;	<i>mođz</i> ;	że <i>mogłem</i> ,
<i>Futuri.</i>	Nie ma.		

Participia.

Praes. *Potens*, używa się za Przymiotnika *możny*; nie za Imiesłów *mogący*.

Futuri. nie ma.

Supina, *Gerundia*, *Imperativum* nie ma także to Słowo.

§. 69.

2.

Fero, tuli, latum, ferre, nieść; odmienia się podług wzoru Konjugacyi trzeciéy.

A. Znaczenie czynne.

Indicativus.

Conjunctivus.

Praesens.

Fero, fers, fert; feris, ferunt.	Niosę.	Feram, as, at; ant.	amus, atis,
-------------------------------------	--------	------------------------	-------------

Imperfectum.

Ferēbam, ferebas, cet.	ferebat,	Ferrem, es, et; ent.	emus, etis,
---------------------------	----------	-------------------------	-------------

Perfectum.

Tuli, tulisti, tulit; tulistis: tulerunt.	tulimus,	Tulērim, is, it; int.	imus, itis,
--	----------	--------------------------	-------------

Plusquamperfectum.

Tulēram, tulēras, cet.	tulērat;	Tulissem, es, et; ent.	emus, etis,
---------------------------	----------	---------------------------	-------------

Futur. simplex Indica-
tivi.Futur. exactum Indi-
cativi.

Feram, feres, et; ent.	ēmus, ētis,	Tulēro, ēris, ērit; eritis, erint.	erimus,
---------------------------	-------------	---------------------------------------	---------

Conj. iak Praesentis.

Conj. iak Perfecti.

Imperativus.

Jussiv. Fer, nieść; Ferte, nieście.

Imper. Ferto, nieś; Ferto, niech niesie; Fertote, nieście; ferunto, niech niosę.

Infinitivus.

Praesentis. Ferre, nieść, że niosę. Praeter. Tulisse, nieść, że niosł. Futuri. Laturus, a, um esse; Accus. um, am, um (Plur. i, ae, a, Accus. os, as, a) esse; nieść, że poniosę.

Participia.

Praesentis. Ferens, niosę; niosący, a, e.

Futuri. Laturus, a, um; mający, a, e nieść.

B. Znaczenie biernie.

Indicativus.

Conjunctivus,

Praesens.

Feror, ferris, fertur; imīni, untur.		Ferar, aris, atur; amur, ami- ni, antur.
---	--	--

Imperfectum.

Ferebar, aris, atur cet.		Ferrer, eris, etur cet.
--------------------------	--	-------------------------

Perfectum.

S. Latus, a, um, sum (Conj. sim)		Pl. Lati, ae, a, sumus (Conj. simus).
-------------------------------------	--	--

Plusquamperfectum.

S. Latus, a, um, eram (Conj. essem);		Pl. Lati, ae, a, eramus (Conj. essemus).
---	--	---

Futurum simplex Indi- cat.		Futur. exactum Indi- cat.
-------------------------------	--	------------------------------

Ferar, ēris, ētur; cet.		Latus, a, um, ero, eris, erit; cet.
-------------------------	--	--

Conj. iak Praesentis.		Conj. iak Perfecti.
-----------------------	--	---------------------

Imperativus.

Jussivus. Ferre, *bydź niesionym; Ferimīni, bydźcie nie-
sieni; niech was niosq.*

Imper. Fertor, *bydź, fertor, niech będzie niesionym;
Feriminor, feruntor.*

Infinitivus.

Praes. Ferri, *bydź niesionym; że mnie niosq.*

Praeter. Latus, a, um esse; Acc. um, am, um
(Plur. i, ae, a, Acc. os, as, a) esse.

Futuri. Latum iri.

Participia.

Praeter. Latus, a, um, *niesiony, a. e.* Futur. Ferendus,
a, um, *maiący bydź niesionym.*

Gerundia.

Genit. Ferendi. Dat. Ferendo. Acc. Ferendum. Abl.
Ferendo.

Supina.

Latum; Abl. Latu.

U w a g a. U Komików natrafiamy także *terūli, teru-
isse* zamiast *tuli, tulisse*.

§. 70.

3.

Volo, volui, (Supinum nie ma), velle, *chcieć*;
 Nolo, nolui, (Supinum nie ma), nolle, *nie chcieć*;
 Malo, malui, (Supinum nie ma), malle, *wolęć*;

idą podług trzeciej Konjugacyi foremnie. Nieforemność tylko zachodzi w czasie terazniejszym, tudzież że tylko *nolle* ma Imperativum; zaś Supinum i co od niego pochodzi, wcale nie mają.

Indicativus.

Praesens.	Volo, <i>chcę</i> ,	Nolo, <i>nie chcę</i> .	Malo, <i>wolę</i> ,
	Vis,	Non vis,	Mavis,
	Vult,	Non vult;	Mavult,
	Volūmus,	Nolumus,	Malumus,
	Vultis,	Non vultis,	Mavultis,
	Volunt.	Nolunt.	Malunt.

Conjunctivus.

Praesens.	Velim,	Nolim,	Malim,
	Velis.	Nolis,	Malis,
	Velit,	Nolit,	Malit,
	Velīmus,	Nolīmus;	Malīmus,
	Velītis,	Noītis,	Malītis,
	Velint.	Nolint.	Malint.

Imperfectum.

Indicat.	Volebam,	Nolebam,	Malebam.
Conjunct.	Vellem,	Nollem,	Mallem cet.

Imperativus.

Jussivus.	Nie ma.	Noli, Nolīte,	Nie ma.
Imperat. S.	—	Nolīto; No- lito;	—
Pl.	—	Nolītote, No- lunto.	—

Infinitivus.

Praesentis	Velle,	Nolle,	Malle.
Praeteriti.	Voluisse,	Noluisse.	Maluisse.
Particip. Praes.	Volens,	Nolens.	Nie ma.

§. 71.

4.

Eo, īvi (īi), itum, Ire, iŝdź; i
 Queo, quīvi (īi), quītum, quīre, módź

z swemi złożonemi; nequēo, nie mogę; veneo (venum eo) przedaę mnie; abēo odchodzę i t. d. idę podług IV. Konjugacyi, lecz mają Imperfectum, *ibam, quibam*. Futurum simplex: *ibo, quibo*. Od eo i queo, używane jest Perfectum *ivi, quivi*, złożone zaś częścię znajdujemy zakończone na īi; np: *abii, nequii*. Veneo nie ma Supinum. Trybu rozkazującego, Gerundium i Imięstówów. Trudno także od queo znaleźć Participium, Imperativum i Gerundia. Eo w znaczeniu bierném używa się bardzo często nieosobiście, to jest z zakończeniem trzecię osoby liczby pojedynczē: *itur, ibatur, ibitur*, idzie się, szło się, pýdźcie się cet. *Ambio* idzie foremnie podług czwartē: znajdujemy iednak *ambibam* zamiast *ambiebam*; tudzież od *transeo*, *transiet* zamiast *transibit*. Formy nieregularne są następujące.

Indicativus.

Praes. Eo, idę,	Veneo, idę na przedaź,	Queo, mogę,	Nequeo, nie mogę,
is,	Venis,	Quis,	Nequis,
it,	Venit,	Quit,	Néquit;
imus,	Venīmus,	Quimus,	Nequīmus,
itis,	Venītis,	Quitis,	Nequītis,
eunt.	Veneunt.	Queunt.	Nequeunt.
Imperf. Ibam,	Venibam,	Quibam,	Nequibam.
Futur. sim pl. Ibo cet.	Venibo,	Quibo,	Nequibo.

Imperativus od Eo.

Jussiv, I, ite; Imper. Ito, ito; itote, eunto.

Participia od Eo.

Activ. Praes. Iens, Genit. euntis. cet.

Futur. Iturus, a, um.

Passiv. Perfect. neutr. iako Impersonale. Itum.

Futur. neutr. Impers. Eundum.

Passivum impersonale od Eo.

Indic. Itur, ibatur, ibitur; itum est, -erat, -erit; eundum est, -erat, -erit.

Conj. Eatur, iretur; itum sit -esset; eundum sit, -esset.

Gerundia od Eo.

Genit. Eundi, Dat. Abl. eundo. Acc. Eundum.

§. 72.

5.

Fio, factus sum, fiēri stać się.

używane jest także iako biernie znaczenie: od *facio, feci, factum, facere*, uczynić. *Fio* idzie foremnie podług czwartéy Konjugacyi, lecz przed *r* bierze zawsze *e*; np: *fiērem*, za *fiem*; odmienia się częścią podług czynnego, częścią podług biernego wzoru; odmiana czynna jest iak następuje.

Praes. *Indicat.* Fio, fis, fit; fimus, fitis, fiunt.*Conjunct.* Fiam, fias, fiat; fiamus, fiatis, fiant.Imperf. *Indicat.* Fiēbam, bas, bat. cet.*Conjunct.* Fiērem, res, ret. cet.Futur. *Indicat.* Fiam, fies, fiet, fiamus, fietis, fient.*Imperat.* Jussiv. Fi (*stań się*), fite. Imper. Fito, fito; fitote, fuinto. (nb. rzadko używane.)*Infinit.* Praes. Fiēri, stać się, byź zrobionym; że się staie; cet.

Praeter. Factus, a, um, esse (z zwykłemi odmianami);

Futur. Factum iri, iako Transitivum passivum; zaś futurum esse, (fore), iako Intransitivum impersonale: gdyż futurum, a, um (przyszły) uważa się także za Imięsłów od *fiēri*, stać się; np.: Quid fiat, factum, futurumve sit.Odmiana bierna wyprowadza się foremnie od *facio*; np:

Perfect. *factus sum* cet. Futur. exact. *factus ero* cet.
 Particip. Futuri pass. *Faciendus, a, um* cet. Wielozgłoskowe formy od *fi* z Samogłoską się zaczynające mało są używane; np.: *fieremus*. Od Słów złożonych: *confit, defit, infit*, oprócz *confiēri, defiēri, confiērent, defiunt*, nic się więcéy nie znajduje w klasycznych pisarzach.

Uwaga. Słowa złożone z *facio*, które zachowują *a*, odmieniają się in Passivo podług *fo*; np.: *calefacio, malefacio, liquefacio*; passive: *calefio, liquefio* cet. te zaś, które *a* zamieniają na *i* mają odmianę bierną foremnie podług III. Konjugacyi. I tak *efficio, perficio, conficio*, mają passive: *efficior, perficior, conficior*.

§. 73.

O Słowach ułomnych.

Słowa ułomne (Defectiva), które nie wszystkie Czasy, Tryby, albo Osoby mają, znajdujemy we wszystkich Konjugacyach. Niektórym nie dostaie tylko szczególnych osób; np: *dare*, nie ma tylko *dor, der*; *fari, for, fer*; *Scio* nie

ma Jussivum *sci*, za który używamy *scito, scias*. Inne mają tylko niektóre osoby; np.: *confit, confitent, confieri, quaeso* proszę, plur. *quaesumus; cedo, pŏydz tu: day; plur. cedite (cette); apāgo, precz zjad!* Inne nie mają Praesens i z tḗm co od niego się wyprowadza, iako to: *coepi, zacząłem, memīni, przypominam sobie, odi, nienawidzę*; z których dwa ostatnie używają się w znaczeniu Praesentis, chociaŹ się iako Perfecta odmieniają. Innym wreszcie braknie Perfectum i Supinum z czasami od nich pochodzącemi; takimi są: *furēre* szalḗć i *ferire* bić, którym dodajemy iako Perfecta *insanii* od *insanire* i *percussi* od *percutēre*; albo je opisujemy za pomocą *coepi*; np: *furere coepit, zaczął szalḗć, zamiasł: szalał.*

§. 74.

Memīni, coepi, odi, odmieniają się iak następuie:

Indicativus.			Conjunctivus.		
Perfect.	Memini	} isti, it, cet.	Meminērim	} is, it, cet.	
	Odi		Odērim		
	Coepi		Coeperim		
Plusq.	Meminēram	} as, at, cet.	Meminīssem	} es, et, cet.	
	Odēram		Odisssem		
	Coeperam		Coepissem		
Futur. exact.	Meminēro,	is, it, cet.	odēro,	coepēro.	
	Conj. iak Perfect.				

Imperativus iest tylko od *Memini*.

Jussiv. nie ma. *Imperat.* *Memento, Mementote.*

Infinitivus.

<i>Praeteriti.</i> Me-	} Odisse. Osurus, a, um esse, z zwykłemi odmianami.	} Coepisse. Coepturus, a, um esse.
minisse. <i>Futuri.</i> Nie ma.		

Participia.

<i>Perfecti pass.</i>	} Osus, a, um;	} Coeptus, a, um.
N'e ma.		
<i>Futuri activi.</i>	} Osurus, a, um;	} Coepturus, a, um.
Nie ma.		

Odi i *coepi* mają także *Conjugationem periphrasticam.*

§. 75.

Od *avēre* i *salvēre* jest tylko Imperativus *ave*, *salve*; bądź pozdrowiony. Podług starych form znaydujemy także; *ausim*; *axim*; *faxim*, *faxem*, *faxo*; *fuam*, *forem*; *duim*, *creduim*, *perduim* cet. za: *ausus sim*, *egerim*, *fecerim*, *fecissem*, *fecero*, *sim*, *essem*, *dem*, *credam*, *perdat* cet. Od *ajo* rzekę, natrafiamy tylko w klasycznych pisarzach *ais*, *ait*; *ajunt*; *Conj. ajam*, *ajas*, *ajat*; *ajant*; tudzież Imperfectum Indicativi *ajebam* cet. Więcący jest w używaniu *inquam*, *rzec*, które się zazwyczaj nawiasowo kładzie. Następująca ma odmianę:

§. 76.

Præs. Ind. Sing.	Inquam.	inquis,	inquit,
	Plur.	inquimus,	inquiunt.
Conj. Sing.	—	inquias,	inquiat;
	Plur.	—	inquiant.
Imp. Ind. Sing.	inquiebam,	inquiebas,	inquiebat;
	Plur.	inquiebamus,	inquiebant.
Futur. Ind. Sing.	—	inquies,	inquiet,
	Plur.	—	inquent.
Perf. Ind. Sing.	inquit,	inquisti,	inquit,
	Plur.	—	inquistis,
Jussivus. Sing.	Inque,	Pl. inquite.	Imp. S. inquitō,

§. 77.

O Słowach nieosobistych.

Słowa nieosobiste (Impersonalia), które tylko zakończenie trzeciéy osoby in Neutro Singularis mają, odmieniają się częścią czynnie, częścią biernie. Rozmaicie je po polsku wykładamy; np. *pluit*, deszcz pada; *tonat*, grzmi; *fulgurat*, błyska się; *oportet*, trzeba; *decet*, przystoi; *dicitur*, mówią; *itur*, idzie się; *vivitur*, żyje się cet.

§. 78.

1) Impersonalia z zakończeniem czynnem

są:

- a. z Iszcy Konjugacyi: *tonat*, grzmi (*tonabat*, *tonuit*, *tonuerat*, *tonabit*, *tonuerit*; *Conj. tonet*, *tonaret*, *tonuerit*, *tonuisset*, *Infin. tonare*, *tonuisse*); *fulgurat*, błyska się; *grandinat*, grad pada; *lapidat*, kamienny deszcz pada; *diluclat*, świta, quieie; *praestat*, lepiący jest i t. d.

- b. z IIciéy Konjugacyi: *oportet*, potrzeba (*oportebat*, oportuit cet.); *decet*, przystoi; *poenitet*, żal iest; *pu-det*, wstyd iest; *appāret*, widać; *placet*, podobą się; *taedet*, nudno iest (za Perfectum używa się: *pertaesum est*) i t. d.
- c. z IIIciéy Konjugacyi *accidit*, trafia się; *pluit*, deszcz pada; *ningit*, śnieg pada; *sufficit*, dosyć iest; *vesperascit*, zmierzcha się; *crebescit*, (wieść) rozchodzi się, i t. d.
- d. podług IVtény: *evēnit*, zdarza się; *expēdit*, wypada; *convēnit* przystoi; i t. d.

Przestrogi.

- 1) Impersonalia nie mają Imperativum. W mięscu Imperativi używa się Coniunctivus, iako to: *pu-deat te*, wstydz się.
  - 2) Impersonalia Konjugacyi IIciéy mają zazwyczaj przy sobie Zaimek osobisty; np. *poenitet me* huius facti, żal mi, żem to uczynił; *pu-det me* hoc facte, wstyd mnie to robić.
- 2) Impersonalia z zakończeniem bierném dadzą się wyprowadzać od wszystkich prawie Słów, naywięcéy od niakich; np. *editur*, ie się; *bibitur*, pię się; *vivitur*, żyje się; *potestur* (*possitur*), może się; *cantatur*, śpiewa się; *amatur*, kocha się.

§. 79.

U w a g i n a d S ł o w a m i.

Poznawszy rozmaite Słów gatunki, ściśléy się wypada nad ich naturą zastanowić. Nayprzód pilnie w gatunkowaniu Słów rozróżniać musimy znaczenie od zakończenia czyli formy; gdy ani ze znaczenia Słowa nie można wnosić o iego zakończeniu w łacinie, ani podług zakończenia tłumaczyć Słowo w tém lub owém znaczeniu. Słowo *hortor*, *napominam kogo*, zakończone podług formy biernéy, oznacza przechodzenie czynności z Subiektu na przedmiot; iest więc znaczenia czynnego. *Proficiscor*, *iadę*, przy zakończeniu formy biernéy, oznacza stan Subiektu, a nie przechodzenie, ani odbietanie czynności; iest więc znaczenia niakiego, czyli nieprzechodnego (*intransitivum*). *Sedeo*, *siedzę*, zakończone czynnie iest nieprzechodnego znaczenia. *Vapulo*, *iestem bity*, ma przy czynném zakończeniu bierne znaczenie.

Podług téy uwagi zrobimy dla tém łatwiejszego zrozumienia podwójny podział Słów, raz mając na uwadze zakończenie, drugi raz ich znaczenie:

- 1) Co do znaczenia są Słowa:
  - a. *Activa niedeponentia*: *appello*, nazywam kogo.
  - b. *Activa deponentia*: *hortor*, napominam kogo.
  - c. *Intransitiva niedepon.*: *sedeo*, siedzę.
  - d. *Intransit. deponentia*: *proficiscor*, iadę.
- 2) Co do zakończenia są Słowa:
  - a. *Niedeponentia activa*: *appello*, nazywam kogo.
  - b. *Niedeponentia intransit.*: *sedeo*, siedzę.
  - c. *Deponentia activa*: *hortor*, napominam kogo.
  - d. *Deponentia intransit.*: *proficiscor*, iadę.

Pamiętajmy wreszcie:

- a) iż, ponieważ zamiana znaczenia Słowa wymaga zamiany zakończenia iego, w łacinie takie tylko Słowa ze znaczenia czynnego na bierne zamieniać się dadzą, które zakończenie czynne i bierne mieć mogą; a zatem nie są *Deponentia*. Słowo np. *hortor*, napominam, przy znaczeniu czynném ma już zakończenie formy biernéy; ze zmianą więc znaczenia na bierne, zakończenia na bierną formę zamienić nie da. Słowa więc: *napominany jestem*, przez łacinskie *hortor* nie można wcale tłumaczyć; lecz trzeba użyć innego, np. *moneo*.
- b) Ponieważ Słowo *Intransitivum* nie może mieć ani czynnego ani biernego znaczenia, ale zawsze tylko nieprzechodne czyli miakie; nie potrzebuje więc i zakończenia zmieniać; otmienia się więc tylko podług formy czynnéy, jeżeli jest *niedeponens* jak *sedeo*, albo tylko podług biernéy, jeżeli jest *deponens*, jak *proficiscor*; ale nigdy podług obydwóch.
- c) Samo więc tylko Słowo *activum niedeponens* podług obydwóch form odmieniać się może; bo przy zakończeniu czynném mając znaczenie czynne, z zmianą znaczenia na bierne, może i zakończenie na bierne zamienić. Można by je nazwać z tego względu *doskonale czynne*, *activum perfectissimum*.

Przestroga. 1) Niektóre Słowa mają tę osobliwość w sobie, iż się dadzą używać albo z czwartym przypadkiem iako czynne, albo bez przypadku, iako miakie; np. on *śpiewa pięknie*, *pulchre canit*; i on *śpiewa piosnkę*, *canit cantilenam*; należą więc do obydwóch prawideł dopiero podanych pod b) i c); a zatem iako

activa (jeżeli nie są *deponentia*) w obydwóch znaczeniach używać się dadzą. 2) Wypada to z natury Słów *Deponentia*, iż od nich (gdy są czynnego znaczenia) Słowa zwrotne w łacinie tylko przez dodanie Zaimków *me, te, se, nos, vos, se*, formować się dadzą; np. *tueor me*, bronię się i t. d.

Rozdział szósty.

O Imiesłowie (de Participio).

§. 80.

Poznaliśmy w Koniugacyach rozmaite rodzaje Imiesłowów w znaczeniu czynnym i biernym; zastanówmy się teraz nad niemi.

Imiesłów (*Participium*) jest Imię przymiotne pochodzące od Słowa; przypadkuje się więc iak wszystkie Przymiotniki o trzech lub iednym zakończeniu, i różni się tém od właściwych Przymiotników, że będąc częścią Słowa, ma zawsze znaczenie czasu. Różnią się ieszcze Imiesłowy od Przymiotników, że się nie odmieniają przez stopnie. Niektóre iednakże dają się stopniować; bo iako po polsku mówimy: *uczony, uczeńszy, nayuczeńszy*, tak i Łaciniacy używają *doctus, doctior, doctissimus; sapiens, potens, amans, -ntior, -ntissimus*; lecz natenczas tracą znaczenie czasu, i stają się doskonałemi Przymiotnikami, które nawet z Przyimkami łączyć można; np. *praepötens, insipiens, perdoctus*.

§. 81.

Słowa czynne niedepoń. mają w łacinie cztery Imiesłowy, dwa w czynnym (*na us i -tus*), a dwa w biernym znaczeniu (*na tus i ndus*). *Deponentia activa* mają ich także cztery, z których ostatni tylko na *ndus* ma znaczenie bierne: *hortans*, napominający; *hortatus*, napomniawszy; *hortaturus*, mający napominać; *hortandus*, mający być napomnianym. Ponieważ zaś to jest wyłączną własnością Imiesłowu na *ndus*, iż ma do siebie przywią-

zane znaczenie bierne nawet u Słów Deponentia; wypada ztąd, iż Słowa niezdolne przyjąć biernego znaczenia, iakimi są Intransitiva (czy Deponentia czyli nie) tego Imiesłowu formować nie mogą. Muszą więc Intransitiva mieć tylko dwa Imiesłowu; *sedens, sessurus*; a Deponentia trzy: *proficiscens, profectus, profecturus*; równie iak Neutro-passiva: *gaudens, gavisus, gavisurus*; które że nie są activa, nie mogą też mieć Imiesłowu na *dus*; wyjąwszy *audeo*, które czwartym przypadkiem rządzi, i dla tego ma *audendus*.

§. 82.

W polszczyźnie tyleż jest Imiesłowów, co i w łacinie; lecz my Polacy mamy nadto Imiesłowu osobliwe na *gc* i *szy*, których bardzo wygodnie używać można do wyrażania łacińskich Imiesłowów Perfecti od Słów Deponentia, gdy te są w pierwszym przypadku; np. *Darius veritus* (obawiając się); *ne vivus veniret in hostium potestatem cet. Reginae illum regem esse ratae.* (sądząc, że on był Królem,) *suo more veneratae sunt. Rex tabernaculum egressus* (wyszedłszy z namiotu) *Syriam petit.*

Także można przez Imiesłowu osobliwe tłumaczyć Participia Słów czynnych, gdy te są w pierwszym przypadku; np. *Rex diu Dariūm persequendo fatigatus,* in castra pervenit. *Król zmęczony się i t. d.*

Nie zawsze jednak Participia łacińskie przez polskie Imiesłowu wykladać się dają. Do omówienia Imiesłowu Futuri activi używamy często Słowa *chcieć*; inne wyrażamy przez Słowo okoliczne z Zaimkiem lub Spójnikiem, często także przez Rzeczowniki, naywięcéy Verbalia.

Historiam scripturus, vacuus sit a partium studio. Chęcy pisać dzieje, powinien być bezstronnym. Non concupiscentibus multa, non multa desunt. Tym, którzy nie wiele pragną, nie wiele brakuje. Tali meditantem Caesarem mors praevēnit. Gdy to Cezar zamyslał czynić, śmierć go zaskoczyła. Consulatum Ciceronis non mediocre adiecit decus natu eo anno Augustus. Nie mało się do uświetnienia Konsulatu Cicerona przyczyniło narodzenie się w tym roku Augusta. Coelum mutatum non mutat mores. Zmiana miejsca nie zmienia obyczajów. Legendis libris te perficis. Czytaniem książek doskonalsz się. Pileus capiti tegendo inservit. Kapelusze służy do nakrycia głowy.

Czasem kilka wyrazów trzeba do omówienia jednego Imiesłowu; np. *Romani ad nobilitandas clade Romana Cannas, urgente fato, profecti sunt. Poszli Rzymianie pod Kan-*

ny, które miały stać się sławnemi ich kłęska. Darīus perve-
nerat ad Arbēla vicum, nobilem sua clade facturū D. przy-
szedł pod miasteczko A., które miał wstawić swoją kłęską.

Rozdział siódmy.

O Przysłówkach (de Adverbiis).

§. 83.

Przysłówek, (Adverbium) tak jest na-
zwany, że się pospolicie kładzie przy Słowie,
dopomagając mu do wyrażenia okoliczności ia-
kiey; np :

- a) Okoliczność miejsca na pytanie *gdzie?*
ubique est, wszędzie jest; nullibi fuit, nigdzie go nie
było; hic sedet, tutaj siedzi.
- b) Okoliczność czasu na pytanie *kiedy?*
semper audit, nigdy nie odpowiada; nunquam respondet; zawsze słucha, ni-
gdy nie odpowiada; heri fuit, hodie non venit; wczor-
ay był, dzisiaj nie przyszedł.
- c) Okoliczność pytania:
cur taces? czego milczysz? an fuisti? czy byłeś? ubi
est? gdzie jest? — i inne okoliczności.

Przysłówek oznacza właściwie przymiot czynności, którą
wyraża Słowo. Od wszystkich prawie części mowy, osobliwie
odmiennych, mamy Przysłówki. Z tych najważniejsze są,
które od Przymiotników albo Imiesłówów stopniujących się
pochodzą (przymiotne, *adjectivalia*), te bowiem stopniują
się także, biorąc na wyższy stopień rodzaj niaki Comparati-
vi, a na najwyższy, przypadek piąty rodzaj męsk. Super-
lativi tego Przymiotnika, od którego pochodzą.

U w a g a. Rozumić się samo przez się, iż, kiedy Przy-
miotnikom nie dostaje jakiego stopnia, nie mogą go mieć i
Przysłówki. Kończą się one pospolicie na e (te pochodzą
najwięcéy od Przymiotników trzech zakończeń), na ter (naj-
więcéy od Przymiotników, które jedno lub dwa zakończeń
miały), czasem na o (np. subito) lub um (multum).

§. 84.

Od Przymiotn. *doctus, tior, tissimus;* pochodzi
docte, tius, tissime;

od *bonus, melior, optimus; bene, melius, optime;*

od *malus, pejor, pessimus; male, pejus, pessime;*

od *serus, serior, — — —; sero, serius, — — —*

od *novus, —, novissimus; nove (noviter), novis-*
sime;

od *solus*, —, —, *solum*, —, —,
 od *pius*, *magis pius*, *maxime p.*; *pie*, *magis pie*,
maxime pie;
 od *potior*, *potissimus*; *potius*, *potissime*;
 od *fortis*, *fortior*, *fortissimus*; *fortiter*, *fortius*,
fortissime;
 od *audax*, *audacior*, *audacissimus*; *audacter*, *-acius*,
-acissime.
 od *acutus*, *acutior*, *acutissimus*; *acute*, *acutius*,
acutissime.

§. 85.

Uważać iednak należy:

- a) Iż nie od wszystkich Przymiotników łacińskich robić można Przysłówki; np: od *stupidus*, *amens*.
- b) Niektórym nie dostaie stopnia, chociaż go ma Przymiotnik, od którego pochodzą; np: od *magnus*, *major*, *maximus*, iest tylko *majus*, *maxime*; nadstawia sie wtenczas innemi; np: *magnopere*, *valde*.
- c) Czasem i inne Przysłówki dają się stopniować na wzór przymiotnych; np: *saepe*, *saepius*, *saepissime*.
- d) Superlativus czasem iest na *um*; np: *multum*, *plus*, *plurimum*; — *potius*, *potissimum* (lub *e*).
- e) Przysłówki mogą się także odnosić do Imion lub Zaimków; np: *Non tali auxilio tempus eget. Non tibi, sed potius illi datum id volui*.
- f) W łacinie czasem dwa, trzy i więcéy Przysłówekòw po sobie stoią dla pełności mowy, przeto się nie koniecznie tłumaczyć powinny; np: *haud minus graviter armati*; równie ciężko uzbroieni. Wszakże i w polszczyźnie to się zdarza; np: *Mój brat pisze już wcale nie złe, zupełnie dobrze może nigdy nie nauczy się pisać*.
- g) Nie zawsze stoi Przysłówek zaraz przy Słowie, do którego należy; czasem bardzo iest od niego oddalony; np: *An, quae confessus eras, negabis? Non, quod te mihi carius sit, habeo. Miles locum, ubi se tutus conderet, non facile invenit*.

○ Przysłówkach liczbowych żobacz §. 38. VII.

Rozdział ósmy.

O Przyimkach (de Praepositionibus).

§. 86.

Przymki mają swe nazwisko, że się pospolicie kładą przy albo raczćy przed Imieniem dla dokładniejszego wyrażenia okoliczności iakićy. Są dwa rodzaje Przymków:

I. Nierozdzielne (inseparabiles), które się oddzielnie nie kładą, lecz są zawsze skupione z innemi wyrazami. Takie są np: u nas *roze*, (*roz*), *prze*, w wyrazach *rozedrzyć*, *rozwiązać*, *przeczytać*. Łacińskie są: *amb*, *am*, *an*, *com*, *con*, *co*, *di*, *dis*, *re*, *se*, *ve*; np: *ambutus*, *ampūto*, *comedo*, *confundo*, *coacervo*, *dirimo*, *dissēco*, *repello*, *sepono*, *vecors*.

II. Rozdzielne (separabiles). Te lubo się skupiają z innemi wyrazami; (np: *advōlo*, *pervōlo*, *transvōlo*, *invōlo*, *circumvōlo*, *praetervōlo*, *devōlo*, *subvōlo*, *supervōlo*,) stoją iednakże i same; wtenczas rządzą czwartym albo szóstym przypadkiem w łacinie; to jest to Imie, do którego te Przymki należą, stać musi w czwartym lub szóstym przypadku. Są następujące:

§. 87.

a) Czwartym przypadkiem rządzi trzydzieści:

ad, *do*, *przy*, *pod*, *po*, *za*; np: *ad regulam scribere*, *po (na) linii pisać*;
adversus (*adversum*), *ku*, *przeciwko*, *naprzeciw*;
ante, *przed*;
apud, *u*, *w*, *przy*, *pod*;
circiter, *około*;
circum (*circa*), *w około*, *naokoło*;
cis, (*citra*), *z téy strony*;
contra, *przeciwko*, *naprzeciw*;
erga, *ku*;
extra, *zewnątrz*;
infra, *pod*, *u spodu*, *mnićy niż*;
inter, *między*, *pomiędzy*;
intra, *między*, *w przeciągu*;

juxta, przy, koło; podług; np: *juxta murum*, przy muru;
juxta Caesarem constitit, koło Cezara stanął;
juxta leges divinas, podług praw Boskich;
ob, dla;
penes, przy;
per, przez, podczas; za pomocą;
pone, za, w tyle;
post, po; za;
praeter, oprócz, przeciw; poza; np: *praeter haec*, oprócz
 tego; *praeter veritatem*, przeciw prawdzie; *praeter*
urbem, poza miastem;
prope, blisko, prawie;
propter, dla, przy;
secundum, podług; stosownie, po;
supra, nad, w górze;
trans, za; z tamtej strony;
ultra, za; z tamtej strony, przeszło;
versus, ku, ze strony.

U w a g a. *Prope* i *versus* łączą się także z innymi Przyimkami; np: *Prope ab urbe*, ad meridiem *versus*; ostatnie kładzie się zawsze po Imieniu. *Ante* i *post*, gdy się po Imieniu, albo między Rzeczownikiem i Przymiotnikiem kładą, mogą stać z przypadkiem szóstym: *Carthago a Scipione eversa est. sed annis viginti post jussu Senatus reparata. Carthago reparata est jussu Senatus, postquam annis ante viginti fuerat a Scipione eversa.*

§. 88.

b) Dziesięć następujących kładą się z szóstym przypadkiem:

a (*ab*, *abs*), od;
absque, bez;
coram, przy, przed, w przytomności;
cum, z (na pytanie z kim? z czem?);
de, o, z (ze: na pytanie z kąd? z którego miejsca? rozumie się z wierzchu, to jest z góry na dół; np: *de rupe praecipitatus*, ze skały zrzucony).
e (*ex*); z (ze, czasem, od, rozumie się z wewnątrz jakiego miejsca; np: *e domo*, z domu; *ex praepatore auctivi*, od nauczyciela słyszałem).
prae, przed, nad, dla, z; np: *prae se agere pecus*, przed sobą pędzić trzodzę; *laudare aliquem prae ceteris*, nad innych; *prae metu*, dla (z) bojaźni.
pro, dla, za; stosownie do; np: *pro virili*, stosownie do siły, ile siły zdołają;
sine, bez;
tenu, aż do.

U w a g a. *Tenus* kładzie się po Rzeczowniku i czasem rządzi drugim przypadkiem liczby mnogiej; np: *crurum tenus*. *A* i *e* stoją przed wyrazami zaczynającemi się od Spółgłoski; przed Samogłoską lub *h* stoi *ab* i *ex*; *abs* rzadko się używa; i tylko przed *q*; *t*; *a* me; *abs* te; *abs* quovis. *E* także rzadko się kładzie, osobliwie zaś przed *ci* *r*; np: *e* contrario, *e* regione; *ex* i *ab* także często przed Spółgłoską się kładzie; np: *ex* praepotore; *ab* Romanis.

§. 89.

c) Czwarty lub szósty przypadek kładzie się po pięciu następujących:

clam, mimo wiedzy;
in, w, na, do, ku;
sub, pod;
subter, pod;
super, nad.

U w a g a. *In* na pytanie *do* kładzie się w czwartym, na pytanie *gdzie?* w szóstym przypadku. Także *super* i *sub* iak polskie *nad* i *pod* kładą się podług tychże pytań w przypadku czwartym lub szóstym. *Clam* bez różnicy stoi z szóstym. *Supter* poeci tylko z szóstym przypadkiem używają.

§. 90.

Uwaga o Przyimkach

Niektóre Przyimki na Spółgłoskę zakończone; gdy się łączą z innymi wyrazami, mogą zamieniać swoją końcową literę na tę Spółgłoskę; od której się tenże wyraz zaczyna; takimi są: *con*, *in*, *ad*; i niektóre inne; np: *affinis* lub *adfinis*; *appello* lub *adpello*; *irruo* lepiej *irruo*; *conlatum* lub *collatum*. Zważać tu jednak należy na użycie wzorowych pisarzy; nie zawsze bowiem ta zamiana miejsca mieć może. Mówi się np: *intuli*, nie *utuli*; *contuli* nie *cottuli*; zaś *attulit* lub *adtulit*. Gdzie się jakie Przyimki kładą, i kiedy zamiana ostatniej ich Spółgłoski może nastąpić, w krótkości uważmy iak następuje:

- a) *A* stoi przed *m*; np: *amoveo*; *ab* zostaje przed wszystkimi literami, wyjąwszy przed *f*; np: *abripio*; *abjicio*; lecz *aufero*. *Abs* stoi przed *c*; *t*; np: *abscondo*; *abstraho*.
- b) *Ad* zostaje przed *d*, *f*, *g*, *m*, *n*, *p*, *q*, *s*; np: *addo*, *affectus*, *adgredior*, *admoneo*, *adnitor*, *adpeto*, *adquiro*, *adsideo*; albo *affectus*, *aggredior*, *annitor*, *appeto*, *acquirō*, *assideo*; lecz nie *ammoneo*; *ammoveo*; *t*; *d*.
- c) *Circum* zachowuje *m*, oprócz w *circuitus*.

- d) *Con* zostaje przed *c, d, f, g, i, n, q, s, t, u*; np: *concido, conduco, confēro, congrēgo, conjicio, connecto, conquiro, conspicio, conīero, convōco*; przed *l* może zostać, np: *convōco, częściēy collōco*.
- e) *Ex* stoi przed *s*; np: *exspecto*; podobnie przed *c, p, q, t*. *E* kładzie się przed *b, d, g, l, m, r, v*; np: *eruo, egredior, eīgo*.
- f) *In* zostaje nieodmienne przed *c, d, f, g, h, q, s, t*; np: *incido, induco, infringo, cet. przed l, m* zamienia się na *m*; np: *illudo, impius, rzadko inludo, impius*.
- g) *Inter* tylko się odmienia w *intelligo*.
- h) *Ob* zostaje przed *d, i, l, m, n, r, s, t, u, e*. Przed *e, f, p*, zamienia się zawsze na *oc*, często na *of*, czasem na *og*, i prawie zawsze na *op*; np: *occido, officio, oggēro, oppono*.
- i) *Per* czasem się odmienia; np: *pellicio*.
- k) *Sub* zostaje przed *d, l, m, n, r, s, t*; np: *subdo, sublego, submoveo, subnitor, subripio, subsēquor, subtēro*: albo *surmovēo, surripio*; lecz nie *suddo, sublego, sunnitor, sussequor, suttero*.
- l) *Trans* zostaje prawie zawsze, oprócz czasem w *trado, traduco, trajicio, tralatus* (od *transfero*), albo *translatus; transdo* i t. d.

Rozdział dziewiąty.

O Spóynikach (de Conjunctionibus).

§. 91.

Spónik (Conjunctio) służy do spaiania między sobą wyrazów szczególnych, myśli, i całkowitych okresów; znaczy

- a) *złączenie*, (z *ad Conjunctiones copulativae*): *et, atque, ac, -que, etiam, quoque, nec, (neque), cum, dum, postquam, ubi, simulatque, tum, tam, quam*; np: *coelum et terra, niebo i ziemia*.
- b) *rozłączenie*, (*Conjunctiones disjunctivae*): *sed aut, vel, ve, sive (seu)*; np: *aut da aut accipe, albo day albo weź*.
- c) *warunek* (*Conj. conditionales*): *si, sin, nisi, ni, dummodo, siquidem*; np: *Si vales, bene est, jeżeliś zdrów, dobrze jest*.
- d) *przeciwstawienie* (*C. adversativae*): *etsi, tamen; licet, attamen; quidem, equidem, etiamsi, tametsi, quamquam, quantumvis; at, sed, verum, vero, autem, atque*; np: *quamvis aberat, tamen cet. lubo go nie było, jednak i t. d.*

- e) *przyczynę* (Causales): nam, namque, enim, etiānim, quippe, quia, quod, quandoquidem, quum, quoniam: ut, ne, quo, quin; np: Feci, *quia* imperasti; zrobiłem, bo kazałeś.
- f) *wniosek* (Conclusivae): ergo, igitur, ideo, idcirco, itaque, hinc, inde, proinde, propterea, quapropter, quocirca, quare, quamobrem, unde; np: Vis amari, *ergo* sis bonus, chcesz by cię kochano, więc bądź dobrym.
- g) *porządek* czyli następstwo (Ordinativae): praeterea, insuper, primo, deinde, tum, porro, postea, denique, postremo, postremum, tandem.

§. 92.

U w a g i.

- 1) *Enim, autem, quidem, vero, quoque*, po przestanku zaraz kładź się nie mogą, lecz dopiero po jednym lub więcej wyrazach; *ve* i *que* przyczepiają się tylko na końcu słowa: *seque*, *matriva*, zamiast *et se*, *vel mater*.
- 2) Czasem dla pełności w mowie dwa lub więcej Spójników się kładzie; np: *verum tamen* albo *verum tamen, verum enim vero* albo *verum enim vero*. Czasem i inne wyrazy jako Spójniki się używają; np: *nihilominus tamen* albo *nihilominus tamen*.
- 3) Jak Przyimki Przypadkami Imion, tak Spójniki Trybami rządzą; to jest Słowo do Spójnika należące w Trybie pewnym (oznajmującym lub łączącym) się kładzie. Niektóre zawsze mają Tryb łączący; jako to: *ut, ne, quo, quin, quominus, licet*; inne czasem tylko; np: *quod, quum, dum* i t. d. o czém w Składni Trybów mówić będziemy.
- 4) Niektóre Przysłówki są razem Przyimkami; np: *infra, supra, prope, ultra, intra, extra, clam*; albo są z Przyimków złożone, np: *antea* (*ante ea*), i t. d.
- 5) Spójniki są także Przyimkami, albo też składają się z Przyimków; np: *cum, propterea* (*propter ea*), *quapropter* (*propter quae*), *quamobrem* (*quam ob rem*), *quocirca, idcirca, praeterea* i t. d.
- 6) Spójniki są jeszcze Przysłówkami albo się z Przysłówków składają; np: *quando, gdy*; *simul, simulac, simulatque, gdy*; *primum, primo, postremum, postremo; postquam, (postea quam), ante quam* (*antequam*) *praeterquam, quominus, nonnisi* i t. d.
- 7) Trudno więc jest odznaczyć granice między temi trzema rodzajami wyrazów, nieodmiennych; osobliwie między Spójnikami, które Gramatycy sami mieszają, częstokroć z sobą.

Rozdział dziesiąty.

O Wykrzyknicach (de Interjectionibus).

§. 93.

Wykrzykniki (Interjectiones) są nieodmienne części mowy, których używamy do wyrażenia rozmaitych uczuć, czyli afektów, iakimi są:

- 1) radość: evax! jo! ho! ju! evoë!
- 2) śmiech: ha! ha! he!
- 3) płacz: hei! hoi! ohe!
- 4) żal i smutek: heu! au! vae! ah! éheu!
- 5) niechęć: eheu! oh! proh! vah! hem!
- 6) przymilenie: eja! age! cedo! sodes (si audes)!
- 7) wołanie: heus! eja! o! eho! ohe! ehödum! sis (si vis), sultis (si vultis)!
- 8) chwalenie i zachęcanie: euge! agëdum! macte!
- 9) podziwienie: o! hui! ehem! papae!
- 10) uprzykrzenie i ganienie: phui! apäge!
- 11) nakazywanie milczenia: st! (silentium!).

§. 94.

U w a g i.

- 1) Niektóre Imiona i Słowa używają się także zamiast Wykrzykników; takie są oprócz przywiedzionych (sodes, sis, sultis): *indignum* (apfe)! *infandum* (szkaradnie)! *misërum* (biada)! *turpe* (pfe wstyd)! *precor* (proszę)! np: *dic sodes*, wszakże powiedz: *amabo!* *adjuta me*, iakieś dobry, pomóż mi w tém; *amabo!* *desinas*; *proszę* cię, skończże już; *amabo!* *veni*; *no poydźże*, poydźże przecie.
- 2) Od Wykrzykników różnić ieszcze potrzeba wyrazy głos lub dźwięk naśladujące, iakimi u nas są: bom, dyn dyn, trutru, kukuryku, fiufiu i t. p. np: *Glut, glut* murmurat unda. *At tuba terribili sonitu taratantara* dicit.

CZĘŚĆ TRZECIA.

Składnią (Syntaxis), czyli Nauka
o związku wyrazów.

§. 95.

Uwagi poprzednicze.

Składnia uczy nas, iak mamy składać czyli łączyć z sobą szczególne wyrazy, abyśmy myśli nasze iak nayiasniéy i naydokładniéy wyrazić zdołali. Myśl słowami wyrażona nabywa pewnego kształtu, który zowiemy *sensem* czyli zdaniem. W każdym zdaniu trzy następujące rzeczy rozróżniamy:

- 1) to, o czém myślimy lub mówimy, to iest *Subiekt* (Subjectum), który iest zasadą całej myśli;
- 2) to, co o tymże Subieckie mówimy, to iest *Predykat* (Praedicatum, Attributum); wreszcie
- 3) to, za pomocą czego Subiektowi przyłączamy Predykat; to iest to, co te dwie rzeczy z sobą spaja, zowie się *Kopułą* inaczéy *Łącznikiem* (Copula, Assertio). Np. w zdaniu *Bóg iest nieskończony*, *Bóg* iest Subiektem, o którym mówimy, *nieskończony Predykatem*, który Bogu przyznaiemy, *iest Łącznikiem*, który Predykat *nieskończony łączy z Subiektem Bóg*.

§. 96.

Subiekt wyraża się pospolicie przez Rzeczownik, Predykat przez Przymiotnik lub Rzeczownik, Łącznik właściwie tylko przez Słowo posiłkowe *bydź*, i te które to znaczenie *bydź* mieszczą w sobie; np. *Syn stał się pociechą rodziców*, a zatém: *iest* ich pociecha. *Stanisław został obrany Królem*, a zatém: *iest* albo *był* Królem. *On się urodził Książęciem*, a więc *iest* Książęciem i t. d. Każde inne Słowo zawiera Łącznik i Predykat razem; np. *Oyciec pisze*, t. i. *Oyciec iest* piszącym. W łacinie zaś równie iak w polszczyźnie, ieszcze i Subiekt może w sobie Słowo mieścić, tak iż całe zdanie w iednym słę zamyka wyrazie; np. *Amo, kocham*, zamiast: *ego sum amans; ia iestem kochaiący*.

§. 97.

Składnia dzieli się na

- 1) prostą czyli zwyczajną (*Syntaxis simplex, recita seu ordinaria*), w której mowa jest o poznawaniu szczególnych części mowy, spaianiu z sobą, i porządném szykowaniu onych;
- 2) *Syntaxis ornata*, która uczy nietylko dokładnie, ale i ozdobnie pisać. Do nię należą *Syntaxis figurata*, to jest nauka o figurach czyli postaciach gramatycznych w mowie używanych.

U w a g a.

Nie we wszystkich językach iednakowym porządkiem następują po sobie wyrazy w zdaniu iakiém. Sposób szykowania tychże wyrazów stósownie do natury języka, zowiemy **Konstrukcyą**. Ogólnie mówiąc, w każdéj mowie z kilku zdań złożonéy, na początku każdego zdania kładzie się **Konjunkcya**, która z sobą też zdania spaja, po nię idzie **Subiekt**, ze wszystkiém, co do niego należy, daléy **Łącznik**, a na ostatek **Predykat** ze swoiemi częściami; np. *Jeżeli Bóg, istność nayspotężniejsza, jest tak dobrotliwy dla swych stworzeń, iż — i t. d.*

Język polski wolny jest iednak po więkšzéj części od tak niewolniczego ustawiania wyrazów. Albowiem czy w nim **Predykat** na początku położymy, czy **Łącznik**; **Subiekt** w środku lub na końcu, jnic to nie szkodzi **Konstrukcyi**, byleby jasność i zrozumiałość mowy na tém nie traciła. I tak równie dobrze powiedzić można: *Stworzeniem naysięknieyszém jest człowiek, iak i Człowiek jest naysięknieyszém stworzeniem*. Równa wolność zachodzi w szyku mowy łacińskiéy. W zdaniu np. *Cycerona: Omnium animantium formam vincit hominis figura*, wyrazy są zupełnie w porządku przeciwnym **Konstrukcyi** naturalnéy.

§. 98.

Składnia prosta.

Ta uczy *a)* iak iedna część mowy zgadzać się powinna z drugą, *b)* iak iedna część mowy zawista od drugiéy, to jest, iak od nię jest rządzona. Jest przeto dwoiaka: 1) **Składnia zgody** (*Syntaxis congruentiae*), 2) **Składnia rzędu** (*Syntaxis dependentiae seu rectionis*.)

Rozdział pierwszy.

Składnia zgody.

§. 99.

O zgodzie w ogólności.

Prawidło powszechne zgody iest, iż każdy wyraz odmienny zgadzać się musi, ile to być może, w swych odmianach z tym wyrazem, do którego się ściąga; Predykat z Subiektem, wyraz przymiotny z rzeczownym, odpowiedź z pytaniem.

Ponieważ wszystkie części mowy w ogólności na trzy klasy podzielić można, to iest: Imię, Słowo *) i części mowy nieodmienne, czyli Partykuły: stósownie przeto do tego podziału uważać będziemy: a) Zgodę Imion, b) zgodę Słów, c) zgodę Partykuł.

I. Zgoda Imion.

§. 100.

1) Wszystko to, co się Rzeczownikowi (to iest każdemu rzeczownemu wyrazowi) przydaie w znaczeniu *Adjectivum*, czyli to iako Predykat (*Attributum*), czyli iako Epitet tylko (*Epitheton*) lub Adpozycya, † zgadzać się z nim powinno podług prawidła w rodzaju, liczbie i przypadku.

- a) Przymiotnik i Imiesłów: *Parva scintilla contemta excitavit saepe magnum incendium.*
- b) Apozycya: *Romulus condidit Romam, caput civitatis romanae.*
- c) Zaimek: *Eos libros lubentissime lego, quos facillime intelligo.*

U w a g a. Rozumie się samo przez się, że, jeżeli Zaimek nie przy swym wyrazie rzeczownym stoi, ale w osobny części zdania od innego Słowa rządzoney, nie może się

*) Zaimek należy do Imienia, Imiesłów częścią do Imienia, częścią do Słowa.

z nim w przypadku zgadzać, ale tylko w rodzaju i liczbie; np. *Maxima nunc urbs est, quam Romulus condidit parvam. Demosthēnes et Cicēro multum eloquentia sua patriae profuerunt, quae potea ipsis perniciosa fuit.*

- + Epitet zowie się każdy Przymiotnik należący do Rzeczownika, lecz nie będący Predykatem jego, to jest nie spojony z nim Łącznikiem ani wyraźnym, ani domyślnym, *Graeci tum fortissimi erant. Graeci fortissimi vincunt Persas.* W pierwszym zdaniu *fortissimi* jest Predykat, w drugim Epitet. Gdy zaś zamiast Przymiotnika dodaie się Rzeczownikowi inny Rzeczownik dla wyjaśnienia onego lub wzmocnienia, takowy Epitet zowie się *Adpositio*; np. *Pompejus, lux civitatis, est extinctus.*

§. 101.

U w a g i.

1. Polski Predykat nie zawsze się zgadza z Subiektem w przypadku. Często Rzeczownik (także Przymiotnik, a nawet Imiesłów i Zaimek) w szóstym stoją przypadku, chociaż Subiekt, do którego należą, jest w pierwszym położony; np. *Bóg jest stwórcą wszystkich ludzi.*
2. Gdy Rzeczownik ma być Predykatem innego Rzeczownika, to się dobiera zazwyczaj taki, któryby był tego samego co i Subiekt rodzaju; jednakże z rodzajem niakiem łączy się męski, który się także kładzie gdy o męskim i żeńskim rodzaju razem jest mowa; np. *Eventus stultorum magister est. Tempus est magister multarum rerum. Parentes nostri sunt pater et mater.* Adpozycya także w przypadku (nie koniecznie w liczbie i rodzaju) z swoim Rzeczownikiem się zgadza. np. *Tulliola, deliciae nostrae, tuum munusculum flagitat.*
3. Widzimy ięszcze z tych przykładów, że gdy Predykat lub Adpozycya ma przy sobie Przymiotnika, ten podług ogólnego prawidła przybiera jego rodzaj, przypadek i liczbę.
4. Słowo w Trybie bezokol. także czasem Predykat lub Subiekt, nawet Subiekt i Predykat zastępować może; np. *Principium et fons recte scribendi est sapere. Contentum suis rebus esse maximae sunt divitiae. Nihil est aliud bene et beate vivere, quam honeste et recte vivere. Zamiast: Vita beata est vita honesta.*

§. 102.

2) Przymiotniki, Zaimki, Imiona liczbowe i Imiesłowy ściągające się do Trybu bezokolicznego,

lub do iakiéykolwiek części mowy lub zdania całego rzeczownie położonego, kładą się w rodzaju nielakim (co iuż z §. 28. gdzie się powiedziało, że takowe wyrażenia są rodzaju nielakiego, tudzież z §. 100, w którym o zgodzie Imion z Rzeczownikiem iest mowa, oczywiście wypada.)

Errare humanum est. Non tam praeclarum est scire latine, quam turpe nescire. Scire tuum nihil est.

§. 103.

U w a g i.

1. Podobne zdania i Infinitivi różnają się na polskie wykładają; np. Ludzką iest rzeczą błądzić. Twoja umiejętność niczém iest.
2. Gdy łaciński Infinitivum tłumaczymy na polskie przez Rzeczownik, Przymiotnik nielaki lub Przysłówek zamienia się na Przymiotnik, który z tymże Rzeczownikiem zgodzić należy; np. Dulce et decorum est pro patria mori. Słodka i chwalebna iest śmierć za Ojczyznę. Bene et beate vivere, est honeste et recte vivere. Życie dobre i szczęśliwe nic innego nie iest, iak życie poczciwe i proste.
3. Gdy Przymiotnik rzeczownie się używa, kładzie się w rodzaju domyślnego Rzeczownika; np. Familiarissimus noster (sc. amicus). Respice praeteritum (tempus), praesens rege, cerne futurum. Mortalis (homo). Patria (urbs s. regio). Dextra (manus), cet. Często iednak rodzaj nielaki nie ma nic domyślnego, ale iako doskonały Rzeczownik uważa się. Ultimum omnium mots est. Altum quiddam est virtus, excelsum et regale. Omne trinum bonum est.
4. Czasem Przymiotnik w innym stoi rodzaju, niż Rzeczownik, do którego zdaie się należeć. Wtenczas inny Rzeczownik iest domyślny, z którym Przymiotnik tenże w rodzaju się zgadza. Co ma osobliwie miejsce przy Rzeczownikach zbiorowych (§. 9. 3.) pars, plebs, populus; np.:

Vespertilio sola (volucris) volucrum lacte nutrit, (iak u nas: Jaszczurka iest iednym z najiadowitszych zwierząt). Pars (nonnulli milites) inermes Romam delati sunt. Ex maxima invidia in gratiam et favorem nobilitatis Ingurtha venit, quorum pars spe, alii proelio inducti sunt.

3) Jako do iednego Subiektu wiele Predykatów lub Epitetów przydadź można, tak też nawzajem kilka Subiektów ieden Predykat lub Epitet mieć

moga. W tym razie następujące prawidła zachować potrzeba:

§. 104.

- a) Gdy Przymiotnik, Imiesłów, Zaimek lub Imię liczbowe ściągaia się do wielu Rzeczowników iednego rodzaju, kładą się w tymże rodzaju, co i Rzeczowniki, w liczbie zaś mnogiej.

Lucullus Mithridatem adeo cecidit, ut Granicus et Aesopus cruenti redderentur. Matrem et sororem tuam, quas valde amo, meo nomine salutabis. Fama atque fortuna non semper pares sunt.

§. 105.

U w a g i.

- 1) Gdy Predykat do ostatniego tylko Subiektu się ściąga, albo w wyrażeniach oderwanych (t. i. gdy się wyrazy odrębnie uważaia), kładzie się czasem Singularis.

Invidus, iracundus, iners, vinosus, amator, nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit. Carum esse civem, bene de republica mereri, laudari, coli, diligi gloriosum est; t. i. Carum esse civem gloriosum est; bene de rep. mereri, gloriosum est; laudari glor. est cet. Albo też raczy całe to ostatnie zdanie za ieden Rzeczownik rodz. nniak, uważać można. (§. 28. i 102).

- 2) Czasem nawet, znajduia się te Adjectiva w liczbie mnogiej i rodzaju nniakim, chociaż Rzeczowniki innego i iednakowego są rodzaju; np: *Nox atque praeda castrorum hostes remorata sunt.*

§. 106.

- b) Jeżeli Przymiotnik cet. ściąga się do wielu Rzeczowników różnego rodzaju, natenczas

α. Gdy Subiektami są osoby żyjące, kładzie się w rodzaju męskim, gdy przedmioty nieosobiste, w rodzaju nniakim, zawsze w liczbie mnogiej.

Juventas Terminusque se loco moveri non sunt passi. Caatilinae bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis, grata fuere.

β. Gdy osobiste przedmioty z nieosobistemi są pomieszane, kładzie się w rodzaju nniakim, liczbie mnogiej; np: *Naves et captivi ad Chium capta.*

§. 107.

U w a g i.

- 1) Przy takowćy mieszaniu kładzie się czasem rodzaj męski, jeżeli osobisty przedmiot jest męski; np: *Servi atque arma sunt traditi.*
- 2) Przymiotnik zgadza się czasem z najbliższym sobie Subiektem; np: *Tibi omnium salus, libèri, fortunæ sunt carissimæ.*
- 3) *Qui*, zgadza się także niekiedy z następującym Predykatem; np: *Domicilia, quas urbes dicimus.*

§. 108.

4) Odpowiedź z pytaniem zawsze się zgadzać musi; t. i. w jakim jest przypadku Zaimek lub Przymiotnik pytający, w takim stać powinien Rzeczownik lub wyraz przymiotny, którym odpowiadamy.

- a) Gdy odpowiadający wyraz ma być osoba jakiegokolwiek rodzaju, pytamy się przez *quis?* *cuius?* *cui?* *cet.* gdy rzecz nieżyjąca, pytaniem takowćm jest Zaimek niiaki *quid?* *cujus?* *cet.* Pytania te są dla obydwóch liczb iednakię.

Quis aduli hoc et cui? — Ego vobis; filius matri; sorores meae patri. — Quid hic jacet? — liber. — Cujus? — fratris. — Quid tibi adulit? — libros. — A quo mundus est creatus? — a Deo.

- b) Gdy jest pytanie o przedmiot rzeczy, wyraz, przez który się pytamy i odpowiadamy, zgadzać się ma w rodzaju, liczbie i przypadku z Rzeczownikiem, do którego się ściąga.

Quid mihi adfers? — Libros et vestes. — Pulchrasne? — pulcherrimas. — Libri quales sunt? — Boni et pulchre vestiti. — Editio quae? — Veneta, indice instructa, et annotationibus illustrata.

Uwaga. Zaimki przywłaszczające służą zawsze za przypadek drugi, gdyż przez nie odpowiadamy na pytanie *cujus?* Przybierają one także rodzaj, przypadek i liczbę swego Rzeczownika. *Cujus est liber? — meus. Cujus vestes adfers tuas. — Cujus (cujum) attramentarium? fratris mei autum? — meum, credo, suum enim frater manu tenet.*

Rozdział drugi.

II. O zgodzie Słowa.

O Zgodzie Słowa w ogólności trzy prawidła podać można; 1) o zgodzie z Subiektem, 2) z Przymiotnikiem do jednego lub wielu Subiektów należącym, 3) o zgodzie Słów między sobą.

§. 109.

Prawidło pierwsze. Każde Słowo zgadzać się musi ze swoim Subiektem w osobie i liczbie. (Tu uważać należy, iż łacińskie Subiekty *ego, tu, nos, vos*, iak polskie *ja, ty, my, wy*, prawie zawsze są tylko domyślne przy Słowach, i wtenczas dopiero wyraźnie się kładą, kiedy na nie przycisk czyli natężenie mowy padadź powinno, lub gdy Słowa w różnych osobach położone, w jedném zdaniu po sobie następują. Każdy inny Subiekt ma znaczenie osoby trzeciéy.)

Si (tu) vales, bene est, ego quidem valeo. Nos hominem accusavimus, vos damnastis, illi necaverunt. Calisthenem Alexander non solum occidit, sed etiam torsit. Aborigines, genus hominum agreste, in Italiam venerunt. Omne trinum bonum est.

U w a g a. Zaimki rzeczowna pierwszéy i drugiéy osoby używają się tylko iako Subiekty, nigdy zaś iako Predykaty lub Adpozycye. Słowo przeto z niemi nie zaś z przydanym Rzeczownikiem zgadzać się powinno. Ztąd wypada, że gdy w mowie Zaimki *ego, tu, nos, vos* (iako Subiekty) znajdują się, Słowo w trzeciéy osobie stać nie może, Zaimki zaś trzeciéy osoby *is, ille, ipse* et. wyiawszy Zaimek zwrotny, lubo się także rzeczownie kładą, zawsze jednak uważają się tylko iako Predykaty lub Adpozycye poprzedzającego lub następującego Subiektu, do którego należą; Słowo zatem nie z niemi, lecz z Subiektem, któremu miejsce zastępują, zgadza się.

Ego Consul internecione rempublicam liberavi (nie liberavit). Ego imperator in exilium mittor, tu plebeius Consulatu fungeris (nie mittitur, fungitur)? Nisi tu, deliciae meae, visui paterno evanuisses (nie evanuissent). Nos Consules desumus (nie desunt), Ibam, quo me (tu) ipsa misisti. — Viro forti nihil difficile est: is (t. i. vir fortis) contemnit pericula, delectatur labore, captat occasionem exercendae virtutis, et.

§. 110.

- 1) Czasem Słowo nie z swoim Subiektem, lecz z domyślném znaczeniem jego zgadza się w liczbie. To najczęściej zdarza się przy Imionach zbiorowych plebs, vulgus, turba, nobilitas, pars cet. także często przy quisque, uterque cet.

Turba ruunt (i. e. multi homines). Plebs habitant diversis locis. Quid hic tantum hominum (i. e. tot homines) incēdunt. Uterque insaniunt. Utrāque festinant. Oscula quisque suae matri tulerunt.

§. 111.

- 2) Jeżeli Słowo do wielu Subiektów się ściąga, stoi podług prawidła w liczbie mnogiéy. Gdy jednak te Subiekty oderwanie są uważane i stoją w liczbie pojedynczéy, lub gdy je wszystkie za jeden Subiekt uważać można, Słowo kładzie się także w liczbie pojedynczéy.

Hinc pater hinc conjux miseram solantur et orant, indicet causam tristitiae, flent tamen ipsi. Non diu dubitatum de conditionibus, cum alter facilitate alter fraude cuncta inter se concederent acciperentque. — Mens et ratio et consilium in senibus est. Cibo et potione fames sitisque dispellitur. Societate sublata, beneficentia, libertas, bonitas, justitia funditus tollitur.

§. 112.

- 3) Gdy dwa lub więcéy iest Subiektów w różnych osobach, wtenczas osoba druga ma pierwszeństwo nad trzecią, pierwsza nad obiema temi. Liczbę zaś ma Słowo pojedynczą lub mnogą, podług tego, co się dopiero powiedziało.

Si tu et Tullia, lux nostra valetis, bene est; ego et suavissimus Cicero valemus. Ego fratresquae mei pro vobis ama tulimus.

U w a g i.

- 1) Często jednak Słowo bez względu na takowe osób pierwszeństwo, z naybliższym Subiektem się zgadza.

Ego et Cicero meus flagitabit. Utrum vos an Carthaginienses principes orbis terrarum videantur? Urbis miseris querelis aliquid opis fortasse ego pro mea, tu pro tua, pro sua quisque parte ferre potuisset, si auctor affuisset Caesar.

- 2) Czasem nawet Słowo z Predykatem się zgadza; np: *Omnia pontus erat.*
- 3) Godnym jest jeszcze uwagi, iż Słowo w liczbie mnogiej kładzie się z *aliquis*, co w prędkiy mowie niekiedy ma miejsce; np: *Aperite aliquis. Aliquis evocate.* Wszakże i po polsku mówić się zwykło w takim razie: *otwórzcie tam kto; zawołajcie, pójdźcie tam kto; it.p.*

§. 113.

Prawidło drugie. Gdy do jednego lub wielu Subiektów należy Przymiotnik, Zaimek przymiotny, lub Imie liczbowe, Słowo zawsze do nich stosować się musi w liczbie.

Omnis eques mistāque gravis cum plebe Senatus obvius ad Tusci fluminis ora venit. Lucullus Mithridātem adeo cecidit, ut Granicus et Aesapus cruenti redderentur. Tanta celebritate conveniebat miles, ut eo die jam plus ducenti essent.

Widzieliśmy już, iż każde Słowo składa się z Predykatu i posiłkowego Słowa *Sum*, czyli raczcy ze Słowa *Sum* i Imiesłowa. Gdy więc Słowo jest przez Imiesłów i *Sum* wyrażone, Imiesłów zgadzać się musi z Subiektem jako Przymiotnik, a *Sum* z tymże Imiesłowem w liczbie; np: *Labor voluptasque societate quadam naturali inter se sunt juncta.*

§ 114.

Prawidło trzecie. O zgodzie Słów między sobą, czyli o następstwie czasów.

Zastanawiając się nad Słowem, poznaliśmy nazwiska i odpowiadające im znaczenia czasów; a ztąd umiemy każdego czasu bezwzględnie używać; wiemy np: iż czynność obecnie trwającą przez *Praesens*, czynność upłynioną zupełnie przez *Perfectum*, a wystawiającą ciągle i nieukończoną jeszcze w przyszłości trwającą przez *Imperfectum* wyrażać należy. Wiemy, że Słowo wystawiające czynność, która się dopiero stać ma, kładź trzeba w czasie *Futurum*. Idzie teraz o to, abyśmy się nauczyli używać czasy względnie, t. i. poznali iak w zdaniach, gdzie kilka Słów różnoczesne czynności wyrażających się znajdują, te Słowa iedno względem drugiego szykować należy.

Przystępujemy więc do nauki o następstwie czasów, czyli o względności Słów (*Consecutio temporum*).

Kto sobie umiał zrobić jasne wyobrażenie o znaczeniu i użyciu każdego czasu bezwzględnie, ten i następujące bardzo proste prawidła bez trudności poymie.

§. 115.

Dwa lub więcéy Słów mogą się albo

- 1) wten sposób w mowie znaydować, iż są związane w iedno wyraźnym lub domyślnym Spóynikiem łączącym lub rozłączającym (*et, atque, ac; — sed, neque, nec*); wtenczas po prostu znaczenie Słowa każdego bezwzględnie się wyraża; np: *Móy brat siedzi, czyta i pisze* (*sedet, legit et scribit*), *siedzi ale nie czyta i nie pisze*, (*sedet se d non legit ne que scribit*), *czytał ale już nie będzie czytał*, (*legit se d non amplius leget*); przy czém na to zważać mamy, aby Słowa tak były ułożone, iżby czasy iednogatunkowe (§. 55.) po sobie następowały:

Quis est, quis fuit, quis futurus est adeo caecus, qui non satis intelligat, aut bene cognoverit, aut facile conjecturus sit, quid agat, quid egerit, quid acturus sit hostis.

Quis erat (fuit), quis fuerat, quis futurus erat adeo caecus, quin satis intelligeret (intelle.xerit), aut bene cognovisset, aut facile conjecturus esset, quid ageret (egerit), quid egisset, quid acturus esset hostis.

§. 116.

- 2) albo też Słowa bez takowego połączenia, do różnych części ogólnego zdania, czyli do różnych zdań pomniejszych całkowite zdania tworzących należą. Z takowych zdań cząstkowych, iedno zazwyczaj takie iest, że w sobie zupełną myśl zamknąć może, choćbyśmy nawet to, które dla iego wyjaśnienia i bliższego oznaczenia iest mu przydane, całkiem wypuścili. Będzie my ie nazywać zdaniem główném. To zaś, które głównemu dla iego tylko potrzeby

przydanę, samo zupełnej myśli nie stanowi, nazwiemy zdaniem pobocznem albo przydanem; Np: „Wczoraj smacznie spałem“ — jest myśl zupełna. Gdy więc dla bliższego oznaczenia spania dodam: *gdym z drogi powrócił*, i ułożę: Wczoraj, *gdym z drogi powrócił*, smacznie spałem; — nowe to zdanie będzie pobocznem, tamto głównem. Zdania poboczne znajdują się w następującym przykładzie zamknięte nawiasem:

[Gdyśmy do domu wrócili], deszcz zaczął padać. — Prawo jest wola boska, [która godziwe rzeczy nakazuje a zakazuje niegodziwe]. — Wczoraj mnie oyciec ukarał [za to że brata uderzył].

Różni się jednak zdanie poboczne od tak nazwanego nawiasowego zdania, iż pierwsze jest z zdaniem głównem istotnie połączone i do ciągu mowy należy; zdanie zaś nawiasowe zupełnie myśl oderwaną zamyka, i częstokroć w żadnym gramatycznym związku nie będącą z ciągiem mowy; np:

Powiadają (a bardzo wielu takie zdanie), iż królowie przyjaciół nigdy nie miewali. — Legatus, ubi ad fines eorum venit, a quibus res repetuntur, capite velato filo (lanae velamen est): audi Jupiteri, inquit, audite fines (cuuscunque gentis sunt, nominat), audiat fas.

§. 117.

Słowa do różnych części zdania ogólnego należące, mogą wyrażać czynność obecną, przyszlą albo przeszłą. Zastanówmy się nad każdą z osobna.

- 1) Ponieważ obecność żadnych nie przypuszcza podziałów; — bo co się teraz dzieje, to nie może bardziey ani mniey teraz się dzieć, — wypada stąd, iż, gdy o obecności jest mowa, Słowa zdania głównego i pobocznego w terażniejszym czasie położyć wypada; np: *Gdy książkę czytam, nie słyszę mówiących. Quum librum lego, loquentes non audio.*

Lecz przyszłość i przeszłość ze względu na obecność różnić się może dawnością; dla tego pamiętamy co następuje:

- 2) Jeżeli w obydwóch częściach zdania iakiego, Słowa wyrażają czynność przeszłą; należy naprzód bezwzględnie wyrazić czas Słowa głównego zdania (przez Imperfectum, jeżeli wyraża czynność trwającą ieszcze w przeszłości a nie ukończoną; lub przez Perfectum, jeżeli zupełną i skończoną); a potem Słowo zdania póbocznego stósować do tamtego, kładąc ie w Imperfecto, jeżeli wyraża czynność upłynioną równoczesną czynności oznaczonej przez Słowo zdania głównego, albo w Plusquamperfectum, jeżeli dawniejszą od niéy; np:

„Kzymianie do Anibala, gdy Sagunt oblegał, posłów wysłali;“ tłumaczymy naprzód: *Romani ad Annibalem legatos miserunt* (Perfect. bo czynność skończona, zupełna); potem *oblegał*, stawiające czynność wysłaniu obecną (bo w ten sam czas wysłali posłów kiedy oblegał), wyrażamy przez Imperfectum: *Quum Saguntum oppugnaret* (Conjunctivus dla quum). — „Gdy Scypio do Afryki się przeprawił, podbił Kartaginę;“ tłumaczymy: *Postquam Scipio in Africam trajecerat, Carthaginem subegit* (Perfect. bo czynność skończona; *trajecerat*, bo czynność dawniejsza od téy, którą wyraża *subegit*). — Podobnie: *Dum Varsaviae habitabam, saepe legebam libros*; (oba Imperfecta, bo są czynności trwające i równoczesne). *)

*) Możliwoby to prawidło praktyczniéy tak wyrazić: Zawsze powinno się w łacinie w zdaniu póboczném kładź Imperfectum, gdzie w polszczyźnie stoi czas przeszły od Słowa niedokonanego; powinno zaś stać Plusquamperfectum, gdzie w polszczyźnie jest czas przeszły od Słowa dokonanego. To samo dałoby się w następującym prawidłe zastosować do przyszłych czasów w ogólności, gdyby to nie było na przeszkodzie; że czas przyszły od Słowa dokonanego używa się u nas w znaczeniu niedokonaném, wtenczas, kiedy językowi zbywa na odpowiadającym niedokonaném Słowie.

- 3) Cośmy tu o przeszłych czynnościach powiedzie-
li, to samo do przyszłych po prostu zastosować
można, z tą tylko różnicą, że, ponieważ na
oznaczenie przyszłości dwie tylko mamy formy
(futur. simplex i exact.), na wyrażenie zaś prze-
szłości trzy, tutaj futur. exact. zastępować musi
czas odpowiadający Perfecto. A zatem kiedy
Słowa zdania głównego i pobocznego wyrażają
czynności mające trwać na przyszłość ra-
zem obok siebie, obydwa stoją w czasie futur.
simplex; np: „Quando Lublini habitabo, sem-
per legam libros.“ — Jeżeli Słowo poboczne-
go zdania oznacza czynność przyszłą, lecz któ-
rą poprzedzić ma czynność przyszła głównego
zdania, mająca stać in futuro simplici, a zatem
jest względem niéy przeszłą, ta się wyraża przez
czas przyszło - przeszły t. i. futur. exactum.
„Quum domum venero, legam librum.“ — Na-
reszcie jeżeli obydwoch zdań Słowa wystawiają
czynności w przyszłości równoczesne, ale obie-
dnie zupełnie ukończone i odbyte, nie zaś
trwające ciągle, obydwa się kładą in futuro
exacto; np: „Jeżeli mnie zwyciężysz, wiel-
ki dasz dowód twego męstwa.“ Sąd o zwycię-
stwie nastąpić dopiero może po zupełném zwycię-
czeniu; lecz dowód męstwa od zwyciężenia
nierozdzielna jest czynnością; będzie więc:
Si me viceris, magnum fortitudinis documentum
dederis.

U w a g a.

Z prawidła podanego w §. 117. 2. wypada; że w zda-
niu poboczném z Spójnikiem czasowym z czasów przeszłych
tylko Imperf. lub Plusquamperf. stać może; używa się jednak
często za te obydwa czasy także Perfect Indicativ; a to w
następujący sposób.

- 1) Jeżeli łacińskie Słowo odpowiada naszemu polskiemu nie-
dokonanemu, — (np. *habere* mieć, *oppugnare* dobywać
(miasta *nie* dobydź), *suadere* namawiać, *rogare* prosić,
jacere leżeć i t. d.) — można jego Perfectum położyć za
Imperfectum; jeżeli zaś ma znaczenie naszego dokonanego
Słowa, — np. *expugnare* (urbem), zdobydź (miasto), *per-*

suadere namówić, *impetrare* otrzymać (uprosić), i t. d. — Ięgo Perfectum można wszędzie użyć w znaczeniu Plusquamperfecti. Wreszcie od Słów, które obydwaj te znaczenia w sobie mieszczą, — np. *videre*, widzieć i zobaczyć, *venire* iść i przyjść dokąd, *dicere* mówić i powiedzieć i t. d. — Perfectum zazwyczaj tylko zamiast Plusquamperfecti znajdujemy. We wszystkich zaś tych przypadkach lubią łacimicy *quum* zamięnać na inne Spóyniki czasowe, ośobliwie na *ubi*, *ut*, a w dwóch ostatnich na *postquam*.

- 5) Zamiast Plusquamperfecti stoi niekiedy w zdaniu poboczném Perfectum, kiedy ta czynność, chociaż poprzedza czynność zdania głównego, tak mało się od nięj różni dawnością, że za równoczesną uważaną być może; np. *Quum ad te heni veni, repēri apud te fratrem meum*. — W przód musiałem przyjść niż zobaczyłem brata, lecz przyszedłszy zaraz go zobaczyłem.

Ta uwaga będzie nam bardzo pożyteczna, gdy o użyciu Imiesłowów mówić będziemy.

§. 118.

O Spóynikach *ut*, *quo*, *aby*; *nē*, *aby nie*, *quin*, *quominus*, *aby*; i Zaimku *qui*, który w polskim przybięra *by*, które w zdaniach pobocznych koniecznie wymagają Słowa w trybie łączącym; to szczególnięj względem następstwa czasów pamiętać należy, że wzmiankowane Słowa do nich należące stosować się musi zawsze do czasu Słowa zawartego w zdaniu główném, od którego te Spóyniki zależą; a to w ten sposób. a) Jeżeli Słowo główne rządzące Koniunkcją stoi w czasie terażniejszym lub przyszłym, Słowo od Koniunkcyi rządzone ma stać in Coniunctivo praesentis; b) jeżeli tamto w jakim bądź przyszłym czasie było położone, Słowo do Spóynika należące może stać tylko in Imperf. Coniunctivi. Wyrazimy to prawidło króćcy. Po Praesens i Futurum ma następować praesens Coniunctivi, po praeteritum jakim bądź musi stać Imperfectum Coniunctivi.

- a) Praesens, Futurum. *Homo improbus semper timet, ne scelus emānet* (aby zbrodnia nie wyszła na iaw). *Nulla civitas est, quae non aliquando improbos cives, et imperitam multitudinem semper habeat*. (Nie masz państwa, któreby nie miało). — *Nemo dubitat, quin beneficium sit, etiam invito prodesse*. — *Te rogare nunquam desinam, ut fratrem ad me mittas*.

- b) *Imperfect., Perfect., Plusquamperfectum.*
Romae in Capitolio canes alebantur, ut significarent,
si fures venerint. — Ante senectutem curavi, ut bene
viverem. — Quum Annibal apud suos perfecisset, ut Ro-
manis bellum inferretur, in Italiam trajecit.

§. 119.

U w a g i.

- 1) Pomimo tych prawideł może po Praesens i Futur, stać Coniunctivus przeszłego czasu, jeżeli Słowo wyraża czynność dawniejszą; także Futur. periphrast. praesent. jeżeli taką czynność, która dopiero stać się ma.

Quis est tam miser, ut Dei munificentiam non senserit (aby nie uczuł kiedy dawniey). *Nemo reperitur, qui* (któryhy) *sit studio nihil consecutus. — Res per se tam absurda apparet, ut paucos sit inventura defensores. Nihil invenies tam pravi, quod* (czegoby) *non homines improbi defensuri sint.*

- 2) Podobnie po przeszłych czasach następować może praesens, jeżeli Słowo wyraża czynność, która się za obecną zawsze uważać musi (praesens perpetuum); albo Plusquamperfect., jeżeli dawniejszą od téy, którą oznacza Słowo głównego zdania; szczególniey zaś Perfectum, jeżeli taka, która się zupełnie odbyła, raz ieden się tylko zdarzyła, lub raptownie stała.

Trajanus rem publicam ita administravit, ut omnibus principibus merito praeferatur (i teraz go przekładamy i zawsze przekładać będą t. i. zawsze mówić: *przekładamy*). *Atticus fecit, ut vere dictum videatur* (zawsze się zdaie): „sui cuique mores fingunt fortunam.“ — *Unum illud extimescebam, ne quid turpiter facerem aut jam fecissem* (aby już nie było zrobione wtenczas, gdym się obawiał). — *Alexander tanto impetu hostes aggressus est, ut extemplo eos fugarit. Ille nullam gentem adiit, quam* (któregoby) *non statim subjecerit, nullam urbem oppugnavit, quam non expugnavit.*

- 3) Prawidła któreśmy tu o niektórych koniunkcyach i o qui wyłożyli, służą w ogólności na wszystkie przypadki, w których w łacinie w zdaniu poboczném Tryb łączący stać ma; t. i. kiedy w polszczyźnie Koniunkcyi tego zdania, lub iakiéy bądź partykułe można przydać by: to bowiem iest oznaką niepewności, czyli zależności zdania, dla której w łacinie Coniunctivus koniecznie bydz musi.

Homo improbus nunquam ob eam causam scelere abstinet, quod id natura turpe iudicet (że to sądzi bydz szpetném, albo iżby sądził t. s.); *sed timore poenae. Patrem quaerebam, quia ignorabam, ubi esset* (gdzieby był). *Tacui, quod*

non suppetebat, *quomodo rem expediam* (iakbym rzecz ułatwił).

- 4) Ponieważ Imiesłowy iak zwane Particip. Praesentis i Part. Futuri, równie iak i Tryby bezokoliczne tychże samych nazwisk (t. i. Infin. Praes. i Futuri), powstają także, iak się niżej nauczymy, z zamiany czasów przeszłych niedokonanych; ile razy więc za takie czasy stoią, partykuła od nich zależąca nie z Praesens Conj., iak po czasie terażniejszym i przyszłym, ale z Imperf. Conj., iak po przeszłym kładź się powinna. Jaki zaś czas oznaczają, pokaże się to z rozwiązania ich przez Spójnik.

Venit ad me rogans, ut eum pecunia iuwarem (*iurare*, bo rogans, od którego *ut*, zależy stoi za Imperf. et rogabat). — Profectus est ad patrem rogaturus, ut sibi veniam peccati tribueret — (aby mu błąd przebaczył; ut z Imperfect. *tribueret*, bo rogaturus stoi za ut rogaret, albo et rogaturus erat). — Podobnie: Putavi te id agere (t. i. quod id ageres), ut pax conveniret (aby zawarto pokóy). Nunquam credidi fore (albo futurum esse, za quod futurum esset), ut supplex ad te venirem. Exaudita vox est, futurum esse, ut Roma caperetur. — Zaś: Valde suspicor fore (t. i. quod sit futurum), ut infringatur hominum improbitas.

Czas tych form imiesłowowych i bezokolicznych daie się także poznać z stoiących obok Słów okolicznych, które niemi rządzą; iakiemi są w powyższych przykładach Venit — Profectus est — Putavi — Credidi — Exaudita est — Suspisor.

§. 120.

W mowie warunkowéy używają się Tryby łączące od czasów przeszłych; które, stósownie do stawności działania, iakie wyrażają, pomiędzy sobą tylko zgadzać się zwykły, tak iż Imperfect. Conj. iako warunkowy terażniejszy; Plusquamperfect, któremu często Futur. periphr. praeter. odpowiada, iako warunkowy przeszły się kładzie.

Si ita natura paratum esset, ut ea dormientes agerent, quae somniant: alligandi omnes essent, qui cubitum irent. Aurum, argeotum, aes, ferrum frustra natura genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perveniretur. Quae vita fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset, quos eventus senectutis esset habiturus. Si legibus Solonis un voluissent

Athenienses, sempiternum habituri fuissent imperium. Si mihi sors plura tribuisset, ego quoque nunc plura tibi tribuere possem.

Rozdział trzeci.

III. Składnia Partykuł.

§. 121.

1) Niektóre Partykuły zawsze na początku zdania stoją (praepositivae); takowe są: nam, namque, etenim, at, sed, verum, quare, quamobrem, sin; niektóre nigdy na początku stać nie mogą, dla tego je zowią postpositivae: enim, vero, autem, quoque, quidem. Inne czasem na początku, czasem po jednym lub dwóch wyrazach (najczęściej po Zaimku albo przestanku iakimkolwiek) się kładą; takimi są: si, nisi, ni, ne, quamquam, quamvis, licet, quoniam, quia, cum, tamen, ut, ne, quo, etsi, etiamsi, licet, quod cet.

U w a g a. Ne-quidem i nec-quidem, gdy razem stoją, biorą prawie zawsze między siebie wyraz, na który ton w mowie padać ma.

Decorum ab honesto non potest separari. Nam et quod decet, honestum est, et quod honestum est, decet. Multi sunt senes morosi et anxii, et iracundi et difficiles. Sed haec morum vitia sunt, non senectutis. Nisi Deus te corporis custodius liberaverit, in coelum tibi aditus patere non potest.

Multa sunt civibus inter se communia. Arctior vero colligatio est societatis propinquorum. — Magnes lapis est, qui ferrum trahit; rationem autem, cur id fiat, afferre non possumus. — Etiam si corpus constringatur, animo tamen vincula injici nulla possunt.

Nobilis equus umbra quoque virgae regitur, ignavus ne calcari quidem concitari potest. — Erudito homini esse ego iratus, ne si cupiam quidem, possum.

§. 122.

2) Spóyniki łączące i rozłączające, niekiedy i te, które przeciwstawienie wyrażają (§. 91. a. b. d.), tudzież Przysłowki i Imiona

zamiast Partykuł użyte, spaiają, ile to bydź może, też same przypadki, i iednake formy Słów.

Dedit natura beluis et sensum et appetitum, ut et conatum haberent ad naturales pastus capessendos, et discernērent pestifera a salubribus. Itaque neque injucundum aut periferum cibum capiunt, neque spernunt salubria. Lex naturae est, ad quam non docti sed facti, non instituti sed imbuti sumus. Alcibiādes majora bona non poterat consēqui, quam vel natura, vel fortuna tribuerat. — Nemo aut miles aut eques bello civili a Caesare ad Pompeium transiit. — Nemo unquam neque poeta neque orator fuit, qui quemquam meliorem quam se arbitraretur.

§. 123.

3) W stopniowaniu Przymiotników i Przysłówek odpowiadaiają sobie przy drugich Stopniach *quo-eo* (rzadko *hoc*), *quanto-tanto*; przy trzech *ut-ita*; np.

Homines quo plura habent, eo ampliora cupiunt. Eo minor est arcus, quo altior est sol. Quanto diutius considero, quid Deus sit, tanto mihi res videtur obscurior. Quo quisque est solertior et ingeniosior, hoc docet iracundius et laboriosius. Ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur.

Rozdział czwarty.

Składnia Rządu.

§. 124.

Wyraz ieden rządzi drugim wtenczas, gdy sprawia, iż tenże wyraz pewną formę przybrać musi. Wyrazem rządzącym iest ten, który w drugim tę odmianę sprawia; rządzonym zaś zowie się wyraz, który tę odmianę cierpi. Wyraz rządzi przypadkiem, gdy mieści w sobie powód, dla którego drugi wyraz w tym przypadku stać musi; rządzi zaś Trybem, gdy sprawia, iż Słowo w tym a nie innym Trybie się kładzie.

Wyrazy rządzące są: 1) Przyimki, 2) Spójniki, 3) Słowa, 4) Imiona przymiotne.

- 1) Przyimki rządzą przypadkami, t. i. Imiona iakiekolwiek bądź, które przy sobie Przyimek mają, stać muszą w tym przypadku, którym ten Przyimek rządzi. (Jakim przypadkiem rządzi który Przyimek, podaliśmy w §§. 87 — 89.)

Nunquam accedo ad te, quin abs te abeam doctior. Latrocinia apud Germaniam nullam habent infamiam, atque extra fines cuiusque civitatis fiunt. Sidera ab ortu ad occasum commeant. Pariter cum vita sensus amittitur. Saepe est etiam sub pallio sordido sapientia.

U w a g a. Rozumié się samo przez się, iż Przyimek stać także może przed Imiesłowami osobliwemi (Gerundium), gdyż te, ważą tyle, co Imie; np.: Bene sentire recteque facere satis est *ad bene beateque vivendum*.

- 2) Spóyniki rządzą Trybami.

Tryb oznaymuiący oznacza zawsze coś pewnego i wyraźnego; a przeto Spóyniki, które się w podobnéj mowie używać zwykły, rządzą zawsze Trybem oznaymuiącym; takie są: quia, quoniam, nam; Spóyniki zaś ut, ne, quo, quin, quo minus, ponieważ się używają w mowie, która niepewność iakąś oznacza, co się przez Tryb łączący wyraża, kładą się przeto zawsze z Trybem łączącym. Inne Spóyniki, ponieważ w pewnéj i niepewnéj mowie się używać zwykły, kładź się więc mogą stósownie do tego z oznaymuiącym lub łączącym Trybem. Jednakże cum (quum), gdy, iak, chociaż, się z znaczeniem wyraźnie twierdzącém używa, rządzi pospolicie Trybem łączącym, gdy stoi cum Imperfecto lub Plusquamfecto, także czasem cum Praesenti, niekiedy Perfecto.

Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Gallinae pullos, cum excluderint, ita tuentur, ut et pennas foveant, ne frigore laedantur, et si est calor a sole, se opponant. Quum audio aliquem ad te ire, literas ei dare soleo.

- 3) Słowa rządzą przypadkami Imion; np.:
- a) niektóre Deponentia przypadkiem szóstym: Hannibal, cum victoria posset uti, *frui maluit.*
  - b) Wiele Słów złożonych z Przyimków, rządzą przypadkiem trzecim: *Romulo Remoque lupa ubera admovit.*
  - c) Słowa czynne kładą się z przypadkiem czwartym: *Discipulos moneo, ut praeceptores suos non minus, quam ipsa studia ament.*
- 4) Przymiotniki rządzą Przypadkami, np.: *dignus* przypadkiem szóstym: *Quem non pudet, hunc ego non reprehensione solum, sed etiam poena dignum puto.*

Dodatek I.

O Imionach miast i kraiów.

§. 125.

Przy Imionach miast Przymiotki pospolicie się nie kładą, lecz przypadek tychże Imion zależy od pytań, iak następuje:

- 1) Imiona miast liczby pojedynczey należące do pierwszey lub drugiey Deklinacyi, stoią na pytanie *gdzie?* w przypadku drugim; te zaś, które są w liczbie mnogiey używane, i te, które się podług trzeciéy Deklinacyi odmieniają, stoią na to pytanie w przypadku szóstym.

Talis Romae Fabricius, qualis Aristides Athenis fuit. Ut Romae Consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur.

- 2) Na pytanie *z kąd?* stoią wszystkie Imiona miast w szóstym, na pytanie *dokąd?* w czwartym przypadku.

Damarathus Tarquinii regis pater, fugit Tarquinius Corintho, et ibi suas fortunas constituit. Hannibal Carthagine expulsus, Ephesum ad Antiochum venit.

- 3) Imiona całych krajów i części ziemi, kładą się na pytanie *dokąd?* w czwartym przypadku z Przyimkiem *in*; na pytanie *gdzie?* w szóstym z Przyimkiem *in*; na pytanie *z kąd?* w szóstym z Przyimkiem *ex*.

Quum haec in Macedonia Epiroque gesta sunt, legati in Asiam pervenerunt. Ex Hispania alter Consul venire dicebatur. Scipio posteaquam in Siciliam venit, frumentum Siculorum civitatibus imperat: ex Italia advecto parci: veteres naves reficit, et cum iis C. Laelium in Africam praedatum mittit.

U w a g a. Imiona miast często znajdziemy z Przyimkami, równie iak Imiona krajów bez Przyimków; np.: Ut in Ephesum hinc abii, ex Epheso huc literas misi. Gdy Imiona miast kładą się z Przymiotnikiem iakim, powinny mieć Przyimek, którego przy Imionach krajów także wyuszczać nie należy. — Annibal putabat profectionem suam abstracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua duces atque exercitus Romanos.

§. 126.

- 4) Rzeczownik *domus* używa się iak Imiona miast; *humus* na pytanie *gdzie?* kładzie się in Genitivo; na pytanie *z kąd?* in Ablativo; na pytanie *dokąd?* in Accusativo z Przyimkiem *ad* lub *in*, albo także in Genitivo; *rus* stoi na pytanie *dokąd?* w czwartym; na pytania *z kąd?* *gdzie?* w szóstym przypadku na *i* lub *e* (na pytanie *z kąd?* częścię na *e*, na pyt. *gdzie?* częścię na *i*).

Aticus neminem servorum nisi domi natum habuit. Socrates eundem vulum domum referebat, quem domo extulerat. Humi nascuntur fraga. Oculos attollit humo. Ad humum deducit. In humum abjicit. Nec prius absistit, quam septem ingentia victor corpora fundat humi. Laelius et Scipio rus ex urbe tanquam e vinculis evolabant. Cum Tullius rure redierit, mittam eum ad te, Quintus ruri agere vitam constituit.

U w a g i.

- 1) Lubo *domus i* z Zaimkiem *meus*, *tuus* cet. także często z Przymiotnikiem *alienus* kładzie się iak Imiona miast (Nonne mavis cum timore domi tuae esse, quam cum periculo alienae? Me domo mea expulstis, Cn. Pompeium domum suam compulstis), iednak drugi przypa-

dek *domi*, uważać zawsze potrzeba, iako Przysłówek miejsca, wyrażający w ogólności, iż się coś znajduje w domu t. i. w domowym miejscu (nie koniecznie w samym domu, lecz w kraju, mieście, na wsi, gdzie mieszkamy). Odpowiada on naszemu dawnemu *doma* (zamiast *w domu*). Gdy zaś *domus* bierzemy w właściwym znaczeniu, rozumięć przezeń budynek, albo też ród, rodzinę, natenczas należy kłaść Przyimek, iak zwykle przy Imieniu pospolitém. Różnica ta jasno się pokazuje z przykładu następującego (Quintil. V. 10, 14):

In domo furtum factum est ab eo, qui domi fuit; to jest: Złodziey, który w tym domu kradzież popełnił, był *doma*, t. i. był domowy złodziey. Z téy przyczyny mówi się: *Oratio in domo ejus reperta*. *Clodius in domo Caesaris fuit*. *Catilina in Luccae domum venit*. *Ille in domo mea convaluit*. *Luculli Archiam in domum suam receperunt*. *Regem gravi morbo aegrum ver primum ex domo excivit*.

Ille in suam domum Consulatum primus adtulit; hic clarissimi viri filius, *in domum multiplicatam*, non repulsam solum retulit, sed ignominiam.

2) *Rus* z Przymiotnikiem także bez Przyimka się używa: *Rus urbanum contendit*. *Rure paterno est tibi far modicum*. *Rure meo possum quidvis perferre*. Lecz nie w liczbie mnogiej: *Ubi vos dilapsi domos et in rura vestra eritis*.

3) Przy *Domi* także *militia* stoi in Genitivo na pytanie gdzie? *A Romanis nihil publice sine auspiciis nec domi nec militiae gerebatur*. Także niekiedy *belli*; np: *domi spectata bellique virtus*.

Dodatek II.

O przypadku czwartym z Trybem bezokolicznym, zwanych pospolicie *Accusativus cum Infinitivo*.

§. 127.

Accusativus cum Infinitivo powstaie, gdy w zdaniu wypuszcza się Spóynik *quod*, *quin* (po *non dubito*), *num* (po *dubito*), także czasem *ut i an*. Natenczas *Nominativus* tego zdania, w którym się Spóynik z swém Słowem znajduje, zamienia się na przypadek czwarty w téy samej liczbie, Słowo zaś po wypuszczeniu Spóynika kładzie się w Trybie bezokolicznym tegoż znacze-

nia i czasu, co miało przedtém, i zgadzać się powinno z tym nowym Akuzatywem. Tak więc zamiast:

Gaudeo, quod (tu) vales; Non dubito, quin Deus illud exauditurus sit; Quis dubitat, an, (num) Deus sit? Non est rectum, ut minori pareat major; powimy:

Gaudeo te valere; Non dubito Deum illud exauditurum esse; Quis dubitat Deum esse? Non est rectum minori parere majorem.

U w a g i.

- 1) Widzimy tu z pierwszego przykładu, iż, chociaż przy Słowie okoliczném Zaimek osobisty jest tylko domyślnym Subiektem, takowy iednak przy Infinitywie na przypadek czwarty zamieniony, wyraźnje stać musi; rzadko sobie takowego wypuszczenia i tu pozwalano; i to tam tylko, gdzie domysł bardzo łatwy; np: pytającemu: facietne frater, quod promiserat? odpowie się: puto facturum, zamiast *eam facturum esse*; lubo samo esse często się wypuszcza. Gdy zaś przy Słowie domyślny jest Zaimek osoby trzeciéj, która jest razem Subiektem zdania, takowy się w téj konstrukcyi wyraża przez *se*; lub, jeżeli przy pierwszym przypadku miał stać taki Zaimek in Genitivo, przez *suus*, *a*, *um*. Tak za: brat mi powiedział, że przyedzie, powimy: Dixit frater, se venturum esse (bo w *on* przyedzie domyślne *on* ściąga się do Subiektu *brat*). A za: brat mi powiedział, że jego siostra przyedzie, powimy: Dixit frater, suam sororem venturam esse (bo drugi przypadek *jego* ściąga się do Subiektu *brat*).
- 2) Gdy w zdaniu kilka się znajduje pierwszych przypadków i Słów do iednocy należących Konjunkcyi (quod), wszystkie te Słowa na Infinitywy, a pierwsze przypadki ze swoiemi Przymiotnikami i Adpozycjami zamieniają się na czwarte.

Sentimus caesere ignem, rivum esse albam, dulce mel. Pompejos, celebrem Campaniae urbem, desedisse terrae motu audivimus. Hadrianus finem imperii esse voluit Euphratem.

- 3) Nie wszędzie iednak jest Accusativus cum Infinitivo, gdzie Tryb bezokoliczny z czwartym przypadkiem stoi, a zatem nie wszędzie po rozwiązaniu zdania przez Spójnik, czwarty przypadek na pierwszy się zamienia; lecz tam tylko, gdzie tenże Accusativus nie od Słowa jest rządzony, ale jest działającym przedmiotem;

jak w zdaniu: *Orphëum diripuisse ajunt Bacchas*, wyraz *Bacchas*; przeto to zdanie rozwiązuac przez *quod*, powimy: *Ajunt, quod Bacchae diripuerunt Orpheum*. Dla uniknienia zaś wątpliwości przy zbiegu dwóch takich czwartych przypadków, który z nich ma być Subiektem przy rozwiązaniu zdania, należy się biernie wyrażać; np: *Video, quod Philippum, Macedonum regem, rebus et gloria superavit filius*; wyrazimy przez Infinitivum: *Philippum, Macedonum regem, — video superatum a filio*; lecz nie: *Philippum video superasse filium*. Choćby nawet nie miała ztąd wynikać wątpliwość, lepiej jest wyrazić się biernie, niż przez dwa czwarte przypadki. Za: *Dixit frater, quod ei pater librum dedit*; będzie: *Dixit frater si bi* (podług Uw. 1.) a patre librura datum esse.

Dodatek III.

O Przyciąganiu czyli Attrakeyi.

§. 128.

Czasem znajdziemy w Autorach łacińskich Imiona położone wcale w innym rodzaju, lub przypadku i liczbie, niż wymagają prawidła o Zgodzie Imion podane; to jest, iż Imię stoi w przeciwnym regule rodzaju lub przypadku i liczbie, a to z téy tylko przyczyny, iż inny wyraz w tém zdaniu będący, w tymże rodzaju, lub przypadku i liczbie jest położony. Konstrukcyja ta, którą Łaciniicy od Greków przejęli, zowie się Przyciąganiem (*Attractio*), iakoby od tego nazwana, iż rodzaj, przypadek i liczba przyciągana jest od drugiego rodzaju, przypadku i liczby.

I. Przyciąganie rodzaju.

Ma miejsce w Imiesłowach, gdy te nie z Subiektem, do którego należą, lecz z Predykatem się zgadzają.

Non omnis error stultitia dicenda (zam. *dicendus*) est. *Paupertas mihi onus visum est miserum et grave. Manlii popularitas signum affectati regni est existimatum. Gens universa Veneti appellati, Ludi fuere Megalensia appellata.*

II. Przyciąganie przypadku

ma miejsce między wszelkiemi wyrazami, które się deklinować dają, gdy te na wzajem przyciągane bywają; np. Rzeczownik od Zaimka lub Przymiotnika. Przymiotnik od Przymiotnika, Zaimka i t. d.

Patricio Romano non licuit fieri tribuno plebis. In causa facili cuius licet esse diserto. Numitris filia duos pueros enixa est. Nomina alteri Romulo alteri Remo fuere. Urbem quam status vestra est.

Szczególniey znajdujemy często *qui* w przypadku wyraźnego lub opuszczonego *is*; np:

*Nihil habeo eorum, quorum antea habueram; zamiast quae habueram. Quum equites romani Albarum popularentur, cives raptim, quibus (zam. *is, quae*) poterant, elatis, exibant. Non dubitabat rex Darius, victorem Alexandrum, divitiis Persarum potitum, inferiorem futurum, quibus antea vicisset; zam. inferiorem futurum *is, quos* vicisset — że się stanie niższym od tych, których zwyciężył.*

Pobobnego przyciągania przykłady znajdujemy wszakże i w naszej mowie, np: Dajem ci *co* chciałeś; zam. *to*, czego chciałeś. Placili, *takimi* kto miał pieniędzy; za *takimi*, *takie* kto miał. Czasem nawet: *Ow*, *co* (za *który*) chwalebnie byłem grodów władał, Kreta go cała wielbiła; zam. *Owego*, *co* (który) władał, Kreta wielbiła.

Przestroga. W używaniu atrakcyi w łacinie bardzo oszczędnie postępować trzeba; i nie odważać się na nie bez wyraźney powagi pisarzów klassycznych; a i między tymi ostrożność w wyborze zachować, aby się nie dał uwieśdź pętom, którzy sobie zazwyczaj więcey pozwalali niż prozaicy.

Rozdział piąty.

Składnia przypadku pierwszego (Syntaxis Nominativi).

§. 129.

- 1) Osoba, lub rzecz, o której mowa, czyli Subiekt, stoi przy Słowie okolicznem w przypadku pierwszym na pytanie *kto? co?* Predykat stoi

także in Nominativo, gdy iest z Subiektem połączony przez Kopułę *Sum*. (W polskim języku stoi takowy Predykat częściej w przypadku szóstym na pytanie *kim? czem?*)

Verae amicitiae sunt sempiternae. Honestā vitā beatā vita est. Consuetudo est altera natura. Amicus certus in re incerta ceritur.

U w a g a. Przy Słowach domyślny iest zawsze iako Subiekt Zaimek osobisty, a zatém Nominativus na pytanie *ko?* np.:

Deum (tu) non vides, tamen ut Deum agnoscis ex operibus eius. — (Mówić o pochowaniu zmarłej siostry): *Efferatur (illa), (nos) sequimur, ad sepulcrum venimus.* in ignem posita est (*illa*); *ploramus adstantes, combusta sepelitur.*

§. 130.

- 1) Z podanego wyżej prawidła o zgodzie Predykatu z Subiektem (§. 100.) wypada, iż Słowo *bydź* i wszystkie iego znaczenie w sobie mieszczące podwoynym rządzą Nominatywem t. i. Subiektu i Predykatu. W polskiéy mowie stoi zazwyczaj Predykat w przypadku szóstym, czasem w czwartym z Przyimkiem za- (*ia iestem uczniem*; nikt przez przypadek nie *staie się* *dobrym*; brat *zdaie się* *bydź* *dobrym*; Polska *została ogłoszona królestwem*; *kto został królem?* *oyciec miąny (uważany, uznany) iest za dobrego*). — Są to Słowa w łacinie albo intransitiva albo czynne w bierném znaczeniu użyte:

Sum, existo, iestem; fio, reddor, evādo, staię się; videor, zdaie się; vocor, appellor, dicor, iestem nazywany; habeor, putor, censeor, iestem uważany za co; creor, eligor, iestem obrany; renuntior, iestem ogłoszony
i t. p.

Przestroga. Ponieważ w polszczyźnie forma bierna Słów czynnych, jak: — *iestem kochany, książka była czytana, on będzie obrany królem* i t. d. — rzadko się używa w Trybach, lecz się w takim przypadku zazwyczaj wyraża nieosobiście: — *miue kochają, książkę czytano, iego obiorą kró-*

lem i t. d. — wypada zdać, iż się tu składnia polska w użyciu z łacińską rzadko zgodzić może; np.:

Post Alexandrum Magnum *Aridaeus* creatus (electus factus, renunciatus) est rex Macedonum. (Arydeusz był obrany królem; lepiący: Arydeusza obrano, zrobiono, ogłoszono królem lub za króla). — Non omnes reges dicuntur (vocantur, appellantur) *magni*. (Nie wszystkich królów nazywają wielkimi). — *Semiramis* habita (credita) est *puer*. (Semiramidę uiano, uważano za chłopca). — *Nuptiae* res honesta putantur, (Małżeństwo uważane jest, lub uważa się, lub uważają za rzecz uczciwą). — *Alii* nascuntur reges, alii meritis fiunt (evadunt). (Jedni się królami rodzą, drudzy się stają przez zasługi). — *Doctus* nascitur *nemo*. (Uczonym nikt się nie rodzi).

§. 131.

- 2) Słowo *esse* używa się w łacinie bardzo często za *habere*, *mieć*; wtenczas kładzie się w pierwszym przypadku rzecz, którą się ma, a która by przy *habere* stała w czwartym. Osoba zaś która tę rzecz ma, kładzie się w przypadku trzecim.

Meo patri sunt *multi libri* (t. i. Mój oyciec ma wiele książek — meus pater habet multos libros). — Mosis *nulla conjux* erat. (Mojżesz nie miał żadnej żony). — Non cui sunt *divitiae* eidem et *doctrina* est. (Nie koniecznie ten ma naukę, kto ma bogactwa). *Floribus varii* sunt *colores*. *Mihi nomen* est *Petrus*.

- 3) Nakoniec stoi *Nominativus* przy Wykrzyknikach; lub bez Wykrzykników, gdy przedmiot iaki z natężeniem lub z uczuciem wspominamy.

O festus dies! Ecce nova turba et rixa! En dextra fidesque! Hic Rhodus, hic salta. Vita brevis, ars longa. Hospes homo, vita peregrinatio.

Rozdział szósty.

Składnia przypadku drugiego (*Syntaxis Genitivi*).

§. 132.

I. Przypadek drugi przy Rzeczownikach, Przysłówkach, tudzież Przymiotni-

kach i Zaimkach za Rzeczowniki położonych.

- 1) Gdy dwa Rzeczowniki razem stoją, z których jeden nie jest Predykatem ani Adpozycją drugiego, ani z nim połączony Spójnikiem wyrażnym czy domyślnym; lecz obydwa w jednym Subiekcje lub Predykacie się znajdują, natenczas jeden z nich kładzie się w przypadku drugim na pytanie czy? czego?

Omnis ars est imitatio naturae. Somnus est imago mortis. Varia sunt hominum iudicia. Magna fuit olim reverentia capitis canis. Conscientia rectae voluntatis maxima consolatio est rerum incommodarum. Tui caritas me evocat, ut te castigem. Dux Albæ. Romulus primus rex Romanorum fuit.

To samo jest, gdy za Rzeczownika stoi Przymiotnik rzeczownie położony; np: *Apelles Veneris caput et summa pectoris politissima arte perfecit* (*summa* plur. neutr. za *summas partes*). *Darius, Alexandro persequente, interiora regni petere constituit* (do wewnętrznych części królestwa postanowił się udać).

Uw. Takowy Genitivus nie zawsze przez drugi przypadek po polsku się wyklada; np: *Wielkie dawniey uszanowanie czyniono siwéy głowie* (miano dla siwéy głowy). *Wewnętrzne przekonanie o niewinności największą jest pociechą w przyhrém potożeniu.* *Bieda jest pobudką do cnoty.* *Miłość ku tobie.* *Wódz Albański (Alby).* *Romulus pierwszym był Królem Rzymskim* (najpierwszy panował w Rzymie).

§. 133.

- 2) Rzeczownikowi z Zaimkiem przywłaszczającym położonemu, dodaje się często Genitivus Zaimka lub Przymiotnika, ztąd pochodzący; iż Rzeczownik, który tenże Genitivus zastępuje, w drugim przypadku stać powinien.

Meum solius peccatum (zam. *Meum Ciceronis peccatum*) *corrigi non potest.* *Camillus, quae bella suo unius auspicio gesta sint, memörat.* *Cogor vestram omnium vicem dolere.* *Cui nomen meum absentis honori fuit, ei meae praesentis pre-*

ces non profuerunt. *Nostrae duorum vires vestris omnium viribus pares sunt.*

U w a g a. Że takowy Genitivus zastępuje miejsce przypadku drugiego Rzeczownika, przekonywają następujące przykłady, gdzie takowy Rzeczownik wyraźnie stoi.

Tuum Apollinis impetium (twój rozkaz iakby iakiego Apollina) *me hoc facere coëgit.* *Tuae hominis crudelissimi preces meo simplicis hominis animo terrorem incusserunt.*

§. 134.

- 3) Ablativi causa, gratia, ergo (εργω) dla, tudzież Accusativus instar *naksztalt*, lubo za Przysłówki lub Przyimki się używają; gdy jednak przy nich stoi Substantivum lub iaki wyraz rzeczowny, ten, iak przy każdym innym Rzeczowniku, w drugim przypadku się kładzie (Przy *causa* zamiast Genitywów: *mei, tui, sui, nostri, vestri*, używa się: *mea, tua, sua, nostra, vestra*).

Quam multa, quae nostra causa nunquam faceremus, facimus causa amicorum. *Bestias hominum gratia generatas esse videmus.* *Demosthenes corona aurea donatus est virtutis ergo.* *Ompia amici officia mihi grata non essent, nisi eum perspicerem mea causa mihi amicum esse non sua.* *Plato est mihi unus instar omnium.* *Quidam Romani habebant domos urbium instar.*

U w a g a. *Causa, gratia* bardzo często, ergo zawsze po Rzeczowniku się kładzie. U Jurystów znajdujemy *mei causa*; także *sui causa*; czego jednak naśladować nie trzeba. Tutaj należeć może eundi *causa, videndi gratia, studendi ergo*; o czém niżej.

§. 135.

4) Genitivus partitivus.

- a) Genitivus stoi przy wszelkich wyrazach oznaczających ilość, lub część iakięj całości; a mianowicie przy Rzeczownikach *nihil, nemo*, tudzież Przysłówkach *wielość* lub *niedo-*

statek wyrażających: *parum, satis, multum, plus, affatim, abunde* cet. Taki Genitivus zowie się *G. partitivus*.

Nemo mortalium omnibus horis sapit. Omnium rerum nihil est agricultura melius. Affatim est hominum, quibus negotii nihil est. Multis in locis parum firmamenti et parum virium veritas habet. Quantum quisque numerum sua servat in arca, tantum habet et fidei. Procellae quanto plus habent virium, tanto minus temporis (trwałości; t. i. tém króćey trwaia). *Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in urbibus Siciliae fuit, id Verres abstulit.*

§. 136.

b) Jako taki Genit. part. stać może przypadek drugi przy Przymiotnikach pewną ilość znaczących: *pauci, multi, quidam, nonnulli, aliqui*, także *quilibet, quisque*, tudzież wszelkich innych wyrazach iako partitiva użytych, iakie mi są *alter — alter; ieden z nich* (np.: to mówi) *drugi to; alii — alii; hic — ille; ten* (z nich) — *tamten* i t. p. Taki Genitivus pospolicie wyraża się po polsku z Przyimkiem z.

(Przestroga. Gdzie dla ścieśnienia znaczenia wyrazu myśl tego Przymiaka użyć nie dozwala, tam i w łacinie drugi przypadek stać nie powinien; np: *Nonnulli hominum virtutis studiosi sunt; niektórzy z ludzi; zaś: nonnulli homines, niektórzy ludzie; Pauci hominum, mało kto z ludzi; pauci homines: mało ludzi; Multi hominum, wielu z pomiędzy ludzi; multi homines, wielu ludzi.* Rzadko iednak zdarza się potrzeba oznaczania téy różnicy, przeto też i w łacinie obie konstrukcyje nayeściej zarówno się kładą:)

Insectorum quaedam (nonnulla, aliqua) binas habent pennas, quaedam quaternas, ut apes. Multi (pauci) hominum (lub homines) patentibus oculis dormiunt. Romana civitas olim cuilibet (cuique) finitimarum gentium bello par erat. Graecorum oratorum quis non est egregius. Multos antiquitas egregios oratores habuit: alii eorum in Graecia floruerunt, alii apud Romanos: celeberrimi fuere Cicero et Demosthenes; quorum ille Romae, hic Athenis vixit (tamten w Rz., ten w At. albo; alter R. alter At ieden — drugi). Alexander seniores militum in patriam remisit. Feminae piscium majores sunt quam mares. Romanorum militum sexcenti in pugna perierunt, navium quinquaginta captae sunt.

§. 137.

U w a g i.

- 1) *Nemo* używa się czasem zamiast *nullus*; ¹natenczas zgadza się z Rzeczownikiem iak Przymiotnik; np: *Adhuc neminem cognovi potam*, qui sibi non optimus videretur.— *Nihil* bierze Genitivum Przymiotnika z drugiey Deklinacyi tylko; z trzeciéy zaś wtenczas brać może, gdy się także znajduie Przymiotnik, który się podług drugiey odmienia; np: *nihil moesti*; *nihil moesti vel tristis*; ale nie *nihil talis*, lecz *nihil tale*. Mówi się także: *nihil reconditum*, *nihil exspectatum*, zamiast *reconditi*, cet. *Natura solitarium nihil amat*.

Co się o *nihil* powiedziało, służy i dla Zaimków ilości, rzeczowne położonych; np: *Nilus, quidquid pingue* (nie *pinguis*) *secum tulit, arentibus locis allinit. Ut adolescentem, in quo senile aliquid, sic senem, in quo est adolescentis aliquid, probamus. Si quidquam in vobis non dico civilis, sed humani est, favere vos obsequio plebis oportuit. Quid illos aliud timuisse creditis, nisi concordiam ordinum?*

- 2) *Nemo, nihil* cet. mogą zamiast przypadku drugiego mieć Przyimki *ex, de, inter*, cet. z ich przypadkami; np.: *Nihil ex his, quae videmus, manet. Nemo de nostris cecidit. Pauci de nostris sunt desiderati.*
- 3) Gdy podług powyższego prawidła Zaimki rzeczowne *ego, tu*, mają stać in Genitivo plurali, bierze się takowy Genit. nie *nostris, vestris*, ale *nostrum, vestrum*; np: *Cui vestrum id contigit? Incertum est, quam longa nostrum cuiusque vita futura sit.*
- 4) Pod prawidło Genit. partit. nie należy podciągać imion liczbowych (*numeralia cardinalia*), te bowiem w łacinie iako Przymiotniki z swemi Rzeczownikami zgadzać się muszą, i nigdy się nie kładą rzeczownie z przypadkiem drugim, iak w polskiey mowie zazwyczaj. My np: mówimy: trzech, czterech, pięciu, stu, trzystu ludzi było; łacinnik powie na pytanie kto? *tres, quatuor, quinque, centum, trecenti homines fuerunt.* Polska składnia wymaga: *Trzystu ludzi zabito — i pięciuset żołnierzy broń odebrano; łacinska na pytania kto? i komu? kładź kazać; *trecenti homines occisi sunt, quingentis militibus arma adempta sunt; Podobnie: mille numos aureos accepit — dostał sto dukatów. Dopiero w tysiącach zgadzają się oba ięzyki, gdyż milia (plurale od mille) jest doskonałym Rzeczownikiem; np: tria milia; decem milia; centum, trecenta milia hominum; quingenta milia**

numorum i t. d. Lecz gdy mnożemy tysiące przez dodawanie do *milia* Przysłówków liczbowych bis, ter, decies i t. d., zachowuje się powyższa składnia; np: bis *milia juvenes*—albo duo *milia juvenum*—iverunt ad bellum. Zatém: *ilu was iest?* wyłożemy: quot (vos) estis? nie; quot *sunt vestrum?* toby znaczyło: *ilu iest pomiędzy wami?* (np: takich, co to wiedza).

§. 138.

Prawidło tu podane zdaie się bydź w sprzeczności z wyłożoném wyżej w §. 135. i 136; podług którego imiona liczbowe przybierać mogą Genit. partit. należy nam tę sprzeczność pogodzić, oznaczając użycie każdego prawidła. Język oyczysty naylepięty rzecz wyiaśni. Mówimy np: Trzy tysiące nieprzyjacielskiego wojska poległo w téy bitwie, i mówimy znowu: 3,000 z nieprzyjac. w. pol.; pierwsze znaczy, iż ich wszystkich było 3,000 i tyle poległo; drugie, że z całego wojska pewną liczbę tysięcy wynoszącego pewna część t. i. 3,000 poległo. Na tém zasadza się użycie wspomnionego Genitivi partitivi przy imionach liczbowych, które za zwyczaj ma miejsce, gdy Rzeczownik ma Przymiotnika przy sobie iego gatunek oznaczającego.

Sulla in proelio cum Mithridate *suorum militum* (ze swoich żołnierzy) centum viginti amisit. *Equitum Romanorum sexcenti desiderati sunt.* Samnites plura milia desiderarunt, *Sullanorum* (scil. militum) non amplius trecenti perierunt.

Przestroga. Nie sądźmy iednak, aby użycie tego Genit. koniecznym było; chyba gdy *suus*, *noster*, *vester* cet. w nim stać mają, np.; Sulla *suorum quingenta* amisit; gdzie się zaś używa, stoi zazwyczaj przed imieniem liczebnym.

- 5) Kiedy Przysłówki ilości mają przy sobie nie drugi przypadek lecz inny; takowy należy do Słowa; np: Satis pecuniam habeo, dosyć mam pieniądze, nie *pieniędzy*: t. i. dosyć iest dla mnie że mam pieniądze, nie żądam już innych rzeczy, np: urzędów, znaczenia i t. p.; zaś *satis pecuniae habeo*, oznaczają dostateczność ze względu na ten sam przedmiot, t. i. dosyć mam pieniędzy, nie żądam *ich* więcej.

§. 139.

- 5) Przysłówki, które miejsce oznaczają (*Adverbia loci*) rządzą przypadkiem drugim; takie-

mi s ą : *hic, ubi, quo, unde, huc, eo; cet.*

Ubi loci sunt spes nostrae? Ubi terrarum, ubinam gentium sumus? Unde hic gentium est? Rhodum aut aliquo terrarum migrandum est. An quisquam usquam gentium est aequae miser? Arduum est eodem loci potentiam et concordiam esse. — Tudzież: Migravit huc viciniae (tu w pobliskości). Huc malorum, eo miseriarum, eo scelerum, eo insolentiae ventum est (do tego stopnia nieszczęście — przyszło). Quo dementiae progressus es (do jakiegożes to szaleństwa doszedł)?

U w a g a. Mówi się także: *Longe gentium abes, bardzo oddalony iestes. Minime gentium, wcale nie, bynajmniej;* tudzież: *Interea loci, postea loci, postea temporis, ad huc locorum, tum i tunc temporis.* Tutaj wreszcie należą wyrażenia *id temporis; quid i id aetatis, illud horae* (gdzie *id, illud* jako Przysłówki stoją); zamiast: *eo tempore; qua, ea aetate; illa hora.*

§. 140.

6) *Pridie i postridie* kładą się także z drugim przypadkiem. *Pridie* (priore die) *ejus diei, Pridie insidiarum, Pridie Calendarum.* — Oprócz: *postridie* (postero die) *ejus diei,* trudno iest *postridie* z Genitywem znaleźć. Tacyt mówi tylko: *postero ejus diei.*

U w a g a. *Pridie i postridie* kładą się częściej z czwartym przypadkiem, przy którym *ante i post* są domyślne; np: *Pridie (ante) Calendarum, Pridie constitutam diem, Postridie (post) Calendarum, Postridie nuptiarum.* — Po tych dwóch Przysłówkach, następuję także często, iak po *ante i post,* osobne zdanie mające *quam;* np: *Caesar pridie, quam occideretur, in sermone nato super coenam, quoniam esset finis vitae commodissimus, repentinum inopmatumque praetulit. Andrius postridie ad me venit, quam expectarem.*

§. 141.

II. Genitivus przy Imionach przymiotnych.

1) Stopień najwyższy Przymiotnika ma przy sobie ten wyraz rzeczowny, nad który najwyższe wzniesienie wyraża, w przypadku drugim.

Soerates omnium philosophorum fuit sapientissimus. Varonem Romanorum doctissimum fuisse tradunt.

§. 142.

U w a g a. Ponieważ stopień najwyższy służy do oznaczania wyższości rzeczy iakięś nad wiele innych, drugi więc przypadek stoi zazwyczaj w liczbie mnogiej; lecz także w pojedynczej, gdy jest imię zbiorowe.

Plato totius Graeciae (t. i. ze wszystkich uczonych Grecyi) fuit doctissimus. Scipio populi Romani optimus est iudicatus, Aristides Graecorum justissimus.

Przypadek drugi niekiedyś znajdziemy zamieniony na inny z Przypadkiem *de*, *inter*, *ante*, *praeter*. — *De nostris tu optimus es. Turnus fuit pulcherrimus ante alios omnes. Herba inter paucas utilis-ima. Formosissima super ceteras femina. Romani praeter ceteras gentes erant laudis cupidi.*

§. 143.

Wiele Przymiotników z swojey natury wymagaą przypadku drugiego, kiedy im do wyrażenia zupełney myśli, Rzeczownika lub innego iakięgo przydatku potrzeba. Takimi są w szczególności:

- 2) Przymiotniki w kształcie Imiesłowów zakończone na *ans*, *ens*, tudzież *ax*, i inne z Słowami zpokrewnione; np: *fugitans litium; fugiens laboris; fugax, fugacior, fugacissimus litis.* (*Adjectiva participialia et verbalia*).

Est amans sui virtus. Quis famulus amantior domini, quam canis? Habes me tui observantissimum. Galba famae nec incuriosus, nec venditor; pecuniae alienae non appetens, suae parvus, publicae avarus: amicorum sine reprehensione patiens, et omnium consensu capax imperii, nisi imperasset. Catilina patiens inediae, vigiliae, algoris; alieni appetens, sui profusus. Tempus edax rerum. Natura sumus studiosissimi appetentissimique honestatis.

Przestroga. Pamiętajmy, że tu jest mowa o Imiesłowach jako Przymiotnikach, t. i. bez znaczenia czasu. Wszakże gdy czasu znaczenie mają w sobie, zachowują też i rząd Słowa: *Amans virtutem mihi carus eras; kochając (to jest gdyś kochał) cnotę.*

§. 144.

- 3) Przymiotniki, które wiadomość, poznanie, pragnienie, niewiadomość albo ostrożną troskliwość o co wyrażają (*Adjectiva intellectus et animi*).

Numa Pompilius vir consultissimus erat omnis divini atque humani juris (był bardzo biegłym w znajomości prawa), Timotheus rei militaris fuit peritus, neque minus civitatis regendae. Multi propter gloriae cupiditatem, cupidi sunt bellorum gerendorum. Non ignara mali (obeznana z nieszczęściem) miseris succurrere disco. Formica haud ignara ac non incauta futuri (świadoma przyszłości i przeznaczenia), Nescia mens hominum fati sortisque futurae. Rudis belli (nieznający się na wojnie); rudis *literarum* (bez nauki); rudis *historiae*, imprudens legis, inscius verum.

§. 145.

- 4) Przymiotniki obfitości lub niedostatek oznaczające (*Adjectiva copiae et inopiae*).

Omnia, quae pulchra, honesta, praeclara sunt, gaudium plena sunt. *Referta Gallia negotiatorum erat, plena civium Romanorum.* Gallia adeo frugum hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi posse videretur. Non indopes vitae sed prodigi sumus. Danaus pauper aquae. Homo egenus omnium, indigus consilii. Carthago dives opum.

§. 146.

- 5) Przymiotniki znaczące uczestnictwo i władzę czyli moc nad czem, podobieństwo do czego, tudzież te, które przeciwne im mają znaczenie (*Adjectiva consortii et potentiae*).

Solus homo rationis est particeps. Bestiae rationis et orationis sunt expertes. Nihil, quod animi, quodque rationis est expertis, id generare ex se potest animantem compotem rationis. Eripite isti, gladium, qui sui est impos animi. Ira ut insania impos sui est. Filius admōdum mei similis est.

§. 147.

U w a g i.

- 1) Niektóre z tych Przymiotników kładą się także z trzecim przypadkiem; dla tego np. veri similis, lub vero similis znajdujemy.

- 2) Wiele Przymiotników z tych, któreśmy pod liczbą 3, 4, i 5 wyrazili, kładą się także z przypadkiem szóstym, także (na wzór greczyzny) z czwartym z Przymiakiem lub bez Przymiaka; np. *jure consultus, jure peritus: et graecam et latinam linguam doctus; rudis in arte, rudis ad bellum; fortis ad arma, capax ad praecepta.* — Adjectiva copiae często mają Ablativum: *refertus frumento, plenus auro, onustus cibo, gravis aere, dives agris* cet.

§. 148.

III. Przypadek drugi ze Słowem.

1. Ze Słowem Sum.

- a) Gdy przymiot, postać, czas, trwałość, liczba, wielkość lub wartość jakowego Subiektu wyrażona jest przez Rzeczownik, takowy Rzeczownik kładzie się w przypadku drugim wraz z Przymiotnikiem do niego należącym (co się i w polszczyźnie zachowuje.)

Seneca vir erat excellentis ingenii atque doctrinae. Non contemnet te sapiens, etiamsi fueris minimae staturae. Caesar annum ad cursum solis accommodavit, ut trecentorum et sexaginta quinque dierum esset. Xerxis classis mille et ducentarum navium longarum fuit. Navis Persei inusitatae magnitudinis fuisse traditur. Philocles sentiebat se nullius momenti apud exercitum futurum.

§. 149.

U w a g i.

- 1) Słowo Sum często w takich zdaniach wypuszczone jest wraz z Zaimkiem qui, np. *Datamas Thyum, hominem maximi corporis* (zamiast *qui erat homo maximi corporis*), *ad regem duxit. Murus Babilonius triginta et duorum pedum latitudinem amplectitur* (zamiast *latitudinem, quae est* cet.). *Caesar contra hostem pedum quindecim fossam fieri iussit* (zam. *fossam, quae esset p. cet.*).
- 2) Zamiast drugiego stoi także szósty przypadek. *Sunt mihi his septem praestanti corpore Nymphae. Homo erat maximi corporis terribilique facie, quod et niger et capillo longo barbaque erat promissa.*

- 3) W oznaczaniu wieku używa się następujących Konstrukcji: Valerius Corvinus *annorum trium et viginti* Consul est factus. Cautum est Pompeia lege, ne quis caperet magistratum minor (quam) *annorum triginta*; albo: Augustus gerere magistratus minoribus *annis triginta* permisit. *Annos quadraginta natus*, ma lat 40; *major natu* starszy, *minor natu* młodszy.

§. 150.

- 4) Genitivi i Ablativi takowe, iak się wspomniało, zwyczaj przez drugi przypadek się w polszczyźnie wyrażają; niekiedy iednak inaczej; np: Nie wzgardzi tobą mądry, choćbyś *najmniejszy* był *postawy*. Okręt Peiseusza miał być *nadzwyczajny wielkości* (*nadzwyczajnie wielki*). Xerxesa flota składała się z *tysiąca dwóch set długich okrętów*. Aristides exilio *decem annorum* multatus est. Arystydes wskazany został na *dziesięcioletnie wygnanie*. Cezar rów wykopać kazał *na 15 stóp*. Cezar postanowił rok o *trzystu sześćdziesięciu dniach*. i t. d.

§. 151.

- b) Gdy ze Słowem Sum mają być połączone w znaczeniu Predykatu Rzeczowniki znaczące własność, dzieło, lub rzecz, przymiot, zwyczaj, obowiązek; takowe iako łatwo domyślne, opuszczają się pospolicie, a zależący od nich Genitivus kładzie się sam ze Słowem Sum. (Zamiast *mei, tui, sui, nostri, vestri*, używa się w tym razie *meum, tuum, suum* cet. sc. *negotium, opus v. officium* cet).

Petulantia magis est adolescentium (sc. res), quam senum: nec tamen omnium adolescentium, sed improborum. Inter omnes hoc constat, virorum esse fortium (sc. opus) et magnanimorum, toleranter dolorem pati. Improbi hominis (res, negotium) est mendacio fallere. Adolescentis (officium) est, majores natu vereri. Boni pastoris est, fondere pecus, non deglubere. In homine id lauda, quod ipsius (sc. proprium) est. Meum puto esse, quid sentiam, ostendere. Si cuiusquam, certe tuum est, nihil praeter virtutem in bonis ducere. Quis proficitur esse suum, de omnibus quaestionibus dicere? Nostrum est, ferre modice populi voluntates: vestrum est, principes, discernere, quod optimum vobis, reique publicae sit.

§. 152.

U w a g i.

- 1) Gdy w podobnych zdaniach Subiektem iest Infinitivus zamiast Rzeczownika w drugim przypadku, można położyć odpowiadający mu Przymiotnik w przypadku pierwszym, rodzaju męskim; lecz wtenczas tylko, gdy jego zakończenie niakie różni się od męskiego; np: zamiast *errare hominis est*, sed in errore perseverare *insipientis*, można powiedzieć: *errare humanum est*; lecz nie: in errore perseverare *insipiens*.
- 2) *Officium*, *munus* res cet. są także czasem wyrażone przy Genitywie.

Peregrini et incolae officium est, nihil praeter suum negotium agere. Principum munus est, resistere et levitati multitudinis et perditorum temeritati. Sapientis est proprium, nihil, quod poenitere possit, facere. Magne indolis signum est, sperare semper.

- 3) W polskim do wykładania zdań podobnych użyć można często Słów *mogę*, *zwykłem*, *muszę*, i t. p.

Cujusvis hominis est errare, nullius nisi insipientis in errore perseverare. Każdy człowiek może zbłądzić, (każdemu się zdarzy zbi.), lecz nierozsądny tylko zwykły trwać w błędzie. Młodzieniec starszych szanować powinien. Do mnie należy okazać, co myślę. Divitias sine ditium esse, tu vero virtutem praefere divitis. Zostaw bogaczom ich dostątki, ty zaś cnotę nad bogactwa przekładaj.

§. 153.

2. Genitivus ze Słowem osobistém.

- 1) Prawidła, któreśmy dopiero podali, służą nie tylko dla samego Słowa *Sum*, ale dla wszystkich Słów, przy których *esse* domyślać się można, albo w których znaczeniu to *esse* iest zamkniętém.

Videmus aliquando nubes ignei coloris (v. igneo colore sc. esse). Esse Deum, ita perspicuum est, ut, qui id neget, vix eum sanae mentis (esse) existimem.

Omnia, quae mulieris fuerunt, viri fiunt (sc. propria) dotis nomine. In palatio Neronis colossus centum viginti pedum stabat. Tarquinius fratrem habuit Aruntem, mitis ingenii juvenem.

§. 154.

Na tém zasadzają się następujące prawidła:

- a) Słowa, przy których wartość iaka lub cena kładz się zwykła (*Verba aestimandi, mercandi*; np: Słowa kupować, szacować, cenić), mają przy sobie Rzeczownik *pretium* i z tego Przymiotnikiem wyrażającym wielkość ceny w drugim lub szóstym przypadku (Przy Słowach cenić i t. p. częścię stoi *Genitivus*, przy kupować, przedawać, nymować i t. p. *Ablativus*; osobliwie gdy zamiast *pretio* kładzie się *pecunia* lub inny podobny Rzeczownik; zawsze *Ablativus*, gdy cena podaje się w oznaczonej monecie).

Pretii i *pretio* pospolicie się wypuszczają, sam więc tylko Przymiotnik w drugim lub szóstym przypadku stoi, i zastępuje nieiako miejsce Rzeczownika.

Cum faciem videas, videtur esse quantivis pretii. Non finis amicitiae hic est, ut, quanti quisque se ipse facit (de się ceni) tanti fiat ab amicis. Voluptatem virtus minimi facit. Si prata et areas quasdam magni aestimamus, quanti est aestimanda virtus. Nulla pestis humano generi pluris stetit, quam ira. Multi sua parvi pendere, aliena cupere solent.

Venditori expedit, rem vendere quam plurimo. Non potest parvo res magna constare. Coelius conduxit in palatio non magno domum. Num nimio emtae tibi videntur domus istae? Graeci turpitudinem summam esse arbitrantur, pretia parvo ea, quae accepissent a majoribus, vendidisse.

Matris magnae fanum pecunia grandi venditum est. Multi extulerunt pretia pavonum ita, ut ova eorum denariis venaent quinis (przedają się po 5 Den.).

§. 155.

U w a g i.

- 1) W podobnym znaczeniu kładzie się drugi przypadek *assis, teruncii, nihili, flocci, nauci* cet. (zamiast *parvi* s. *nullius pretii*) *habeo, duco, pendo* cet. *Non assis illum, imo ne teruncii quidem facio; te non habeo numi, flocci non pendo, nihili duco, non facio pili.* Często się iednak mówi: *pro nihilo habere, putare, ducere aliquid.*

- 2) Verba aestimandi cum Ablativo: *Magno ubique pretio virtus aestimatur.* — Verba mercandi cum Genitivo, osobliwie z tanti, quanti: *Mercatores non tandēdem vendunt, quanti emerunt. Vendo meum frumentum non pluris, quam ceteri: fortasse etiam minoris, cum major est copia.*

§. 156.

- b) Przy Słó ach: oskarżać lub obwiniać kogo o co, uwolnić lub wybawić od czego (Verba accusandi, damnandi, absolvendi) stoi rzecz, o którą kogo obwiniamy, w przypadku drugim. Takowy Genitivus pochodzi od domyślnych wyrazów crimine, nomine, actione, iudicio, które także czasem są wyrażone.

Verrem avaritiae nimiae coarguit Cicero. Qui alterum incusat probri, ipsum se intueri oportet. Trasybūlus legem tulit, ne quis anteactarum rerum accusaretur, neve multaretur. L. Cassius aliique Scaurum pecuniae captae arcessebant. Capitonem repetundarum interrōgant. Defertur impietatis in principem. Impietatis reum postulat. Multorum scelerum argueris, mendacii jam convictus es. Si pignore creditor utatur, furti tenetur. Ne audacem quidem timoris prorsus obsolvimus. (Ani śmiałka nie uwalniamy zupełnie od podeyrzenia o boiaźń).

Notatur foedo crimine avaritiae. Nominē sceleris conjugationisque damnati sunt multi. Ob pecuniam civitati substractam actione furti, non crimine peculatus tenetur. Dicendum est, teneri eum furti iudicio.

§. 157.

U w a g i.

- 1) Przy *libero* uwalniam, wybawiam od czego, stoi to, od czego uwalniamy, częścię w szóstym bez lub z Przyimkiem, niż w drugim przypadku, chyba że przy *libero* jest inne Słowo, które rządzi przypadkiem drugim; np.: *liberare aliquem metu, aere alieno, fame, invidia, suspicione; a terrore.* Ego Consul *incensione urbem, internecione cives, vastitate Italiam, interitu rem publicam liberavi.* *Liberare culpaē; voti liberari* Liv. *Absolvo* także często ma przypadek szósty: *Ego me etsi peccato absolvo, supplicio non libero.*
- 2) W ogólności Słowa do prawidła b należące kładą się czasem z Przyimkiem *in*, częścię z *de*; np.: *Non com-*

mittam posthac, ut me accusare de epistolarum negligentia possis. Fuerunt, qui de perduellione anquirerent. Si qua in pari ante peccato convictus sis cet.

- 3) Kara, na którą się wskazuje kogo, stoi in Ablativo, czasem in Accusativo z Przyimkiem *ad* lub *in*; gdy zaś mowa jest o karze śmierci (*capitis*), lub o dopelnieniu uczynionego ślubu (*voti*) i t. p. kładzie się także Genitivus. Mówi się; np.: *Multare bonis, exilio, morte; punire capite; ad mortem damnare; ad metalla condemnare*. Lecz także: *capitis accusare, anquirere, damnare, absolvere; damnare poenae capitalis; damnari voti. Capite damnatos, morte multant. Multades capitis absolutus, pecunia multatus est.*

§. 158.

- 2) Słowa znaczące pamiętanie, przypominanie, lub zapominanie (*Verba memoriae et oblivionis*; np.: *memini, recordor, obliviscor*), rządzą przypadkiem drugim, także szóstym z Przyimkiem *de*.

Animus meminit praeteritorum, praesentia cernit, futura praevidet. Homo improbus aliquando cum dolore flagitorum suorum recordabitur. Dux Helvetiorum monebat Caesarem, ut reminisceretur et veteris incommodi populi Romani, et pristinae virtutis Helvetiorum. Si veteris contumeliae oblivisci velim, num eam recentium injuriarum memoriam deponere possum? Faciam ut mei memineris. Est operae pretium, majorum diligentiam recordari.

De lacrymis illis recordor, quas pro me saepe, et multum profudistis. Hujus rei meminit (mentionem facit, namienia o iém) Quintilianus. De his meminerunt (ment. faciunt) multi scriptores.

§. 159.

U w a g i.

- 1) *Memini* w znaczeniu pamiętać (lecz nie wspominać, wzmiankę czynić), *reminiscor* i *obliviscor*, mają niekiedy Accusativum przy sobie; zaś *commemorare*, i (*memoria*) *tenere* zawsze.

Obliviscor injuriam. Amicos reminiscor. Beneficia meminisse (pamiętać) debet is, in quem collata sunt, non commemorare (wspominać, przypominać) is, qui contulit.

- 2) *Moneo napominam*, z pochodzącymi od niego, pod to prawo się podciąga; np.: *Illud me praeclare admōnes.*

Putavi ea de re te esse admonendum. Moneo te amicitiae nostrae. Veteris te amicitiae commonefacio (ad moneo, commoneo).

- 3) Gdy przedmiotem pamiętania lub zapomnienia jest osoba, takowa bardzo rzadko w czwartym przypadku stoi; memini, obliviscor, cet. patris nie patrem. Chyba przy wyraźnym lub domyślnym Infinitywie. Memineramus Cinnam nimis potentem sc. fuisse.

§. 160.

- 3) (Verba affectuum) misereor i miseresco miłować się, litować się nad kim, mając tylko Genitivum przy sobie; miseror i commiseror, Accusativum.

Miserescite regis; miseremini sociorum. Non queo satis communem omnium nostram fortunam (com) miserari.

§. 161.

3. Genitivus ze Słowem nieosobistém.

- 1) Przy Słowach nieosobistych, które uczucie czyli poruszenie umysłu wyrażają (Impersonalia pathetica), iako to: poenitet, piget, pudet, taedet, miseret, stoi przedmiot uczucia in Genitivo, gdy nim jest Imię; in Infinitivo, gdy nim jest Słowo; osoba zaś czująca kładzie się in Accusativo.

(I w polskim języku ten Genitivus obiecti ma czasem miejsce, rzadko Accusativus personae; np.: Wstyd mnie Ciebie lub za Ciebie. Żal mi Ciebie [za co pospolicie w ustney mowie używamy błędnie Żal mi Cię, iakoby to był Accusativus]. Żal mi twego Ojca, twoięy matki cet.)

Pudet me tui. Tui me miseret, mei piget (Ciebie mi żal, z siebie nie iestem kontent). Nostrī nosmet poenitet. Malo me fortunae poeniteat, quam pudeat victoriae (Wolę byđ niekontent z szczęścia, niż wstydzic się zwycięstwa). Sunt homines, quos infamiae libidinisque suae neque pudeat, neque taedeat (Są ludzie, których męśława i rozpusta ani wstydzi, ani im się przykrzy). Taedet nos vitae. Poenitebat modo consilii, modo poenitentiae ipsius. (I o żałował tego, co przedsięwziął, to znów nie był kontent z tego, że żałował; albo: dopiero żałował —, iużci nie był kontent —). Per taesum est levitatis Graecorum. — Non me poenitet vixisse,

neque piget mori: meruisse mortem confiteri pudet. (Kontent jestem z mego życia, i chętnie umieram: ale wstyd mnie wyznać, że na śmierć zasłużył). Non me pudet fateri, me necire, quae nesciasti. Nemini me miseret; quia mei miseret neminem.

Uwaga. Miseretur i miserescit stoia także nieosobiście; np: Cave, te fratrum pro fratris salute obsecrantium miseretur. Nunc patris me miseretur. Me ejus miseritum est. Me miserescit tui. Inopis nunc te miserescat mei.

§. 162.

2) Przy interest i refert, zależy na tém, stoi osoba, której na tém zależy, w drugim; rzecz zaś, na której zależy, w pierwszym przypadku. Pospolicie to, na czém należy, iest czynność, a zatem mieysce Imienia zastępuje Słowo. Takowe kładzie się in Infinitivo, albo Accusat. cum Infin., także Coniunctivo z Spóynnikami ut, ne, lub wyrazami pytającami. (Zamiast Genitywów mei, tui, sui cet. interest, refert; używa się tutaj mea, tua cet.).

Theophrastus accusasse naturam dicitur, quod cervis et cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset, hominibus, quorum (id) maxime interfuisset; tam exiguum vitam dedisset. Interest omnium recte facere. Quid nostra refert victum esse Antonium? Illud mea interest, te ut videam. Vestra commilitones, interest, ne hostes imperatorem pessimi fiant. Quid illorum interest, ubi sis? Quid refert, utrum voverim fieri, an gaudeam factum?

§. 163.

Jak wiele, lub iak mało na czém zależy, wyraża się to albo przez Neutra i Adverbia: tantum, quantum, multum, plus, plurimum, magnopere, magis, maxime; parum, minus, minime; nihil, quiddam, aliquid; vehementer, permultum; infinitum; albo przez drugie przypadki: tanti, quanti, magni, pluris, permagni, parvi.

Et tua et mea maxime interest, te valere. Tua quod nil refert, percontari desinas. Liberos magnopere interest; parentes salvos esse. Ipsi animi, magni refert, quali in corpus

re locati sint Intelligo, *quanti rei publicae intersit*, omnes copias convenire. *Intererit multum*, *servusne loquatur an heros*.

U w a g a. Mówi się: *Interest mea oratoris*. i: *mea*, *qui sum orator*, także: *Magis nullius interest, quam vestra, iudices*.

Przeostroga. Nie trzeba mieszać *interest* i *refert*, o których mówiliśmy dopiero, z *interesse* różnić się, *bydź gdzie, między czem*; i *referre* *donosić*, albo *se referre* (*referri*) *ściągać się, stósować się*; np.: *Inter inanimum et animal hoc maxime interest* (ta zachodzi różnica), *quod inanimum nihil agit, animal agit aliquid*. *Via interest* (jest w środku) *perangusta*. *Ipse interfuit* (Sam tam był). *Nuntius retulit* (przyniósł odpowiedź). *Victus cultusque corporis ad valitudinem referatur* (niech się stósuje) *et ad vires, non ad voluptatem*.

Rozdział siódmy.

Składnia przypadku trzeciego (Syntaxis Dativi.)

164.

Przypadek trzeci kładzie się na pytanie *komu? dla kogo? do czego? dla czyiego dobra? na czyją korzyść lub szkodę?* (*Dativus commodi et incommodi*).

Plebes Consulatum L. Sextio, *cujus lege patus erat, dedit*. *Multi cum opes parant, cui* (dla kogo) *parent, nesciunt*. *Fas est privata odia publicis utilitatibus* (dla powszechnego dobra) *remittere*. *Pisistrates sibi non patriae* *Magarenses vicit*. (sobie, dla siebie t. i. na swoje nie Oyczyzny korzyść). *Sic vos non vobis mellificatis apes*. *Vereor, ne vobis ipsis hunc juvenem armaveritis* (Lękam się, abyście tego młodzieńca nie uzbroili na waszą własną szkodę, zgubę). *Ferrum rubens non est habile tundendo* (do kowania).

§. 165.

U w a g a.

- 1) *Dativus* może zastępować miejsce przypadku drugiego lub przywłaszczającego Zaimka, wszędzie, gdzie wymienione pytania uczynić, lub pomyśleć się dają; np.: *Nero bonis omnibus* (wszystkich dobrych) *hostis fuit*. *Ex qui-*

busdam stirpibus et herbis, remedia morbis et vulneribus (dla chorób i na rany) eligimus. Facere amicum tibi (zam. tuum) me potes sempiternum. Judex saepe amicus adversario, et inimicus tibi est. Dla tego mówi się: Amicus Caesaris lub Caesari; Ciceronis lub Ciceroni aequalis; vicinus Aegypti lub Aegypto, cet. tudzież przy oznaczaniu urzędów: Praefectus morum, urbis, praetorii, castrorum, classis; albo moribus, urbi, praetorio. Przy Rzeźownikach ilość pewną osób wyrażających, lub przy których stoi Imie mające Participium futuri passivi przy sobie, kładzia się pospolicie Dativus; np.: Dictator clavi figendo; Duumviri legibus scribendis; Quindecimviri sacris faciendis, cet. W zdaniach przeto następujących: Est a consiliis principis; est ab epistolis, a latere, a rationibus redituum regis, i t. p. principi, regi, zamiast principis, regis, niesłusznie uważaia za błąd przeciw dobréj łacinie. Takowa zamiana i w naszym ięzyku niekiedy się zdarza. Wszakże mówimy: Jest nieprzyjacielem *pozewnych*, lub nieprzyjacielem (nieprzyjaznym) *pozewnym ludzjom*. Podobnież pytamy się: Czém Ci iest, lub co Ci iest Pan N? odpowiadamy: iest mi Wuiem, albo iest moim Wuiem.

- 2) Czasem stoi Dativus bez znaczenia w mowie, osobliwie mihi, tibi, nobis cet. dla więkzszéj dobitności wyrażeń; np.: Quid mihi Celsus agit? Hor. Ecce tibi repente venit ad me Canisus. Cic. Quid ait tandem nobis Sannio? Ter. Ubi nunc nobis Deus? Virg. Haec vobis ipsorum per biduum militia fuit. Liv. Nic nam to dziwnego bydz nie powinno; mamy bowiem to samo i w naszym ięzyku; np.: Cóż mi (nam) porabia Pan N? — Cóż nam Wp. powiesz? — Otóż masz tobie, suknia mi się splamila. — Gdzie się nam podział Oyciec Wpana? i t. p.
- 3) Wreszcie bardzo często stoi przypadek trzeci przy Wykrzyknikach: hei! misero mihi! vae! miserae mihi! hem! tibi! vae! vicis!

I. Dativus z Przymiotnikami i Przysłówkami.

§. 166.

- 1) Wszystkie Przymiotniki i Przysłówki, które pożytek, łatwość, wygodę, przystoyność, przyjemność, sprzyianie, równość, podobność; albo ich przeciw t. i. bezpożyteczność, nierówność i t. d. oznaczają, iakimi są: obnoxius, necessa-

rius cet.; tudzież Adiectiva od Słów pochodzące i zakończone na *bilis* np: *amabilis*: mają przy sobie Dativum *personae*. W polszczyźnie także trzeci przypadek się kładzie, lub czwarty z *dl*.

Mors omnibus est necessaria, ei nos omnes obnoxii (podlegli) *sumus*. *Bellum pestiferum multis, admōdum paucis salutare est*. *Verba innocenti reperire facile est, modum verborum misēro tenere difficile*. *Mihi commōdus uni*. *Non eādem omnibus sunt honesta atque turpia*. *Antoninus Pius nulli acerbus, cunctis benignus fuit*. *Cunctis esto benignus, nemini blandus, paucis familiaris, omnibus aequus*. *Aristides aequalis* (równoczesny) *fere fuit Themistōcli*. *Hephaestion aetate par erat regi Alexandro*. *Falsa veris finitima sunt; mala vicina bonis; confinia virtutibus vitia*. *Otho non absimilis facie Tibērio*. *Caesar Alexandro, sed sobriō, neque iracundo simillimus*.

- 2) Dativum rei (albo Accusativum z Przymikiem *ad*) mają Przymiotniki z datność, lub niezdatność, skłonność lub niechęć do czego wyrażające (gdzie takowe Przymiotniki nie stoją wyraznie, ale są domyślne, tam tylko Dativus stać może).

Alius historiae magis idoneus, alius compositus ad carmen, alius utilis studio juris. *Bruti animus promptus libertati aut ad mortem*. *Clodi animus omni sceleri paratus erat*. *Ad omnem eventum paratus sum*. *Terra frumentis habilis*. Także: *In quod genus pugnae minime apti sunt*. *Liv. Homines multi ad nullam rem utiles sunt*.

Quaedam esui et potui sunt (sc. *apta*). *Non est solvendo* (sc. *idoneus, aptus, v. par*). *Non est ferendo oneri*. *Apis est melli gignendo* (*aptissima v. nata*).

U w a g i.

- 1) *Similis, dissimilis* kładą się iak wimy, (§. 146.) także z drugim przypadkiem. Różnica ma się na tém zasa-dzać, iż, gdy o wewnętrzném podobieństwie (co do umysłu, obyczajów i t. p.) mowa, kładzie się drugi, gdy o powierzchowném, trzeci przypadek: co iednak nie stale się potwierdza użyciem wzorowych pisarzy.
- 2) *Idem* prawie u Poetów tylko z trzecim przypadkiem stoi (na sposób Grecki); np: *Invitum qui servat, idem facit occidenti*. *Hor. Interpretationi tuae idem existimo*. Częścięy znajdujemy *idem qui, idem ac, et idem*; np: *Peripatetici quondam iidem erant, qui Academici*.

Dianam et lunam eandem esse putant. Idem ego ac Caesar.

§. 167.

II. Przypadek trzeci ze Słowem.

1. Ze Słowem Sum.

- a) Gdy przez Słowo Sum chcemy wyrazić *ma*, kładzie się Subiekt, który coś ma, w przypadku trzecim, zaś przedmiot, co go ma także Subiekt, w pierwszym przypadku (§. 131). (Toż samo rozumić o Słowie *deesse*, i innych, przez które podobnym sposobem mienie lub brak czego wyrażamy; np: *adesse*, *deesse*).

Non idem semper *floribus color est*. Nulla potest esse *voluptati cum honestate conjunctio*. *Suus cuique mos est*. *Inopiae multa desunt, avaritiae omnia*. *Omnia narasset; sed et os et lingua volenti dicere non aderat*. Lecz także: *Terrenorum commodorum omnis est in homine* (albo *penes hominem*) *dominatus*.

Uwaga. Jeżeli Subiekt mający jest nie osoba, ale rzecz, zamiast trzeciego może w łacinie stać drugi przypadek przy *esse*, szczególniej tam, gdzie się w polszczyźnie da ułożyć konstrukcja ze Słowem *bydź* za *mieć*.

Florum varii sunt colores. (Kwiaty mają — albo — kwiatów, w kwiatach różne są kolory). *Ejusdem vocabuli plures significationes sunt*. *Hujus libri multae partes sunt*. Toż samo znajdziemy i przy osobistym Rzeczowniku; np: *Populi romani potentia magna fuit*.

- b) Gdy Słowo Sum oznacza służyć do czego t. i.: sprawiać, iednać, stawiać, przynosić (szkodę, pożytek, pociechę, smutek, wzór, zaszczyt, wstyd it.p.), ma oprócz pierwszego ieszcze podwójny przypadek trzeci przy sobie (w Polszczyźnie to dążenie rozmaicie się wyraża, i w spółocie ieden tylko *Dativus personae* (stoi)).

Potestne bonum cuiquam damno esse (czy dobre może komu szkodę przynieść)? *Virtutes hominibus decori gloriaeque sunt* (Cnota ludzi zdobi i chwaleć im iedna). *Fortitudini for-*

tuna quoque esse adjumento solet (odwadze szczęście czasem pomocą bywa) Pergite adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut et vobis honori, et amicis utilitati, et reipublicae emolumento esse possitis (abyście sobie sławę ziednać, przyjaciółtom pożytek i Ojczyźnie korzyść przynieść zdołali). Est adhuc curae hominibus fides et officium. (Mają jeszcze ludzie na pieczy wiarę i powinność). Spero homines intellecturos quanto sit omnibus odio crudelitas, et quanto amori probitas et clementia (w jakię u wszystkich iest okrucieństwo nienawiści, a iak wiele wszyscy miłuią poczciwość i łaskawość). Hoc mihi cordi est (To mi leży na sercu). Turpitudini est (wstyd, hańbę robi); horrore est (obrzydzenie wzbudza); malo est (szkodę przynosi); cet.

Uwaga. Dativ. rei także przez pierwszy przypadek się wyraża, kiedy Rzeczownik ma Przymiotnik przy sobie. Mówi się więc: Ille nobis exemplo est; lecz: Ille nobis est exemplum laudabile — lub imitatione dignum.

Tutay umieścić można formułę: dicto audientem esse alicui, bydź komu posłusznym; np: Ego sum Jovi dicto audiens. (Rex) Servio populum dicto audientem esse jubet. C. Caesar Senatui dicto audiens futurus est; gdzie iednak Gramatycy za przypadek szósty uważają dicto (na rozkaz).

§. 168.

2. Ze Słowami osobistemi.

- a) Prawidła dopiero podane o Sum, służą i dla innych Słów, przy których można dorozumiewać się esse, albo w których znaczeniu ono iest zawarte.

Gratia, fama tibi, virtus contingat (t. i. sit) abunde. — Postquam divitiae hominibus honori esse coeperunt, paupertas probro haberi (t. i. esse) coepit. Pausanius rex Lacademomorum venit (t. i. fuit) Atticis auxilio. Ampla domus dedecori domino saepe fit. Turpe est literas quaestui habere (t. i. facere, ut sint literae quaestui; szpetnie iest kupczyk naukami). Quod aliis vitio vertis (t. i. esse putas) id tibi laudi ne duxeris (t. i. ne putes esse laudi). Quod illis tribuebatur (przypisywano t. i. putabatur esse) ignaviae, id de nobis existimari posse non arbitror. Pausanias dux Spartaee, quos Byzantii ceperat, propinquos regi muneri misit, (t. i. voluit esse muneri) ut daret (t. i. vellet esse) ipsi filiam matrimonio, lecz także in matrimonium.

- b) **Dativus personae** stoi przy Słowach: *parco*, oszczędzam kogo; *supplico*, błagam z pokorą; *succenseo*, urażam się; *persuadeo*, przekonuję; *studeo*, przykładam się do czego; *nubo*, idę za męża; *irascor*, gniewam się na kogo; tudzież innych niektórych, co i w polszczyźnie trzeci mają przypadek; iako to *benedico*, błogosławię; *maledico*, złorzeczę; *invideo*, zazdroszczę; *medeor*, zaradzam; *pareo*, *obsequor*, *obedio*, iestem posłuszny; *convicior*, łaię; i t. p.

Bonis nocet, qui malis parcat. Bene, quaeso, et mihi absentī dicite. Nunquam vir perfectus fortunae maledixit. Fortis animus nec metuit, nec cuiquam suppl. cat (nie uniża się przed nikim z pokorną proźbą). *Non est, cur mihi succenseas. Malo mihi invidere* mimicos, quam me *inimicis. Tibi persuade,* (bądź przekonany) omnes homines *libertati studere* (są do wolności przywiązani). *Si qua velis apte nubere, nube pari. Dies stultis puoque mederi solet. Irasci iis nefas, quos amare debemus. Contra sentientibus conviciari inhumanum est. Parebit et obediet* (*obsequitur*) praeceptorī illi veteri.

Uwaga. Słowa te w znaczeniu bierném nieosobiście położone mają także Dativum; zaś osobiście użyte rozmaicie się kładą.

Jam quiddam *auditori persuasum videtur. Dicto paretur. Si paritum fuerit conditioni. Baro invidetur eorum honoribus, quorum vis non timetur. — Plures in India mulieres apud singulos viros solent esse nuptae. Cum regis Parthorum filio nuptae erat regis Armeniorum soror. — Persuadeo używa się także czynnie cum Accusativo: persuadere aliquem, lub animum alicujus; ztąd biernie: Animus auditoris persuasus esse videretur. — W używaniu takowych Słów zasiagać potrzeba rady dobrych Słowników.*

§. 169.

- c) Jako czasem miejsce trzeciego zastępuje inny przypadek z Przyimkiem, tak nawzajem Dativus kładzie się niekiedy (na sposób Grecki) zamiast innych przypadków z Przyimkami *a, ad, apud, cum*; a mianowicie:

- α) zamiast *a* przy Słowach biernych, osobliwie przy Gerundium i Participium Futuri, lub gdy inny Ablativus się znajduje.

Barbarus ego hic sum, quia non intelligor ulli. Plerisque agitur vita per lusum. Honesta bonis viris quaerentur. Dicendi virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exstare non potest. Omnia, quae vituperas in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. Semper ita vivamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur.

Uwaga. Jednak dla uniknięcia dwóch trzecich przypadków potrzeba *a* zostawić; np: Aguntur bona multorum civium, quibus est *a* vobis consulendum; albo sobie trzeba zaradzić, dając inny zwrot mowie: Faciendum mihi putavi, ut tuis literis brevi responderem; zamiast Tuis literis brevi respondendum mihi putavi.

- β) zamiast *ad* przy Słowach znaczących poruszenie lub zmierzanie, dążenie do czego.

It clamor coelo. Nuntius regi venit, Romanos Dyrhachium venisse. Major hereditas venit mihi a jure et a legibus, quam ab eo, a quo bona relicta sunt.

- γ) zamiast *apud cum* Accusativo personae, osobliwie przy Imionach narodów.

Viris bonis me libenter excuso purgoque. Barbaris ex fortuna pendet fides. Arsaces non minus memorabilis Parthis fuit, quam Persis Cyrus, Macedonibus Alexander, Romanis Romulus.

- δ) zamiast *cum* przy Słowach porównanie i połączenie wyrażających.

Parva magnis saepe rectissime conferuntur. Parvis componere magna solebam. Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci. Demosthenes sapientiam eloquentiae junxit.

§. 170.

- d) Przy wielu Słowach złożonych z Przyimków stoi Dativus zamiast Przyimka z jego przypadkiem.

Niektóre tu tylko przywodzimy dla przykładu, resztę wprawna nauczyć powinna.

- α) Słowa złożone z *ad*: *Aspirat fortuna labori*. *Aegyptus per Augustum imperio Romano accessit* (*adjuncta est*). *Sapiens adjungit atque annectit rebus praesentibus futuras*. *Ut ridentibus arrident, ita flentibus afflent* humani vultus.
- β) Złożone z *ante*: *Innocentia antestat eloquentiae*. *Amor omnibus rebus antevēnit*. *Virtutes animi bonis corporis antepōnunt*. *Ratione antecellimus bestiis*. *Quis potest ignotos notis, impios religiosis anteferre*.
- γ) *Con, circum*: *Munditiae mulieribus, viris labor convēnit*. *Caesar Galliam Romano imperio conjunxit*. *Aër et coelo et terris cohaeret*. — *Circumfusa est lateri meo turba*.
- δ) *De, ex*: *Liberalis est, qui, quod alteri donat, sibi detrahit*. — *Mors sola innocentem fortunae eripit*.
- ε) *In*: *Virtutes virtutibus inhaerent*. *Altius praecepta descendunt, quae teneris imprimuntur aetatibus*. *Gigantes bellum diis intulerunt*.
- ζ) *Inter*: *Deus interest animis nostris, et cogitationibus mentis intervēnit*. *Nasus quasi murus oculis interjectus est*. *Interpone tuis gaudia curis*.
- η) *Ob*: *Alexander dum obequitabat moenibus, sagitta ictus est*. *Omni virtuti vitium opponitur*.
- θ) *Post, prae, pro*: *Hannibal Alexandro non est postponendus*. *Manlius posthabuit filii caritatem publicae utilitati*. — *Pecuniam praeferre amicitiae sordidum est*. *Ut magistratibus leges, ita populo praesunt magistratus*. *Deus animum praefecit corpori*. *Fides praevalet divitiis*. — *Consultite vobis, prospicite patriae*.
- ι) *Sub, super*: *Succurrite mihi, et laboranti subvenite*. *Si vis tibi omnia subicere, subijce te rationi*. *Deus omne, quod erat corporeum, substernebat animo*. — *Neque deesse, neque superesse reipublicae volo*. *Leonidas, dux Spartanorum, securis Persis supervenit*.

Uwaga, Słowa takowe powtarzają także Przyimek z iego przypadkiem; np: *Ad Claudii senectutem accedebat etiam, ut caecus esset*. *Macedones ad imperium Graeciae brevi tempore adjunxerunt Asiam*. *Hominem cum homine, et tempus cum tempore, et rem cum re comparate*. *Convenienter naturae vivere, est congruere cum virtute semper*. *Nihil de commodis tuis detraham, eripiam te e miseris, me in medios hostes inferam, propugnabo pro patria*. *In oratore perfecto inest philoso-*

phorum omnis scientia. Mulier in India cum viro in rogam imponitur.

U niektórych Słów nie te, z których się Słowo składa, lecz podobne kładą się z Imieniem Przyimki, np: *a i ex* przy *detrahere* i t. d. Mówi się: *Archias adscribi se in eam civitatem voluit*; albo *civitatibus, in civitatibus adscriptus. Incidere aliquid marmor, in aes, in sepulchro.* Niektóre kładą się z tym przypadkiem, którym rządzi Przyimek w Słowie będący, lecz Przyimka tego nie powtarzają; np: *Tanais Europam et Asiam medius interfluit. Amicitia nullo loco excluditur.*

§. 171.

- e) Niektóre Słowa kładą się już z trzecim już z innym przypadkiem, podług różnego znaczenia. Takiemi są:

Cavēre alicui, strzedz kogo (od kogo); *Sibi ab aliquo*, wystrzegać się kogo.

Consulēre alicui, zaradzać komu; mieć o nim staranie; (*alicujus vitae, salutis*; starać się o jego życie, ocalenie); *aliquem*, radzić się kogo; *in aliquem*, postąpić sobie z kim (np. *gravius*, ostro).

Cupēre alicui, sprzyjać komu; *aliquid*, pragnąć czego;

Horrēre alicui, lękać się o kogo; *aliquem, aliquid*; lękać się kogo, czego.

Imponēre alicui aliquid, włożyć co na kogo; *alicui aliqua re*, oszukać kogo czém; *aliquem in aliquid, (in aliqua re)* kogo w co włożyć (na czém położyć).

Incumbēre rei, na czém się zeprzecz; *rei, ad rem, in rem*, u silnie do czego się przykładać.

Manet mihi, pozostać mi; *me*, czeka mnie (np: kara).

Petēre ab aliquo, alicui, aliquid, prosić kogo, dla kogo, o co; *aliquem*, dążyć do kogo; *aliquem aliqua re* (sc. *lapide*), na kogo czém rzucić; *petere locum*, iść dokąd.

Prospicēre alicui, rei, dbać o kogo, o co; *aliquid*, przewidzieć co.

Recipēre alicui, dać komu zapewnienie; *se*, schronić się; *aliquid*, odebrać co, wziąć na siebie.

Temperare rei, oszczędzać, ochraniać czego; *rem*, rządzić, powodować czém; *sibi a re*, wstrzymywać się od czego.

Timēre alicui (lub *de, pro aliquo*) bać się o kogo, o co; *aliquem* (v. *ab aliquo*), *aliquid*; bać się kogo, czego.

Vacare alicui, rei, poświęcać się komu, czemu; *re, a re*, być wolnym od czego (nie mieć czego).

Moderari rei, miarkować się w czém (np: *orationi*, w mowie); *rem*, rządzić, przewodniczyć.

§. 172.

- f) Niektóre znowu Słowa w tém samém znaczeniu mają trzeci albo inny przypadek.

Adspergo, inspergo, circumdo, dono, exuo, impertio, intercludo *alicui rem* albo *aliquem re*. Mitto *alicui* lub *ad aliquem*. Confido *alicui* albo *aliquo*, *de aliqua re*. Interdico *alicui rem* albo *alicui re* (np. *aqua et igni*, na wygnanie kogo wskazać). Mitto *alicui* lub *ad aliquem*.

Mówiono równie: *Puteolos nave appulit*, iak: *Appellere navigia litori*. *Induere vestem*, lub: *indui veste*; lub poetycznie na sposób grecki: *Indui vestem, galeam, clypeum*. Virg. *Communicare cum aliquo*, albo *inter aliquos, aliquid*, albo *de aliqua re*, np.: *hanc rem — lub — de hac re mecum communicavit* (udzielił mi tego, np. téj wiadomości.) Wreszeie; *Toti dominabere mundo*, także *in mancipia dominaris*, i: *casus et fortuna in nobis dominatur*.

§. 173.

- g) Słowa: ausculto, palpo(r), praestolor, antecedo, praecurro, anteeo, antevenio, antesto, praesto, prae eo, anteverto, praeverto, attendo, despero, illudo, incesso, kładą się z trzecim lub czwartym przypadkiem (Praevenio i adulo activ. mają tylko czwarty, ostatnie rzadko używane).

Socrates sapientia praestitit omnibus philosophis (omnes philosophos lub inter omnes ph.). Cicero omnes Romanos (omnibus Romanis) antecessit (anteivit, antevēnit) eloquentia. Oculorum velocior est sensus, et multum aures (auribus) antecedit (antestat, praecurrit). Ver praestitit (antest) aestatem, (aestati) Hannibal captivitatem (captivitati) veneno antevertit (praevertit). Atticus potenti Antonio (potentem Ant.) non est adulatus. Si Dionysium (nie Dionysio) non adularis, ista non esses. Homo sapiens sermonibus malignis non attendit. Saepe non attendimus nosmet ipsos. Bonos viros lugere malo fortunas meas, quam suis desperare. Simul atque Candidatus accusationem medidatur, honorem desperasse videtur. Saepe illudit nobis (nos) fortuna. Gravior cura patribus (patres) incessit, cum prodi causam ab suis cernerent, Certis rebus certa signa

praecurrunt. Ut homo iners hominem diligentem praecurrat, fieri non potest.

§. 174.

3. Ze Słowami nieosobistemi.

Słowa nieosobiste *libet*, *licet*, *liquet*, tudzież inne pochodzące od osobistych, które z trzecim przypadkiem kładź się zwykły (np. od *contingo*; *Volo hoc oratori contingat*); mają *Dativum personae*, przedmiot zaś stoi pospolicie in *Infinitivo*, lub *Acc. c. Inf.*

Non libet mihi deplorare vitam. Civi Romano licet esse Gaditanum. Juste existimantibus liquet regem fuisse. Non cuius homini contingit adire Corinthum. Omnibus bonis expedit republicam esse salvam. Nobis venari nec vacat, nec libet. Condūcit republicae cives honestos esse.

Uwaga. Predykat zamiast *Accusativi*, cum *Infinitivo*, ma często przypadek trzeci przy *Infinitywie*, a to dla *Attrakcyi*, o której zobacz §. 128, gdzie znajdziesz przykłady tutaj należące; iako to: *Non omnibus contingit fieri eruditis. Licet, contingit, accidit, convenit* mają także Słowo w Trybie okolicznym z Spójnikiem zamiast *Infinitywu*; np.: *Illi contigit, ut patriam in libertatem vindicaret. Nep. Neque convenit tibi, ut animum submittas. Cie. Neque mihi licet, ut non impertiam. Cie.* Dla tego przy Trybie bezokolicznym znajdujemy także przypadek czwarty, który pochodzi z pierwszego w zamianie mowy okolicznej na bezokoliczną; natenczas *Dativus* pospolicie się wypuszcza; np.: *Liceat nos esse miseros, zamiast: Liceat nobis, ut (nos) miseri simus.* Ztąd mówimy: *Licet tibi vivere, lub licet te vivere.* Ostatnia Konstrukcyja używa się szczególniej dla uniknienia zbiegu dwóch *Datywów*; np.: *Vos (zam. Vobis) his malis mederi convenit.* Mówi się także: *Constat (liquet) inter omnes.*

Rozdział ósmy.

Składnia przypadku czwartego (*Syntaxis Accusativi*).

§. 175.

Przypadek czwarty wyraża częścią cel, do którego czynność zmierza, lub przedmiot, któ-

rego się też czynność dotyczy, częścią przeciąg czasu, lub miejsce; iako to: odległość, przestrzeń: i stoi na pytania: kogo? co? iak daleko? iak długo? i t. d.

Stulti nec vitare venientia possunt, nec ferre praesentia. Amor vincit omnia. Marcellus tertium annum circumsevit Syracusas. Annibal tria millia passuum ab urbe castra posuit. Fulvius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus est.

- 1) Przy wszystkich Słowach znaczenie czynne mających. stoi przedmiot, na który czynność jest zwrócona, w przypadku czwartym na pytanie kogo? co?

Humanitatis studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium praebent. Heu mihi difficile est imitari gaudia falsa. Spes sola hominem in miseris consolari solet. Exemplum regis milites et duces imitati sunt.

U w a g a. Aby poznać, który Rzeczownik jest właściwie przedmiotem działania, zamieńmy zdanie czynne na biernie; natenczas takowy przedmiot stać będzie w przypadku pierwszym iako Subiekt (pierwszy przypadek zamieni się na szósty, inne zostaną nieodmienne); np.: *A studiis humanitatis adolescentia alitur, senectus oblectatur, secundae res ornantur, adversis perfugium et solatium praebetur.* Gdy więc w zdaniu czynnym znajduje się Accusativus, który przy téj zamianie nie przechodzi na pierwszy przypadek, takowy nie może być przedmiotem działania, iak np.: jest wyraz *Hellespontum* w następującym przykładzie: *Agesilaus exercitum suum Hellespontum trajecit*; biernie: *Ab Agesilao exercitus Hellespontum trajectus est.*

- 2) Przy niektórych Słowach niiakich i Depo-
nentia, stoją na sposób grecki Imiona w przypadku czwartym, gdy te z iednego ze Słowem pochodzą źródła, lub toż samo albo podobne mają znaczenie. Tak np. mówi się: *Vivere vitam, gaudere gaudium, pugnare pugnam v. proelium, ire (proficisci) iter v. viam, servire servitum* cet.; która to Konstrukcyja i biernie jest używana.

Faciam ut mei memineris, dum vitam vivas. Nestor tertiam aetatem hominum vivebat. Itque reditque viam. Olet unguenta. Calidum prandium prandisti. Consimilem luserat jam olim ille lusum. Hostes omnes judicati sunt, qui M. Antonii sectam secuti sunt. Pueritiae memoriam recordari ultimam. Simulatque occidimus, nox est perpetua una dormienda. Vixi annos bis centum, nunc tertia vivitur aetas. Haec pugna pugnata ad Cannas. Tudzież: Furo furorem; spero spem; somniavi somnum; noxam nocuerunt; coenare coenam; lubebis facem; redolet vinum; ludit aleam; dolere casum luctumque; timebis gladium contumque; trepidabis umbram. Massinissa rex Numidiae multa et praeclara facinora fecit.

§. 176.

U w a g i.

- 1) Uważać tu potrzeba, iż gdy przy Słowie stoi Accusativus z iednego z niém pochodzący źródła, takowy prawie zawsze ma przy sobie Przymiotnik; np.: *Vivo vitam jucundissimam. Juravi verissimum jusjurandum. Mirum atque insecutum somniavi somnium.* Primum illud vulnus accepit, quo teterrimam mortem obiret. Zobacz ieszcze wyżey między przykładami dopiero przywiedzionemi.
- 2) Przypadek czwarty zastępuje tu często mieysce Przymioków, tych nawet, które szóstym przypadkiem rządzą; np.: *Navigat (per) aequor. Coire (in) societatem.*
- 3) Podobnie kładzie się Accusativus przy Słowach z e lub ex złożonych, gdy te przeyscie miary w czém wyrażają; np.:

Historia non debet egrēdi (extra) veritatem. Navigia, quae (extra) modum excedunt, regi nequeunt. Tiberis (extra) alveum excessit. Humanitas excessit animis; lecz nie: *animus corpus excessit, ale corpore, e corpore.* Także *evadere ripam, erumpere nubem;* lecz nie *evadere custodiam ale custodia;* tudzież *flumina erumpunt saxis et montibus.* Mówi się iednak: *mortem evadere nemo potest.*

- 4) Ponieważ taki Accusativus mieysce Przymioka z iego przypadkiem zastępuje; więc zamiast niego znajdujemy także często przypadek szósty bez lub z Przymiokiem, nawet przy Słowach tegoż samego co Imię lub podobnego znaczenia; np.:

Praelucet (cum) bona spe. Cic. Diu videor vita vivere. Plaut. Octavius morte obiit repentina. Ignotis periere mortibus. Hor. Bene ei, qui invidet mihi, et ei, qui hoc gaudio gaudet. Plaut. Non licet recta ire via. Sen. Qui pro patria

morte non dubitat oppetere. Także często *ludere alea* zamiast *aleam*. Wszakże i u nas mówi się czasem podobnie: iść drogą; płakać rzewnymi łzami; spać snem nieprzespanym; piśać pięknym piśmem; zgrzeszyć grzechem śmiertelnym i t. d.

- 5) Pospolicie stoją w czwartym przypadku Zaimki rodzaju mianekiego w iakiejkolwiek bądź mowie, i przy iakichkolwiek bądź Słowach.

Haec, (za de his) nonne turpe est, dubitare philosophos, quae (de quibus) ne rustici quidem dubitent? Id (in eo) tibi nullo modo assentior. Idne (ejusne rei) estis auctores mihi? Num quid me (a me) vis? Quod (pro quo) Deo gratias agimus. Ne quid plus minusve faxit, quod (cujus) nos postea poeniteat.

- 6) Tutaj należy przypadek czwarty (pospolicie od Poetów podług greckiego sposobu używany), który w miejscu szóstego przydaje się Przyimnikom lub Słowom, dla tém dobitniejszego odmalowania tego, co te wyrazy oznaczają; np.:

Cressa genus (za genere) Philoe. Vitulus, qua notam duxit, niveus videtur, cetera fulvus (za ceteris partibus). Os humerosque deo similis. Omnia Mercurio similis vocemque coloremque. Et crines slavos et membra deoŕa juventae. Tremunt artus (za artibus). Aeger pedes. Także często *genus* od Prozaików używane bywa zamiast drugiego lub szóstego przypadku; np.: *Aves omne genus (za omnis generis). Varro. Aliquid id genus (za ejus, hujus generis) scribere. Cic. Cetera hoc genus, za: Cetera de genere hoc.*

- 7) Uważmy ieszcze *Accus. rei* przy Słowie *parēre*: *Non parebimus omnia matri. Stat. Nihil patri parendum. Gell. Quaedam esse parendum, quaedam non obsequendum, Id.*

§. 177.

- 3) Wiele Słów złożonych rządzą przypadkiem czwartym z przyczyny Przyimków, z których są złożone (iak u nas: *Przeiechałem całą [za przez całą] Polskę; przeskoczyłem (przez) mur; dopadłem (do) miasta; odeszedłem (od) brata; napadłem (na) niego i t. d.*: np.: z *ad*; *adire*, *adjacere*, *adoriri*, *aggredi*, *accedere*; z *ante*: *antegredi*, *antecedere*, *anteire*; z *circum*: *circumstare*, *circumvehere*, *circumcolere*, *cir-*

cumflectere, circumdare; z *in*: invadere, inire, ingredi; z *inter*: interfluere, interstrepere; z *ob*: obire, occumbere, obequitare; z *praeter*: praeterfluere, praeterire, praetervehere; z *super*: supervolare, subterlabi; z *sub*: subire; z *trans*: transilire, trajicere, transnatare; cēt. (Porównay §. 170).

Pro patria, parentibus et amicis *quodlibet adire periculum oportet*. Veneris stella Lucifer dicitur, cum *antegreditur solem*. Scopulos *circumvehitur*. Caesar Britannos *invasit et iniit cum iis proelium*. Tanais Europam et Asiam *medius interfuit*. Pythagoras *multas regiones barbarorum pedibus obiit*. Solem luna *praeterit*. Alphēus fluctus *subterlabi Sicanos dicebatur*. Peccare est tanquam *transilire lineas*. Miserior est, qui suscipit in se scelus, quam is, qui alterius *facinus subire cogitur*.

§. 178.

4) Niektóre Słowa rządzą w łacinie czwartym przypadkiem, iak czynne, lubo w polszczyźnie z innemi popolicie stoią przypadkami:

a) Sequor, *iśdź za kim*; sector *ubiegać się za kim*; za *czém*; i wszystkie z tych złożone oprócz *obsęquor* (§. 168, b); *aequo*, *wyrównywać komu*; fugio, *uciekać od kogo, od czego*; effugio, *subterfugio*; jubeo, *rozkazuję*.

Gloria *virtutem* tamquam umbra *sequitur*. Saepe *honestas rerum causas* perniciosi existus *consequuntur*. Agricolae *curvum sectantur aratrum*. Paucorum *virtus famam* majorum atque *gloriam* adaequat. Fortes *fortuna* (ad) *juvat*. Nos *patriam fugimus*. Mortem *effugere* nemo potest. Ulyssem *insimulant* tragoediae, *simulatione insanae militiam subterfugere* voluisse. Amici omnia *sperare patrem jubent*.

Te więc Słowa zwykłym sposobem dają się używać biernie, jeżeli nie są Deponentia; np: Pater ab amicis omnia *sperare jubetur*. Omni homini (§. 169 α) *mors fugitur* quasi *disolutio naturae* (każdy człowiek unika śmierci). Ducibus *aequatam est imperium*. *Fussi sumus* Romam reverti (kazano nam). Jednak się tu dobrych Słowników radzić należy; rzadko np. znajdziemy *fugio*, *aequo* biernie użyte.

Uwaga. *Caelare* jako Słowo osobiste: *kryć co przed kim*, ma podwójny przypadek czwarty. *Celabo te res Romanas*. Cic. dla tego biernie: *celari videor hoc a te*; lepićy: *Non est profecto de illo veneno celata mater*; (nie ukryło się *przed matką* o owéy truciznie). Debes existimare *te maximis de rebus a fratre esse celatum* (że przed tobą bardzo ważne rzeczy brat ukrył). Jednak Nepos mówi: *Id Alcibiadi diu celari non potuit*.

b) Słowa nieosobiste: *decet przystoi, dedecet nie przystoi, delectat, juvat, miło iest, fallit, fugit, latet, praeterit, uchodzi wiadomości czyli (nie iest wiadomo)*.

Quid deceat vos, non quantum liceat vobis, spectare debetis. Neque te ministrum dedecet myrtus, neque me bibentem. Te animo hilari esse, valde me juvat (delectat). Quid sit opitimum, neminem fugit (latet) cet. Pisarze Komedyi pozwalali sobie także: *tibi decet cet.*

U w a g i.

- 1) *Oportet trzeba*, ma także *Accusativum* przy sobie; lecz ten nie tak od niego zależy, iak raczy od *Infinitywu*, który przy *oportet* zazwyczaj stoi; np: *Mendacem oportet esse memorem t. i. oportet (ut) mendax sit memor.*
- 2) *Juvat, fugit cet.*, równie iak inne *Impersonalia* używają się także osobiście; np: *Forma viros neglecta decet, mulieres dedecet. Causa latet, mala nostra patient.*

§. 179.

- 5) O przypadku czwartym przy Słowach nieosobistych *poenitet, piget, pudet, taedet, miseret, tudzież o mea, tua, sua, nostra, vestra*, przy *interest* i *refert* zobacz §. 161, 162, 163.

Uwaga. *Accusativum* przy Słowach pamiętanie i t. p. znaczących, znajdziesz w §§. 158 i 159.

§. 180.

- 6) Niektóre Słowa podwójny mają czwarty przypadek przy sobie. Są to Słowa, przy których domyślne, lub w ich znaczeniu zawarte iest *esse*. Uważać tu należy, iż takowe przypadki

czwarte albo téy są natury, iż ieden służy drugiemu za Predykat, a zatém obydwą tę samą osobę lub rzecz wyrażają; albo też każdy z nich osobny znaczy przedmiot. W pierwszym więc razie obydwą zamieniamy na pierwsze, gdy zdanie czynne zamienia się na bierne; w drugim ieden tylko, t. i. na pytanie kogo? co?

- a) Do pierwszego rodzaju należą Słowa z znaczeniem mieć, czynić, uważać za co, obierać, dąć, brać, tudzież sprawić, iż ia lub kto inny co ma, albo czém iest: w ogólności te same, które biernie użyte, miały podwójny przypadek pierwszy: *habeo, facio, efficio, do, addo, reado, eligo, creo, statuo, adjungo, declaro, renuncio, designo, existimo, appello, i t. p.* (porównaj §. 130, z kąd też i przykłady niektóre tutaj z stosowną zamianą użyć się dadzą.)

Epaminondas philosophiae praeceptorem habuit Lysim, Tarentinum, Pythagorēum. Proverbium jactatur: totidem esse hostes, quot servos; non habemus illos servos, sed facimus. Pyrrhus patriam suam angustam ignobilemque claritate nominis sui illustrem reddidit. Thebani Philippum, Macedoniae regem duces eligunt. Romani Aemilium Paullum consulem creant. Propriae telluris herum natura neminem statuit Augustus filiam suam Juliam Agrippae dedit uxorem. Philippus rex Aristotelem Alexandro filio doctorem accivit. Artaxerxes Iphicratem ab Atheniensibus petivit duces. Plato voluptatem escam malorum appellat. Julum gens Julia auctorem nominis sui nuncupat. Avarus pauperem ingens vitium credit. Aegyptii plantas quam plurimas judicabant Deos. — T. Quinctius A. Postumium Tubertum dictatorem dixit; ab eo L. Julius, magister equitum est dictus.

U w a g i.

- 1) W polszczyźnie bardzo rzadko w tym razie dwa czwarte przypadki stać mogą, i prawie tylko przy Słowie mieć: [Epaminondas miał *Lyzyasa* Filozofii *Nauczyciela* (częścię za *nauczyciela* lub *nauczycielem* Filozofii).] Jako zaś te Słowa (jak się wyżej mówiło §. 101 Uw. 1, i 130.)

przy pierwszym przypadku mają Predykat in Ablativo, tak i tutaj takowy przypadek szósty często się daie używać, często przez Przyimek za wyrażać; co też i w bierném zdaniu nieodmienném zostaje; np.: Rzymianie Emilego Pawła *Konsulem robią*. August córkę Agrypie *dał za żonę*. — Kwinkcyusz Postumiusza *Dyktatorem mianował*, od tego Juliusz *Mistrzem Rycerzów mianowany*. Julia Agrypie *za żonę dana*.

- 2) Adpozycya pierwszego przyp. czwartego, daie się także wyrażać przez Przyimek *ex* przy Słowach *facio*, *reddo*; np.: *Bibulum ex inimico* (zam. *inimicum*) *amicum mihi reddidi*. *Ex inimico quemque cogita posse fieri amicum*. *Ex sutore medicus factus*. *Tua virtute, Jugurtha, nobis Romanos ex amicis amicissimos fecisti*. *Ex alienissimis sociis amicissimos, ex infidelissimis firmissimos reddidi*.

b) Drugiego rodzaju Słowa są:

- a) Niektóre poruszenie, t. i. przeniesienie z miejsca oznaczające. Tutaj ieden *Accusativus* stoi na pytanie *kogo? co?* drugi na pytanie *dokąd?* i kładzie się podług potrzeby bez lub z Przyimkiem; przy Słowach zaś złożonych z *trans* rządzony iest często od tego Przyimka.

Rex legatos Romam mittit. *Marcellus legiones Baetim transducit et castra Baetim transfert*. *Cicero Rhodanum copias trajecit*. *Caesar omnem equitatum pontem transduxit*. *Populum omnem Albanum Romam traduxit rex Tullus*.

Romani legatos Saguntum ad Annibalem, alios in Africam ad Carthaginienses mittunt.

W bierném znaczeniu ten tylko *Accusativus* na *Nominativum* się zamienia, który stoi na pytanie *kogo?* np.: *Ubi ab Agrippa Romam transducti sunt*. Tak więc powimy: *A rege legati Romam mittuntur*. *A Romanis legati Saguntum ad Annibalem, alii ad Carth. in Afr. mittuntur*.

- β) Słowa znaczące prosić o co, żądać czego, pytać o co; nauczać, oduczać czego, przypominać, taić co, napominać w czém.

Ingurtha Metellum per legatos pacem oravit. *Posce deos seniam*. *Me frumentum flagitabant*. *Me hanc rem consuluit* (*interrogavit s. percontatus est*). *Ciceronem Minerva omnes*

artes edocuit. Daedalus Icarum damnosas erudit artes. Eam rem nos locus admonuit. Moneo regnorum gaudia temet doceas. Non te celavi sermonem meum.

§. 181.

U w a g i.

- 1) I te Słowa w biernym znaczeniu zatrzymują jeden przypadek czwarty, t. j. Accus. rei, zaś Accusativus personae na pierwszy zamienia się.

Cato rogatus est sententiam, testimonium, causam. Docētus utramque linguam. Mutinus Hipponiates sub Annibale magistro omnes artes belli edoctus est. Segetes alimentaque debita dives posebatur humus.

- 2) Słowa prosić, żądać, używają się biernie także cum Nominativo rei et Ablativo personae z Przyimkiem *a*; np.: zamiast: *me frumentum flagitabant*; ma biernie Ciceró: *a me annoha flagitabatur*. Pytać ma w czynnym znaczeniu często Ablativum rei z Przyimkiem *de*: *Visne ut te iisdem de rebus latine interrogem?* Cic. O Słowie *petere* zob. w §. 171; o *moneo* i pochodzących od niego §. 159; 2.

Percōtari i *edocere* (gdymaczy uwiadomić o czém) podobnie *informare* mają także iak *celare* przyp. 6 z *de*. Mówi się też: *Attici pater omnibus doctrinis, quibus juvenilis aetas imbui (napawać się) solet, filium erudit (instruxit)*. Orator erudiri debet *in jure civili*.

- 3) Na wzór tych Słów kładą poeci wiele innych biernie z czwartym przypadkiem (Acc. rei); chociaż te podwójnymi czwartymi nie rządzą w czynnym znaczeniu: Takowa Konstrukcyja przeniesiona jest od Greków do łacińskiego poezyi. †

*Coronatus nitentes capillos. Miles fractus membra multo labore. Midas induitur aures aselli. Pueri ibant suspensi tabulam laevo lacerto. — Co w prozie rzadko się zdarza, iak w następującym przykładzie Swetoniusza: Augustus dextrum genu lapide ictus, za in dextrum genu. Lepiej więc położyć Przyimek, iak: *L. Cotta in adversum os funda vulneratur*. Caes. lub się wyrazić następującym sposobem: *Scaeva transfixus femore et humero portae custodiam tenuit* (Suet.); albo: *Tito Balventio, forti viro, utrumque femur tragula trajicitur* (Caes.)*

- † Niepotrzebnie więc Gramatycy chcą te przyp. czwarte usprawiedliwiać przez domyslnie *secundum, quod attinet; quod ad i t. p.*, których przy podobnym Kon-

strukcyi w żadnym Autorze nie znajdujemy, a których częstokroć nawet nie podobna przystosować; iak w zdaniu: *Nunc viridi membra sub arbore stratus*, i innych, któreśmy dopiero przytoczyli. Słusznie jest przezo życzenie Heindorfa (do Hor. Sat. I. 1, 5): *Man sollte doch endlich aufhören bei diesem Accusativ im Lateinischen ein ganz unlateinisches secundum, im Griechischen ein meistens ungriechisches κατὰ zu ergänzen.*

Przestroga. Przy tłumaczeniu miejsc takowych można łacińskie Participia perf. uzupełniać przez dodane *habere* w ten sposób: *Habens capillos coronatos. Milites habentes membra fracta labore* (t. i. których członki znękaną pracą). *Pueri habentes tabulam suspensam lacerto* (mający na ramieniu zawieszoną tablicę). — Praesens pass. najdogodniejszy się przez Słowo czynne wykłada. — *Midas przywdziewa uszy osiełka.* — Partic. Perf. act. bywa czasem poeilycznym zastępcą Participii perf. activi; w ten czas tłumaczymy je przez nasz Imiesłów na szy: *Stratus membra sub viridi arbore* — członki pod zielonym drzewem złożwszy.

§. 182.

7) Przypadek czwarty używa się ieszcze na oznaczenie czasu i przestrzeni.

a) Przy oznaczaniu czasu stoi na pytanie *iak długo?* przypadek czwarty bez lub z Przyimkiem *per* (tak iak w polszczyźnie), albo szósty bez Przyimka.

Decem quondam annos urbs Troja oppugnata est (dziesięć lub przez dziesięć lat). Annibal Italiam per annos sexdecim variis cladibus fatigavit. Romulus septem et triginta regnavit annos, Numa tres et quadraginta. Mithridates regnavit annis sexaginta, vixit septuaginta duobus, contra Romanos bellum habuit annis quadraginta. Durant adhuc vna ducentis fere annis. Nocte pluit tota. Nemo est, qui possit biduo aut triduo septingenta milia passuum ambulare.

U w a g i.

1) Gdy chcemy wyrazić w przeciągu iakiego czasu, kładzie się przypadek czwarty z *intra*, zaś z *in* gdy się zapytać można *na kiedy?* *na iaki (iak długi) czas?* także szósty na pytanie *kiedy?* *Invicti Germani intra annos quatuordecim tectum non subierunt. Multi intra vicesimum diem dietatura se abdicarunt. Phaëton curru*

paternos *in diem* rogavit. Induciae *in centum annos* factae. Pythius ad coenam Cannum invitavit *in posterum diem*. Phoenix semel *anno quingentesimo* nascitur. Aestus maris bis semper accidit *horarum duodecim spatio*.

2) *Jak dawno?* wyraża się przez *ante* lub *abhinc* z czwartym przypadkiem; np: *ante quatuor menses*; *paucos ante menses*; *paucis ante diebus*; *paucis mensibus ante*; *abhinc annos centum viginti*; Cic. *abhinc annis quatuor*. Id. także *biennio ante*; *multo ante*; *quatruiduo ante*; *aliquanto, tanto, paulo ante*.

3) *Jak dawno wprzód lub potem?* wyrażamy przez *ante* i *postquam* z przypadkiem czwartym lub szóstym (zob. §. 87. Uwage); w polskim kładziemy *na- przed* i *w- po*.

Testamentum Augusti *ante annum et quatuor menses*, quam decesserat, factum. Aristides decessit *ferre post annum quartum*, quam Themistocles Athenis erat expulsus. Condita est Carthago *octoginta duobus annis ante*, quam Roma. Carthago in Africa jussu Senatus reparata est *annis duobus et viginti post*, quam a Scipione fuerat eversa. (Kartagina *na lat ośmdziesiąt dwa przed* Rzymem [albo *wprzód niż* Rzym] założoną została; a odbudowana *we dwadziścia dwa lat po* swém przez Scypiona zburzeniu). Także przez lezby porządkowe mówy: *Septingentesimo anno urbis conditae*, *ab urbe condita*, lub *ante (post) conditam urbem* (siedmsetnego roku od założenia, *przed* założeniem, *po* założeniu Rzymu). Roma condita est *post Trojae excidium anno trecentesimo nonagesimo quarto*.

b) Przy oznaczaniu przestrzeni podług iakiego bądź wymiaru, kładziemy przypadek czwarty bez Przyimka na pytania *iak długi? iak szeroki? iak grubý? głąboki?*

Umbilicus, quem gnomonem vocant, *septem pedes longus*, umbram non amplius *quatuor pedes longam* reddit. Milites aggerem *latum pedes trecentos*, *altum pedes octoginta* duxerunt. *Triginta pedes* [(na) *trzydzieści stóp*] in terram turrium fundamenta demissa sunt. *Arbores pedes duos crassae*. In omni vita sua quemque a recta conscientia *transversum uigum* non oportet discedere. — Gdy wymiar sam wyraża się przez Rzeczownik *longitudo*, *latitudo* *et.* takowy stoi także w czwartym przypadku z Przyimkiem *in*; np: *Helvetiorum fines in longitudinem milia passuum ducenta et quadraginta*, *in latitudinem centum et octoginta* patebant. Na pytanie *iak daleko?* kładziemy czwarty, także szósty przypadek; albo wyrażamy odległość przez *spatio*, *intervallo* i t. p. z drugim przypadkiem.

Aesculapii templum *quinque milibus* passuum ab Epidauro abest. Campus Marāthon abest ab oppido Atheniensium circiter *milia passuum decem*. Albani ab urbe Roma *duodecimo miliario* absunt. A Chalcide Aulis *trium milium spatio* distat. *Unius diei intervallo* aberat.

Miara czasu kładzie się także w czwartym przypadku przy *longus*; np.: *Februarius mensis est viginti octo dies longus*.

§. 183.

9) Wreszcie stoi często *Accusativus* przy wyrażaniu afektów bez lub z *Wykrzyknikiem*.

O me perditum! o me afflictum! Ah (heu, eheu) me infelicem! Vah (heu) inconstantiam illam! En (ecce) miserum hominem! Scitum hercle hominem! Me miserum! Te crudelem hominem!

Rozdział dziewiąty.

Składnia przypadku piątego (*Syntaxis Vocativi*).

§. 184.

Przypadek piąty ściąga się zawsze do drugiey osoby w znaczeniu gramatyczném, i używa się, gdy do kogo mówimy lub wołamy, bez lub z *Wykrzyknikami*.

Phoebe silvarumque potens Diana, lucidum coeli decus, dii colendi semper et culti! — Alme sol, vosque veraces Parcae! — Stulte, quid est somnus, gelidae nisi mortis imago? — Heu! fortuna! ut semper gaudes illudere rebus humanis! — Ah! Corydon, Corydon, quae te dementia cepit? — Proh! supreme Jupiter! — Hem! Pamphile! — Ehem! mi vir! — Ehodum! bone vir! — Eho! tu impudens! — Heus Syre! arripe aures! — Ohe! jam satis est!

U w a g i.

Zamiast piątego przypadku znajdziemy czasem pierwszy; osobliwie tam, gdzie piąty nie jest w używaniu; jako przy *Zaimkach* i innych *Przymiotnikach*, które się iak *unus* odmieniają; np:

Audi Jupiter, audi tu populus Albanus. Liv. Nate, meae vires, mea magna potentia solus.

Poeci zaś zamiast pierwszego i innych, piątą kładą przypadek, zamieniając mowę w tak nazwaną Apostrofę, dla tém wygodniejszego umieszczenia wyrazu w wierszu; np: *Ultimus immenso restabas, Nile, labori*; zam. *restabat Nilus*. Ovid. *Terra quidem nollet, sed te quoque, maxime Python, tum genuit*; zam. *maxinum Pythona*. Ov. *Quis et me miseram, et te perdidit, Orpheu?* zam. *Orphea*. Vir.

Rozdział dziesiąty.

Składnia przypadku szóstego. (Syntaxis Ablativi).

§. 185.

Przypadek szósty stoi przy oznaczaniu przyczyny, sposobu (iak się stało), narzędzia (czém się stało), uczestnictwa, przymiotów i innych okoliczności.

- 1) Gdy oznaczamy przyczynę (*causa*), przez którą co się dzieie, lub narzędzie (*instrumentum*), którym się co odbywa, kładziemy w łacinie przypadek szósty bez Przyimka (*Ablativus instrumenti: Instrumentalis*.) W polskiéy mowie tenże *Instrumentalis* także się używa, czasem bywa zastąpiony przez przypadek czwarty z Przyimkiem przez.

Dei providentia mundus administratur. Concordia res parvae crescunt: discordia et magnae dilabuntur. Nemo ignavia (przez gnusność) immortalis factus est. Naturam expellas furca, tamen usque recurret. Omnia prius experiri verbis, quam armis sapientem decet. Medici graviores morbos asperis remediis curant. Gladio Dion interfectus est. Rem acu tetigisti (utrafiłes igłą; t. i.: ma włos trafiliłes; dokładnieś zgadł).

Ten *Ablativus* wszędzie się kładź może, gdzie się zapytać można czém? przez co? iakim sposobem?

Hannibal tanto praestitit ceteros imperatores prudentia, quanto populus romanus antecedit fortitudine cunctas nationes. Multis magnisque pollicitationibus ad prodicionem impelluntur impröbi cives. Inedia consumitur corpus. Virtus neque naufragio neque incendio amittitur. Voluptate homines capiuntur, ut hamo pisces. Milites corpus otio, animum libi-

dinibus imminuunt. Cicero pollebat virtute, Catilina malis artibus, Crassus pecunia. Aer humorum colligens terram auget imbribus.

U w a g i.

- 1) Przy oznaczaniu właściwego narzędzia (instrumentum), nie używamy nigdy w polskim języku przez; np: *Gladio* Dion interfectus est; *Orężem* (nie przez oręż) Diana zabito. Z resztą te przypadki rozmaicie można wyklądać. *Nemo ignavia immortalis factus est*; Nikt przez *gnusność* nie stał się nieśmiertelnym; albo *gnusnością* nie zasłużył na nieśmiertelność. (*Gnusność* nikogo nie zrobiła nieśmiertelnym).
- 2) Ablativus takowy stoi niekiedy z Przyimkiem *cum*. Jako bowiem po polsku mówimy: z wielką (zaim. wielką) pracą tego dokazał; Cóż chcesz z temi groźbami sc. robić? i t. p. tak i w łacinie znajdziemy: *Athenas cum maximo labore expugnavit. Liv. Quid incipit facere cum tantis minis? Plaut. Cum meis copiis omnibus (moim lub z moim wojskiem) vexavi Amanienses. Cic. Magna cum cura et gloria triremes adegit. Tac. Magna cum diligentia hoc perfecit.* Rzadko zaś natrafiamy przy oznaczaniu narzędzia Ablativum z Przyimkiem *cum*; i to u poetów tylko, których naśladować nie należy: *Vidi gladium, cum quo se percussit. Ipse Imperator cum sagitta saucius. Hoc modo verrebat raro cum pectine pratum.*

§. 186.

- 2) Gdy się wyraża stowarzyszenie osób, rzeczy, lub iakichkolwiek przedmiotów, kładzie się Ablativus z *cum*; w polszczyźnie także przypadek szósty z Przyimkiem z na pytanie z kim? z czem?

Ibat *cum amico*. *Tarquinius cum conjuge et liberis Roma pulsus. Semper Atticum pedisequi cum numis secuti sunt. In cella Concordiae cum gladiis homines collocati stant. Porcus cum hamano capite natus. Podobnie: Simul cum sole expergisci; feritas, cum qua venerant; audire cum silentio s. cum perturbatione animi; cet.*

- 3) Na pytanie *gdzie?* (wyiawszy Imiona miast) stoi pospolicie przypadek szósty z Przyimkiem *in*; np: *in urbe*. Niektóre ogólne oznaczenia miejsca opuszczają czasem Przyimek; np:

hoc loco, omni loco; terra marique; toto orbe; tota urbe; tota regione; eodem loco; zamiast: *in terra et (in) mari cet.*

- 4) Na pytanie *kiedy?* stoi Przypadek szósty bez Przyimka; np: *hoc die, superiori anno; media nocte hoc evenit; tempore belli Punici secundi.* Tutaj pomieścić można Przypadek szósty z Imiesłowem (Ablativus absolutus), o którym na osobnym mieyscu mówić będziemy; np: *Imperante Augusto; Catone mortuo; filio abituro id evenit.* Gdy tempus ma *in* przy sobie, oznacza pewne okoliczności czasu; np: *hoc in tempore;* w tym przeciągu czasu; *in tempore,* w swoim czasie; *in tempore venis,* w sam czas przychodzisz.

Chcąc na pytanie *gdzie?* i *kiedy?* stosunek mieysca i czasu (t. i. bliskość, oddalenie i t. p.) dokładniéj oznaczyć, używamy Przyimków: *ad, ante, post, sub, apud* cet. z ich przypadkami: *ad, apud urbem, flumen; pod miastem, nad rzeką;* *ante fores, przede drzwiami;* *post, pone aedes, za domem;* *inter salices, między wierzbnami;* *sub montem (monte); pod górę (górz);* podobnie: *prope urbem (ab urbe), i procul (ab) urbe;* *blisko miasta, daleko od miasta.* — *Ad praestitutam diem,* na dzień wyznaczony; *ante lucem,* przed świtaniem; *post meridiem,* po południu; *inter ludendum,* podczas zabawy; *sub noctem,* pod noc; cet.

- 5) Na pytanie *z kąd?* kładziemy Ablativum bez Przyimka: *pulsus domo, patria, agro* cet; na pytanie *od kogo?* z Przyimkiem: *a penatibus, a propinquis, ab amicis divulsus;* na pytanie *z czego* (zamiast *z kąd?*) także z Przyimkami: *de rupe praecipitatus, e domo ejectus, ex urbe expulsus, e corpore animus fugit, e navi exit.* Także pytanie *z czego?* gdy rozumiemy materią, z której co się robi, ma Ablativum z *ex;* np: *poculum ex auro, vas ex una gemma; statua ex aera facta. Ennius in sepulchro constitutus ex marmore.*

§. 187.

- 6) Gdy rzecz jaką porównujemy z drugą za pomo-

czą *quam* (atque, ac) niż, *ia*k; możemy tę partykułę wypuścić, a przedmiot, z którym się rzecz porównywa, położyć w szóstym przypadku.

Longobardi fuere gens etiam *germana ferocitate ferocior*. *Virtus est praestantior auro*. *Honesta mors turpi vita potior*. *Fama carmine gravior aures occupat humanas*. *Risu inepto nulla res ineptior*. *Nullum officium referenda gratia magis est necessarium*.

U w a g i,

- 1) Takowe *quam*, wtenczas tylko wypuścić można, gdy rzecz porównywana stoi w tym samym, co i Subiekt, przypadku (pospolicie in Nominativo); lub gdy przypadek szósty z wypuszczenia *quam* pochodzący, do pierwszego przywieść można bez uszkodzenia myśli. Co i w polskim języku ma miejsce. Jako więc u nas, zamiast: *Móy oyciec żadnego syna nie kocha bardziéy, niż mnie*; powiedzieć nie można: *bardziéy odemnie* (gdyż to znaczyłoby tyle, co *bardziéy, niż ja*); tak i w łacinie; *Nullius est studiosior, quam mei*, nie da się zamienić na: *studiosior me*; bo tu *me* byłoby to samo, co *quam ego*. Z téy więc przyczyny zostać musi *quam* w następujących przykładach:

Alcibiades in Thraciam introiit, gloriosius existimans barbarorum praeda socupletari, *quam Graecorum*. Maluit ille servire gloriae suae, *quam opibus*. Lecz może być wypuszczone w następujących;

Neminem Romanorum Varrone (*quam Varronem* lub *quam Varro* sc. fuit) doctorem fuisse existimo. *Non ego hac nocte longiorem me vidisse censeo, nisi unam*. *Me delectat vivere Attici ritu, nostrum melioris utroque*.

Przeostroga. Nie potrzeba tu mięszać Ablatywu, który w znaczeniu Przymiotnika przy innych Adiektywach stoi: *Majorem corpore hominem non vidi*. *Corpore* nie jest tu większego *od ciała*, ale *co do ciała*. Tak *pedibus longe melior*; *immanior scelere* cet.

- 2) Nie można także wypuszczać *quam*, gdy porównywane przedmioty nie do jednego Słowa należą; np: *Plura bella gessit Pompeius, quam ceteri legerunt*; — także gdy porównanie zachodzi w Przymiotnikach do jednego Subiektu należących; *Pestilencia est minacior, quam perniciosior*. *Disertus magis est, quam sapiens*. Może zaś *quam* być wypuszczone, gdy Przymiotniki do różnych przedmiotów należą; *Doctus divite magis honorandus*

est, *Honeste mortuus inhoneste vivente beatior*; *Lucilius habet plura tollenda relinquendis*. Zamiast: *quam aequum, iustum, solitum*, kładzie się pospolicie: *aequo, iusto, solito*: *Plenius aequo laudat venales, qui vult extrudere, merces*. *Membrum orationis longius iusto, tardum, brevius, instabile est. Est solito tardior orta dies*. — Ztąd owe sposoby mówienia: *plus aequo, iusto*, nad słusność; *solito magis, plus*, nad zwyczaj; *expectatione maturius*; wcześniéj niż się spodziewano; *opinione celerius*; spieszniéj niż mniemano; *dicto citius silentium factum est*; umilkli prędkój, nim wymówione były słowa nakazujące milczeniu; *spe major*; nad spodziewanie większy; *fide grandior*; większy niżby wierzyć można; *cultus major censu*; strój większy nad dochody. — Godne tu iest uwagi, że stopień drugi wyraża się także przez *supra quam*; osobliwie często i ozdobnie ma przy sobie *quam pro*; np: *Corpus patiens inedia supra quam cuiquam credibile est, Major Romanis, quam pro numero iactura fuit*.

- 3) *Zostate ieszcze quam*, przy Trybie bezokol.; np: *Majus est certeque gratius prodesse omnibus, quam opes magnas habere*.
- 4) Tutaj należy przypadek szósty na pytanie o wiele większy? o wiele mniejszy? obok porównania używany, gdzie iednak *quam* najczęściéj stoi przy wyrazie, z którym porównujemy.

Caesaris equitatus numero multis partibus erat inferior. Sol multis partibus major atque amplior est, quam terra universa. Pompeius biennio major fuit, quam Cicero. Filius altero tanto amplius habebit quam uxor. Ztąd owe przy stopniowaniu używane: dimidio, multo, paulo, nimio, aliquantulo, tanto, quanto, eo, quo; i t. d.

§. 188.

- 7) Gdy Słowo czynne w bierném znaczeniu iest użyte, wyraz znaczący przyczynę działającą, który iest Subiektem w czynném znaczeniu, kładzie się tu w przypadku szóstym z Przyimkiem *a* lub *ab* (porówn. §. 175. Uw.). Takowy Ablativus stoi też przy Słowach nieprzechodnych (Intransitiva Neutra), gdy te bierność czyli cierpienie wyrażają.

Ptolemeus non possedit divitias, sed a divitiis possessus est (czynnie: *sed divitiae eum possederunt*). *Eumenes jugulatus est a custodibus. A cive me spoliari malo, quam ab hoste*

venire (bydź sprzedanym). — *Catillna male audiebat ab omnibus* (u wszystkich stał w złej opinii). *Salvebis a meo Cicero-ne*. Rem atrocem *Largius Macędo a servis suis passus est*. *Magnum est solatium a forti viro cadere*. *Anima calescit a spiritu*. *Dolet a sole caput*.

U w a g i.

- 1) W polskim kładziemy pospolicie przypadek drugi z Przymkiem *od*; jeżeli nie chcemy zdaniu innego nadać zwrotu; np: Ptolemeusz nie posiadał bogactw, ale sam był *od nich posiadany*; także: cierpieć co *od stug swoich*; poledz *od walecznego męża*; boli głowa *od słońca*.
- 2) Gdzie w polszczyźnie zamiast drugiego przypadku z Przymkiem *od* może stać *Instrumentalis* po zamianie konstrukcyi czynnej na bierną, tam i w łacinie Przymek *a* (*ab*) się wypuszcza: a mianowicie kiedy Subiektem zdania czynnego jest nie osoba działająca, lecz rzecz lub osoba za rzecz użyta. Tak więc za: *Tuum scelus nos perdidit*; powimy; *Tuo scelere perdit sumus* (perimus). Podobnie: *Ventis purgatur aer*. *Fraude proditorum discrimini objecti sumus*. *Bubus aratur ager*. *Servorum labore victus paratur domino*. *Nixio frigore plantae perimuntur* (pereunt, intermoriuntur — zimnem niszczenia, od zimna giną). *Scipionis exercitu Annibal devictus est*. *Romano equitatu diruta Alba*.
- 3) Że w łacinie zamiast *a* cum Ablativo kładzie się często podług greckiego zwyczaju przypadek trzeci, mówiliśmy już §. 169. *a*, np: *Scriberis Varro fortis* — *Maeonii carminis alii*. *Hor*. *Nulla tuarum mihi visa sororum*. *Virg*. *Veteris populi Romani prospera vel adversa claris scriptoribus memorata sunt*. *Nep*.
- 4) Gdy w zdaniu biernem znajduje się inny Ablativus z Przymkiem *a*; natenczas dla uniknienia wątpliwości, wyraz, który działającą przyczynę oznacza, kładziemy w przypadku czwartym z *per*. Tak więc zdanie: *Pompejus omnia maria a piratis reddidit tuta*; wyrzimy biernie: *Per Pompejum* i t. d. Podobnie: *Caesar ab amicis per nuntios eductus est de rerum urbanarum statu*.
- 5) Słowa: nasycać, cieszyć kogo; bydź sytym, cieszyć się, ze swemi przeciwnemi znaczeniami; smucić kogo; smucić się i t. d. mają przypadek szósty bez Przymka na pytanie *czém?* (Porównay wyżej §. 185 na końcu, karta 151)

Animus pascitur atis. *Juvenes eruditi delectantur lectio-ne librorum utilium*. *Multi homines piscibus vivunt* (*vescuntur*,

aluntur) Non possum satiari voluptatibus vitae rusticae. *Delecto dolere, correctione gaudere* oportet. Si animus tuus *satiatus est*, aut *contentus etiam pecunia*, dives es. Podług §. 175, 2, mówi się też: *gaudere gaudium, doleo vicem tuam*; lecz także *doleo dolore, laude aliena*; tudzież *oculi dolent; pes mihi dolet; caput a sole duluit*.

§. 189.

- 8) Deponentia, *utor*, używam; *fruor*, kosztuję, (doznaię); *fungor*, pełnię (sprawuję); z pochodzącami: *abutor*, nadużywam: *perfungor, defungor*, dopełniam (kończę); i t. d. *dignor, glorior*, szczyczę się; *potior*, nabywam; — tudzież Przymiotniki z niemi spokrewnione: *dignus, indignus*, godny, niegodny; *laetus*, cieszący się; *fretus*, ufny; mają szósty przypadek.

Utēre quaesitis, sed ne videre abuti; — używaj zbiorów, lecz tak, abyś się nie zdawał ich nadużywać. — *Canibus ad venationem et custodiam utimur*. *Venando potimur feris* (łapiemy i ubijamy zwierzynę). *Qui frui vera gloria vult, iustitiae fungatur officiis*. *Maximis laboribus et periculis perfunctus, Hercules vita defunctus esse dicitur*. *Qualemcumque legas, venia dignare libellum* (uracz przebaczeniem błędów, t. i. nie odmawiaj pobbżania). *Virtute decet non sanguine niti* (*laetari, gloriari*). *Quem non pudet, hunc ego non reprehensione solum, sed etiam poena dignum puto*. *Frustra ac sine causa quid facere, Deo indignum est*. *Quam multi indigni luce sunt, et tamen dies oritur*. *Liberius scribo, fretus conscientia* (ufny w przekonaniu) *officii mei*. *Animal pabulo laetum*.

U w a g i.

- 1) Gdy *uti miēc* znaczy, bierze także podwójny przypadek szósty (porównaj §. 180 tamże a); np: *Sosilo Lacaedemonio Hannibal literarum graecarum usus est doctore*.
- 2) Od przywiedzionych Deponent. znajdujemy niekiedy — iakby od Słów czwartym przypadkiem rządzących — Partic. Fut. passivi: *utendus, fruendus, fungendus*; ce: *Tradere alicui bona utenda, munus fungendum* (do używania, sprawowania). *Potior* ma często Genitivum przy sobie; osobliwie, gdy osiągnięcie najwyższej władzy oznacza, co się często przez *rerum potiri* wyraża; np: *Prudentissima civitas Atheniensium, dum*

rerum potita est, fuisse traditur. Dion totius ejus partis potitus est, quae sub Dionysii potestate fuerat. Regni potitur Aegisthus. Atheniensium potiti sunt Spartiadae. Glorior, laetor, gaudeo znaydujemy często z de: Laetari (gaudere) de salute omnium. Quis de misera vita possit gloriari, aut non de beata. Podobnie laetus (de) aliqua re.

- 3) Dignus i indignus mają po sobie ut a częścią qui z Trybem łączącym, gdy mieysce Ablativi Słowo zastępuje; np. dignus (indignus) cui des, ut eum ames, cui detur; za które czasem stoi Infinitivus, np.: Saepe stylum veritas, iterum quae digna legi sint, scripturus. Pospolicię iednak używana iest Konstrukcya: memoratu, relatu dignus, niż dignus memorari, referri. Laetus ma też przypadek drugi; tudzież mówi się: Laetus de (ex) aliqua re.

§. 190.

- 9) Z przypadkiem szóstym łączą się ieszcze Słowa i Przymiotniki obfitość, zbytek, napełnienie, lub niedostatek i ogołocenie oznaczające. (Verba et Adjectiva copiae et inopiae.)

Abundarunt semper auro regna Asiae. Nilus scatet piscibus. — M. Crassus circumfluebat omnibus copiis. Vacare culpa magnum est solatium. Sol cuncta sua luce complet. Gravius est spoliari fortunis, quam non augeri dignitate. Corpus multis rebus eget, ut valeat. Democritus dicitur oculis se privasse. Orni viduantur foliis. Omni spe salutis orbatus sum. Plenus sum exspectatione. Dives agris, dives positus in fenore numis. Mens est praedita motu sempiterno. Nunquam animus agitatione et motu vacuus esse potest. Cato omnibus humanis vitiis immunis, semper fortunam in sua potestate habuit. Animus liber religione. Qui a potentiori premitur, ei auxilio opus est (is opus habet auxilio).

Ū w a g i.

- 1) Tutay należą także Słowa czyścić, uwalniać, wstrzymać, które iednak także z Przymkiem a się kładą; np.: Levare aliquem (a) curis, liberare (a) periculo, solvere naves (a) litore, arcere aliquem (a) tecto, purgare aliquid (a) sordibus; tudzież vacare (a) metu, prohibere (a) finibus, intercludere (a) comiteatu. Przymiotniki purus, liber, vacuus i t. p. mają a: liber (a) delictis, vacuus (a) curis, immunis (a) vitiis, tutus (ab) hoste, purus (a) scelere.

- 2) Egeo, indigeo, impleo, tudzież opus est i plenus, kładą się także z drugim przypadkiem.

Si injuriae non sint, haud saepe *auxilii egeas*. Sall. Res maxime necessariae non tam *artis indigent*, quam *laboris*. Cic. Italia *externae opis indiget*. Tac. *Implentur veteris vini pinguisque ferinae*. Virg. Gallia *plena civium Romanorum*. Cic. *Mihi pecuniae opus est*. Id.

§. 191.

- 10) Wiele Słów maia przy sobie przypadek szósty, z powodu Przyimeków *a* (*ab*, *abs*), *de*, *e* (*ex*), *super*, z których są złożone.

Teneros animos aliena opprobria saepe *absterrent vitii*. Fustuarium *meretur miles*, qui signa relinquit, aut *praesidio decedit*. Amicitia *nullo loco excluditur*. *Pedem porta non exiit*. Cimon Delopes, qui eo tempore Scyre incolebant, *urbe insulaque eiecit*. Plurima flumina *erumpunt saxis et montibus*. Ingenium *abhorrens moribus nostris*. Sylla *dictatura se abdicavit* (także: *abdicavit dictaturam*, (złożył dyktaturę); lecz *abdicare alicui magistratum*, znaczy: z urzędu kogo złożyć).

U w a g i.

- 1) Często powtarza się Przyimek osobno, albo na inny toż samo znaczący zamienia.

Mare rubrum colore non *abhorret a ceteris*. Vetat Pythagoras injussu Dei *de statione decedere*. Vivunt ii, qui *ex corporum vinculis*, tanquam *e carcere evolaverunt*. — Socrates primus philosophiam *dovocavit e coelo*. Antonius Atticum *de proscriptorum numero exemit*. Si quid *ab homine utilitatis tuae causa detraxeris*, inhumane feceris.

- 11) O przypadku szóstym zwanym Ablativus absolutus s. consequentiae namieniliśmy wyżej; obszerniey go wyłożymy na swoim miejscu (w Rozdz. trzynastym).

Rozdział iedenasty.

Składnia Imiesłowów osobliwych (Syntaxis Gerundiorum.

§. 192.

Gerundium łacińskie iest rodzaj niaki Imiesłowu przysłego w bierném znaczeniu, który się iako Rzeczownik przez wszystkie przypad-

ki (oprócz piątego) w pojedynczýj liczbie odmienia, i odpowiada naszemu Imieniowi pochodzącemu od Słowa (Substantivum verbale), służąc iak to, do zastępowania przypadków bezokolicznego Słowa. Ponieważ Gerundium jest Słowo i Imię razem, więc iako Słowo rządzi przyp przypadkiem, a iako Imię podlega rządowi, i jest doskonałym Rzeczownikiem, który się z Przyimkami także kładzie.

Voluntas nocendi hominibus (chęć szkodzenia ludziom) in homine solo inest. Charta emporatia inutilis scribendo (Bi-buła nie zdalna pisanii). Non solum ad discendum propensius sumus, verum etiam ad docendum (do uczenia się i do nau-czania). Docent discimus (Nauuczaniem uczymy się). Con-venit cum in dando munificum esse, tum in exigendo non acerbum (w dawaniu — w wymaganiu.)

U w a g i.

- 1) Że Gerundium jest Rzeczownikiem i stoi zamiast Infinitywu, pokazuje się to ztąd, iż Rzeczownik a u poetów Infinitivus na jego miejscu się kładą; np: *Avidus pugnae*; *avidus cognoscere*; zamiast: *pugnandi*, *cognoscendi*. Jak i u nas: *chciwy walki*; także: *chciwy walczyć o sławę*, zamiast: *chciwy walczenia*. Nie zawsze jednak łacińskie Gerundium da się wyłożyć przez nasze Substantivum verbale, i nie zawsze takowe zgadza się w przypadku z łacińskiem Gerundium; np: *inutilis scribendo*. lepij jest wyłożyć: *niezdalny do pisania* niż *pisanii*. Przypadek szósty często odpowiada naszemu Imiesłowowi na *gc*; np: *docendo discimus*, *uczyc* uczymy się; przypadek zaś pierwszy tłumaczmy przez nasz Tryb bezokoliczny z dodaniem *trzeba* i t. p.; np.: *Moriendum est: trzeba umrzeć*, *musimy umrzeć*; *utendum exercitationibus modicis*: miernych ćwiczeń ciała należy używać. *Oratori quid deceat videndum est*: mówca ma baczyć v. *powinien mieć bacność*. *Apud Pythagoram discipulis quinque annis tacendum erat: musiel* (powinni byli) *milczec*.
- 2) Gdy przy Gerundium Rzeczownik od niego rządzony ma stać in Accusativo, Gerundium zamienia się na Imiesłów fut. pass., który bierze Rzeczownika rodzaj i liczbę i kładzie się wraz z nim w przypadku, w którym stało Gerundium. Np: zamiast: *studium*

colendi agrum (gdzie *colendi* jest Gerundium przyp. 2), mówimy: *agri colendi studium*; podobnie: *Lignum aridum materia est idonea eliciendis ignibus* (zamiast *eliciendo ignes*). *Ad connectendas amicitias* (zamiast *ad connectendum amicitias*) tenacissimum vinculum est morum similitudo. In *spernenda et repudianda voluptate* (zam. in *spernendo et repudiando voluptatem*) virtus vel maxime cernitur. Toż samo ma miejsce, gdy Gerundium jest w przypadku pierwszym; np.: *Virtutem discendum est*, mówi się: *Virtus discenda est*. *Audiendi non sunt* (nie: *audiendum non est eos*), qui graviter irascendum inimicis putant. Jednak przy Gerundium na *di* często się zostawia przyp. czwarty, osobliwie w mnogiej liczbie: *studium libros legendi, literas scribendi*. Rzadziej przy Gerund. w Przym. pierwszym: *Aeternas poenas in morte timendum est*. — *Canes paucos et acres habendum*. *Hanc viam nobis ingrediendum est*. Lecz jeżeli Rzeczownik jest tylko Adjectivum rzeczownie użyte, natenczas każde Gerundium się zostawia, jeżeli nie jest w czwartym przypadku. Mówimy więc: *Studium inane supervacua discendi*. *Perfidios amicos ulciscimur nihil credendo, atque omnia cavendo*. Lecz zamiast: *Aptus ad intelligendum omnia*, i t. p. częściej znajdujemy: *ad intelligenda omnia*, i t. d.

Przestręga. Pamiętajmy, że się tu tylko mówi o Rzeczowniku, któryby dla rządu Gerundii w czwartym przypadku stać musiał; w innych zaś przypadkach zostaje Rzeczownik i Gerundium nieodmiennie, np.: *Romani cives censendum ex provinciis in Italiam revocaverunt*. *Permittendum erit aliquando juvenibus, sequi impetum animi*. *Mala et impia consuetudo est contra Deum disputandi*. — Nie trzeba także Rzeczownika rządzącego mieszać z rządzonym; w zdaniu np.: *Cupidus gerendi bellum*; jest *bellum* rządzone od Słowa, przeto mówić należy, jak się okazało: *gerendi belli*; lecz w zdaniu: *Demosithenes maximam facultatem dicendi habuit*; *facultatem* jest wyraz rządzący; a zatem mówić tu nie można: *facultatis dicendae*.

§. 193.

- 1) Gerundium na *di* jest przypadek drugi, który się kładzie, gdy przed Słowem, które w Trybie bezokolicznym stać miało, stoi Rzeczownik, lub Przymiotnik rządzący przypadkiem drugim.

Legendi semper occasio est, audiendi non semper. Voluptas saepius relinquit causas poenitendi, quam recordandi. Epaminondas erat studiosus (avidus, cupidus) audiendi, ex hoc enim facillime disci arbitrabatur. Veteres Germani periti erant nandi. Podobnie: Venio legendi causa, ergo, gratia.

U w a g i.

- 1) Gdzie ma stać *Accus. c. Infin.*, takowy przekłada się nad *Gerundium*, osobliwie przy *tempus est* prawie zawsze: np: *Tempus est, nos de illa perpetua jam, non de hac exigua vita cogitare. Cic. Sed tempus est jam hinc abire, me, ut moriar, vos, ut vitam agatis. Id. Sed nos tempus est hujus libri facere finem. Nep. Jam tempus est, (nos), ad id, quod instituimus, accedere. Cic.*
- 2) Uwagi rzecz godna, iż iako w naszey mowie Rzeczowniki od Słów czynnych pochodzące, pospolicie z drugim przypadkiem się kładą, (np.: *chęć widzenia Oyca, matki, brata, przyjaciół, znaiomych; zamiar pisania listu; nadzieia pokonania nieprzyjaciół*), tak i w łacinie *Gerundium* na *di* znajdujemy z Rzeczownikiem w przypadku drugim liczby mnogiej; zamiast zamiany tego *Gerundium* na *Imiesłów* podług §. 192.

Fuit exemplorum eligendi potestas. Cic. M. Antonio facultas detur agrorum suis latronibus condonandi. Id. Permissa licentia diripiendi pomorum. Suet. Illorum videndi gratia huc veni. Plin. Non est cum alio ullo tanta mihi quanta tecum familiaritas, aut tantus usus studiorum bonarumque artium communicandi.

Zdaie się, iż Łacinnicy starali się przez podobną Konstrukcyą uniknąć nieprzyjemnego zbiegu zakończenia *orum, arum.*

§. 194.

- 2) *Gerundium* na *do*, iako *Dativus Gerundii*, kładzie się, gdy przed Słowem, które miało być położone w Trybie bezokolicznym, stoi wyraz trzecim przypadkiem rządzący.

Aqua bituminosa aut nitrosa non est utilis bibendo. Mercator non est solvendo par. Ferrum rubens non est habile tundendo.

Uwaga. To *Gerundium* rzadko jest używane, a kiedy ma przy sobie Rzeczownik, zawsze się zamienia na *Imiesłów*; np: *Sapiens vires suas novit: scit se esse oneri ferendo.*

- 3) Gerundium na *dum*, iako przypadek czwarty, używane iest tylko z Przyimkami, które tymże przypadkiem rządzą. Inaczej stoi Tryb bezokoliczny, albo Supinum, o którym w następującym Rozdziele mówić będziemy.

Quam multas nobis imagines non solum *ad intuendum*; verum etiam *ad imitandum* fortissimorum virorum expressas scriptores Graeci reliquerunt. Mores puerorum se *inter ludendum* simplicius detegunt.

§. 195.

- 4) Gerundium przypadku szóstego na *do* używane iest bez Przyimka na pytanie *czém?* przez *co?* t. i. gdy nasz Imiesłów na *gc* wyraża *środek*, przez który co osiągamy. Na pytanie zaś *w czém?* z *czém?* z *czego?* o *czém?* kładzie się z stosownemi Przyimkami.

Nihil *agendo* male *agere* discimus. Hominis mens *discendo* alitur et *cogitando*. Nimum *altercando* veritas amittitur. *Silendo* nemo peccat. Adhibenda est *in jocando* moderatio. *Scribendi* ratio conjuncta est *cum loquendo*. *Ab invidendo* recte *invidentia* dici potest. Multa a Platone *de bene beateque vivendo* disputata sunt. *Ex defendendo* quam *accusando* uberior gloria comparatur.

U w a g a. W innych razach, gdy Konstrukcyja szóstego przypadku wymaga, nie używa się Gerundium, lecz Rzeczownik, alb Supinum na *u*; np: *lectione dignus*, *lectu dignus*. Gdyby miał stać Tryb bezokoliczny, ten lepszy iest rozwiązać przez *ut* lub *qui*; np. zamiast: *Dignus alter eligi* alter *eligere*; lepiej się mówi: *alter dignus, qui eligat*, *alter ut eligatur, qui eligatur*. Rzadko znajdujemy to Gerundium zamiast Imiesłowu na *ns*; chyba że Imiesłów nie iest w używaniu: *Quis talia fando temperet a lacrymis?* Virg. Nie należy więc mniemać, że nasz Imiesłów osobliwy na *gc* zawsze przez Gerund. na *do* oddawać można, lecz tam tylko, gdzie my używamy Imiesłowu w znaczeniu *Instrumentalis*; np: *Ucząc* (t. i. *uczeniem, przez uczenie*) doskonałimy się; zaś *śpiewając* (gdy, podczas gdy *śpiewa*) zemdlą; nie możemy tłumaczyć *cantando*, lecz *cantans*, lub *quum cantaret*; i s. d.

Rozdział dwunasty.

S y n t a x i s S u p i n o r u m.

§. 196.

Supinum uważać można iako Rzeczownik słowny czwartéj Deklinacyi, który tylko dwa ma przypadki t. i. czwarty *um* i szósty *u*, w liczbie pojedyczyć.

- 1) Supinum na *um* zachowuje rząd Słowa, do którego należy. Używa się po Słowie wyrażającym lub sprawującym poruszenie, to jest przeniesienie się z miejsca, zamiast polskiego Infinitywu czynnego, który cel tegoż poruszenia zawiera, np: *przychodzę pozdrowić przyjaciół*.

Venio salutatum amicos. Philippus a Pausania, cum spectatum ludos iret, juxta theatrum occisus est. Lacedaemonii Agesilaum bellatum miserunt in Asiam. Themistocles Argos habitatum concessit. Annibal patriam defensum revocatus est.

U w a g i.

Na miejscu Supini na *um* można także użyć Imiesłowów na *rusi dus*, *ut* lub *qui* z Trybem łączącym, także Gerundium na *di*, na *dum* z Przyimkiem *ad*, w następujący sposób:

Venio salutatum amicos; inaczéj

Venio salutaturus amicos;

Venio amicos (amicorum §. 193, Uw. 2.) salutandi causa; albo

Venio amicorum salutandorum causa (gratia);

Venio ad salutandum amicos; częściciéj (§. 192. Uw. 2)

Venio ad salutandos amicos; wreszcie

Venio, ut (qui) salutem amicos.

Odmiiany te pospolicie są ku wygodzie dla braku Supinum przy niektórych Słowach, lub że takowe nie jest w częstem używaniu. Rzadko zaś natrafiamy (u Poetów tylko) grecki Infinitivum zamiast Supinum: *Vultisne eamus visere*. Lecz znajdujemy *ire* z Rzeczownikiem; np: *pessunt ire* gubić się, *venum ire* iść na sprzedaż, *exequias ire* iść na pogrzeb, *suppetias ire* iść na pomoc, *infittias ire* zapierać; także z Przyimkiem: *ad partum prodire; mittere ad mercatum ferri in exequias*.

§. 197.

- 2) Supinum na *u* kładzie się przy niektórych Przymiotnikach: *facile, difficile, turpe, mirabile, mirum, cet. tudzież po fas, nefas, opus (est)*. Tłumaczyć je można często na polskie przez *Substantivum verbale*.

Simul flare et sorbere haud facile factu est. Misanthrōpus nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli. Cave indigna auditu teneris et integris auribus proponas. Sapiens facile, quid optimum factu sit, videt. Foedum inceptu, foedum exitu. Mirabile, turpe, incredibile, mirum visu (dictu)! Fas (opus) dictu.

U w a g i.

- 1) Zamiast tego Supinum kładzie się także Gerundium z *ad*; np: *Cibus facillimus ad concoquendum. Cic. I inne zwroty mają tu mieysce; np: zamiast: Dei natura difficilis est explicatu: można mówić: Dei natura difficile explicatus habet; difficilis est explicatus naturae Dei; natura Dei difficilis est explicantibus, ꝛ. non facile explicatur; non facilis est explicatio (non facile est explicare), quae Dei natura sit.*
- 2) Że to Supinum za prawdziwy Rzeczownik uważać należy, pokazują to następujące przykłady: *Parvum dictu, sed immensum aestimatione. Pleraque dictu quam re sunt faciliora,*

Rozdział trzynasty.

Składnia Imiesłowów (Syntaxis Participiorum).

Imiesłowy bardzo ważne są w mowie; one bowiem służą do wyrażania krótko, jasno, i ozdobnie tego, cobyśmy, bez ich użycia, wielu wyrazami opisywać musieli; a przez to by mowa na krótkości i zwięzłości, a zatem na ozdobie i mocy traciła.

Zapobiegamy więc téj niedogodności w mowie łącząc dwa zdania w jedno za pomocą Imie-

słowu, mówiąc np: *Mors non interitus est omnia tollens atque delens, zam. qui omnia tollit atque delet; albo: oscitante uno (za quum oscitat unus), oscitat et alter.*

§. 198.

Przy połączeniu takowych dwóch zdań (z których jedno zdaniem główném, drugie poboczném nazwaliśmy), uważać należy, czyli oby dwa ieden wspólny mają Subiekt, to jest, czy Subiekt zdania pobocznego w główném jest zawarty, lub też ten Subiekt nie jest w obydwóch wspólny *). W pierwszym razie Imiesłów łączący zdania zgadza się po prostu iak Przymiotnik, z wspólnym Subiektem, który zachowuje swój przypadek dawny bez żadney odmiany; w drugim razie Subiekt zdania ubocznego wraz Imiesłowem zrobionym ze Słowa w zdaniu témże się znajduiącego, kładzie się w przypadku szóstym bez żadnego Przyimka; który to przypadek szósty nazywa się Ablativus consequentiae albo lepiéy absolutus, (przeto, iż od niczego nie rządzony **), absolutnie t. i. sam przez się zdanie poboczne stanowi) i zastępuje nieiako miejsce prostego Przysłówka. Imiesłów zaś zgodzony z wspólnym Subiektem można nazwać Participium attributivum. W obydwóch razach zachowują Imiesłowy znaczenie, czas i liczbę, w których stało Słowo przed odmianą.

*) Wyrażenie: — lub też w każdym zdaniu osobny znajduje się Subiekt — nie byłoby dostateczne: gdy główne zdanie może być nieosobiste bez Subiektu; np: *Quum multi notrorum essent occisi, minus acriter pugnari coeptum.* Jeżeli oba zdania są nieosobiste, konstrukcyja z imiesłowem nie ma miejsca.

***) Nie jest bowiem ani localis na pytanie gdzie? ani instrumentalis na p. czém? ani zależy od Słowa nim rządzącego, iakim jest np.: *utor, gaudeo, laetor;* ani od Przymiotnika, iak *dignus, laetus;* ani wreszcie od Przyimka.

Przykład Abl. absol. *Aenēas, Illio a Graecis expugnato* (t. i. *postquam Illium expugnatum erat*), *in Italiam venisse dicitur*.

Przykład Partic. attributivi: *Aeneas, Troja egressus* (t. i. *postquam egressus erat*), *in Italiam venit*.

§. 199.

Nim do wykładu dokładniejszego Konstrukcyi partycypialnych przystąpimy, uważmy sobie dobrze i pamiętajmy tę ważną przestrożę, że czas nowego Imiesłowu nie ma się oznaczać bezwzględnie, czyli ze względu na obecność; lecz zawsze względnie do Słowa w zdaniu głównym zawartego. (Porówn. §. 52. z 115 — 118). Ztąd wypada, że Imiesłów Imperfecti jest ten sam co Praesentis; gdyż Imperfectum wyrażając czynność równoczesną czyli obecną czynności przeszłej przez Słowo zdania głównego wystawionę, jest tylko Praesens ze względu na toż Słowo, t. i.: Praes. in Praet.: — podobnie wypada, że Futurum simplex wyrażając czynność obecną innę przyszłą czynności (Praes. in Fut.) ma zawsze za Imiesłów Partic. praes.; i że Futurum exactum, będąc względnie do Słowa zdania głównego czasem przeszłym (Praet. in fut.) ma to samo Participium, co czasy przeszłe (Perfect. i Plusquam p.). *)

Wypada ztąd wreszcie, że Futurum periphrasticum iakiego bądź czasu ma za Particip. zawsze Imiesłów futuri: ponieważ każde z nich z takim tylko czasem się używa, względnie do którego oznacza czynność przyszłą; t. i. Fut. periphr. praes. odpowiada Słowu in praesenti stojącemu; F. per. praeteriti. Słowu w czasie przeszłym; — F. p. futuri Słowu in Futuro simplici. — Quotiescumque ad te venturus sum, hoc tibi nuncio. — Quum heri venturus ad te essem (*fuissem, fui*) nunciavi hoc tibi; cras si venturus ero. nunciabo. Rozumie się zresztą samo przez się, że Imperfectum nie wyrażające czynności, która jest równoczesną innę w przeszłości się odbywającą, ale poprzedzającą ją, a zatem Imperfectum stojące za Perfectum, lub będące zbiorem

*) Podobnie iak w przypisku na karcie 97, możnaby i tutaj proste podać prawidło, że, kiedy w polszczyźnie Słowo zdania pobocznego jest niedokonane, Imiesłów w obu językach jest Partic. praes. bez względu na czas, w jakim Słowo stoi; Imiesłów zaś Słowa dokonanego jest zawsze Partic. praeteriti. Zob. iednak wspomniony przypisek i §. 117, 3 na końcu.

wielu Perfektów, musi mieć za Imiesłów Partic. Praet.; równie iak Futur. exact. zamiast Futur. simp. stojące, w Konstrukcyi partycypialnéy wyrazi się przez Partic. Fut. simplicis t. i. Partic. praesentis. Tak np: w zdaniu: Imperatores Romae triumphum agentes per forum *vehebantur*, *ad scendebant* Capitolium et coronam in gremio Jovis *deponebant*; te Imperfecta nie wyrażają czynności równoczesnych, lecz dwie pierwsze poprzedzają ostatnią, są to więc nieiako Imperf. collectiua Perfectorum, czyli przeszłe dokonane częstotliwe; powimy więc partycypialnie: Imperatores triumphum agentes per forum *vecti adscenso* Capitolio coronam cet. — W zdaniu: *Dabo tibi librum*, sed statim eum *repetam*, nie są futura równoczesne, lecz *dabo* wyprzedza *repetam*; ma więc tamto znaczenie fut. exacti, powimy przeto: *Datum* librum cet. Zdanie: *Hoc si fecero* magnam acquisivero laudem, zamienimy na: *Hoc faciens* i t. d. bo tu *fecero* iest obecne Słowu *acquisivero*. (z. §. 117, 3).

Łatwo będzie każdemu zastanowiwszy się z uwagą, poznać właściwe względne znaczenia każdego czasu. Ktoby doznawał trudności, niechay tylko zamieni konstrukcyą na taką, w którejby w uboczném zdaniu była Koniunkcyą czasowa ze znaczeniem *gdy*, a właściwe znaczenie Słowa samo się okaże. Zdania więc poprzedzające tak muszą wyglądać. *Triumphum agentes, quum per forum essent vecti, et Capitolium adscendissent, cor — cet. Postquam tibi librum dedero, statim repetam. Hoc quum fecero, habebō laudem.*

§. 200.

Przed spoieniem dwóch zdań za pomocą tego Imiesłowu, mogły one byđż połączone przez Zaimek względny, albo przez Spójniki.

A. O wypuszczaniu Zaimka względnego
qui, quae, quod.

Qui, quae, quod, kiedy się wypuszczą, Słowo do niego należące zamienione na Imiesłów zgadza się iako Przymiotnik z Rzeczownikiem, do którego się *qui* ściągało.

Mors non interitus est omnia tollens atque delens (za quae tollit — delet), sed quaedam quasi migratio et commutatio vitae. Annibal omnes in praelio occisos (qui occisi erant) sepehari jussit. Prudentia est scientia expetendarum fugiendarum rerum, t. i. quae expetendae vel fugiendae sint.

U w a g i.

- 1) Zaimek *qui*, tylko się wtenczas da wypuścić, kiedy stoi w przypadku pierwszym. Przy Słowach czynnych niedepontentia da się także wypuścić stojąc w przypadku czwartym, przez zamianę pobocznego zdania na bierné: bo wtenczas i Zaimek zamienia swój przypadek na pierwszy. Więc zdanie: *Perlegi librum, quem mihi misisti*: zamieniamy na: *perlegi librum, qui mihi a te missus est*; a dopiero: *perlegi librum mihi a te missum*; podobnie: *perdidi anulum a matre mihi datum*. *Clitum amicum senem et innoxium a se occisum* Alexander dolebat. Toż samo w czasie przyszłym: *perlegam librum a te mittendum, zam. quem mihi missurus es*. Zaś: *perlegi librum, cui nomen adscripseras tuum, v. cuius fecisti me dominum, v. quo me donasti*, zostać muszą nieodmienne; chyba sobie innemi zwrotami zaradzimy; np: *qui nomen tuum praefert*; *qui mihi a te donatus, datus est*. Gdy Słowo przy Zaimku jest Deponens, ten się wypuścić nie da; np: *Vidi juvenem, quem es adhortatus*; za to można mówić: *juvenem a te admonitum*. Że także Słowo Neutrum nie da się tu przez Imiesłów wyrazić w przeszłym czasie, nie potrzebuie przyponniemia, chyba że jest Neutrum deponens; np: *Fratrem, profectum heri, latrones occiderunt*. W terażniejszym zaś i przyszłym czasie bez zmiany zdania uczynić to można; np: *Amabas vidi puellas, cantatem et cantaturam*; chyba że Słowu niedostaje Imiesłowu; np: *qui est et futurus. Splendentem, et quae semper splendebit virtutem nobis tradidisti. Qui potest, et qui poterit*.
- 2) Zaimek okazujący *is* przy téy Konstrukcyi wypuszcza się wraz z *qui* i tylko się Imiesłów w jego przypadku kładzie; np: *Proprium est libenter facientis (zamiast ejus qui libenter facit) cito facere. Historiam scripturus, zam. is, qui historiam scripturus est) vacuus sit a partium studio. Omnia recte dispensare velis, ac non fugienda petendis immiscere (t. i. ea, quae fugienda sunt, iis immiscere, quae sunt petenda)*.

B. O wypuszczaniu Spójników.

§. 201.

Kiedy się wypuszczają Spójniki, powstaie (po dług §. 198) ze Słowa do Spójnika należącego albo Participium attributivum ze wspólnym Subiektem po prostu zgodzone, iak po wypuszczeniu *qui*;

albo Ablativus absolutus; to jest Imiesłów z Subiektem zdania pobocznego razem położony w przypadku szóstym.

Przykłady:

- 1) Zdania połączone Spóynnikami czasu, znaczącymi: *gdy, iak, podczas gdy, skoro, i t. d.*

a) Gdy w zdaniach jest wspólny Subiekt.

Aër effluens (dum effluit) huc et illuc, ventos efficit. Sol vergens (quum vergit) ad occasum minus virium habet. Stultus est, qui equum emturus (si, quum, quando emturus est), non ipsum inspicit, sed stratum ejus ac frenos. Plura locuturi (quum locuturi essemus) imbre diducti sumus. Caesar Alexandria potitus (postquam potitus erat,) regnum Cleopatrae dedit: idem summum imperium adeptus (postquam erat adeptus) et dictator perpetuus creatus in curia a conjuratis periit.

b) Gdy w zdaniach nie ma wspólnego Subiektu.

Aëre effluente huc et illuc, venti oriuntur. Sole ad occasum vergente, refrigeratur aër. Alexandria ab Caesare capta imperium Aegypti Cleopatra accepit. Caesare summum imperium adepto, conjuratio facta est. Duce hostium occiso, eo acrius pugnatum est.

- 2) Zdania połączone Spóynnikami twierdzącymi i warunkowymi: *ponieważ, chociaż, jeżeli i t. d.*

a) Ze wspólnym Subiektem.

Dionysius cultros metuens tonsorios (quia metuebat) candenti carbone sibi adurebat capillum. Hephaestron carissimus erat Alexandro, cum ipso pariter educatus (nam cum ipso erat educatus). Mendaci homini ne verum quidem dicenti (ne si verum quidem dicat) credere solemus.

b) Z różnemi Subiektami.

Patre nolente (quia pater nolebat) ad te non veni. Sorore dissuadente (etsi dissuadebat soror) profectus sum. Fratre profecto (si frater fuerit profectus) potero exire domo. Mucius in castra Porsenae venit, eumque interficere morte sibi proposita (licet mors sibi proposita esset) conatus est.

§. 202.

U w a g i.

- 1) Gdy zdania są połączone Spójnikiem *et* znaczącym *i*, robi się Participium ze Słowa poprzedzającego stosownie do prawidła: *Ego sedens scribo. Me sedente tu scribis.* Jeżeli *et* znaczy *a* (zaś), robi się Imiesłów ze Słowa do *et* należącego i kładzie Ablat. abs. (bo w tym razie zawsze są różne Subiekty). *Dea Juno in throno sedebat, juxta adstante pavone* (*a* paw stał przy niej). Czasem *et* mieści w sobie oznaczenie zamiaru wyrażonego przez *dla; aby*: *dla tego, aby*; wtenczas się wypuszczając zamienia Słowo na Partic. futuri, np.: *Thymodi praecepit Darīus, ut milites a Pharnabazo acciperet, opera eorum usurus in bello* (za *et ut uteretur*).
- 2) Gdy przy łączeniu takowych zdań, w zdaniu poboczném znajduie się wyraźny lub domyślny Zaimek, ściągający się do Subiektu mającego z Imiesłowem stać in Ablativo abs., takowy Zaimek opuszcza się, a Imiesłów wraz z Subiektem przybieraia Przypadek tegoż wypuszczonego Zaimka; np.: *Quum Cincinnatus araret, nunciatum ei est, eum dictatorem esse*; zamiast: *Cincinnato arante, nunciatum ei est, mōwi się: Cincinnato aranti nunciatum est cet.* Za *Cassandro defuncto* (Abl. abs.) *ejus filius imperium suscepit*; mówimy: *Cassandri defuncti filius cet.* Za *Alexandro defuncto* magno sumtu eum sepeliverunt Macedōnes; powie się: *Alexandrum defunctum cet.* Podobnie: *Expugnatae urbis* (za *expugnata urbe ejus*) *praeda ad milites, deditae ad duces pertinebat.*
- 3) Wypuszczając *antequam, priusquam, nūm*, potrzeba Słowo do niego należące, bez względu na czas w jakim stoi, zamienić na Partic. futuri. Jeżeli jednak ma stać Part. fut. passivi in Ablat. absol., lepiej go nie wypuszczać, albo część bierną zamienić na czynną. Można jeszcze sobie zaradzić, zamieniając *priusquam* na *postquam* gdy, a zdanie główne na poboczne, i na wzajem; np.: *Annibal, priusquam in Italiam trajiceret, magnum exercitum collegit.* Po wypuszczeniu będzie: *Ann. in Italiam trajecturus, cet.*; albo *Annibal collecto magno exercitu in Italiam trajecit.* — Za — *Formicae arrodunt semina, priusquam condant* — będzie: *Formicae condenda semina arrodunt*, albo: *arrosa semina condunt.* Za — *Persae antequam mortuos condant, cera circumlinunt* — powimy: *P. mortuos condituri, c. c.*; albo *mortuos condendos c. c.*; albo *mortuos eera circumlinunt*

condunt. Zaś: *Priusquam Caesar occideretur*, prodigia nunciata fuisse tradunt — zamiast: *Caesare occidendo*, lepięy: *Conjuratis Caesarem occisuris*, albo *Caesare perituro* cet. albo: *Caesarem tradunt occisum prodigiis antea nunciatis*.

§. 203.

Imiesłów, o którym mówimy, powinien po połączeniu zdań w tym samym stać czasie, w którym stało Słowo przed zamianą. Lecz Słowo ani w czynnym (wyjąwszy *Deponens*), ani w biernym znaczeniu nie ma Imiesłowów we wszystkich trzech czasach; w następujący więc sposób po części zaradzić sobie tu można:

- 1) W znaczeniu czynnym Imiesłów na *ns* służy dla *Praesens*, *Imperfectum* lub stojącego za nie *Perfectum* (§. 117 Uw. 1) i *Futurum simplex*; w znaczeniu zaś biernym, gdzie takowego Imiesłowu brakuje, można bardzo często na jego miejsce *Partic. Praeteriti* (§. 238) i *Futuri* (zrobione z *Gerund.* na *de* §. 213.) użyć; gdyż te znaczenie *Praesentis* mogą także przyjąć; np.: *Melior est (erat, erit) certa pax, quam sperata victoria*, t. i. *victoria quae speratur, sperabatur, sperabitur*. *Omnis loquendi elegantia augetur legendis oratoribus atque poetis t. i. dum leguntur* cet. *Sed res multis querelis de republica interponendis transacta est . e. quae interponebantur*.
- 2) Gdy przy łączeniu dwóch zdań, wspólny Subiekt mających, Imiesłów ma stać in *Praeterito Activi*; dla niedostatku takowego Imiesłowu przy Słowach czynnych, obraea się zdanie poboczne na biernie; przez co utworzy się nowy Subiekt, z którym Imiesłów zgodzony, położy się podług prawidła in *Abl. absol.* — np. *Zamiast: Caesar, postquam dimiserat Cossutiam, Corneliam duxit uxorem* (albo: *Caesar Cossutiam dimisit, et Corneliam duxit*); powimy: *Caesar postquam Cossutia ab eo dimissa erat, duxit C.*; a z tego powstaie: *Caesar, dimissa Cossutia, Corneliam duxit*. Podobnie: *Flaminius, religione neglecta* (quia neglexerat religionem) *apud Trasimenum cecidit*. *Fabricium Pyrrhus, parte regni promissa* (etsi promiserat partem regni), *ad se pertrahere non potuit*. Przy Słowach *Deponentia Activa* i *Neutropassiva* zamiany takięy czynić nie można, ani też potrzeba, bo te mają *Participium Praeteriti*; np.: *Milites cohortatus, abiit*. *Sabinae*

mulieres, *ausae se inter tela volantia inferre*; *diremere infestas acies*. Poeci używali także Imiesłowu Praeteriti passivi w znaczeniu czynnym na wzór Deponencyów; np.: *Viridi membra sub arbore stratus* (złożwszy członki). Neutrum można użyć w Imiesłowie perfecti tylko gdy jest Deponens: *Profectus Romam, Senatores convocavit*. Jeżeli jednak czynność przeszła poprzedzająca drugą tak się mało dawnością od niej różni, że jest prawie ię obecną, można położyć Praesens activi w znaczeniu praeteriti: *Senatores assurgentes* (powstawszy) *Caesarem salutarunt*.

- 2) Jak dla niedostatku Imiesłowu przeszłego w czynnym znaczeniu zamieniamy zdanie na biernie; tak wzajemnie dla niedostatku Imiesłowu teraźniejszego biernego zamieniać tu trzeba zdanie biernie na czynne; lecz ponieważ przez to powstać ma Subiekt ieden wspólny, można to więc wtenczas tylko uczynić; kiedy czynności obu dwóch Słów temuż Subiektowi przypisać się dadzą; np.: Gdy w Rzymie Emiliusz Paweł odbywał tryumf, prowadzono przed jego wozem zwyciężonego Perseusza — (albo — i prowadził przed swym wozem i t. d.) dały się słyszeć ięki. — *Quum Aem. Paullus triumphum ageret, ducens ante currum Perseum, audita sunt lamenta*. — Jeżeli Słowo ma znaczenie niedokonane (zob. §. 117, Uw. I), Partic. perf. passivi może się użyć w znaczeniu Praesentis, iak w polskiem. Można więc to zdanie ięszcze tak oddać: *Aem. Paullus triumphum agebat, ducto ante currum Perseo*. Słowa dokonane tak się użyć wcale nie dadzą.

§. 204.

Uwagi ogólne.

- 1) Imiesłowy Praes. i Perf. od *Sum* (których wcale nie ma) zawsze się wypuszczają, a natomiast wyraz odmienny do Rzeczownika należący i stanowiący ięgo Predykat (Rz. lub Przym.) kładzie się z nim w tym przypadku, w którym miał stać Imiesłów. *Ptolemeus Ceraunus, Aegypti rex (qui fuit rex) a filio occisus est*. *Non est ab homine nunquam sobrio (qui nunquam est sobrius — od człowieka nie będącego nigdy trzeźwym) postulanda prudentia*. Podobnie Ablat. abs.: — *Natura ducē (dum natura dux est, — pod przewodnictwem natury) errari nullo pacto (żadnym prawem) potest*. *Romani Annibale vivo (za życia Annibala — t. i. quoad Annibalē vivus esset — dopókiy An. był żywym) nunquam se*

se sine insidiis futuros existimabant. *Caninio Consule* (za Kaniniusza Konsula; — *quum Can. Consul esset*) scito neminem prandisse; nihil tamen eo *Consule* (za jego Konsulatu) mali facium est. *Magis auctoribus* (za radą Magów) Xerxes inflammasse templa Graeciae dicitur. — *Me iudice*, podług mego sądu, zdania; *me inscio*, *invito*, bez mojej wiedzy, woli i t. d. — Jeżeli więc nie ma takiego przymiotnego wyrazu, *) Konstrukcyja partycypialna miejsca mieć nie może. np. *Quum tu apud me esses*, i t. d.

- 2) Imiesłowy przyszłe na *rus* i *dus* rzadko się używają jako *Ablativi absoluti*.

Rex apum non nisi migraturo agmine foras procedit. Pro-palam comprehendi Darius non poterat, tot Persarum milibus laturis opem regi. Quis est qui nullis officii praeceptis tradendis philosophum se audeat dicere? (bez podania żadnych prawideł o powinnościach). — Imiesłów *rus*, z którymkolwiek czasem połączony, nie tylko wyraża, co kto chce czynić, lecz także, co ma czynić, lub powinien: podobnie *dus*, co się ma stać lub powinno; pierwszy więc może być zawsze użyty, gdy chcemy wyrazić, co kto ma uczynić, i zgadza się z przedmiotem działającym; drugi użyć się daie przy wyrażeniu, co się z czém ma stać, i zgadza się z przedmiotem, na który czynność jest zwrócona. *Faustulus pueros ab Amulio occisurus* (aby je zabił, lub *occidendos* dla zabicia ich) *accepit*. *Darius peruenit ad Arbela vicum, nobilem sua clade facturus* (albo *faciendum* — mając ją uświetnić — albo — pod wieś mającą stać się świetną). *Romani pergunt ad nobilitandas clade sua Cannas* (lub *ad Cannas, clade sua nobilitaturi*).

- 3) Ponieważ Przymiotnik rzeczownie kładź się może, może więc z Imiesłowem stanowić *Ablat. absol.*; np.: *Invitis Pharum tenentibus*, non possunt naves intrare in portum Alexandriae; zamiast: *Iis invitis, a quibus Pharus tenetur, cet.*

*) Łatwym jest taki wyraz do poznania dla Polaków, gdyż w dosłowném tłumaczeniu przy Słowie *bydź* stać musi jako predykat w przyp. szóstym. *Magis auctoribus* — gdy Magowie byli *doradcam*. *Me iudice*, gdybym ja był *sędzią*. *Caninio Consule* — gdy K. był *Konsulem*. *Ceraunus Aegypti rex* — C. który był *Egiptu Królem*. Podobnie: *me inscio, invito*; gdym ja był *niewiedzącym, niechzącym*.

4) Czasem Imiesłów sam ieden stanowi Ablativum absol., gdzie albo *is*, gdy następuje *qui*, albo z poprzedzającego zdania Subiektu domysłać się trzeba. Hannibal Ibërum copias trajecit, *praemissis (iis)*, qui Alpium transitus specularentur. Ea gessi, dixit Cicero, quae de me, etiam *me* tacente, ipsa loquantur, *mortuoque* vivant. Czasem także stoi Imiesłów samotny w liczbie pojedynczëj, np: Alexander *audito*, Darium movisse ab Ecbatanis, fugientem insequi pergit. Ex universa Graecia, *cognito*, quod illatum Croeso bellum esset, auxilia confluebant; gdzie następujący po Imiesłowie Accus. c. Inf. lub inne całkowite zdanie uważane być może za Rzeczownik nie deklinujący się, a tu zastępujący przypadek szósty.

5) Dla uniknienia niezrozumiałości, nie powinien przy Ablatywach żaden inny szósty, ani nawet trzeci przypadek iednakowo z szóstym zakończony w tym samym rodzaju i liczbie być położony. Jeżeli zaś te przypadki rodzajem i liczbą różnią się od Imiesłowu, tak że żadnëj dwóyznaczności nie można się obawiać, natenczas Ablativi abs. nietylko z trzecimi i szóstymi przypadkami, ale także z innemi Abl. abs. łączyć się dadzą; np.:

Alexander pervenit ad Euphratem: *quo* pontibus (nie *ponte*) *juncto*, equites primo ire, phalangem sequi jubet. Conon *amissa* bello (nie *pace*) *patria*, Cypri exulabat. Aduatici, armorum *magna* *multitudine* de muro (nie *arce*) *jacta*, et tamen *circiter* *parte* *tertia* *celata* atque in oppido (nie *urbe*) *retenta*, *portis* *patefactis*, eo die pace usi sunt. Sed ante *inito* *consilio*, partim cum his, quae retinuerant, et celaverant, armis, partim *scutis* ex cortice (nie *corticibus*) *factis*, aut *viminibus* *intextis*, quae subito pellibus induxerant, (nie *pellibus* *inductis*) *tertia* *vigilia* omnibus copiis repente ex oppido eruptionem fecerunt. Celeriter ignibus (nie *igne*) *significatione* *facta*, ex proximis castellis eo concursum est, pugnatumque acriter. *His rebus gestis* *omni* *Gallia* *pacata* *cet.* *Caes.*

6) W wykładaniu Imiesłowów wielka zachodzi rozmaitość. O Imiesłowach zwanych attributiva przywiedliśmy niektóre przykłady w §. 97; de Ablativo absoluto wyłożymy kilka; resztę wprawa i własne zastanowienie da poznać.

Jako Participia attributiva nie zawsze przez Imiesłów wykladać, albo przez Słowa z partykułami rozwiać się dadzą, tak i Participia casus absoluti. Często ie musimy przez Rzeczowniki tłumaczyć różnym sposobem, często całkiem inaczej obrócić zdanie.

Lacrymae cadunt nolentibus nobis (mimo naszey woli): Romae, expulsis rebus (po wypędzeniu Królów) Brutus et Colatinus primi Consules fuerunt. Scipio duabus urbibus ever-
 sis (zniszczeniem dwóch miast) non modo praesentia, verum etiam futura bella delevit. Antonius ingens bellum civile com-
 movit cogente uxore Cleopatra (zniewolony od swéy małżon-
 ki). Sereno quoque caelo (podczas pogody) aliquando tonat. Quoties Augustus in occidentem atque orientem meavit comite
 Livia (w towarzystwie Liwii)! Brutus collegam sibi creavit
 Valerium, quo adiutore (za którego pomocą) reges ejecerat. Quibus rebus gestis, quo hoste superato triumphum sperare au-
 sus es? Za jakie dzieła, za jakie zwycięstwa (albo: Cóżes
 to tak sławnego zdziałał, któregoś zwyciężył nieprzyjaciela,
 iż) śmiesz żądać tryumfu? Neminem, nisi juvante Deo, (tyl-
 ko komu Bóg dopomógł) singularem virum fuisse, creden-
 dum est. Quo consolante doleres? któżby Cię w smutku cie-
 szył? Quo numine laeso (za jakiegoż to Bóstwa obrazę, lub
 któreż to Bóstwo obraził ów maż, iż) regina Deum insignem
 pietate virum tot adire labores impulerit? Astyage regnante;
 za panowania Astyagesa; me duce, pod moim przewodnictwem;
 za moim przewodnem; me milite, gdy iestem (byłem, będąc)
 żołnierzem.

Imięsłów przeszły, który przez Słowo czynne da się w
 łacinie rozwiązać, wykladać można po polsku przez Imięsłów
 osobliwy na szy; który jednak dla przykréy jednostayności
 nie może tak często po sobie następować, jak w łacinie;
 np: w powyższych przykładach: Alexander pervenit ad Eu-
 phratem cet.

§. 205.

P r z e s t r o g a .

O używaniu naszego Imięsłowu osobliwego przy wykładaniu
 Imięsłowów łacińskich.

Participia attributiva wiele mają podobieństwa z
 naszymi Imięsłowami, i dla tego często się z sobą zgadzają.
 Inaczej zaś się rzecz ma z przypadkami zwanemi Ablativi
 absoluti, których Polacy wcale nie mają, a przeto tak-
 że albo przez Partykuły rozwiązywać, albo przez szczególne
 zwroty wykladać muszą; przez Imięsłów zaś na szy tłuma-
 czyć nie tylko mogą w razie dopiero wyłożonym; nigdy zaś
 przez Imięsłów na *qc*. Gdyż Imięsłowy *qc* i szy są Imięsł-
 wami przypadku pierwszego, więc tak się tylko używać da-
 dzą; jak każdy Imięsłów w przypadku pierwszym położony,
 to jest ściągają się do takiego Subiektu, do którego i Słowo
 okoliczne należy. Służą więc tylko do połączenia zdań wspól-
 ny Subiekt mających; a zatem nie mogą bydź w ogólności
 użyte tam; gdzie Łaciniicy Ablat. absol. kładą. Jeżeli zaś;

iakeśmy to widzieli; przez Imiesłów szy daią się czasem wykladać Abl. abs.; to tylko tam, gdzie Łacimicy dla niedostatku w znaczeniu czynném tego Imiesłowu przeszłego, który w pierwszym miał stać przypadku, zdanie czynne na bierne zamieniają. Przekonamy się o tém oczywiście, gdy zamiast Słowa czynnego na o, użyjemy Deponens Activum; natenczas bowiem Ablativus abs. Perfecti Activi zamieni się koniecznie na przypadek pierwszy czynny; np.: gdy zamiast: *monere, dicere*, użyjemy *hortari, fari*; zdania: *Filiis monitis abiit*; i *his dictis consedit*, zamienić musimy na: *Filios hortatus abiit*, i *haec fatus consedit*. (Synów napomniawszy — to wyrzekłszy). Nie można zaś zdań następujących:

Oscitante uno, *oscitat et alter*. *Ilio expugnato a Graecis*, *Aeneas in Italiam venit*. *Rex apum, migraturo agmine, foras procedit*, tłumaczyć:

Jeden ziewając, ziewa i drugi. Grecy dobywszy Ilium, Eneas przybył do Włoch. Królowa pszczół oddała się, rój mając wylecieć.

Są to zwroty w zepsutej nowej polszczyźnie czasem używane na wzór francuzkiego Nominativi absoluti: *aimant, ayant aimé*, które naturze języka naszego wcale są przeciwne.

Dla wprawy w naukę o Imiesłowach, służyć może następujący wyjątek z Swetoniusza (Jul. I):

Caesar annum agens sextum decimum, patrem amisit; Tullio Decula et Cornelio Delabella Consulibus Flamen Dialis destinatus, dimissa Cossutia, quae familia equestri, sed admodum dives praetextato desponsa fuerat, Corneliam, Cinnae quater Consulis filiam, duxit uxorem, ex qua illi mox Julia nata est; neque, ut repudiaret, compelli a Dictatore Sulla ullo modo potuit.

Rozdział czternasty.

Składnia Trybu oznaymującego i łączącego.

§. 206.

Tryb oznaymujący stoi, gdy o rzeczy iakiej po prostu i z zupełną pewnością co oznaymujemy; także przy pytaniach i Wykrzyknikach, gdy temi wprost się pytamy lub wykrzykujemy. Takową mowę zowiemy *Sermo directus*.

M.

Tryb łączący używa się przy pytaniach nie wprost; lub kiedy o czém z niepewnością mówimy, wyrażając np.: iż coś bydzby mogło, lub sobie czego życzymy, i t. p. Mówienie to nie wprost zowią Gramatycy *Sermo obliquus*. W polskim ięzyku kładź można często w tych przypadkach Słowo z Partykułą *by*, lubo to nie zawsze zwykło się czynić; przy oznaymującym Trybie ta Partykuła stać nie może.

Quod tibi suspectum est, confestim discite, quid sit (co-by to było, lecz także: co to jest). Namque solent, primo quae sunt neglecta, nocere. — Quid agis? Nescio quid agat (coby czynił). Unde venit? Dic, unde veniat? Quanta est in Deo benignitas atque clementia! Dici sane non potest, quot et quanta ex ebrietatis vitio nascantur incommoda. Aegyptii nullam belluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, (któryby z niego odnieśli) consecraverunt. Nemo est, qui non liberos suos incolumes et beatos esse cupiat. Nullam virtutem Alexandri magis, quam clementiam laudaverim. Legationi Caesaris Ariovistus respondit; si quid ipsi a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; si quid ille se velit, illum ad se venire oportere. Quid dicit? ubi est? quo pergit? Nescio quid dicat, ubi sit, quo pergat.

W ogólności mówiąc, stoi w łacinie *Conjunctivus*, gdy z dwóch zdań jedno zależące od drugiego, ma na sobie cechę iakiéys niepewności, dla którój wprost go wyrazić nie można; np.: *Aequum est, ut mortem cogitemus, cum canisimus.*

§. 207.

I. O używaniu Trybu oznaymującego i łączącego u Łaciników w pospolitosci.

Naukę o używaniu tych Trybów podzielić można na dwa główne pytania: a) które Spóyniki, a w ogólności, które wyrazy rządzą jakim Trybem; b) kiedy iakich Spóyników lub wyrazów w łacinie użyć należy!

A. O użyciu Trybów.

- 1) Oprócz Spóyników: *ut, quo, aby; ne, quin, quo minus, aby nie; i* Zaimka *qui*, któryby; któreśmy już poznali wyżej, rządzą Try-

bem łączącym z natury swoiéy następujące: *dum modo* (lub za nie samo *dum*, albo samo *modo* w tém samym znaczeniu), *byle tylko*, *gdyby tylko* (albo samo *byle*, *gdyby*); — *dum modo ne* (albo samo *dum ne*, *modo ne*), *byle nie*; — *quasi*, *ut si*, *ac si*, *tanquam* (właśnie) *iak gdyby*; — *quamvis*, *licet*, *cum*, *choć*, *iakkolwiek*. — Inne Spóyniki warunkowe (*si*, *nisi*, *etsi* it d.) i przyczynowe (*quia*, *quod*), kładą się iuż z oznajmującym, iuż z łączącym Trybem, stósownie do tego, *iak rzecz z pewnością i wprost*, albo *niepewnie i względnie się wyraża*.

Uwaga. Skazówką tu bydz może polszczyzna, która przy łacińskim Konjunktynie musi, a przynajmniej może do polskich partykuł dodać *by*, albo za nie innych użyć partykuł z tymże *by*.

Ideireo amicitiae comparantur, *ut ad commune commodum plures conferant* (*aby, żeby, iżby, ażeby się wielu przykładało do wspólnego dobra*). — *Hoc te rogo, ne demittas animum* (*abyś nie tracił odwagi*). — *Non eo (dla tego) rem exploro, quo mihi tua fides suspecta sit* (*aby mi twoja wierność miała bydz podeyrzana*). — *Nemo tam perditus est, quin dicat* (*aby nie miał powiedziéc*) *aut faciat aliquid laude dignum*. — *Senectus non impedit, quo minus literis studeamus* (*abyśmy nie mieli trudnić się naukami*). — *Manent ingenia senibus, modo (dum, dummodo) permaneat studium* (*byleby im chęć pozostała*). — *Sit summa in jure dicendo severitas, dummodo ne (modo ne, dum ne) varietur gratia* (*byleby tylko nie zmieniała się dla względów*). — *Tecum agani, ac si (ut si, quasi, tanquam) meus frater sis*. — *Quod turpe est, quamvis (licet, etiam cum) occultetur* (*choćby się ukryło, nawet gdyby się u., iakkolwiekby się ukr.*), *tamen honestum esse non potest*.

Si potes (ieżeli możesz), tribue illi hoc beneficium; ego si possim (gdybym mógł) facerem lubenter. — *Parvi sunt foris arma, nisi est consilium domi* (*hiedy nie ma; — nie: gdyby nie było*). — *Amicitiam tueri non possumus, nisi amicos ut nosmet ipsos diligamus*, (*ieżebyśmy nie kochali — albo: ieżeli nie będziemy kochać*). — *Viri boni faciunt, quod rectum est, etsi (tametsi, etiamsi) nullum consequuntur emolumentum vident* (*choć widzą*). — *Fabula nonnunquam, etsi (tametsi, etiamsi) sit incredibilis, tamen homines commovet*. (*Powieść chociażby nawet niepodobną była do wiary*). — *Accuso te,*

Socrates, *quod* juventutem *corrumpis* (że psujesz młodzież). Socrates accusatus est, *quod* juventutem *corrumperet* (że psuł — *iakoby* psuł młodzież). W pierwszym przykładzie mówi oskarżający wprost do Sokratesa; w drugim podajemy tylko ubocznie tę wiadomość o nim; w pierwszym zarzuca mu, że on z pewnością młodzież psuje; w drugim oświadczamy tylko, że mu zarzucano, *iakoby* ją psuł; lecz my nie twierdzimy, że ją psuł pewnie. Otoż od czego zależy to różne użycie Trybów.

- 2) Przysłówki czasu, które się za Spójniki używają: *dum*, *donec*, *quoad*, *dopóki*, (aż, gdy); *ubi*, *ut*, *gdy* (*iak*); *postquam*, *posteaquam*, *ex quo* (*scil. tempore*) *gdy*, (*iak*, *odkąd*, *odtąd* *iak*); *simul*, *simulac*, *simulatque*, *quum primum* (*iak* tylko, skoro tylko: — rządzą Trybem oznajmującym; i stoją wtenczas w łączącym, *gdy* Konstrukcja wymaga tego Trybu, to iest, *gdy* stoją w zdaniach zależnych i niepewnych. — W polszczyźnie pospolicie przydadź im można *by*; a przy pierwszych trzech (*dum*, *donec*, *quoad*) polskie *dopóki*, dostaje negacyą *nie*; którę w łacinie wtenczas wcale nie potrzeba. —

Tiberius egregius fuit vita famaque, *quoad* privatus vixit (*dopóki* żył prywatnie), *occultus ac subdölus*, *donec* Germanicus ac Drusus *superfuere* (*dopóki* byli przy życiu): *idem summa saevitia, sed obiectis libidinibus, dum* Sejanum *dilexit timuitve*. *Postremo in scelera simul et dedecora prorupit, postquam* (*ubi*, *ut*, *ex quo*, *ut primum*, *simulac*), *remoto pudore et metu, suo tantum ingenio uti coepit* (*gdy*, *iak* tylko, *skoro*, *odkąd* swoim umysłem rządzić się zaczął). — — *Iratis subtrahendi sunt ii, in quos impetum facere conantur, dum* (*donec*, *quoad*) *se colligant*, (*dopóki* się *nie* upamiętaią; *ażby* się upamiętał). *Tandem certamen anceps fuit, quoad* *fugeret* *hostis* (*dopóki* *nie* zaczął uciekać). *Rogavi Atticum, ut, postquam* (*ubi*, *simulatque* *cet.*) *redisset* *Romam*, *ad me literas mitteret* (*aby*, *iakby* tylko powrócił do Rzymu, i t. d).

- 4) *Quum*, *gdy*; *antequam*, *priusquam*, *nim*; mają *Conjunctivum Imperf.* i *Plusquam*, albo *Indicativum Perfecti*. Użycie Trybu w czasie teraźniejszy zależy od warunków dopiero podanych. (nb. zob. §. 117. i tamże Uwagi).

Annibal *quum* domo profugisset, ageretque apud Antiöchum, Magonem fratrem ad se vocavit; hoc Poeni *quum resciverunt* (resciissent), eädem utrumque poena affecerunt. Galli ducentis annis *ante quam* (priusquam) Romam caperent (ceperunt), in Italiam venerunt. — Facile omnes, *cum valeamus*, ægrotis consilia damus. Medici suadent, *cum valeamus*, (gdy ieseśmy, t. i. dopökibyśmy byli zdrowi) diligenter ut valetudinem curemus.

Przestroga. Spöyników *dum*, *donec*, *quoad*, nie należy mieszać z Przysłówkiem *usque ad*, aż do; podobnie Spöyniki *Ut primum* lub *Quum primum* różnie trzeba od Przysłówka *quam primum*. *Quum primum* potero, ad te veniam (iäk tylko będę mógł). Hoc egi, ut *quam primum* ad te venirem (abym iäk n ayprędzëy przyszedł). — *Dum* używa się także za SpöyNIK czasowy zamiast: *quum*, gdy; lecz tylko ze Słowem ciągłe trwanie oznaczaiącym, w znaczeniu: dopök, podczas gdy; nie trzeba go więc mieć za iedno z *quum* znaczącem po prostu gdy; np: *Dum aetas tulit*, pugnabamus armis (gdy wiek pozwalał; t. i. dopök, pozw.).

§. 208.

B. O użyciu Spöyników.

- 1) Przez iakie partykuły wyraża się w łacinie nasz SpöyNIK *gdy* i zastëpujące go *iäk*, *iäk skoro*, *gdy tylko* i t. d., i z iakimi te się kładą Trybami, tego nauczyliśmy się z podanego dopiero prawidła. Uważmy ieszcze: że *gdy* z dwóch czynności przeszłych iedna iest ciągłe trwająca, a druga podczas iëy trwania raptownie się wydarza i trwa momentalnie; tamta zamiast przez *quum cum Imperfecto*, wyraża się przez *dum* c. Praes. Indicat., a ta przez *Perfectum* (a czasem *Imperfect.*).

Dum Caesar ad Rubiconem cunctatur (za *quum cunctaretur*, gdy się ociagał), apparuit quidam arundine canens. *Dum* sacerdos concepit preces, et fundit vinum inter cornua, concidit sine vulnere taurus. *Dum* Caesar apud Vesontionem in Sequänis paucos dies moratur, ingens timor animos militum subito invasit.

Podobnie się kładź może, *gdy* druga czynność nie iest wprawdzie chwilowa, lecz dla tego, że krócéy trwa od pierwszëy, za momentalnä się uważać daie w porównaniu z

tamtą; np: *Dum* Annibal elephantos *traficat*, senatus varia agitabat consilia. Ztąd często u dzieiopisów natrafiamy: *Dum* ea *geruntur*, *aguntur*, *fiunt* i t. p. z następującem *praeteritum*.

Niekiedy znajdujemy tę Konstrukcyą w ten sposób zmienioną; że Słowo czynność trwałą wyrażające stoi w swoim czasie bez Spóynika, a następne ma *quum* z Praes. lub Perfectum Indicativi; np: Caesar ad Rubiconem stans diu facinus *perpendebat* animo, *quum* ei puer *ostenditur* (*apparuit*) alācrem calāmo edens cantum. — Toż samo *dum* cum Praesenti używają poeci o czynnościach także przyszłych; np.: Ego, *dum* nox ara *occupat* (opanuie) omnia, nigrantem nimbum *deper infundam*. Virg. *Dum* tu *procedis* (gdy będziesz przechodził), non semel *dicemus*: Jo triumphe! Hor.

- 2) Kiedy Słowo należące do Spóynika znaczącego Gdy stoi w polszczyźnie w czasie przyszłym dokonanym i odpowiada Słowu zdania głównego w terażniejszym czasie stojącemu, w łacinie kładzie się Konjunkcya z Perf. Indic. — Toż samo używa się, kiedy polskie Gdy może się z terażniejszym lub przyszłym dokonanym położyć bez uszkodzenia myśli. Takowy czas jest oczywiście nieoznaczony, i dla tego Perfectum to zowie się u Łaciniaków podług greckiego *tempus aoristum* albo *indefinitum*.

Germani, postquam *laverunt* corpus, tum demum cibum *capiunt* (wprzód się *myją* a potem iedzą — albo: gdy się *umyją* dopiero iedzą). Persae mortuos *condunt*, ubi cera eos *circumliverunt*. Rhodanus, quum se pluribus ostiis *divisit*, in mare *decurrit*. Liberalitas si modum *excessit*, (gdy przechodzi, przejdzie miarę) *effusio* appellatur.

§. 209.

- 3) Nasze że, wyrażamy przez *quod* z Trybem oznaymującym, gdy zdanie uboczne, w którym się *quod* znajduje, zamyka fundament, czyli przyczynę, na której się wspiera zdanie główne.

Gaudeo, *quod convaluisti*. Pulchritudo corporis *delectat* hoc ipso, *quod* inter se omnes partes cum quodam lepore *consentiunt*. Pergratum mihi est, *quod* tam diligenter libros

avanculi mei lectitas. Inter causas malorum nostrorum est, quod vivimus ad exempla. Inter inanimura et animal hoc maxime interest, quod inanimura nihil agit, animal agit aliquid.

§. 210.

4) Kładziemy ut z Trybem łączącym:

- a) Wszędzie, gdzie w polszczyźnie dla oznaczenia zamiaru używamy Spóynika aby, (by, żeby, iżby, ażeby); a mianowicie we wszystkich sposobach mówienia, które iakikolwiek bądź skutek, czyli to rzeczywisty, czyli wyobrażony tylko, spełniony lub dopiero zamierzony oznaczają; a zatem po słowach: żądać, prosić, radzić, napominać, nakłaniać, rozkazywać; tudzież po: starać się, sprawić, przedsiębrać, it. d.

Nunquam fere parens potest animum inducere, ut naturam ipsam vincat, ut amorem in liberos ejiciat ex animo. Quem, ut mentiatur, inducere possumus; ut pejeret, exorare facile poterimus. Peto a te, vel si patris oro, ut me absentem diligas. Moneo te, ut te placabilem praestes. Cum praecipitur, ut nobismet ipsis imperemus, hoc praecipitur, ut ratio coërceat temeritatem. Ante senectutem curavi, ut bene viverem; in senectute ut bene moriar. Temperantia sedat appetitiones, et efficit, ut hae rectae rationi pareant. Suscipienda bella sunt, ut sine injuria in pace vivatur. Inventa sunt specula, ut homo ipse se nosceret. Mortem ut nunquam timeas, semper cogita.

- b) Po wyrażeniach zdarzenia przypadkowe wystawiających, iak fit; factum, futurum est; accidit, contingit, evenit; po restat; reliquum, extremum est; non commitam. My używamy w takowych przypadkach iż, że, tak iż, czasem aby.

Fit nescio quomodo, ut magis in aliis eernamus, quam in nobismet ipsis, si quid delinquitur. Exaudita vox est, futurum esse, ut Roma caperetur. Valde suspicor fore, ut infrigatur hominum improbitas. Soli hoc contingit sapienti, ut nihil fa-

ciat invitus. Persaepe evenit (*fit, accidit*), ut utilitas cum honestate certet. Reliquum est (*restat*), ut certemus officiis inter nos. Estremum illud est, ut te orem, animo ut maximo sis. Non committam posthac, ut me adcurare de epistolarum negligentia possis: nam profecto non est meum, *committere, ut negligens fuisse videar.*

- c) Wszędzie, gdzie mu odpowiadać może wyrażne, domyślne, lub w Przysiężniku zawarte *tam* lub *ita*; tudzież przy stopniu drugim Przysiężnika po *quam*, niż, gdy rzecz porównana jest przez Słowo wyrażona. W polskiem to wyrażamy przez *tak* — *iż*, *tak* — *aby*.

Atticum Cicero *ita* dilexit, ut non eum sed virtutem diligere videretur. Non *ita* a natura generati sumus, ut ad ludum jocumque facti esse videamur. Heri quidam *tam* sordidi sunt, ut victu et vestibus a servis non differant. Bellum *tantum* est, (t. i. *tam* magnum), ut vix sustinere possimus. *Talem* te geras (t. i. *tam* bonum), ut ab omnibus laudere. Dolor *major* est, *quam* ut tolerari possit. — *Tantum* abest ma podwójne ut po sobie, z których jedno do *tantum* drugie do *abesse* należy; np: *Tantum* abest, ut enervetur oratio apta compositione verborum, ut alter in ea vis esse non possit (zręczny układ wyrazów tak dalekim jest od osłabienia mowy, iż owszem bez niego mowa mocy mieć nie może; albo: Zręczny ukl. w. nietylko nie osłabia mowy, lecz owszem bez i t. d.). Drugie ut wypuszcza się czasem, Słowo kładąc in Indicativo; np: *Tantum* abfuit, ut inflammaret nostros animos, somnum vix tenebamus; co zdaje się być wygodnem, jeżeli jeszcze raz ut ma nastąpić; np: Is enim, qui tectus dicitur, *tantum* abest, ut se indicet, *perficiet* etiam, ut dolere videatur.

§. 211.

U w a g i.

- 1) *Ita* z Trybem łączącym i *ut*, używa się także jako forma przysięgi; gdzie uważać należy, iż, jeżeli używamy przysięgi na stwierdzenie życzenia, kładzie się *ut* cum *Conjunctivo*; jeżeli zaś przysięgamy się dla przekonania, iż co tak jest a nie inaczej, lub że my to za takie niezawodnie uważamy, stoi *ut* cum *Indicativo*: *Ita* me Deus adjuvet, ut diu vivas (iż Ci życzę, abyś długo żył); zaś: *Ita* mihi perfrui liceat, ut ego *commoveor*. *Ita* sim felix, ut nihil praeclarior est virtute. *Ita* vivam, ut maximos sumptus facio, Co nie

jest osobliwością żadną, gdy w ostatnim przypadku *ut* nie znaczy *iak* w pierwszym *aby*, lecz tylko *iak*; np.: Bogdałem tak zdrów był, *iak* to prawdziwie mówię. *Ut* czasem się wypuszcza: *Ita* me dii juvent, *te desideravi*.

- 2) Gdy *sic*, *ita* porównanie tylko wyrażają, i następujące *ut* znaczy nie *iż*, *aby*, lecz *iak*, *iako*, kładzie się cum Indicativo; np: Tu Jupiter populum romanum *sic* ferito, *ut* ego hunc porcum *feriam* (*mactabo*, *iak* ja zabiję). *Ita*, *ut* res sese habet, narrato.
- 3) Przy porównaniu przez tak *iż*, tak *aby*, także przy stopniu drugim po *quam*, można *ut* na Zaimek *qui* zamienić w tém samym znaczeniu. Przypadek tego *qui* oznaczony jest Zaimkiem osobistym do *ut* przyłączony.

Talem te esse oportet, *qui* te ab impiorum civium societate *sejungas*. Nihil tanti est, *quo* (zam. *ut* eo) *vendamus* fidem nostram et libertatem. Quae anus tam excors inveniri potest, *quae* (*aby*, *którazy*) illa, quae quondam credebantur, apud inferos portenta *extimescat*? Nihil tam alte natura constituit, *quo* (z. *ut* eo, *aby* tam, v. *dokądby*) virtus non possit enſi. Major sum, quam cui (*ut* mihi) possit fortuna nocere.

- 4) Takowa zamiana *ut* na *qui* jest bardzo używana po *dignus*, *indignus*, *indoneus*, *quis* i *is* w znaczeniu *cujusmodi*, *ejusmodi* lub *talis*; np:

Idonea Ciceroni Laelii persona visa est, *quae* de amicitia *dissereret*. Non sum *indignus*, cui copiam scientiae *facias*. *Dignus* Roma locus, *quo* Deus omnis eat. *Quis* sum, *cujus* aures laedi nefas sit? Non sumus *ii*, *quorum* vagetur animus errore, nec *habeat* unquam, quod sequatur.

- 5) W dwóch bezpośrednio po sobie następujących zdaniach przemienia się *ut* i *qui*. Roscius cum artifex *ejusmodi* sit, *ut* solus *dignus* videatur esse, *qui* in scena spectetur: tum vir *ejusmodi* est, *ut* solus *dignus* videatur, *qui* eo non accedat.
- 6) Pronomen relativum stoi z Trybem łączącym, gdy się domyślać można *is* w znaczeniu *talis*, *ejusmodi*; osobliwie po *est*, *habeo*, *nihil est* cet. także tam, gdzie po polsku daie się wyrazić przez *ktoby*, *coby*.

Sunt philosophi et fuerunt, *qui* Deum omnino nullam habere *ceperent* humanarum rerum procuracionem: *sunt* au-

tem alii, qui Dei mente atque ratione omnem mundum administrari et regi censeant. Innocentia est affectio animi (talis), quae noceat nemini. Ennius non censet, lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur. Haec habui, quae dicerem. Mundi administratio nihil habet in se, quod reprehendi possit (coby można poganić). Ea nolui scribere, quae (czegoby) nec indocti intelligere possent, nec docti legere curarent. Non habeo, cui (komubym) meum propositum communicem, cujusque opera in eo exsequendo adjuver. Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat.

Zamiast qui non można tu kładź quin; np: Quis est, quin cernat, quanta vis sit in sensibus.

- 7) *Sum* iako kopuła użyte (t. i. łączące Subiekt z Predykatem) ma po sobie *qui* z Trybem oznaymującym. Magni atque nobiles sunt illi philosophi, qui divina mente administrari omnia censeant. Lecz jeżeli *Sum* stoi iako prawdziwe Słowo, nie mające przy sobie Predykatu, częścię łączący niż oznaymujący Tryb się kładzie. *Sunt* magni atque nobiles philosophi, qui divina mente administrari omnia censeant. Zaś: *Est, qui*, — *i Sunt, qui*; — bez wyraźnego Subiektu, mają popolicie Tryb łączący: *Sunt, qui censeant*, una animum et corpus occidere. Cic. *Fuit, qui suaderet*, appellationem mensis Augusti in Septembrem transferendam. Suet. *Fuerunt, qui dicerent*, non coeli motu fieri ortus et occasus, sed nos ipsos oriri et occidere. Sen. *Credo fore, qui labori meo nomen inertiae imponant*.
- 8) Po Słowach życzenie, proszenie, żądanie oznaczających, także po *fac, licet, oportet, necesse est* kładą Łacimicy często Słowo in Coniunctivo bez Spójnika, lecz także *Accusativum cum Infinit.*

Rogo venias; velim tibi persuadeas; nolo existimes; non sinam respondeat; dicas licet; fac scribas. Suis te oportet illecebris ipsa virtus trahat ad verum decus. Quidquid oritur, quaecunque est, causam habeat a natura necesse est. W czasie zaś przeszłym stoi częścię *Accus. cum Infinit. np: Sed te haec et plura licebat dicere. Necesse fuit nos facere. Pecuniam his oportuit dare. Id vos ignorare nolui. Filium, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse.*

- 9) *Jubeo* nakazuję i *veto* zabraniam, biorą *Accusat. c. Infinit. np: Non ego avarum cum veto te fieri, nebulonem esse jubeo.* Rzadko *jubeo* ma ut po sobie: *Populus jussit, ut statuae Vervis demalirentur. — Veto* niekiedy

znaydujemy z *ne*. Uważmy sobie iednak dobrze następującą przestrożę:

Lubo nasze kazać i zakazać — podobnie iak łacińskie *jubere* i *vetare* z Trybem bezokolicznym się kładą, że iednak te Słowa u nas czwartym przypadkiem nie rządzą, nie mamy przeto wątpliwości, iaka się zdarzyć może u Łaciników, gdy w Konstrukcyi *jubeo* i *veto* tylko Accusativus objecti iest wyrażony przy Infinitywie Słowa, które także czwartym przypadkiem rządzi. Gdy np: Manlius Torkwatus syna swego zabić kazał (lub zakazał), położymy w łacinie: M. Torquatus *filium suum necare jussit* lub *vetuit*; Accusativus *filium* zależyć może od Słowa *necare* lub *jussit*; a przeto znaczyć: Torkwatus syna swego, lub synowi (kogo) zabić kazał. Dla uchronienia się téy wątpliwości kładą Łacnicy w tym razie Infinitivum passivi mówiąc: A. Manlius Torquatus *filium suum, quod is contra imperium in hostem pugnaverat, jussit necari*. (Sall. B. Cat. LII. 30) zaś: Torquatus *filium necare jussit*, znaczy: Torkwatus synowi (kogo) zabić kazał; gdyż sam ieden przypadek czwarty znaczy Accusativum Subjecti. Ztąd mówi się: Aristippus *servos projicere aurum in medja jussit* Libia; lecz: Aristippus *projici aurum jussit*. Rzadko rzymscy pœeci pozwalali sobie w takim razie Accusativum objecti zamiast Subjecti, chyba, że o wątpliwość nie potrzeba się obawiać: np: Anchises *dare vela jubet*, Toż samo przy *vetare*: Cum *leges duos magistratus creari vetarent*. Ztąd biernie: *Consules jubentur (vetantur) exercitum scribere*.

Uwagę tę o *jubeo* i *veto* także do innych Słów, które ich znaczenie mają; zastosować można; np: *Prohibete jus de pecuniis dici*. Hannibal *imperavit quam plurimas venentatas serpentes vivas colligi*. Germani *vinum ad se omnino importari non sinebant* (t. i. *vetabant*). Augustus *dominum se appellari non est passus* (t. i. *vetuit*). Domitianus *statuas sibi poni in Capitolio aureas et argenteas permisit* (t. i. *non vetuit*); bo rozwiązując te Infinitywy przez *ut* lub *ne* będzie wszędzie Conjunct. passivi.

- 10) Uważmy ieszcze, że gdy się co za słusne, potrzebne lub pożyteczne (albo przeciwnie) uznaie, w takich sposobach mówienia zamiast *ut* także Accusat. cum Infin. albo sam Infinitivus iako Subiekt stać może.

Non est rectum minori *parere* majorem. Tres *convēnit res habere narrationem, ut brevis, ut dillicida, ut verisimilis sit*. *Narrationem oportet tres habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit*. *Opus est te animo valere, ut cor-*

pore possis. *Omne, quod gignitur, ex aliqua causa gigni necesse est.* Lecz także: *Homini necesse est mori.*

- 11) Gdy *facere* znaczy tyle, co przypuszczać, ma także *Accusat. cum Infinitivo* przy sobie.

Plato *construi a Deo mundum facit. Fac, qui ego sum, esse te. Fac animos non remanere post mortem, cet. Diacearchus vult efficere, animas esse mortales.*

- 12) Gdy *ut* wyraża, w jakim zamiarze co się dzieje, lub na jaki cel jest co przeznaczone, można za nie położyć *Zaimnek qui*, osobliwie częste jest *quo* zamiast *ut eo*, aby przez to, lub aby tém przy stopniu drugim.

Verba reperta sunt, non quae impedirent, sed quae indicarent voluntatem. Romanus populus sibi Tribunos plebis creavit, per quos (*ut per eos*) contra Senatum et Consules tutius esse possat. Oculi tanquam speculatores altissimum locum obtinent, ex quo plurima conspicientes, *fungantur* suo munere. In funeribus sublata erat celebritas virorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur. Ager non semel aratur, sed novatur et iteratur, quo meliores fetus possit et grandiores edere. Obducuntur libro aut cortice trunci, quo sint a frigoribus et caloribus tutiores.

§. 212.

Quin, quo minus i ne wyrażają się w polszczyźnie zazwyczaj przez *aby nie*; mogą więc bydź uważane za przeczenia od *ut*. Ich użycie jest następujące.

- 4) *Quin*. stoi tylko po przeczeniach.

- a) po *nihil, nemo* lub równych im: *haud quidquam, haud quisquam* cet. tudzież po *parum (paullum, non multum)* *abest*, które także przez *aby* lub Konstrukcją z Rzeczownikiem wyrazić można.

Nunquam accedo ad te, quin abste abeam doctior. Nihil tam difficile est, *quin* quaerendo investigari possit. Nemo est tam fortis, *quin* rei novitate perturbetur. Virgillii et Titii Livii opera, *paullum* abfuit, *quin* ex omnibus bibliothecis amoveret Caligula. (mało brakowało, aby powyrzucił). Nihil praetermisit Cicero, *quin* Pompeium a Caesaris conjunctione *avocasset* (Cycero wszelkich używał środków, przez

któreby Pompeiusza cet). Germani retineri non poterant, *quin* tela *conicerent*. (Nie podobna było utrzymać Germanów od puszczania strzał).

b) po *non dubito*, *non ignoro* cet. albo *quis dubitat?* *quis ignorat?* (bo te to samo znaczą, co *nemo dubitat*, *ignorat*). Za takie *quin* można po polsku zamiast: *aby nie* — położyć: *że (iż)*; a w łacinie ię całkiem opuścić; kładąc *Accus. cum Infin.*

Non debet dubitari, quin fuerint ante Homērum poētae.
Non est dubium, quin beneficium sit etiam invito prodesse:
sicut non dedit beneficium, qui invitus profuit. Quis dubitare potest, quin Dei immortalis munus sit, quod vivimus.
Quis ignorat, quin tria Graecorum genera sint.

Nasze *że* nie musimy w takim przypadku przez *quin non* wyrażać; np: *Non dubito, quin offensionem negligentiae vitare atque effugere non possim.*

c) Gdy *quo* za *ut eo* położone (podług §. 211, 3.) ma dostać negacyą *non*, zamienia się na *quin* z bezpośrednio przed nięm stojącym *non*, z którym wyraża *nie* — *aby nie* (*non — quo non*):

Agrum quiescere patimur; non quin (za non quo non) statim cultus proferat fructus (nie dla tego aby nie miał zaraz wydadź owoców), sed quo uberiores edat quiete refectus.
Crasso commendationem non sum pollicitus, non quin eam valituram apud te arbitrer (nie iżbym mniemał, że u Ciebie nie będzie mieć znaczenia); sed egere mihi commendatione non videbatur. Consilium tuum reprehendere non andeo, non quin ab eo dissentiam, sed quod meum consilium non anteponom tuo.

§. 213.

5) *Quo minus* używa się po zdaniach, które przeszkodę lub wstrzymywanie, odstraszenie od czynienia czego wyrażają: dla oznaczenia zaś zupełney przeszkody może także *ne*, a po zdaniu przeczącym także *quin* mieć miejsce.

Quid obstat, *quo minus* Deus sit beatus? Rebus terrenis multa externa, *quo minus perficiantur*, possunt obsistere. Non deterret sapientem mors, *quo minus* in omne tempus reipublicae suisque consulat. Nihilne te fabulae malignorum terrent, *quo minus* offensas Catonis tui ames? Isocrati, *quo minus haberetur* summus orator, non offecit, quod infirmitate vocis, *ne* in publico diceret, impediatur. Dextera sacras jacularis arces Pater terruit gentes, grave *ne rediret* seculum Pyrrhae. *Quin loquar*, nullo modo me potes deterrere.

- 6) *Ne* stoi wszędzie, gdzie idzie o odwrócenie, ustrzeżenie lub uchronienie czego, i znaczy *aby nie*, gdy wyraża zamiar, czasem że (iż) *nie*, jeżeli skutek oznacza czynności; np.:

Videndum est, *ne* major sit benignitas, quam facultates. Nihil magis cavendum est senectuti, quam *ne* languori se desidiaequae dedat. Hoc te rogo, *ne* dimittas animum. Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed *ne* peccetur. Pythagoras unus, *ne* caperetur urbs (że miasta nie dobyto), causa fuit.

W tym razie kładzie się *ne* quis zamiast *ut nemo*, *ne* quid za *ut nihil*, *ne ullus* za *ut nullus*, *ne unquam* za *ut nunquam* i t. d. Po *cave* często się *ne* wypuszcza, iak *ut* po *fac*; np.: Quos viceris, amicos tibi *cave* credas. Za *ne* (zam. *ut non*) znajdujemy czasem *ut ne*, osobliwie u Cyncerona: np: *Ut* ne quid meorum tibi *esset* ignotum, animadverti operam te dare. Opera datur, *ut* judicia *ne* fiant. Quam plurimis de rebus ad me velim scribas, *ut* prorsus *ne* quid ignorem. Także Caes. Tantum a vallo prima acies aberat, *uti ne* in eam telum tormentumve adigi possent. Za które *ut ne* stoi ieszcze *quo ne* u Horacyusza (Sat. II. 1. v. 35): Venusinus colonus missus ad hoc, *quo ne* per vacuum Romano incurreret hostis; także u Liwiusza (XXXI. 6.): Cautum est, *quo ne* plus auri et argenti facti, *quo ne* plus signati argenti et aeris domi haberemus. — Visianus ait: si a Magistro puer recessit, et rursus ad matrem pervenit; si celandi causa, *quo ne* ad dominum reverteretur, fugisset, fugitivum esse. Ulp. Dig. XXI. 1. 17. §. 1. Nie należy tu myśleć *quo*, które stoi iako Ablativus Zamimka względnego; iak u Suet. (Jul. 10): Cautum est de numero gladiatorum, *quo ne* majorem cuiquam Romae habere liceret.

§. 214.

U w a g i.

- 1) Spójniki *ut* i *ne* używają się przy okazywaniu troskliwości lub obawy, *aby* się co stało lub nie:

ne kładziemy, gdy chcemy wyrazić, że życzymy sobie, aby się co nie stało; przeciwnie, gdy pragniemy, aby się co spełniło, używamy *ut* zamiast *ne non*.

Vereor, *ne dum minuere velim, labore augeam* (boję się, abym, chcąc umniejszyć pracy, nie powiększył onęy); zaś: Omnes labores te excipere video: timeo, *ut sustineas* (boję się, że im (nie) wydołasz, t. i. abyś nie był za słaby do wydołania onym). Metuo, *ne dolore perferre non possim* (jestem w obawie, czy zdołam boleść wytrzymać). Po *vereor* stoi także Infinitivus: Istos veremur *offendere*. Czasem myśl koniecznie Infinitywu wymaga; np.: *vereor dicere* (boję się mówić), *vereor laudare* praesentem. Tutaj przyczyna obawy, nie jest w Słowie, ale domysłaa; np.: boję się chwalić przytomnego, *aby się nie uraził*, lub co podobnego.

- 2) Między *non* i *ne* ta zachodzi różnica, iż *non* tylko przeczy po prostu, *ne* warwie ieszcze, aby się coś nie stało; np.: *Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Nondum* znaczy ieszcze nie, zaś *nedum non modo* nie tylko, a dopieroż (*Nedum morbum removisti sed etiam gravedinem. Cic. Nullum meum minimum dictum non modo factum incersessit. Id. Puer vixdum libertatem, nedum dominationem est laturus. Liv. XXIV.*)
- 4). *Nisi* wykładamy często przez chyba (*nisi insano*); jeżeli nie, gdyby nie.
- 3) *Ne* jest właściwie przeczeniem Trybu rozkazującego. (*Impius ne audeo placare donis iram deorum, Cic. Leg. II. 22.*); dla tego stoi zamiast *non* przy Trybie łączącym, gdy ten zastępuje miejsce Imperativi; np: *Ne expectes*, zamiast *ne expecta*, albo *noli expectare*. Niektóre (osobliwie iednozglóskowe) Imperativi nie używają się przecząc; natenczas Tryb łączący się bierze; np: *ne sis, ne fias*, zamiast *ne es, ne fi*. Toż samo ma miejsce w osobie trzeciéy, gdzie pospolicie Conjunctivus miejsce Imperativi zastępuje; np: *Donis impii ne placare audeant Deum. Cic. Leg. II. 41.*
- 4) *Ne* używa się ieszcze do zaklinania się: *Ne sim salvus, ne vivam*; także w znaczeniu chociaż (*chociaźby*) nie, iak *ut* w znaczeniu chociaż (*chociaźby*); np: *Ne sic summum malum dolor: malum certe est. Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas. Przy utinam* stać może równie *ne* iak *non*, z których pierwsze z *utinam*, *non* ze Słowem się łączy; np: *Uti-*

nam ne Phormioni id suadere in mentem incidisset. Ter. Utinam sucseptus non essem. Cic.

§. 215.

- 5) Poznaliśmy już użycie Spóyników *quin, quo minus i ne*; teraz więc pamiętajmy, że we wszystkich przypadkach nie obiętych prawidłami; dla tych Konjunkcyi podanemi (4. §. 6. strona 186, 187, 188), przeczenie od *ut* lub stojącego za nie *qui* robi się po prostu przez dodanie *non*: a mianowicie oznaczają *ut non*, i *qui non* tylko, co z czego wypada, i odpowiadaia naszym (tak) iż nie; aby, iżby (—by) nie.

Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit. Decōri vis ea est, ut ab honesto non queat separari. Non possunt una in civitate multi rem atque fortunas ammittere, ut non plures secūm in eadem calamitatem trahant. Nemo est, qui non (aby — nie, króryby — nie), liberos suos incolūmes et beatos esse cupiat. Quis navigavit, qui non se aut mortis aut servitutis periculo committeret? Alexander M. cum nullo hostium unquam congressus est, quem non (aby go nie, któregoby nie) vicerit; nullam urbem obsedit, quam non expugnarit; nullam gentem adiit, quam non subjecerit. Qui virtuti non studet, malit existimari bonus vir, ut non sit (nie będąc nim, chociaż nim nie iest), quam esse, ut non putetur (niż bydź w rzeczy saméy dobrym, a nie bydź za takiego uważanym).

- 6) Wreszcie przeczenie od *quod* iest zawsze tylko *quod non*.

§. 216.

II. O użyciu Accusativi cum Infinitivo.

C. Zamiast *quod* cum Indicativo, lub *ut* cum Conjunctivo, używa się Accus. c. Infin. gdy z dwóch zdań między sobą połączonych, jedno nie zamyka przyczyny, skutku, lub zamiaru, lecz tylko wyraża to, co się czuie, myśli, oświadcza, mówi, poznaie, uczy, pisze, i tym podobne przedmioty; (*Verba declarandi et sentiendi*); np.:

Saepe audivi praeclaros viros solitos ita dicere: cum majorum imagines intuerentur, vehementissime sibi animum ad virtutem accendi. Negant intueri lucem fas esse ei, qui

a se hominem occisum esse fateatur. Socratem dixisse audio, cibi condimentum esse famem, potionis sitim. Serpere anguiculos, nare anaticulas, evolare merulas, cornibus uti videmus boves. Lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus. Solem Persae unum Deum esse crediderunt. Tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. Carthaginem defendam esse censeo. Thimotheus patriae sanctiora jura quam hospitii esse duxit. Non utilem arbitrari esse nobis futurarum rerum scientiam.

U w a g i.

- 1) Nie należy tu mieszać *quod* że, z przyczynowem *quod* za *propterea* *quod*, dla tego że, za to że, ponieważ. Pierwsze się wypuszcza podanym dopiero sposobem: po wypuszczeniu drugiego (na wzór *quia*) powstanie Konstrukcyja Participii attributivi lub Ablativi abscłuti; np.: *Etsi me heri venturum ad te promiseram, non tamen venire potui, morbo tentatus, et patre nondum profecto (quod — t. i. quia — morbo tentatus fui et pater nondum erat profectus).*
- 2) W polskim języku nie mamy weale Konstrukcyi Accusat. cum Infinitivo. Czasem Słowo *esse* (użyte w znaczeniu Łącznika) możemy wykladać przez nasze *bydź*, które, iak wiemy, rządzi w tym razie przypadkiem szóstym; np.: *Difficillimam rem esse puto — Mniemam bydź naytrudniejszą rzeczą. Tymoteusz prawa oyczyste świętsem bydź sądził od praw gościnności. — Gdzie w łacinie daie się Infinitivus przez Imiesłów wyrazić, tam i w polszczyźnie Imiesłów polożyć można; np.: Socratem Xanthippe eodem semper vultu vidit exiuntem domo et revertentem (za *exire* et *reverti*; wychodzącego i powracającego; lecz nie wychodzić, powracać). Tak nawzajem: *Fabula Menedemum miserum gnato vixisse (za *viventem*) fugato inducit. Zob. wyżej: Serpere anguiculos cet. Lapidum conflictu cet. — W ogólności zaś wykładamy takie Infinitivy przez nasze że, aby; np.: *Anaxagoram ferunt, nunciata morte filii, dixisse: sciebam me genuisse mortalem. — Mówią, iż Anaxagoras, odebrawszy wiadomość o śmierci syna, rzekł: wiedziałem, że go śmiertelnym spłodził. — *Aequum est peccatis veniam poscentem reddere rursus. — Słuszna jest, aby, kto żąda cet. — Nasz Imiesłów przeszły bierny od Słów niedokonanych, może w niektórych razach stać na mieyscu łacińskiego Infinitivi praes. passivi, mianowicie, gdy ten Infinitivus przez iak zwykł się rozwiązywać; np.: *Video urbem vastari — widzę burzone mia-*****

sto, albo: widzę *iak* miasto *burzą*; *laetor*, *cupio te bonum appellari* — cieszę się, iż Cię dobrym nazywają; pragnę, *aby* Cię nazywano dobrym.

- 3) Wątpliwości, która w Konstrukcyi czynney dwóch czwartych przypadków z Infinitywem powstaćby mogła, unikamy przez zamianę zdania na biernie. Tak owa wątpliwa wyrocznia Pyrusowi dana: *Ajo, te, Aeacida, Romanos vincere posse (ród Eaka zwyciężyć może naród rzymski)*, stanie się iasną, gdy ją wyrazimy: *Ajo, a te, Aeacida, Romanos posse fugari*. Gdzie wyrażenie nie jest wątpliwe, może zostać Konstrukcyą czynną; np: *Croesus hostium vim sese perversuram putavit*.

§. 217.

Właściwie żadne Słowo nie rządzi przez się *Accusativum cum Infinitivo*. Powiedzieliśmy bowiem, że Słowa pomienione wtenczas się kładą z *Accus. c. Infin.*, gdy jedno z zdań nie zamyka skutku, przyczyny cet, drugiego zdania: jeżeli zaś przez takowe Słowa nie tylko wyrażamy, co się stało, dzieje lub stanie, ale co się stać ma lub powinno (co pospolicie wyrażamy przez *aby*), uważamy to jako skutek, a zatem na miejscu *Accusat. cum Infinitivo* stoi natenczas *ut* z Trybem łączącym, albo sam Tryb łączący; czasem iednak i sam *Infinitivus*.

Dicam tuis, ut librum meum describant, ad teque mittant. *Themistocles persuasit populo, ut pecunia publica classis centum navium aedificaretur.* *Caesar ad Limiam scripsit ut ad ludos omnia pararet.* *Iam saepius rogavi, veniant ad me.*

Gdy wyrażamy spodziewanie się, stoi *Accusat. cum Infin.* pospolicie w czasie przyszłym, rzadko w terażniejszym, a tem mniej w przeszłym. Takowy czas przyszły, można także przez *fore ut*, lub *futurum (esse) ut* opisywać.

Plerique amicos eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. *Spero nostram amicitiam non egere testibus.* *Spero tibi me causam probasse.* *Ego fide mea spondeo, futurum, ut omnia longe ampliora, quam a me praedicantur, invenias.* *Magna me spes tenet, fore ut aliquando vobis prosim; — biernie: Otho speraverat, fore, ut adoptaretur a Galba (albo se adoptatum iri).*

Przy oznaczaniu powątpiewania, stoi podobnie zamiast *quin, an*, lub innego wyrazu powątpiewającego, także *Accus. c. Infia*; np:

Deum esse, qui dubitet, haud sane intelligo, cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. Lunam semper, si crescat, ortus spectare, si minuatur, occasus, haud dubium est.

Wreszcie używamy Accus. c. Infin. w pytaniach, które także przez *ut* wyrażać się zwykły; np: *Mene (iażbym miał) non cum bonis esse? Egone ut te interpellem?*

§. 218.

D. Sermo obliquus seu indirectus.

Gdy cudzą mowę wyrazić chcemy iako zależną od iakiego przedniego zdania (mieszczącego w sobie *verbum declarandi* lub *sentiendi*, wyrażne lub domyślne); to iest, kiedy nie chcemy wyrazów cudzych przywieśdź, iak były wprost wymówione lub napisane do kogo, lecz ubocznie tylko; rodzi się natenczas tak nazwana *oratio obliqua* s. *indirecta*, prowadzona w polszczyźnie przez Spóynik *że*; a w łacinie przez *Accusat. cum Infinitivo*.

Własności téy mowy uboczney wykażają się z przykładu:

Ariowistus król Germanów rzekł do Cezara: „nie poy-
„muć, iakim prawem wy Rzymianie Galii mi chcecie zabronić,
„gdym ia do nićy wprzód niżeli wy przyszedł; czy nie wiesz,
„że zwycięzcy nad zwyciężonymi panować zwykli, iak tylko
„sami chcą? a wszakże lud rzymski to samo czyni. Jeżeli ia
„ludowi rzymskiemu nie przepisuję, iakby swego prawa u-
„żywał, nie powinienem i ia wtéy mierze doznawać od nie-
„go przeszkody.“

„Equidem non perspicio, Romani, quo jure tota mihi
„Gallia interdicere velitis, in quam ego prius veni, quam
„vestrum quisquam; an tu ignoras, victores victis, ut ipsi
„velint, imperare solere? atqui populus quoque romanus
„idem facit. Quodsi ego illi non praescribo, quemadmodum
„suo jure utatur, neque me oportet a populo romano im-
„pediri.“

To samo ubocznie te wyrazy przywodząc tak się wyrazi:

„A. rzekł do C.: — że nie poymnie, jakim prawem Rzymianie Galii mu chcą zabronić; gdy on do nięj wprzód niżeli oni przyszedł: czyż nie wie (Cezar), że zwycięzcy, — chcą; a wszakże lud rzymski, — czyni. Że jeżeli on ludowi rzymskiemu nie przepisuje, iakby swego prawa używał, nie powinien i on wtęj mierze i t. d. —

§. 219.

Widzimy tu z polskiego przykładu; że: 1) nie poymnie (ia), przyszedłem, przepisuję, zamieniło się na: nie poymnie (on), przyszedł, przepisuje; — 2) wy Rzymianie (Vocativ.) chcecie; czy nie wiesz (ty)—na: Rzymianie (Nominat.) chcą, czy nie wie (on); — 3) każde Słowo głównego zdania, a teraz w mowie ubocznej zależącego bezpośrednio od stojącego na początku: *Ariowist rzekł* — dostało Spójnik *że* (wyraźny czy domyślny): *że* nie poymnie: — *że* nie powinien, *że* i lud rzymski to czyni; — będzie tu więc w łacinie *Accusativus cum Infinitivo*.

Otoż już dwa mamy prawidła wyciągnięte z polszczyzny: 1) że osoba pierwsza i druga zamienia się na trzecią; z których tamta (*tertia Subjecti*) wyraża się przez *sui, sibi, se* lub *suus, a, um* (§. 127. Uw. 1.); ostatnia (*tertia Objecti*) przez *is* lub *ille*; 2) Że *verbum* każdego zdania głównego zamienia się na *Infinitivum*, a więc Subiekt na *Accusativum*. Wyłączna własność języka łacińskiego wymaga jeszcze zachowania następujących reguł:

- 1) Ponieważ przez zamianę mowy prostęj na uboczną wszystkie całkowite zdania ią składające stają się zależne od iednego zdania głównego, każda więc koniunkcja iakięj bądź natury, równie iak Zaimek *qui* musi mieć Tryb łączący, którego czas stósować się musi do Słowa, od którego zależy.
- 2) Z potrzeby zaś zachowania ścisłego następstwa i względności czasów, wypływa, że każda

czynność podległa istotnéj zmianie ze względu na dawność trwania, od chwili kiedy się odbywała, aż do chwili kiedy nam ją piszący lub opowiadający do wiadomości podaie, cofać się musi ieden czas w przeszłość; a tak Praesens zamienia się na czas przeszły, Perfectum na Plusquamperfect. i t. d.

Uwaga. Ponieważ Praes. i Fut. simpl. mają Coniunctivum wspólny; obydwa więc te czasy cofając się o czas ieden, zamieniają się na Imperf. Coniunct. — Futurum exactum ponieważ Trybu łączącego pożyczca od czasu Perfectum; cofając się więc, pożyczczy go od Plusquamper.; które tu możnaby nazwać Coniunctivus futuri tertii. — Imperativus podobnie się musi wyrazić przez Imperfectum Conj.

Powyższy więc przykład łaciński tak się zamieni:

Dixit Ariovistus, non perspicere se, quo iure tota sibi Gallia Romani interdicerere *vellent*, in quam prius *venisset*, quam illorum quisquam; an *ignoraret* Caesar, victores victis, ut ipsi *velint*, *) imperare solere? Atqui populum quoque romanum idem facere. Quod si ipse non *praescriberet* illi, quemadmodum suo iure *uteretur*, neque se oportere a populo romano in suo iure impediri.

Ariovistus respondit:

„Aeduis ego obsides non reddam, neque iis, neque eorum sociis injuria bellum inferam, donec in eo *manent*, quod inter nos *convēnit*, stipendiumque quotannis *pendent*: si id non fecerint, longe ab his fratrum nomen populi romani aberit. Quod mihi *denuncias*, Caesar, te Aeduorum injurias non neglecturum, (*scito*,) neminem mecum sine sua pernicie contendisse; (quare,) si *vis congregere* . . . “ indirecte tak Cezar wyraził:

Aeduis se obsides redditurum non esse, neque iis neque eorum sociis injuria bellum illaturum, donec in eo

*) Velint powinno zostać; bo tu mowa o czynności niezmiennéj, zawsze iednakowéj (praesens perpetuum); lecz także może stać *vellent*, stosując oderwanie (abstracte) do każdego szczególnego przypadku.

maneant, *) quod convenisset, stipendiumque quotannis per-
dant, *) si id non fecissent, longe ab his fratrum nomen
populi romani abfuturum. Quod sibi Caesar denunciaret,
se Aeduorum injurias non neglecturum (sciret,) neminem se-
cum sine pernicie contendisse; (quare,) si vellet, congreg-
retur. . . .

Przestroga.

- 1) Jeżeli iednak kto własne swoje wyrazy, lub co o nim kto mówił, przywodzi indirecte; i jeżeli ta mowa zwrócona jest do pewnéy iakiéy osoby, a nie w ogólności podana, iak to np. bywa w listach, natenczas pierwsza i druga osoba nie zamienia się na trzecią. „*Legi tuas litteras: quibus ad me scribis — gratum tibi esse, quod crebro certior a me fias de omnibus rebus, et meam erga te benivolentiam facile perspicias.*“ kto trzeci takby to samo wyrazić musiał: Significavit Lentulo Cicero: *se ejus literas legisse, quibus scriberet, gratum sibi esse, quod crebro certior a se fieret de omnibus rebus, et suam erga se benivolentiam facile perspiceret.*
- 2) Rozumié się samo przez się, iż jeżeli wśród mowy ubocznej przywodzą się cudze słowa wprost tak, iak wymówione były, żadna w nich odmiana zayśdź nie może.

Tribuni eludebant dicta Consulis Quinctii: **) *quonam modo exercitum educturi consules essent, quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis vero, inquit Quinctius, nihil dilectu opus est, quum omnis plebs in verba juraverunt, conventuros se jussu consulis, nec injussu ab- ituros; edicimus itaque, eras omnes armati adsitis.* Cavillabantur tribuni, ***) *privatum eo tempore Quinctium fuisse, quum sacramento adigerentur.* Sed Quinctius: ****) *Se consulem comitia non habiturum, dictatore opus esse reipublicae. cet.*

*) Tu stoi Praes. Conj. pro Imperf.; podobnie iak się w Trybie warunkowym iedno za drugie używa; Ego *dem, si habeam, za darem i haberem.* Takowa wolność zamiány nie wzrusza bynaimniéy prawidła.

**) domyslné *dicentes*, od którego zależy następná oratio indirecta.

***) *cavillabantur* wykręcáli, domysl. *mówiąc.*

****) domysl. *dicebat.*

§. 220.

D o d a t e k.

O przypadku pierwszym z Trybem bezokolicznym (Nominativus cum Infinitivo).

- 1) Słowa, które znaczą bycie, rządzą, iak wiemy, podwójnym pierwszym przypadkiem; takowy zostaje im ieszcze wtenczas, kiedy są zamienione na Tryb bezokoliczny. Jako więc mówimy: *Romulus primus fuit rex Romanorum. Balbus tuba belli civilis est appellatus. Nuptiae res honesta sunt putandae* i. t. d. — tak równie mówić można:

Homerus solus appellari poeta meruit. Cato esse quam videri bonus malebat. Hercules et Liber reges orientis fuisse traduntur, (feruntur, dicuntur).

- 2) Osobliwie często stoi taki przypadek pierwszy przy Słowach declarandi i sentiendi, zamiast konstrukcyi Accus. c. Inf.

Servius magno consensu populi rex declaratus fuisse fertur. Urbs ardere nunciatur. Nuptiae merito res honesta putantur. Tu bonus esse videris.

§. 221.

Względem używania obydwóch Konstrukcyi zachowamy w pamięci następujące uwagi:

- 1) Słowa takowe jeżeli są activa nie Deponentia mogą mieć Nominat. cum Inf. tylko wtenczas, kiedy mają zakończenie bierne, np: *Rex advenisse scribitur*; z resztą Accus. c. Inf. np. *Regem advenisse scribis*, (*scribunt, scripsi, scribendum est* cet.).
- 2) Słowa takowe jeżeli są Intransitiva, lub gdy się za takie kładą, mają Nominat. c. Inf. np: *Ille a nobis laudari cupit. Aelius philosophus esse voluit, orator fieri non cupiit* (gdzie volo, cupio stoia intransitive); lecz także: *Cupit se laudari: Vult se philosophum esse: Cupit se oratorem fieri*; — gdyż te Słowa są czynne.

- 3) Ponieważ Słowa nieosobiste z pierwszym przypadkiem stać nie mogą, a więc i Konstrukcyja Nom. c. Inf. przy nich nie ma miejsca;

Poenitet me hanc fabulam narasse. Fama est, lupam Romula et Remo mammas praebuisse. Me hunc librum perlegisse satis est. Te hoc facere non pudet? Vos esse otiosos licet (częścięćy podług §, 128, II.: *Vobis esse otiosus licet*).

Toż samo prawidło służy dla wszystkich Słów osobistych nieosobiście użytych; np: *Ferunt (tradunt, scribunt; scribitur, traditur, fertur, dicitur) Platonem, ut Pythagoręos cognosceret, in Italiam venisse. Aeolo ventos paruisse existimatum est. Homerum caecum fuisse traditum est. Nunciatur mihi, Faunium decessisse.*

- 4) Deponentia mają zazwyczaj Accus. c. Infinit. nawet intransitiva; *Arbitror me tibi esse carum. Laetaris te Consulem esse factum.*

U w a g i.

- 1) Treścią tego, co się w obydwóch głównych prawidłach podać, jest: że do Konstrukcyi Nom. c. Inf. potrzeba albo a) żeby Verbum finitum było declarandi lub septiendi, albo b) żeby Infinitivus był Słowem mającém znaczenie bydz.
- 2) Od podanych tutaj prawideł tylko poeci odstępować niekiedy; np: *Ajax retulit esse Jovis pronępos* (za *se esse pronępotem*). *Ovid. Andregeus sensit medios delapsus in hostes* (za *se delapsum esse*). *Virg. Penelöpe visura quamvis nunquam speraret Ulyxem* (za *se visuram esse*), *illum expectanda facta remansit anus. Propert.*

III. O używaniu form czasowych w Trybie oznaymującym i łączącym, tudzież o zamianie takowych.

Nie tylko zamieniając między sobą mowę prostą i uboczną (*oratio recta et obliqua*), lecz także w wielu innych razach, osobliwie w opowieściach i listach, znać dokładnie potrzeba, iak się właściwie używają formy czasowe w rozmaitych Trybach, aby w używaniu onych nie uchybić, a nawet, aby nie wszystko brać za zamianę form, co przy spolszczaniu łaciny nam się nią bydz wydaie.

§. 222.

- 1) Wiemy to już, że łacińskie czasy warunkowe są Imperf. Conj. iako terażniejszy, a Plusqu. Conj. iako przeszły; dodajemy tu że za tamten często Praes. (czasem Perf.) Conj., za ten zaś Perfectum Conj. się używa. Lecz Łaciniacy używają także niekiedy Imperfectum, Perfectum albo Plusquamperfectum Indicativi zamiast czasów warunkowych, gdy chcą wyrazić, że rzecz, o któręj mówią, niezawodnieby się była spełniła.

Germanicus ferrum a latere deripuit, elatumque *deferbat* (za *detulisset*) in pectus, ni proximi prensam dextram attinissent. Pons publicus iter paene hosti dedit (z. *dedisset*), ni unus vir fuisset Horatius Cocles. Populus Romanus, Caesare et Pompeio trucidatis, rediisse in statum pristinae libertatis videbatur: et *redierat* (*rediisset*), nisi aut Pompeius liberos, aut Caesar herēdem reliquisset. — Podobnie używa się: *Vix crediderim* za *credam*; *cave dixeris*, za *dicas*; *ne feceris* za *facias*.

Łaciniacy używają niekiedy Praesens Conjunctivi za Futurum Indicativi zalecając co grzecznie; i nawzajem Fut. Ind. za Praesens Conjunctivi przy czynieniu rozsądnych uwag.

Tu ad omnia *rescribes*, et quando te exspectem, *facies* me certiozem (*odpiszesz*, *uwiadomisz* mnie, zamiast: *chcięj odpisać*, *uwiadomiy* mnie też). Ubi socordiae te atque ignaviae iradideris, nequicquam deos *implōres* (za *implorabis*).

Uwaga. Że *amabo*, *amaturus sum*, i *amavero*, równie iak biernie *amabor*, *amandus sum* i *amatus ero*, są od siebie bardzo różne, łatwo poznamy, jeżeli się nad naturę każdego w szczególności zastanowimy: *amabo* będę kochał, znaczy, iż niezawodnie to się stanie; *amaturus sum* mam kochać, chcę kochać, kochałbym, oznacza przyszłość niepewną, lub życzenie tylko na przyszłość się rozciągające; jest to więc *amabo* niepewne. *Amavero* tém jest dla niepewnego *amaturus ero*, czém dla pewnego *amabo* t. i. przeszłością. Widzimy więc, iż błędnie byłoby mniemać, że *amaturus sim*, a tém bardziej *amavero*, może służyć za Tryb łączący czasowi *amabo*. Przykłady dopiero przywiedzione, gdzie *implōres* za *implorabis* stoi, a za *rescribes* i *facies* także re-

scribas i facias, lecz nie rescripturus, facturus sis, ani rescripseris, feceris (chyba żebyśmy te od *rescripserim, fecerim* wyprowadzali jako Conj. Perfect, za Conj. Praes.)— §. 120 i 122.) położyłby można: za dowód służyć mogą, że *amem* iest razem Trybem łączącym od *amabo*, a *amaverim* od *amavero*. Cum his *versare*, qui te meliorem *faciant* (którzyby Cię zrobili), różni się tyle od *facturi sint* (którzy Cię chcą, mają zrobić), ile *facient* od *facturi sunt*. Za: *Donec eris felix, multos numerabis amicos*, mówimy *oblique*; *Donec sis felix, multos te numeraturum esse amicos* Ovidius canit; zaś: *Apes cum jam migraturae sint, reginam procedere foras dicit* Plinius, za: *Apes cum jam migraturae sunt, regina procedit foras*. Podobnie: za *Contemendam* putat Ciceró *mortem, quae eum deducat, ubi sit futurus aeternus*; powimy *directe*; *aeternus sum futurus* in iis locis, in quae *deducar* (fut.) *post mortem*. Przeciwnie za: *Nunquam ego mortem timebo, quae me beatum redditura est*; powi się: *Egone timeam mortem, quae me sit reddituram beatum?* Jest więc *amaturus sum* tylko Trybem łączącym od *amaturus sum*.

§. 223.

2) Pod względem czasów przyszłych uważać ieszcze potrzeba:

- a) *Futurum simplex amabo* mówi o zdarzeniu obecném w przyszłości, zaś *Futurum periphrasticum amaturus sum* o tém, co względem terażniejszego czasu iest przyszłością.

Dla tego Focyon, gdy go do przekupienia się nakłonić chciano tém przedstawieniem, iż, chociaż sam nic nie potrzebuie, o dzieciach iednak swoich pamiętać powinien: w odpowiedzi swoięy użył *erunt* tam, gdzie *Futurum simplex* następowalo, zaś *futuri sunt*, gdzie *Praesens*; mówiąc: *Si mei similes erunt, idem hic agellus illos alet, qui ma ad hanc dignitatem perduxit; sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impensia illorum ali augerique luxuriam*. Nep. Phoc. 1. Dla tego też *Coniunctivus Praesentis* iest razem *Coniunct. Futuri simplicis*, ale nie *Futuri periphrastici*. Jako się zaś różnią *Koniunktywy* tak i *Infinitywy*. Tak np: mówią do Poiseny *Tarkwiniusze* wypędzeni z Rzymu (*oratione obliqua*): *Nisi, quanta vi civitates libertatem expetant, tanta regna reges defendant, aequari summa infimis; t. i. Nisi reges defendent tanta vi regna, quanta libertatem civitates expetunt, summa infimis aequabuntur*. Tak umierający *Sokrates* odzywa się do sędziów: *Magna me spes tenet, bene mihi*

evenire, quod *mittar* ad mortem, zamiast: *mittar* quidem ad mortem, sed hoc bene mihi *eveniet*. Toż samo z Imiesłowami; np: *Deo juvante*, facilis labor erit; zam. cum Deo *juvabit*. Nie często jednak znajdujemy Futurum simplex w Trybie bezokolicznym, gdyż to tylko z drugim Futurum łącznie kładź się może, jeżeli nie stoi w Trybie oznajmującym. Gdy więc w zdaniu główném nie ma czasu przyszłego, natenczas w zdaniu poboczném używa się do oznaczenia przyszłości Futurum periphrasticum; np: Non dubito, quin (dubito, an, — vereor, ut) pater *venturis sit*. Sapiens bona *permansura* laudat. Orator *futurus* (kto chce być mówcą) imitetur Demosthenem.

b) Futurum simplex *amabo* (będę kochał) mówi o rzeczy, która w przyszłości trwać ma ciągle, zaś Futurum exactum *amavero* (ukocham, *placavero* ubłagam) wyraża zdarzenie w przyszłości już przeszłe.

Dla tego więc, gdy o takich dwóch przyszłych czynnościach mówimy, z których jedna w przyszłości już ukończona być musi, gdy druga ma nastąpić, natenczas pierwszą przez Futurum exactum wyrażamy; np. Mucius Scevola mówi do Porseny: Trecenti conjuravimus principes juvenutis romanae, ut in te hac via grassaremur. Mea prima sors fuit; ceteri, ut cuique *ceciderit* primo, quoad te opportunum fortuna *dederit*, suo quisque tempore *aderunt*.

Conjunctivus Perfecti służy za Tryb łączący czasowi Futurum exactum; np.: Videor sperare debere, si te *viderim*. Dla tego to Futurum exactum posuwając się in sermone obliquo o jeden czas w przeszłość, ma za Conjunctivum tryb łączący czasu Plusquamperfecti. — Si se Consulem *fecissent*, brevi tempore aut vivum, aut mortuum Ingertham se in potestatem populi r. redactum pollicebatur Marius. *Amaturus fuerim* jest tém względem *amavero*, czém *amaturus sim* względem *amabo*.

§. 224.

3) Względem czasów przeszłych Perfectum i Imperfectum, które równe w dawności, trwałością różnią się tylko, uważamy:

a) Perfectum wyraża u Łaciników wypadek momentalny, czynność zupełnie odbytą, albo zdarzenie iakie za główne uważane; zdarzenie zaś poboczne lub długo trwające, wyrażają Łacinicy przez Imperfectum.

Strato medicus domi furtum *fecit*, et caedem ejusmodi. Cum *esset* in aedibus armarium, in quo *sciret* esse numorum

aliquantum et auri: noctu duos conservos dormientes occidit in piscinamque dejecit: ipse armarii fundum exsecuit, et auri quinque pondo abstulit. Furto postridie cognito, omnis suspicio in eos servos, qui non comparebant, commovebatur.

U w a g i,

- 1) Toż samo ma miejsce przy *ut* z Trybem łączącym; np.: In Demosthene tantum studium fuisse dicitur, *ut* impedimenta naturae diligentia industriaque superarit: cumque ita balbus esset, *ut* ejus ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere, perfecit meditando, *ut* nemo planius eo locutus putaretur.
- 2) Dla wyrażenia długiego trwania czynności iakiędy, kładą czasem Łacini Imperfectum w Trybie łączącym, chociaż Konstrukcyja zdaie się Plusquamperfectum tegoż Trybu wymagać; np.: Non tam facile opes Carthaginis tantae concidissent, nisi Sicilia classibus Romanis pateret.
- 3) Przysłówki czasowe, które się w znaczeniu Spõyników używają, często takowe czasy przybierają, które nawet, gdybyśmy onych z innemi zdaniem nie łączyli, w głównem zdaniu staćby powinny. Dla tego *ut* iak, gdy; *ubi* gdy, *ex qua*, iak tylko, *post (ea) quam* gdy, *simul (ac — atque)*, *ut primum* iak skoro, *quandiu* dopóki, częściej Perfectum Indicativi niż Imperfectum lub Plusquamperfectum mają; a nawet *cum* gdy, *antequam* albo *priusquam* nim, także Perfectum Indicativi biorą zamiast Trybów łączących (§. 117). Przeciwnie zaś z Spõynikami przyczynowemi *quod*, *quia*, *quoniam* że, ponieważ, także *etsi*, *tametsi*, *quanquam* lubo, chociaż, w stylu opowiadającym czasem i w zdaniach wtrąconych *), Imperfectum daleko jest więcej używane.

Quum Romulus concionem in Campo haberet, subito coorta tempestas tam denso regem operuit nimbo, *ut* conspectum ejus concioni abstulerit. Romana pubes, postquam serena et tranquilla lux rediit, *ubi* vacuum sedem regiam vidit, *etsi* satis credebat patribus, sublimem raptum procella, tamen moe-

*) Zdanie wtrącone jest, które w środek innego przeciętego zdania się wsadza na wzór zdania nawiasowego, lecz jest w gramatycznym związku z swoim głównem zdaniem; np.: In quibusdam laudandis viris, *etiamsi* maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria fuit.

stium aliquamdiu silentium obtinuit. — Patrum interim fidem certamen regni versabat; nec dum a singulis, quia nemo magnopere eminebat in novo populo, pervenerant factiones: inter ordines certabatur. Liv. I. 16. sq.

Uważmy jeszcze, że i *postquam* lubo z natury swoięj z takimi czasami tylko kładź się zwykło, które czynność poprzedniczą nie zaś równoczesną drugięj iakięj czynności wyrażają; także zamiast *quum*, *dum*, *ubi cum* Imperfecto się kładzie, a nawet z terażniejszym czasem, zamiast *dum*, *quum* *quia* znayduie się.

- b) W żywém opowiadaniu, używamy w łacinie, tak iak i w naszęj mowie dziać się zwykło, czasu terażniejszego równie w głównych iak i ubocznych zdaniach, aby przez to zdarzenie, o którém iest mowa, nieiako obecném zrobić.

Pisidas resistentes Datames invadit, primo impetu pellit, fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium capit. Medea patriam fugiens, postquam pater appropinquat, jamque paene, ut comprehendatur, parat, puerum interea obtruncat, membraque articulatum dividit, perque agros passim dispergit corpus. (Cf. Sall. Catil. 60. Caes. B. C. II. 10. — 12.). Także z innemi czasami pomieszany hywa Praesens. Redintegrato clamore, undique omnes connixi, hostem avertunt, nec deinde romana vis sustineri potuit. Sabini castra relinquunt. (Cf. Liv. III. 63.)

Ponieważ takowe Praesens historicum mieysce Praeteriti zastępuie, natrafiamy więc po niēm często *ut* wyrażne lub domyslnie cum Conjunctivo Imperfecti, tak iak po czasie przeszłym.

Luto musculus, ut ab igne tutus esset, contegitur. Caes. Caesar a Cn. Pompeio petit, quos ex Cisalpina Gallia consulis sacramento rogavisset, ad signa convenire, et ad se profisci juberet. id.

§. 225.

- 4) W pisaniu listów przenosili się często Rzymianie myślą na ten punkt, w którym ich pismo miało byź odebrane, i pisali tak, iakby byli mówili przy oddaniu listu o téj chwili, w której go pisali. Dla tego dzisiay zowie się u nich: *eo ipse die, cum haec scriberem, wczoray: pridie ejus diei, quo haec scribebam, iutro: postri-*

die ejus diei, qui erat tum futurus, cum haec scriberem. — Ztąd nasz sposób pisania listów nie zgadza się z łacińskim, chyba wtenczas, gdy Łacinik o takiéy rzeczy pisał, którą sobie w czasie, gdy list miał być oddany, w tym samym stanie wystawiał, iak była przy pisaniu onego. Co się zaś od téy chwili, aż do czasu oddania listu zmienić miało lub mogło, to ze względu na ten czas, iak rzecz przeszłą opisywał. Znajdujemy więc:

- a) Praesens zamienione na Imperfectum, Perfectum albo Plusquamperfectum, stósownie do tego, iak się rzecz ciągle trwająca lub momentalna, i względnie do innych okoliczności lub sama bez żadnego względu wystawia.

Habes totum reipublicae statum. qui quidem tum erat, cum has literas dabam. Cic. Quum essem in Tusculano (właśnie gdy się znajduję w Tusculanum), Roma puer a sorore tua missus epistolam mihi abs te allatam dedit, nunciavitque eo ipso die (list oddaie i oznaymuie, że dziś ieszcze) post meridiem iturum eum, qui ad te proficisceretur. Cic. Haec scripsi (piszę) subito, quum Bruti pueri me convenissent, et se Romam properare dixissent. Itaque nullas iis, praeterquam ad te, et ad Brutum, dedi literas.

- b) Perfectum zamienione na Plusquamperfectum, Futurum in Praesente na Futurum in Praeterito, Futurum simplex na exactum, ze względu na czytelnika.

Nihil habebam, quod scriberem: neque enim novi quidquam audieram, et ad tuas omnes rescripseram pridie. Cic. Scribam ad te plura alias. Paucis enim diebus eram missurus domesticos tabellarios, ut, quoniam sane feliciter rem publicam gessimus, unis literis totius aetatis res gestas ad Senatum perscriberem. Cic. Fam. II. 7. Quum tu haec leges, ego illum fortasse convenero; t. i. Może się z nim zobaczę w przód nim ten list Cię doydzie. Cic. Att. IX. 15.

Uw. Takowy sposób pisania nie iest koniecznym, lecz owszem zależy zupełnie od upodobania piszącego: dla

tęgo znajdziemy go z naszym zwyczajnym pomieszany; np.: *Haec scripsi ante lucem: eo die Senatus erat futurus. Nos in Senatu, quemadmodum spero, dignitatem nostram retinebimus.*

De his rebus pridie, quam haec scripsi, Senatus auctoritas gravissima intercessit. Cie. Fam. I, 2.

Rozdział piętnasty.

Składnia Trybu rozkazującego (Syntaxis Imperativi).

§. 226.

Trybu rozkazującego używamy, aby wyrazić, iż chcemy aby się co stało lub nie; w czém różne stopniowanie zachodzi, do którego oznaczenia dwie szczególniéj mamy formy.

- 1) Pierwsza t. i. Jussivus, wyraża tylko żądanie, aby się co stało albo nie, i właściwa jest nie mniéj prozbom i błaganiom, iak i rozkazom i ostrym zalecaniom; druga t. i. Imperativus używa się właściwie tylko w ustawach i nakazach urzędowych, albo gdy czego z dobitnością i naleganiem żądamy.

Że za przeczenie w tym Trybie używa się *ne*, wspomnieliśmy wyżej.

Nosce te ipsum. Nimum ne crede colori. Obsecro, populares, ferte misero atque innocenti auxilium, subvenite inopi! Di colendi semper et culti, date, quae precamur tempore sacro. Dianam tenerae dicite virgines! Intonsum pueri dicite Cynthium! Favete linguis! Maleominatis parcite verbis! Quartae esto partis Ulyxes heres. O parentes estote rogati. Hominem mortuum in urbe ne sepelito, neve urito.

Poeci często obydwoch bez różnicy używają; dla tego i u nich bez różnicy znajdziemy: *Tu ne cede malis, sed contra audentior ito. Virg. Phylida mitte mihi, quum faciam vitula pro frugibus, ipse venito. Id.*

- 2) Zamiast Imperatywu użyć można Futurum simplex Indicativi lub Conjunctivi; ostatnie, gdy tylko wyrażamy, iż sobie czego

życzymy; pierwsze, gdy chcemy przez grzeczność życzenie nasze tak wyrazić, iakobyśmy nie wątpili wcale, iż ono wykonane zostanie. *Conjunctivus Futuri exacti* czyli *Praeteriti* może stać na mieyscu drugiego *Imperatywu*.

Przeczenie Trybu oznaymującego iest *non*, Trybu łączącego *ne*.

Salvebis, valebis, meaque negotia non negliges! Tu nihil invita dices faciesque Minerva! Serus in coelum redeas, diuque laetus intersis populo! Quiescat in pace! Molliter ossa cubent! Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem!

U w a g i.

- 1) *Imperativus* także często przez pewne Słowa z Trybem łączącym albo bezokolicznym; *ne* osobliwie przez *noli* i inne Słowa opisać można; np.:

Gura, ut valeas! Fac valeas, meque mutuo diligas! Tu velim animo sapienti fortique sis! Fac ne quid aliud cures, nisi ut quam commodissime convalescas. Cave, ne incognita pro cognitis habeas, hisque temere assentiaris. Cave facias, Ne quis humasse velit Ajacem. Nolite id velle, quod fieri non potest. Parce privatus nimium cavere: dona praesentis cape laetus horae: cetera mitte loqui. Quid bellicosus Cantaber et Scythes cogitet, remittas quaerere. Quid sit futurum cras, fuge quaerere. Spehne repugnando tibi tu contrarius esse: Convemet nulli, qui secum dissidet ipse.

- 2) *Conjunctivus* potrzebny iest, gdy mówiąc w tonie rozkazującym, chcemy i siebie umieścić w liczbie osób, którym coś nakazujemy; np.: *Moriamur et in media arma ruamus!*

Przed iakąkolwiek formą Trybu rozkazującego dodają się często *Imperativi Age (dum), agitedum*; np.: *Age! ista divina studia omittamus (Ey! porzućmy). Procedat agedum ad pugnam (No! niechay występnie)! Age vero, considerate! Agedum, hoc mihi expedit primum. Agitedum, clamorem tollite (Daley! krzyczcie).*

- 3) Uważmy nakoniec, iż iako *Futurum Indicativi* zamiast Trybu rozkazującego się używa, tak nawzajem *Imperativus* w zdaniach poprzednich mieysce *Futuri Indicativi* z Spöynikiem warunkowym zastępuje; np.: *Tecum habita et noris, quam sit tibi curata supellex*; zamiast: *Si tecum habitabis, noris.*

Rozdział szesnasty.

Składnia Trybu bezokolicznego (Syntaxis Infinitivi).

§. 227.

Infinitivus jest to Słowo ogółcone z wszelkiego osobowego znaczenia: uważać go można za Substantivum generis neutrius, które posiada rząd Słowa, od którego pochodzi.

Virtutem primam esse puta, *compestere* linguam;
Proximus ille Deo est, qui scit ratione *tacere*.

Existimavimus fidei nostrae *convenire*: notum Senatui *facere*; excessisse Priscum immanitate et saevitia crimina, quibus *dari* iudices possint. Plin.

1) Pospolicie Infinitivus za Subiekt albo przedmiot, zaś w Konstrukcyi Accusativi cum Infinitivo za oboje razem, a nawet (osobliwie u Poetów) za wszystkie Gerundia i Supina używa się.

Rēm familiarem *dilabi sinere* flagitiosum est. Improbis est homo, qui beneficium scit *sumere* et nescit *reddere*. Mihi stat *alere* morbum *desinere*. Fabius, quam arborem ipse *consertuisset*, sub ea *legere alium fructum*, *indignum esse dicere* solebat. Potestas erat sese gravissima *levare* (za *levandi*) infamia. Cic. Verr. 4. Hominum quanta sit mens difficile est *existimare* (za *existimatu*). Cic. Tusc. 1. (Porówn. §. 197. i Uw. 1.)

De Accusativo i Nominativo cum Infinitivo mówiliśmy już wyżej.

2) Praesens Infinitivi stoi często, osobliwie u dzieiopisów, zamiast Imperfectum Indicativi, (lub Praesens, ile to w żywém opowiadaniu mieysce Imperfecti zastępować może) i zowie się *Infinitivus historicus s. narrationis*.

Postquam milites in aedes irrupere, diversi regem *quaerere*; dormientes alios, alios *occursantes interficere*, *scrutari* loca abdita; clausa *effringere*; strepitu et tumultu omnia *miscere*. Sall. Jug. 12. (t. i. *szukali*; *zabijali*; *szperali* i t. d.)

Często przy tym Infinitywie domyślać się można *coepit; coeperunt*; np: *Caesar siccare Pomptinas paludes, emittere Fucinum lacum, perfodere Isthmum*: talia agentem mors praevenit. — Takowy Infinit. hist. i okolicznemi czasami przeplatany bywa; np.: *Gladius res geritur. Veterani pristinae virtutis memores, acriter instare; illi haud timidi resistunt. Maxima vi certatur. Interea Catilina cum expeditis in prima acie versari, laborantibus succurrere, integros pro sauciis arcessere: omnia providere: multum ipse pugnare, saepe hostem ferire. Strenui militis et boni imperatoris officia simul exsequebatur.* Sall, Cat. 6o.

§. 228.

D o d a t e k.

O używaniu łacińskich Zaimków.

I. O używaniu Zaimków przywłaszczających *sui, suus*, i innych za nie się kładących.

- 1) Łaciński Zaimek *sui, sibi, se*, daleko obszerniejszego iest użycia niż polski *się*. Albowiem a) my naszego *się* używać tylko możemy, kiedy *się* takowe ściąga do Subiektu w tymże samym zdaniu będącego, nie zaś do Subiektu znajduiącego się w zdaniu poprzedzającym, chociażby nawet z takowego użycia żadna dwóznacność powstać nie mogła. Zaś b) Łaciniicy odnoszą swoje *sui, sibi, se*, także do Subiektu stojącego w poprzedzającym zdaniu (osobliwie kiedy zdanie następne zamyka w sobie tak zwany Accus. cum Infin.), nie zważając nawet na wątpliwość, która mogłaby ztąd urosć, byle ta tylko przy małym zastanowieniu się czytającego uprzatnąć się dała, iak np. w zdaniach niżej pod c.) umieszczonych.

a) *Populus ipse moderandi et regendi sui potestatem senatui tradidit. Omne animal applicatum est ad se diligendum. Dionysius verebatur, ne, si Dionem secum haberet, aliquam occasionem sui daret opprimendi.* b) *Multi nil rectum, nisi quod placuit sibi* (co się im podobało; bo *sibi* ściąga się nie do Subi. *quod*, ale do odleglejszego

multi), ducunt. Numa simulat, *sibi cum dea Egeria congressus nocturnos esse*. c) Dionysius instituit, ut filiae candentibus junglandium putaminibus barbam *sibi (mu)* et capillum adurerent. Herculi Eurysihēus rex imperavit, ut arma reginae Amazōnum *sibi (mu)* afferet.

Dla tego, kiedy Łaciny chcą Zaimek *sui* odnieść do Subiektu w tymże samym co i toż *sui* zdaniu będącego, nie zaś do przypadku pierwszego, który się w poprzedzającym zdaniu znajduje, dodają mu czasem dla dobitności *ipse*; w którym razie nam, iak się dopiero mówiło, dosyć jest położyć samo *się*; np: Paulus Persęo roganti, ne in triumpho duceretur, quod peteret, in sua potestate esse, respondit; quo responso suasisse videtur, ut Perseus *ipse sibi vim inferret* (aby *sobie* życie odebrał). — Gdzie jednak iasno widać, iż Zaimek do najbliższego Subiektu odnieść należy, takowy dodatek byłby niepotrzebnym; np: Nemo hominum dubitat, animalia *sibi (sobie)* victum parare posse.

Gdyby ztąd wątpliwość powstać miała, że Zaimek zdania następnego do poprzedzającego Subiektu się odnosi, używa się *ipse, is, ille*, zamiast *sui*.

Jugurtha legatos ad consulem mittit, qui *ipsi (illi)* liberisque vitam peteret. Persae, mortuo Alexandro, non alium, qui imperaret *ipsis (iis)*, digniorem fuisse profitebantur.

Uwaga. Gdy Subiekt zdania poprzedzającego jest w liczbie mnogiej, lub też w témże zdaniu więcej Subiektów Spójnikiem połączonych się znajduje, używa się także *ipse* (czasem *is*) w liczbie mnogiej; chyba że w zdaniu następnem nie ma innego Subiektu, natenczas stoi *sui*; np: Nabarzānes et Bessus Artabazum orabant, ut causam *ipsorum* tueretur — (nie *suum*, bo w pierwszym zdaniu jest podwójny Subiekt, a w następującem znowu przy Słowie domyślny *ille*). — Germani agriculturae non student, majorque pars victus *eorum* lacte et caseo et carne consistit. — Ea molestissime ferre homines debent, quae *ipsorum* culpa contracta sunt; — zaś: quae *sua* culpa contraxerunt — bo tym sposobem niknie w następnem zdaniu osobny Subiekt.

§. 229.

- 2) Nasz Zaimek *suus*, *a, e*, odpowiada łacińskiemu *suus, a, um*; t. i. obydwą ściągają się zawsze do głównego Subiektu. Naszego jednak użycie! nie jest tak powszechne, iak łacińskie.

go: odnosimy go bowiem tylko do Subiektu w tém samym co i on zdaniu stojącego; do poprzedzającego zaś tylko, gdy Rzeczownik w następném zdaniu będący, z którym tenże Zaimek w rodzaju, liczbie i przypadku zgadzać się ma, nie stoi w przypadku pierwszym. Łaciniacy zaś w tym razie *suus* używają, a Polacy kładą Zaimek *on, ona, ono*, w przypadku drugim.

Jul. Caesar mensēm a suo nomine appellari passus est — pozwolił miesiąc od swego imienia nazwać; — zaś: pozwolił, aby miesiąc od jego imienia nazwano; bo tu *miesiąc* staie się przypadkiem pierwszym. — Podobnie: Homērum Colophonii civem esse dicunt *suum*, Smyrnaei vero *suum* confirmant — Kolofończykowie mają Homera za swego obywatela; zaś Smyrneńczykowie utrzymują, że Homer iest *ich* obywatelem. — Orator sagaciter perverstiget, quid de *suīs* civibus dicat — co o *swoich* obywatelach ma mówić. — Qui totos dies praecabantur, ut sibi *sui* liberi superstites essent, superstitioni sunt appellati — aby im *ich* dzieci były ocalone; — zaś ut *suos* liberos salvos redderent — aby *swoje* dzieci ocalić.

U w a g a.

Lubo w użyciu naszych Zaimków *się i swój* ograniczeni iesteśmy, gdy więcej niż iedno zdanie razem uważamy, a zatem więcej iest w mowie Subiektów; daleko iednak powszechniejszēm iest za to użycie tychże w szczególnych zdaniach; np: możemy mówić: *Ja sobie* przeszkadzam, *Ty sobie* przeszk., *On sobie* przeszk.; Łaciniak musi tu różne kłaść Zaimki podług różności osób: *ego me* interpello, *tu te*, *ille se*. U nas wolno powiedzieć: *my się* rządzymy *swoimi* prawami, czy i wy *swoje* prawa macie? — Łaciniacy tu użyć muszą Zaimków; *noster, vester*. Lecz właśnie dla tego nie potrzebują się obawiać żadney dwóyznaczności w używaniu *sui, suus*, które w naszym mowie użyte wcaleby inne myśli nadały znaczenie; np: Reges ultimi mihi gratias agunt; quod *se* (nie *się* lecz *ich*) mea sententia reges appellaverim. Ariovistus respondit, nos esse iniquos, qui in *suo* jure se interpellaremus — że *mi* w *iego* (nie *sobie* w *swoim*) prawie przeszkody robiliśmy.

Casus obliqui mogą także mieć po sobie *suus*, które znaczy tyle co u nas *własny*; np: Hannibalem *sui*

cives e civitate ejecerunt: zam. Hannibal a suis civibus e civitate est ejectus.

- 3) *Is* w znaczeniu Zaimka przywłaszczającego używa się szczególniéy względnie do przedmiotu.

Cleopãira sibi aspidem admisit, et veneno *ejus* exstincta est. Themistocles servum fidelissimum ad Xerxem misit, ut *ei* nuntiaret suis verbis, adversarios *ejus* in fuga esse. Ennius esse deos censet, sed *eos* non curare opinatur, quid agat humanum genus.

także względnie do Subiektu, 'gdy ten albo dla zbytniego oddalenia lub zwrotu mowy niejako przestał byđź głównym Subiektem (iak zaraz niżej w przykładzie Alexander, na końcu: donecliberi *ejus*), albo gdy w następném zdaniu ieszcze inny znayduje się Subiekt mający przy sobie Zaimek przywłaszczający; np.:

Alcibiãdes cum esset projectus inhumatus; ab omnibusque desertus jaceret; amicus quidam corpus *ejus* texit suo pallio.

Różnicę użycia *ejus* i *sui*, *suus*, okazują następujące przykłady:

Cyrus rex Sybãrim Persis praeposuit, sororemque *suam ei* in matrimonium dedit; — zaś: Sybaris a Cyro Persis praepositus, *ejus* sororem *sibi* matrimonio junctam habuit.

§. 230.

Prawidła te o Zaimkach w téy treści zamknąć można: Za wszelki Zaimek osoby trzeciéy (*is*, *ille*, *ipse* cet.) ściągający się do Subiektu tego zdania, w którym stoi, kładzie się odpowiadający przypadek Zaimka *sui*: a gdy tamten stał w przypadku drugim iakiéy bądź liczby, bierze się *suus*, *a*, *um*. Toż s'mo się dzieie nawet wtenczas, gdy Zaimek ściągął się do dalszego t. i. główniejszego Subiektu, ieżeli ztąd żadna wątpliwość nie wynika.

Quum Romani audissent, Annibalem adversus *se* (przeciw *nim*) bellum parare: et ipsi copias paraverunt. Alexander a Lysippo imperavit, ut *suam* (*ejus*) statuam faceret. Ciceronem multi reges rogarunt, ut causam *suam* (ipsorum) apud senatum susciperet.

U w a g a.

W ogólności kładzie się *is*, gdy zamiast naszego *on*, *ięgo* i t. d. (wyraźnego czy domyślnego) można położyć albo przynajmniej pomyśleć sobie: *tenże*, *tegoż*; *onychże*, *onymże* i t. d.

Alexander motiens anulum suum reddiderat Perdicae, ex quo omnes conjecerant, *eum* (iż *tenże*) regnum *ei* (*onemuż*) commendasse, donec liberi *ejus* in suam tutelam pervenissent — dopókiy ięgo dzieci nie wyszły z pod opieki.

Podane tu szczupłe Uwagi o używaniu łacińskich Zaimków przywłaszczających, za dostateczne i niezmiennie prawidłą tém mniey uważane być mogą; ile że Łaciniacy sami iędnego używania sposobu nie trzymają się stale; i iako Zaimek *sui*, *suis* kładą bardzo często tam, gdzie układ mowy innego wymagać się zdaie: tak znowu nawzajem mieysce *sui*, *suis*, inne czasem zastępują Zaimki; np:

Caesar victos Nervios diligentissime conservavit; et finitimis imperavit, ut *se* (śc. Nervios za *eos*) ab injuria prohiberent. Pausanias dux Spartaee, quos Byzantii ceperat, propinquos regi muneris misit, ut daret *ipsi* (za *sibi*) filiam matrimonio (zob. §. 228 l. 1. na końcu). — De Magonis interitu duplex memoria prodita est. Namque alii naufragio, alii a servis *ipsius* (za *suis*) interfectum eum, scriptum reliquerunt; i. e. quod a servis *suis* interfectus est.

§. 231.

II. O używaniu Zaimków wskazujących i innych.

- 1) Gdy Zaimki *hic*, *is*, *iste*, *ille*, *idem*, *qui*, *quis*, stoją w znaczeniu Subiektu, to się zgadzają z następującym Rzeczownikiem, iako swoim Predykatem w rodzaju i liczbie.

Uważać nam osobliwie na to prawidłó należy; gdyż nasza mowa rzadko się w tém z łaciną zgadza, lecz Zaimek pospolicie stoi w rodzaju nuakim bez względu na Rzeczownika.

Sunt morosi et iracundi et difficiles senes. Sed haec morum vitia sunt (lecz to są przywary obyčajów) non seneclutis. — *Is* demique honos mihi videtur (to dopiero prawdziwy jest zaszczyt), qui non propter spem futuri beneficii, sed propter magna merita claris viris defertur et datur. — Si amicitiam ad fructum nostrum referemus, non est ista amicitia

(nie będzie *to* przyjaźń), sed mercatura quaedam utilitatum suarum. — Et ea patria est, ubi nati; et illa, ubi excepti sumus (i *to* jest Ojczyzna —, i *to*; lepićy niż: i *ta*; chyba powimy: i *ta* ziemia, i *ten* kray). — Peripathetici quondam iidem erant, qui Academici (ci *sami*; lecz także *to samo* byli, co i Akad.). *Quis homo (co za człowiek) es?*

- 2) *Hic* i *ille* odpowiadają sobie pod względem ściągania się na Imiona poprzedzające, tak, iż *hic* do naybliższego, *ille* do odlegleyszego należy.

Idem et docenti et discenti debet esse propositum, ut *ille* prodesse velit, *hic* proficere. — Cum sint duo genera deertandi, unum per disceptationem, alterum per vim: cumque *illud* proprium sit hominis, *hoc* belluarum: confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore. — Melius de quibusdam acerbi inimici merentur, quam ii amici, qui dulces videntur: *illi* verum saepe dicunt, *hi* nunquam.

Uwaga. Prawdła podanego trzymać się należy, chociaż niekiedy klasyczni pisarze przeciwnie sobie postępują, odnosząc *hic* do odlegleyszego, *ille* do naybliższego Imienia; np: *Melior tuiorque est certa pax, quam sperata victoria: haec* (i. e. pax) in tua, *illa* (victoria) in deorum manu est. Liv.

- 3) W listach odnosi się *hic* do osoby pierwszey lub wszystkiego tego, co z piszącym w naybliższym zostaje stosunku; *iste* do osoby drugiey lub tego do którego piszemy, albo do mieysca, w które piszemy; *ille* do trzeciéy osoby na inném mieyscu zostaiący. Podobnie w sądowych mowach oznacza oskarzyciel siebie, i *to*, co się jego strony dotyczy, przez *hic*; oskarzonego, i co się na niego ściągą, przez *iste*; zaś świadków, sędziów, słuchaczów i t. p. przez *ille*,

Non est quod te ad *hunc* locum respiciens metiaris; ad *istum* respice, in quo moraris. Sen. Ep. 43.

Między *ille* i *iste* ta jeszcze poniekąd zachodzi różnica; iż pierwsze się często używa z za-

szczytem kogo lub co wspominając, ostatnie mówiąc nieiako z poniżeniem i pogardą; np:

Quem nostrum *ille* moriens apud Mantinēam Epaminondas non cum quadam miseratione delectat? Cic. Ubi sunt *isti*, qui iracundiam utilem dicunt? Id.

Rozdział siedmnasty.

S y n t a x i s o r n a t a,

§. 232.

Piękność i ozdobność każdej mowy zależy na doborze i zręcznym układzie tak szczególnych wyrazów, iako i zdań całkowitych; przez co myśli nasze stają się iasne, nabierają mocy, żywości i miłego brzmienia. Prawidła piękności mowy, ile w tém miejscu mówić o nięj można, *) zawarte są w części Gramatyki zwanéy *Syntaxis ornata*, do któręj wykładu teraz przystępujemy. Nauka ta trudni się szykowaniem, pomnażaniem, zmniejszaniem i zamianą wyrazów i zdań; pod temi więc względami zastanawiać się nad nią będziemy: w dodatku powiemy nieco o figurach gramatycznych.

I. O ustawianiu czyli szykowaniu wyrazów, i łączeniu zdań całkowitych.

Żaden prawie ięzyk (polskiego nawet nie wyłączaiać) w szykowaniu wyrazów nie ma tyle wolności, co mowa łacińska. Jedno słowo często na

*) Przymiotu pisania stylem pięknym i ozdobnym, nie tak z prawidła, iak raczëj przez uważne i pilne czytanie wzorowych pisarzy, tudzież wprawę pod przewodnictwem światłego nauczyciela nabydź można. Wielce pożyteczną w tym względzie iest rzeczą, wyimki z autorów na oyczystą mowę tłumaczyć, a po niejakim czasie też same nazad na ięzyk łaciński wyłożone, z oryginałem porównywać. Głośnie czytanie wybornych miejsc autorów klasycznych posłużyć może do wprawienia ucha w czucie piękny harmonii.

różne miejsca, bez uszkodzenia mowy, przestawiane być może. Jednakże wolność takowa nie jest bez granic. W wielu przypadkach traci mowa, przez niezręczne ustawienie wyrazów, na dokładności i pełności, a prawie zawsze na piękności i ozdobie. Dla tego koniecznym potrzebnym być się zdaie podanie pewnych w téj mierze prawideł. Nayogólniejsze z nich jest: aby wyrazów, w bliskim zostających stosunku, nie kładź w zbytnięj od siebie odległości.

§. 233.

A. Wielu wyrazom, miejsce, które zajmować mają, zwyczaj oznaczył.

- 1) Tytuły, przysłowia i formuły w powszechném używaniu będące, podług raz zaprowadzonego porządku pisać się powinny.

Jupiter optimus maximus (nie: *maximus optimus*); *Pontifex maximus*; *Pater patrus*; *Senatus populusque Romanus*, *Hodie mihi cras tibi*; *ferro ignique vastare*; *sum cuique tribue*. Jak u nas: *Królu nieba i ziemi*; *Jaśnie Wielmożny*; *Jaśnie Oświecony*; *Pan młody*; *Wszem wobec i każdemu zosobna*.

- 2) *Inquam*, (czasem *ajo*), które się kładzie, gdy zaczęta mowę daléj ciągniemy, i *inquit*, którego używamy przywodząc cudze słowa, po iednym lub więcéj wyrazach w zdaniu kładź się mogą.

Per mihi, per, inquam, gratum feceris. Virtus, virtus, inquam, et conciliat amicos et conservat. — Egregie Ciceró: *voluptas, inquit, viro forti indigna est.*

- 3) Zaimki względne i Przysłówki, równie iak Spóyniki stać powinny na początku zdania; iednak *quisque* (podobnie iak *quidem* i *quoque*, które z początku zdania kładź się nie mogą) lepiéj iest kładź po wyrazach, z którymi w naybliższym zostaje stosunku, osobliwie po Zaimkach zwrotnych; zaś po Zaimkach względnych, i stopniach nay-

wyższych Przymiotników (po wypuszczeniu partykuł porównania *ut — ita*), tudzież Imionach liczbowych (*numeralia ordinalia* §. 39. II; 40, 3.) zawsze ie kładź należy.

Minime tibi quisque notus est. Longissimae quaeque literae (zamiast: *ut quaeque sunt longissimae literae, ita*) *gratis-simae sunt. In foro vix decimus quisque est, qui ipse sese noverit.* Plaut. Pseud. IV. 2, 17. Podobnie: *Quotus quisque ita vixit, ut tranquillo animo mori possit?* — W ogólności mówiąc *quisque* na początku zdania stać nie powinno; — *Pro se quisque orare coepit. Tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari.*

Uw. *Non* stoi pospolicie przed Słowem, w ogólności zaś przed tym wyrazem bezpośrednio, do którego należy. *Non quidem* może zostać razem; zaś *ne quidem* biorą pomiędzy siebie wyraz, który z przyciskiem ma być wymówiony. Toż samo mówićby można o polskiem *ani nawet*, gdy przez nie łacińskie *ne quidem* oddaemy.

Non sunt in senectute vires? ne postulantur quidem vires a senectute (*ani* wymagamy *nawet* —). *Itaque non modo, quod non possumus, sed ne quantum possumus quidem, cogimur senes. At ita multi sunt imbecilli senes, ut nullum officii munus exsequi possint. At id quidem non proprium senectutis est vitium, sed commune valetudinis. Quid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cum ne adolescentes id quidem effugere possint?* Cic.

4) Przyimki stoją albo bezpośrednio przed swoim przypadkiem, albo ie przedziela Genitivus należący do Rzeczownika. (Przez przypadek rozumiemy tu albo samego Rzeczownika, albo Przymiotnika, który mu iest przydany).

Sanguis a corde in totum corpus distribuitur per venas admodum multas, in omnes partes corporis pertinentes. Quid est tam inhumanum, quam eloquentiam, a natura ad salutem hominum et ad conservationem datam, ad bonarum pestem perniciemque convertere?

§. 234.

U w a g i.

- 1) Między Przymiotnikiem i rządonym przypadkiem stać tylko mogą (oprócz Genitywu, o którym wspomnieliśmy) wyrazy bezpośrednio i koniecznie do Rzeczownika

należące; *inter bis quinos viros; ob non redditos transfugas; de bene beateque vivendo; de magna professis*. Legem doctissimi viri graeco putant nomine a suum cuique tribuendo appellatam. Cic. leg. I. 19. (Porównaj wyżéy A. 1.) Wyjątek tu robi *ait* (*ad, ait, patriae salutem*); tudzież encliticae *ve i que*, przez które poeci, gdzie miara wiersza wymaga, nawet wyrazy złożone rozłączaia. *Lex de actis confirmandis, deve dictatura tollendā, deve coloniis*. Cic. Phil. V. 4. *Inque suo noster pulvere currat equus. Inque vicem. Inque salutatam linquo*. Virg.

- 2) Tylko Przyimek *per* może w przysięgach i zaklinaniach, gdzie całe nawet zdania za ieden Przypadek uważać się zwykły, od swego przypadku przez iakiekolwiek wyrazy bez różnicy bydź odcięty.

Per ego te, fili, quaecunque jura liberos jungunt parentibus, precor, quaesoque. Per ego te duos oro. Per, te, per qui te talem genuere parentes, oro.

- 3) Mówiliśmy, że Przypadkiem, który podług prawidła po Przyimku stać powinien, może bydź albo sam Rzeczownik, albo iakikolwiek wyraz przymiotny do niego należący. Genitivus zaś Rzeczownikowi przydany zastępuje imieysce iego Przymiotnika. Gdy więc takowy Genitivus zaraz po Prepozycyi następuje, wtenczas poecie, iakoby się prawidłu iuż zadosyć stało, wolno szykiem wszystkich innych wyrazów podług upodobania rozrządzać.

Tertia post Veneris cum lux surrexerit idus. Podobnie: Pallas de capitis fertur sine matre paterni vertice cum clypeo prosiluisse suo.

- 4) Ponieważ Przypadek drugi Rzeczownikowi przydany tyle znaczy, co Przymiotnik do niego należący; iako więc między Rzeczownikiem i Przymiotnikiem, tak między tamtym i iego Genitywem każda, osobliwie iednozgłoskowa Prepozycya znawdować się może we środku. Mówimy więc: *Regis ad exemplum totus componitur orbis; iak: Multis de causis; i: Nominē ab auctoris ducunt libamina nomen, iak: Valle sub umbrosa*. Dla tego dziwić nas nie powinno, gdy przy takim Genitywie, równie iak przy Przymiotniku, Substantivum wypuszczone bywa; np.: *Peristatam hic Demiphonis (sc. uxorem) contueor? Plaut. Id maxime formidolosum privati hominis nomen supra principis (sc. nomen) attelli. Tac. iak; Civile deus supra regium*

attollere. Ubi ad *Dianae* (sc. aedem) veneris, ito ad dextram (sc. partem).

- 5) Zbiegu dwóch Przymków, ile możności, wystrzegać się należy; chyba że jeden z nich jest częścią słowa złożonego, albo przynajmniej z swoim Rzeczownikiem jeden nieiako wyraz oznacza; *Voluptas disciplinarum in postprincipiis existit*. De Quinto fratre nuntii nobis tristis venerant *ex ante diem* Nonas Junias usque ad pridie Calendas Septembres. Cic. Wreszcie, gdy jeden z nich za Przysłówkę uważać można; np.: *Pars aequa mundi super subterque terras omnibus fit momentis*, Plin. Rzadko w innym razie natrafić można na zbieg iakowy, oprócz niekiedy *de sub* (*desub*; nasze z pod, lepiący zpod); np.: *Desub faucibus Italiae*, Hor.

§. 235.

- 5) Pisarze łacińscy lubią kładź (cieżeli inna przyczyna koniecznie innego porządku nie wymaga) Imię lub Słowo rządzone przed rządzącem; a zatém przypadek drugi przed rządzącem Imieniem, czwarty przed rządzącem Słowem, Ablativum przed drugim stopniem Przymiotnika, a Tryb bezokoliczny przed Słowem okolicznym, które (wyjąwszy Sum) najczęściej zamyka peryod,

Romanorum neminem Varrone doctiorem fuisse existimo.

U w a g i,

- 1) Język łaciński wykształcił się przez wymowę; z téj przyczyny szyk jego wyrazów do tego zmierza, aby uwagę słuchacza natężyć i zatrudnić. Chociaż przeto słowa, które głównę wyobrażenie zawierają, przed innymi się kładą; wszystko jednakże w takim ułożeniu bywa porządku, aby nie przedzedy, aż z ostatnim wyrazem zupełną myśl pojąć było można. Słowo zatém aż na samym dopiero końcu bywa kładzione. Z tego samego powodu wszystko, co do uzupełnienia głównej myśli należy, kładzie się, ile możności, pomiędzy dwa przedniejsze zdania,

Si quis universam et propriam oratoris vim definire complete vult, is orator erit, mea sententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quaecunque res inciderit, quae sit dictione explicanda, prudenter et compositae et ornatae et memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Cic.

- 2) Przymiotnik lub Genitivus iego mieysce zastępujący, może w łacinie stać równie przed Rzeczownikiem iak i po nim, ieżeli tego iasność, dobitność, harmonia lub inne względy wymagaia. Między Rzeczownik i iego Przymiotnik dobrze iest kładź wszystko, przez cò myśl uzupełnioną bywa, osobliwie przypadek drugi i Przyminki z ich przypadkami (zob. §. 234. Uw. 1.), zaś pomiędzy dwa Przymiotniki przy sobie stojące, Zaimeki

Meam tuorum erga me meritorum memoriam nulla unquam delebit oblivio. Refectus est miles proelio magis ad eventum secundo quam levi aut facili affectus. Libero tuo et admirabili ingenio delector.

§. 236.

B. Dla innych wyrazów oznaczone bywa mieysce przez okoliczności lub zamiar, do którego ich używamy.

- 1) Co w myśli naszey pierwsze ma mieysce, to też oczywście i w mowie pierwey położone bydź musi; a zatem przyczyna stoi przed skutkiem; warunek przed tém, co się pod warunkiem stać ma; mieysce i czas przed tém, co się na tém mieyscu i w tym czasie odbywa.

Vitis, quae natura caduca est, et, nisi fulta sit, ad terram fertur, eadem, ut se erigat, claviculis, quasi manibus, quicquid est nacta, complectitur. Postquam in Catilinae castra nuntius pervenit, Romae conjurationem patefactam; plerique, quos ad bellum spes rapinarum, aut novarum rerum studium illexerat, dilabuntur. Constituta nocte, qua Allobroges proficiscerentur, Cicero praetoribus imperat, ut in ponte Mulvio per insidias Allobrogum comitatus deprehendant.

Uwaga. My kładziemy Imiona pospolite, oznaczające godności, przed Imionami właściwemi osób, do których tamte należą; tak np. mówimy: Xiążę Sapięha; Jenerał Kościuszko, Biskup Tomicki; — u Łaczników przeciwny porządek ma mieysce. Cò się tyczy innych Imion pospolitych, te, iak i u nas, iuż przed, iuż po właściwych stać mogą; stósownie do tego, iak ie porządkujemy w naszey myśli.

Quintus Mucius augur multa narrare de C. Laelio, socero suo, memoriter et jucunde solebat. Nemo unquam mihi, Scipio, persuadebit, aut patrem tuum Paullum, aut tuos

avos Paullum et Africanum, aut Africani patrem aut patrum, tanta esse conatos, quae ad posteritatis memoriam pertinerent, nisi animo cernerent, posteritatem ad se pertinere. Zład mówi się: Cicero Consul; Cn. Fulvius Proconsul; P. Sulpicio Praetore; Cl. Marcello et Q. Crispino Consulibus. Rzadko znajdujemy inaczej, i to pospolicie tylko z opuszczeniem poprzedniczych Imion; iak Liv. Consul *Marcellus*, nie Consul *M. Cl. Marcellus*.

- 2) Wyrazy, które w wymówieniu iako celniejsze z przyciskiem oddawać się powinny, ile możności przed innemi kładź należy.

Coelum, non animum, mutant, qui trans mare currunt. Auri argentique usum, veluti omnium scelerum materiam, Lycurgus sustulit. Diuturni silentii, quo eram his temporibus usus, finem hodiernus dies attulit.

U w a g i.

- 1) Partykuły *antequam, priusquam, postquam; non modo, non solum, non tantum; non minus, non magis, sed etiam;* biorą często między siebie ieden lub więcéy wyrazów, szczególniéy takich, na które przycisk w wymówieniu pada. Także pomiędzy Imiona połączone z sobą, dla tém więkzşey dobitności kładzie się czasem Słowo.

Ante revertit, quam exspectaveram. Illud quidem post accidit, quam discesseram. Indus non aqua solum agros laetificat et mitęgat, sed eos etiam consęrit. Jus bonumque apud Scythas non legibus magis, quam natura valebat. Virtus laudem affert ac dignitatem.

- 2) Wyrazy podobieństwo lub różnicę znaczące, aby takowe tém widoczniéy wystawić, ile bydz może, blisko siebie się kładą.

Ratio fecit hominem hominum appetentem. Cato mirari se ajębat, quod non rideret haruspex, haruspicem cum vidisset. Sublato tyranno, tyrannida manere video. Virtutes animi corporis bonis anteponimus. Nulla salus bello, pacem te poscimus omnes. Appętis pecuniam, virtutem abjicis. Multi famam, conscientiam pauci verentur. Praestare honestam mortem turpi vitae existimo. Victus est Xerxes magis consilio Themistoclis quam armis Graeciae. Ut in corporibus magnae dissimilitudines sunt, sic in animis existunt etiam majores varietates. — Facinus est vinciri civem romanum, scelus verberari, prope parricidium necari.

- 3) Ażeby mowa dla ucha przyjemną była, przepłatać należy długie wyrazy krótkimi. Ostatnie, osobliwie iednozgłoskowe, kładą się przed wielozgłoskowemi; na końcu zaś zdań, szczególniéy na końcu peryodów, wystrzegać się ich należy.

In Miltiade erat cum summa *humanitas*, tum mira *communitas*, ut nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus patēret; magna auctoritas apud omnes *civitates*, nobile nomen, *laus rei militaris maxima*.

Uwaga. Z téy przyczyny nie zwykło się kłaść na końcu Słowa *Sum*; lecz się takowe albo całkiem wypuszcza, albo od Predykatu odłącza; zaś Comparativi i Superlativi często na końcu zdań stoią; np: *Xenophontis sermo est ille quidem melle dulcior*, sed a forensi strepitu *remotissimus*. — Mówi się: *diu equidem restiti*; zaś: *diu sum equidem reluctatus*. — Dla nadania mowie miłego brzmienia, unikać ieszcze należy przykrego zbiegu osobliwie twardych Spółgłosek; np: *rex Xerxes*, *arx exstructa*, *dux strenuus*; lecz ile możności przepłatać je Samogłoskami i łagodnemi wyrazami.

§. 237.

- 4) Wyrazy lub zdania, które przyczynę, czas, miejsce, porównanie, warunek, i t. p. wyrażają, przez co zdanie główne tém dokładniéy oznaczone bywa, jeżeli w myśli naszéy przed inném zdaniem miejsce mieć mogą, także przed takowém kłaść się powinny; częściciéy iednak w środek onego bywają wtrącane, i takowy sposób pisania peryodycznym się zowie.

- a) zdania przedstawione: — *Cur fleas, nescio. Quando venturus sit pater, ignoro. Ut sementem feceris, ita metes. Num id fieri possit, dubito. Quā alios amat, redamatur.* — Podobnie: *Absque notitia Dei quae potest esse solida felicitas?*
- b) zdania wtrącane: — *Alios, si possumus, levare aegritudine debemus. Mors est migratio in eas oras, quas, qui e vita excesserunt, incolunt. Magnitudo malefici facit, ut, nisi manifestum parricidium proferatur, credibile non sit.* — Czasem i wiécéy

zdań iedno po drugiém iest wtraconych, tak iż tó, które w myśli naszey pierwsze ma mieysce, pierwey też w mowie stoi; np: *Lentulus consul, quo majus suum beneficium faceret, simulatque expedisset, quae essent necessaria, dixit se relaturum.*

U w a g i.

- 1) W ogólnosci łacińscy autorowie lubią używać peryodycznego sposobu pisania, tém więcéy przeto ćwiczyć się w nim należy. Dla otrzymania peryodów, musimy Spóyniki albo też Przyimki na względne partykuły zamieniać, a gdzie zdania względnego z wyrazów do mowy wchodzących wyprowadzić nie można, tam całkiem takowe w stosowny sposób wymyślić potrzeba; np:

Zamiast: *ego te semper amavi et per omnem vitam amabo*; mówimy: *ego te, ut semper amavi, ita per omnem vitam amabo*. Zamiast: *multi mentiuntur et hoc sibi honori ducunt*; mówimy: *multi, quum mentiuntur, cet.* Zamiast: *consilia tua semper quidem probavi, sed multo magis lectis tuis proximis literis*; można peryodycznie powiedzieć: *consilia tua, cum semper probavissem, tum multo magis probavi lect. cet.* Zamiast: *Stoici sapientem in summa paupertate felicissimum dicebant*; lepiéy iest mówić: *Stoici sapientem, licet in summa paupertate constitutum, fel. cet.* Zamiast: *Homerum ob ingenium ejus omnes admirantur*; lepiéy: *Homerum, quod erat magno ingenio instructus, omn. cet.* Zam. *miror te meam domum nescire*; mówimy peryodycznie: *miror te, ubi habitem, nescire*. Zamiast: *Tactus est etiam de caelo ille conditor hujus urbis Romulus*; mówi *Cycero*: *Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus.* — Proste wyrażenie: *Caesar jure interfectus videtur*; można wtrącając zależne zdanie, peryodycznie tak wydadź: *Caesar, cum patriae libertatem oppressisset, jure interfectus videtur*. Podobnie: *Jugurtha; homo sceleratissimus, Adherbalem, Massinissae nepotem, regno fortunisque omnibus expulit; wyraża Salustyusz; Jugurtha, homo omnium, quos terra sustinet, scelerat. — cet.*

Przeestroga. Jakożkolwiek układanie zručne zdań na sposób peryodyczny wielką czyni zaletę piszącemu mową łacińską, nie należy iednak zbyt się ubiegać za takowym pisanym sposobem, mniemając błędne, iż nad tém cała piękność stylu zależy.

- 2) Uważmy przy tém, iż Łaciniacy w ogólności lubią zdania łączyć Zaimkami względniemi, a nawet na początku najdłuższych peryodów one kładą, aby przez nie poprzedzającą mowę z następującem zdaniem spoić. Ztąd: *quod si, quod nisi, quod etsi, quod utinam, quod ubi* cet.; zamiast samych: *si, nisi, etsi, utinam, ubi*; lub: *si hoc, si id, cet. — quae quum ita sint, zam. itaque; quae dum geruntur, za interea; quo facto, za postea; quo factum est, ut, za igitur; i t. d.*
- 3) Przeciwnie zaś unikają łaciniacy pisarze zbyt skrupulatnych podziałów i wyliczania zdań szczególnych przez wyrazy liczbowe; dla tego lepiéy jest używać zamiast liczb porządkowych: *primo, secundo, tertio* cet. przy krótszych zdaniach partykuł *et — et, neque — neque, partim — partim, vel — vel* i t. p., przy dłuższych zaś wyrazów: *primum, deinde, tum, praeterea, porro, postremo, denique* cet., albo też porządkować je przez użycie szczególnych formuł, iako to: *adde, accedit, jam vero, etiam, quid? quod, ne dicam, ut omitram; reliquum est, restat, ut* cet.

§. 238.

5) Harmonia czyli liczba krasomowska zależy na iednostaynéy gładkości i równości zdań i części je składających; przez to bowiem mowa staie się dobitną, okrągłą i pełną. Do osiągnięcia zaś tego naywięcéy pomocą jest iednostayność w wyrażeniu. Uważmy tu, co następuje:

- a) Szczególne wyrazy zdań od siebie zależnych, a osobliwie wyrazy przeciwieństwo znaczące, ile możliwości iednakowego rodzaju bydz powinny, tak, aby Imie lub Zaimek do drugiego Imienia i Zaimka, Słowo do Słowa i t. d. się ściagało. Przez to mowa gładkiéy zwięzłości i iednostayności nabywa.
- b) Części rozmaite iednego zdania mają bydz równéy długości, a przynajmniéy część następna względem poprzedzającéy nie nazbyt krótka, owszém dłuższa od niéy bydz powinna; także, gdzie to bydz może, po

dłuższych zdaniach pośrednich więcéy niż jedno główne Słowo kładź należy. To wyrażeniu okragłość nadaie.

Est haec (prawo bronienia się) non scripta sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sumus. Cic. pro Mil. c. 4. — Haec studia (piękne umiejętności) adolescentiam alunt, senectutem obletant, adversis perfrugium ac solatium praebent, delectant domi, non impediunt foris; pernociant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Cic. pro Archia, c. 7. — Cycero tłumacząc się, czemu broni Roscyusza, tak mówi: A me autem ii contenderunt, quorum ego, neque benevolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari, nec voluntatem negligere debeam. His de causis ego huic causae patronus exstiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere.

Olim literas amabas, nunc non, byłoby bez liczby, bo część ostatnia iest za krótka względem pierwszćy. Lepićy więc powiedzieć: Olim literas amabas, hunc eas negligis. — Assidua lectione magna doctrina paratur, iest iednostaynie, zwięzle i gładko powiedziane; bo assidua lectio, i magna doctrina dostatecznie sobie odpowiadaią. Zaś wyrażenie: lectione doctrinae copia paratur, nie ma ani iednostayności ani liczby. Trzeba więc iaki wyraz wymyślić, któryby słowa lectio i doctrina do iednakowego przywiódł przypadku; np: Lectionis assiduitate doctrinae copia paratur. — W podobnym razie Cycero tak się wyraża: In qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices a Musarum honore et poetarum salute abhorreere. — Nie trzeba iednak zbyt skrupulatnie ubiegać się za takową iednostaynością, gdyby naturalność mowy na tém szkodować miała. Wyżwinie np. nieco brzmi następujący peryod: Quae ego proborum auxilio adjutus sapienter perfecti, ea tu malorum consiliis abreptus perperam evertere conaris.

§. 239.

II. O zbytku wyrazów czyli Pleonazmie.

Łacnicy w istocie niektóre wyrazy zbytecznie w mowie kładą; czasem iednak zdaie się tylko, że cō zbytecznem iest, chociaź w rzeczy samćy niem nie iest. Następujące tu robimy uwagi:

- 1) Starzy kładli czasem dla jasności lub dobitności dwa Imiona, Słowa, lub inne wyrazy obok siebie, które toż samo oznaczają się zdają, w istocie iednak różne mają znaczenie.

Jeżeli się takowe powtórzone wyrazy lub zdania w istocie nie różnią co do znaczenia, natenczas powstaje ztąd, iak z każdego niepotrzebnego przydatku, naganna nabrzmiałość mowy, której przeciwnym jest zwięzła dobitność czyli precyzja do kładność z krótkością łącząca.

- a) Nie są pleonazmy: *Caesar magna fuit liberalitate et beneficentia*, gdzie pierwsze oznacza przyczynę, ostatnie skutek; *Catonis eximia virtus et integritas laudatur*, gdzie tanto całość czyli rodzaj, to zaś część czyli gatunek wyraża; *Consilia tua aversor atque execrator*, z których ostatnie mocniejszym będąc od pierwszego, słabszy wyraz wznosi; iak kiedy Salustyusz o zepsutych Rzymianach mówi: *Coeperunt sibi quisque ducere, trahere, rapere*; lub Cycero o Katylinie: *abiit, excessit, evasit, erupit*. Podobnie do niego: *Nobiscum te diutus versari non feram, non patiar, non sinam*.
- b) Czasem iednak zdają się łacińscy autorowie z niedbalstwa tylko kładź takowe wyrazy, albo też dla nadania peryodowi więcéy pełności; np: gdy Cezar mówi: *hostes dispersi dissipatique sunt*, albo Cycero: *quoties sica illa excidit e manibus atque elapsa est?* — Podobnie stoi: *nemo quisquam za nemo; nihil quidquam za nihil*.
- 2) Dla oznaczenia osoby lub rzeczy iakiéy z tém większą dobitnością, zwykło się czasem Rzeczownikowi dodawać *et is, isque, albo idemque* (a to ieszcze, a do tego ieszcze). Jeżeli te wyrazy mają się do Słowa ściągają, albo do całego zdania, to się kładzie *idque, a przecząc, nec id*.

Filium amisit, eumque unicum. Unam tantum a te accepi epistolam, et eam pebrævem. Crassum cognovi optimis studiis deditum, idque a puero. Etant in Varone plurimae literae, nec eae vulgares. Graviter in te com motus sum, nec id sine causa.

Uwaga. Takowy dodatek iest potrzebny dla uniknienia nieporozumień, gdybyśmy np. ieden przedmiot za dwa rozmaite brać mogli; np.: *Inerant feminae nobiles, inter quas uxor Arminii eademque filia Segestis*; — tu *eademque* daie poznać, że córka Segesta nie była odmienną osobą od żony Arminiusza, ale nią samą. — Czasem iednak służy *idemque* tylko do oznaczenia tegoż samego przedmiotu, iako to: *Terra salutiferae herbae, eademque nocentes nutrit*; — albo do wzmocnienia wyrazu toż samo znaczącego; np.: *Uno eodemque tempore venerunt*. — Zaimek *idem* stoi także czasem dla mocniejszego wyrażenia, podobnie iak *et ipse*, w mięscu *etiam* (także, też); np.: *Iustitiae conjuncta est beneficentia, quam eandem vel liberalitatem appellare licet. Vespasiano Titus filius successit, qui et ipse Vespasianus dictus est*.

- 3) *Hoc, id, illud, ita, sic*, stoią często zbytecznie przed *Accus. cum Infin.*; podobnie iak *ille* przed *quidem*, *id* przed *quod*, i *ejus* po *quoad*; *mihi, tibi, sibi*, *et.* w mowie poufałej; tudzież każda druga Koniunkcya w *nisi si, at vero, sed vero, sed autem, itaque* i t. d.

Inter omnes hoc (id, illud) constat, virorum esse fortium, toleranter dolorem pati. Sic (ita) velim existimes, te mihi nihil gratius facere posse. — Morositas senum habet aliquid excusationis, non illius quidem justae, sed quae probari posse videatur. Patriam defendi decet, id quod factu haud difficile erit. Tu velim ne intermitas, quoad ejus facere poteris (albo fieri poterit), ad me scribere. — Videte mihi (patrz ieno)! Ecce tibi Pompejus! Quid sibi volunt haec verba?

Noli putare, me ad quemquam longiores epistolas scribere, nisi si quis ad me plura scripsit, cui puto rescubi oportere. — At vero tenuis homo omnibus gratum se videri studet. — At enim vero (Verum enim vero) Sergius deprecatur hanc ignominiam. — Silebitne filius? imo vero obsecrabit (owszém nawet błagać będzie)! Ego vero vellem a fuisses. —

Podobnie przy Zaimku *qui* stoi *is* całkiem zbytecznie; De exercitu Marcelli, qui eorum ex fuga Cannensi essent, in Siciliam eos traduci placuit. Liv. XXIII. 25. Quorum eorum ope. Id. VIII. 37. Quorum eorum unus. Plaut. Trin. IV. 3. 36.

- 4) Jedno zdanie często za pomocą Słowa *Sum* i Zaimka *qui* zamienia się na dwa zdania z tém większą dobitnością.

Quam multi sunt, qui tibi illudant. Quid est, quod tu alios accuses? Podobnie: Sunt philosophi, qui id dicant; zam. Nonnulli philosophi id dicunt. — Sunt, qui putent, zam. Quidam putant. Także: Est, ut philophi tradant; zam. Phil. interdum tradunt.

- 5) Podobnie opisuie się często szczególne Słowa przez *accidit, contigit, evenit; fit; factum, futurum est, z następującém ut.*

Putaresne unquam *accidere* posse, *ut mihi verba deessent?* — zam. Put. unq. mihi defutura verba? — Cum vix domum subissem, *factum est, ut pater meus gravius affligeretur;* — za: Cum — sub., pat. m. gr. afflictus est. — Si perrexeris in audacia, *futurum est, ut omnium in te odium concitetur;* za: Si — aud, omni. in te odium concitabitur.

§. 240.

III. O wypuszczaniu niektórych wyrazów czyli Elipsie.

Czasem wypuszczają Łacini wyrazy, których łatwo się domyślić. Jednak nie wszędzie zaraz Elipsę przypuszczać należy, gdzie z układu wyrazów lub podobieństwamowy oyczystey co się nam wypuszczoném być zdaie.

Tak np. nie potrzeba przy każdym Przymiotniku niikim w znaczeniu Rzeczownika użytym dodawać Substantivum gen. neutr. iak np. *negotium, officium, pretium;* albo Genitivum, który samotnie stoi, zawsze przez dodanie Rzeczownika, lub Ablativum przy drugim stopniu przez domysłne *prae,* wreszcie Accusatum peëticum (§. 181, 2) przez rozmaite Przyimki wykładać.

Prawdziwie zaś wypuszczają się wszystkie gatunki Zaimków skazujących przy odpowiadających im względnych, równie iak Zaimki przywłaszczające lub odpowiadające im Genitywy, gdy ich się łatwo domyślić i przycisk na nich nie leży; np: *Mittam tibi argenti (id), quod albo (tantum), quantum satis est. Victoria in manibus (meis, tuis, suis, nostris, vestris, ejus, eorum) est.*

§. 241.

- 1) Często Rzeczowniki *locus*, *tempus*, *partes*, *verba*, czasem także *aedes*, *dies*, *filius*, *aqua*, i inne wyrazy z związku myśli łatwe do domyslenia wypuszczone bywają.

Habes (*locum*), ubi ostendas virtutem tuam. Erit aliquando (*tempus*), quum mei memineris. Romae primas (*partes*) eloquentia, secundas (*partes*) juris scientia tenebat. Ne multa albo ne plura (sc. *verba faciam*, albo samo *faciam*); ne multis (sc. *verbis dicam*, lub *dicam* samo; gdzie *multa* i *multis* uważać można za Substantivą położone), słowem; — krótko mówiąc. — Paucis (sc. [*verbis*] *alloqui*) te volo; — proszę na słówko. — Senatus habitus est ad Apollinis (sc. *aedem*; zob. wyżej L. A. 4. Uw. 4. na końcu pag. 219. i nast.), septimo (*die*) ante Calendas Octobris. Darius Hystaspis (*filius*), Ptolemeus Lagi (*filius*). Ito ad dextram (*partem*). Perge, qua (*via*) coepisti. Brevi (*tempore*) post. Ex quo (*tempore*) — od czasu iak. Sudanti frigidae (*aquae*) potio perniciosissima est.

U w a g i.

- 1) Wypuszczenia takowe osobliwie się czynią, gdy wyraz wypuszczony zawarty jest nieiako w znaczeniu następującego wyrazu; iak *locus* w *ubi* (zam. *quo loco*), *tempus* w *quum* (*quo tempore*). *Pars* tak często się wypuszcza, iż Przymiotnik *summa* (sc. *pars*) za doskonały Rzeczownik się uważa; np.: *summa* rerum. Częściący jeszcze Genitivus od *pars* zależny, po wypuszczeniu tego, na iego imięscu się kładzie; np.: *summus mons* za: *summa pars montis*, *in ultima platea* za: *in ultima parte plateae*, *postrema in Comoedia*, za: *in extremo Comoediae*.
- 2) Jak *tempus* i *locus*, tak przed *qui* często się *aliquis* wypuszcza; np.: Habes (*aliquem*), quocum familiariter vivas. Po *ubi*, *si*, *in*, *num*, *quum*, *qui*, *quanto*, odrzuca się od *aliquis* i pochodzących od niego zgłoska *ali*; np.:

Ubi semel quis pejeraverit, ei credi postea non oportet. Quod quis juris in alium statuit, eo ipse utetur. Num quas adfers literas? Quanto (quo) quis doctior, tanto (eo) majori humanitate est. Sicunde (zam. si alicunde) potes, erue, qui isti fuerint. Labienus praecipit, ne quis quem prius vulneret, quam ducem interfectum viderit. Si quem, te certe maxime nobis favere decet.

Aliquis stoi niekiedy za *alius quis*; np: Tac. A. I. 4.: Tiberium ajunt, ne Rhodi quidem *aliquid*, quam iram et libidines meditatam.

- 3) Gdy w pierwszym zdaniu samo Demonstrativum z Przyimkiem stoi, takowe się czasem wypuszcza, a następujące Relativum łączy się z Przyimkiem; np: Nunc redeo *ad quae* (zam. ad ea, quae) mihi mandas. Cic. (Porównaj §. 128 II.).

§. 242.

- 2) Niektóre Słowa wypuszczają się czasem w mowie, osobliwie Słowo *Sum* w znaczeniu Łącznika.

Hoc nihil ad me (sc. *pertinet*). Nihil ad rem (*facit*), venias, nec ne. Nihil aliud (*fecit*), quam flevit. Illa quidem nocte nihil aliud (*aetum*), praeterquam vigilatum est in urbe. Omnia praecitata, raris sc. *sunt*.

- 3) *Adeo, ita, tam* (tak dalece, tak) wypuszczają się często przed następującem *ut* (iż).

Ita (*adeo, tam*) multos habemus beneficio tuo conservatos, ut dubitare debeat nemo, quin plerosque, si id fieri posset, ab inferis excitares.

U w a g i.

- 1) Czasem przywodzą Łacinnicy cudzą mowę, nie kładąc *inquit, ait, dicit, responde*; np:

Imperator milites ad arma redire jubet, *neque enim luxuriae jam locum esse*; zam. jubet et *dicit* (albo *dicens*) luxuriae jam locum non esse. Cicero olim: *non omnibus servid*. *Emilius recte: Amicus certus in re incerta cernitur*.

- 2) Podobnym sposobem zaczynaia w zapale mowę od Accus. c. Inf. lub przez *ut* z Trybem łączącym, nie położywszy wprzód wyrazu, od któregoby takowa Konstrukcyja zawisła.

Adeone homines immutari ex amore? Czy podobna, aby miłość tak ludzi odmieniać miała? — Tu *ut* unquam te *corrigas?* Tybyś się miał kiedy poprawić?

- 4) Przeczenie wypuszcza się niekiedy po *haud scio an, i non modo, gdy ne* — *quidem* następuie.

- a) Po *haud scio an*, (*nescio an*), wypuszczają Łaciniacy *non*, gdzie my ie kładziemy, i wzajemnie dodają przeczenie, kiedy my zdanie wyrażamy twierdząc.

Cicero *promeruit*, ut sibi tantí honores haberentur, *quantí haud scio an nemini unquam habiti sint* — iakie nie wiem czy komu czyniono kiedy (t. i. iakich nie czyniono nigdy nikomu). *Mea quidem sententia, haud scio an vita eorum, qui se agri cultione oblectant, nulla beator esse possit* — nie wiem, czy może byđz iakie życie swobodniejsze nad wieyskie (t. i. moiém zdaniem nie ma swobodniejszego). — I na wzajem: Solon morțem suam dolore amicorum carere noluit. Sed *haud scio an melius Ennius, qui non censet lugendam esse mortem* — nie wiem czy *nie* lepiéy Enniusz (t. i. rozumiem że lepiéy). *Recte tu quidem, sed haud scio, an melius ille* — nie wiem czy on *nie* lepiéy (t. i. sądzę że on lepiéy); — zaś: *haud scio an non melius ille, znaczyłoby* — wąpię czy lepiéy od niego. — Podobnie znajdujemy: *dubito an, incertum an*; np: *Dubito an hunc primum omnium ponam*. — Wąpię czybym nie miał temu pierwszeństwa przyznać (t. i. sądzę że powinienem). *Nep.* — *Moriendum certe est; et id incertum, an eo ipso die. Cic.* — nie pewno, czy *nie* dziś ieszcze.

Uwaga. Używają osobliwie tego wyrażenia *haud scio an* Łaciniacy, aby to, co za niewątpliwe mają, przez skromność obojętnie wystawić. — *Peripatheticorum princeps Aristoteles fuit, quem excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum* (nie wiem, czy *nie* słusnie nazwę — t. i. który podług mego zdania godzien się nazywać Książęciem filozofów).

- b) Nasze *nie* tylko *nie*, lecz nawet *nie*, wyrażają czasem Łaciniacy przez iedną negacyą, opuszczając *non* przy pierwszym wyrazie z dwóch sobie odpowiadających, gdy *sed, ne* — *quidem* następuje.

Qui magnum scelus commiserunt, non modo sine cura quiescunt (nie tylko spoczynku *nie* używają bez trosków) *sed ne spirare quidem sine metu possunt*. — *Indigne ferebant Tarquinii regnare Romae advēnam, non modo civicae, sed ne Italicae quidem stirpis* (nie tylko *nie* obywatelskiego, lecz nawet *nie* italskiego rodu). — *Qui ita magnam ex hostibus retulit victoriam, ut plus damni inde quam commodi in rempublicam redundarit, non modo ei*

triumphus decernendus est (nie tylko mu *nie* należy uchwalać tryumfu), sed *ne supplicationes quidem* habendae.

U w a g a. Nie trzeba tu iednak mieścić przykładów. gdzie nie ma odpowiadających sobie dwóch wyrazów przeczenie w sobie mieszczących, albo też gdy te wspólném Słowem z sobą są połączone, a zatém i przeczenie tego Słowa wspólném byź musi; np: Ad Caesaris trucidati corpus *non modo* amici, sed *ne servi quidem* accedebant. — Wszakże i my powiedzielibyśmy tu bez osobnëj negacyi: Do ciała Cesara *nie tylko* przyjaciele, *lecz* i niewolnicy *nawet nie* śmieli przystąpić. — Podobnie z przełożeniem: Ad Caesaris corpus *ne servi quidem*, *non modo* amici accedebant. — Jeżeli zaś wspólne Słowo stoi przed *ne quidem* na końcu pierwszëj połowy zdania, zwykło mieć przy sobie negacyą: Ad Caesaris corpus *non modo* amici *non* accedebant, sed *ne servi quidem*.

5) Przyimki bardzo często się wypuszczają. A mianowicie:

a) Gdy dwa lub więcéy Rzeczowników są z sobą przez *et*, *vel*, i t. p. spoione, Przyimek tylko przed naypierwszym się kładzie.

Annus dividitur *in* ver et aestatem et auctumnus et hiemem. Quae de Hercule vel Saturno traduntur, fabulosa arbitror. Etiam *sub* marmore atque auro servitus habitat.

U w a g i.

- 1) W wyjaśnianiach zaś, porównaniach lub przeciwstawięniach pospolicie powtarza się Przyimek; np: Thebani accusantur *apud* Amphictyōnas, id est, *apud* commune Graeciae concilium. Ex vita discedo *tamquam* ex hospitio, non *tamquam* ex domo. Plato rationem *in* capite sicut *in* arce posuit. Animi piorum, cum e corporibus excesserint, *in* coelum quasi *in* domicilium suum perveniunt. — Podobnie, gdy *et* do objaśnienia służy; np: Proba vita via est *in* coelum et (zam. id est) *in* coetum eorum, qui jam vixerunt.
- 2) Przy samëy Adpozycyi iednak czasem się Przyimek wypuszcza; np.: Ad remedium jam diu neque desideratum nec adhibitum, (*ad*) dictatorem dicendum, civitas confugit. Liv. XXVII 8. Przy Gerundium zaś to wtenczas tylko czynić się może, gdy takowe z inném iest

przez *et* połączone: *Ut ad cursum equus, ad arandum bos, ad indagandum canis; sic homo ad duas res, ad intelligendum et (ad) agendum natus est.* Cic. Fin. II. 40.

- 3) Przyimek *inter* z natury swego znaczenia zawsze raz tylko przed dwoma Akuzatywami stać powinien; np.: *Inter lucem et tenebras. Irae sunt inter Glycerium et gnatum;* — chyba że tego jasność wymaga, lub Akuzatywy są innym wyrazem rozłączone; np.: *Romae juri dicundo urbana sors Pomponio: inter cives romanos et inter peregrinos P. Furio Philo evenit.* (Bez powtórzenia *inter* możnaby do cives równie peregrinos iak i romanos ściągać). *Nestor componere lites inter Pelidem festinat et inter Atridem.*

- b) Gdy w dwóch zdaniach tenże sam Przyimek ma stać, poeci pozwalają sobie w pierwszym go wypuścić; iako to:

Quas ego te (per) oras et quanta per aequora vectum accipio. Virg. Quae (in) nemora aut quos agor in specus. Hor. Stat medius jamque (hos) clypeum, jam vertit ad illos. Stat.

§. 243.

- 6) Spójniki *i, albo, zaś,* w następujących razach wypuszczają się:

- a) Łącząc w zdaniu iakiem wiele Imion lub Słów z sobą, albo każdemu *et* się dodaie (które to zdanie natenczas Polysyndeton się zowie), albo żadnemu (Asyndeton).

Philosophiae studium longe ceteris et studiis et artibus antecedit. Vescimur bestis et terrenis et volatilibus. Et discas, oportet, et, quod didicisti, agendo confirmes. — Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiae, seditiones, bella nascuntur. Quae res sensibus percipiuntur, eas cernimus, audimus, gustamus, olfacimus, tangimus. — Podobnie neque; np.: Sine imperio nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum unversum genus stare, nec natura omnis potest. Jednak wypuszczając neque musimy za nie non położyć: — Non cani non rugae repente auctoritatem afferre possunt.

U w a g i.

- 1) Inne Spójniki tego rodzaju, iak *aut*, *vel*, *sive*, na pierwszym tylko miejscu, nie zaś całkiem wypuszczone być mogą; wyjąwszy przy (*sive*) *velim* (*sive*) *nolim*, *volens nolens* (*ve*). *Sive* najczęściej na obydwóch miejscach stoi.

Z innymi partykułami, które się powtarzać zwykły, iak *tum*, *qua*, *partim*, *modo*, *nunc*, *jam*, tego sobie pozwalać nie można.

- 2) Zamiast *et* często inny Spójnik lub Relativum się powtarza.

Si mundum efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? Graecia, quae fama, quae gloria, quae doctrina, quae plurimis artibus, quae etiam imperio et bellica laude floruit, parvum quendam locum Europae tenuit. Hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor. Cic.

- b) W przeciwstawieniach opuszczają często Łacini Spójniki znaczące *a*, *zaś*.

Imperatori est gloria, militi (autem) labor. Ignoscito saepe alteri, nunquam (vero) tibi. Religio Deum colit, (at) superstitio violat.

Uwaga. Zamiast łączenia dwóch zdań przez podwójne *et*, można je za pomocą *ut* — *ita* na porównanie, lub przez *non solum* — *sed etiam* na przeciwstawienie zamienić. Dla tém więkzszey dobitności opuszcza się to *etiam*, czasem *solum*, a nawet *sed*; np:

Graecia ut literarum laude, ita virtutis fama ceteris civitatibus antecelluit. Non praeda solum, sed armati quoque in periculo fuerunt. Liv. Pollio omnibus negotiis non interfuit solum sed (etiam) praefuit. Cic. Infesta nobis civitas ita bello afflicta est, ut non modo nobis, sed ne posteris quidem timenda nostris esset. Liv.

IV. O zamianie wyrazów.

§. 244.

Jedno wyobrażenie różnemi wyrazami daie się wykładać; nie tylko zaś ieden Rzeczownik, Przymiotnik lub Słowo za inny Rzeczownik i t. d. kładź można, lecz nawet iedna część na inną zamienić się daie. Ozdobność mowy zamiany ta-

kię wymaga. Z ostrożnością iednak przy tém postępować należy, uważając pilnie, czyli dwa rozmaite wyray w rzeczy samey iedno znaczą.

- 1) Rzeczownik czasem na dwa inne się rozkłada, albo na inny zamienia.

Patriciorum superbia plebis animum (zam. plebem) offendit. Multa militum corpora vulnerata sunt. Mucrone gladii ictus, zam. gladio; iak nurmen Deorum, za Diu.

Często stoi Concretum pro abstracto; np: a pueris, zam. a pueritia; i nawzajem; iuventus, senectus, militia, za iuvenes, senes, milites; nihil za nemo, seruitium za servi. Liczba pojedyncza za mnoga, i wzajemnie; np: Hannibalis miles alacer arma capit. Pulso equite, cum pedite pugnatum est. — Nos consules u Cycerona, zam ego consul. Ztąd się mówi: ut supra diximus, infra dicemus, zam. dixi, dicam.

- 2) Gdy Łacinek łącząc Przymiotnik z Rzeczownikiem szczególniejsze znaczenie Przymiotnikowi chce nadadź, to go pospolicie na Substantivum zamienia, Rzeczownik zaś iego w drugim przypadku kładzie. Przeciwnie zaś, co my przez Substantiva (osobliwie verbalia) wykładamy, to Łacinek, nie znajdując w swęy mowie dosadnego Rzeczownika, przez Adiectivum opisuje, albo gdy Rzeczownik od Słowa pochodzi, takowy na Gerundium lub Participium zamienia.

Novi animi tui sinceritatem, za animum tuum sincerum. Isocrates nabilitate discipulorum (zam. nobilibus discipulis) floruit.

Łatwo poznasz szkodliwość tego, wyraża się: facile intelliges, quam hoc sic perniciosum; albowiem perniciositas nie mogą Łaciny mówić. Przyczyny zniszczenia przyjaźni, dobry Łacinek nie wyłoży: causae sublotionis amicitiarum; lecz causae tollendi amicitias, albo raczej: causae tollendarum amicitiarum.

- 3) Kiedy polskie Słowo wyraża się w łacinie przez Rzeczownik ze Słowem, Przysłówkę zamienia się zazwyczaj na Przymiotnik z tymże Rzeczownikiem się zgadzający; np.:

Grave vulnus mihi inflixit — zam. *Graviter* me vulneravit. *Assiduum dat operam literis* — zam. *Assidue* literis studet. *Vehementi amore tui flagro* — za *Vehementer* te amo.

- 4) *Nemo* i non stoią czasem za *nullus*, *nullus* zaś za *non*. — *Omnis* używa się częścią distributive za *quisque*, częścią collective za *totus*.

Adhuc *neminem* cognovi poëtam, qui sibi non optimus videretur. *Alexandriæ nives non cadunt*. *Misericordia perimtus hoc feci*, quæ tibi *nulla* debetur. Podobnie: *nullus* dubito; wcale nie wątpię: *Nullus* sum, nie ma mnie, zginąłem!

Sanguis per venas omnes in omne corpus (przez wszystkie żyły po całym ciele diffunditur. *Omnis* (każdy) homo est mortalis, sed non *omnis* (nie cały, nie całym, nie zupełnie) moritur.

- 5) Przysłówki *prius* wprzód, *primo* najprzód, *postremo* (*ultimo*) naostatek, i inne niektóre, zamieniają się w łacinie na Przymiotniki, i zgażdzaią ze swemi rzeczownikami imionami.

Primus venisti, *ultimus* discessisti. *Omnium nationum exterarum principem* (*primam*) constat Siciliam se ad amicitiam fidemque populi Romani applicuisse, *Hispaniæ postremæ* jugum est impositum. *Remo priori* sex vultures apparuisse ferunt.

Podobnie *minor*, *pauci*, za *minus*, *parum*; *major*, *multi*, *plures* za *multum*, *plus* i t. d.

Haec tibi victoria non minorem peperit gloriam, imo *maiores* — nie mniey owszém więcey ziednała chwaly. — *Multi* homines, wielu ludzi; *plures*, *pauciores*, więcey, mniey ludzi. *Plurimi* fuere, quibus haec displicerent; — najwięcey było takich, co im się to nie podobało.

Non minus quam zamieniają łaciny najczęścię na *non magis quam*, na odwrót kładąc imiona do nich należące; np: *On* ciebie nie mniey kocha, jak *iego*; zam. *Te non minus* amat quam illum, mówi się: *illum non magis quam* te amat. — I tak we wszystkich podobnych przypadkach; np: *Za*: *Non tu me es deterior*, — *Hoc non minorem illi* maestitiam quam mihi laudem attulit; i t. d. kładzie się częścię: *Non ego te praestantior*. — *Hoc non majorem illi laudem* cet. —

Uwaga. *Nemo non*, albo *nullus non*, stoi za *quisque*, zaś *non nemo* albo *non nullus*, za *quidam*. *Nemo potest non esse*, tyle znaczy co: *omnes sunt necessarii*;

np: *Nemo potest non beatissimus esse, cui nil deest.* — Zamiast: *omnes quoquoque sunt, fuerunt; mōwi się: ad unum omnes; Ad unum omnes interfecti.* — Za *omnis qui*, lub *quisquis*, używano skromniéy: *si quis*; np: *Si quid est in me ingemi.* Po Przyimku *sine* lepiéy jest *omnis* na *ullus* zamienić; np.: *Nihil est sine ulla dubitatione (sine ulla controversia), quod Deus efficere non possit, et quidem sine labore ullo.*

- 6) Po wszystkich wyrazach, które równie (podobnie), lub inaczéy znaczą, kładzie się *ac, atque* (czasem *et*) zamiast *quam*. Pierwszego rodzaju są: *aeque, par, pariter, similis, similiter, juxta, perinde, pro eo, proinde, talis, idem, totidem*; do drugiego należą: *alius, aliter, secus, contra, contrarius, diversus*. Po *nihil*, *nihil aliud, quid aliud, stoi nisi* zamiast *quam*.

Ac używa się pospolicie przed Spółgłoską, (lecz nie *q, c, g*), *atque* przed Samogłoską i *q, c, g*.

Fama pariter facta atque infecta canit. Hostes inter se jactabant, similem Romae pavorem fore, ac bello Gallico fuerit. Amicitiam tueri non possumus, nisi aequae amicos ac nosmet ipsos diligamus. Honos talis (idem) paucis est delatus ac mihi. Miltiades cum totidem navibus, atque erat profectus, Athenas rediit. Vides omnia fere contra, (longe aliter, secus) ac dicta sint ab haruspicibus, evenisse. Planetarum versantur contrario (diverso) motu, atque coelum. — Infra lunam nihil est, nisi mortale et caducum. Quid (nihil) erat aliud olim historia, nisi annalium confectio?

Uwaga. Po *par, pariter, juxta* znajdujemy także samo *que* lub *cum*; np: *Sejanus pari romanae rei exitio viguit ceciditque. Tac. Juxta (pariter) obsidentes obsessosque inopia vexavit. Studia pariter cum aetate crescunt. Zaś po idem lepiéy za to qui położyć: Tibi idem consilii do, quod mihi met ipsi.*

- 7) *Alius aliud, alius aliter, (alias, alibi, aliunde, alio albo aliorsum)* łączą dwa zdania w jedno; jeżeli zaś w obydwóch zdaniach *alius* abo *aliter* się znajduie, to drugie stoi zamiast *quam*.

Alius aliud dicit (jeden mówi tak drugi inaczéy; albo każdy mówi inaczéy). *Aliud alias* sentis (raz tak sądzisz, drugi raz inaczéy; albo; zawsze inaczéy). *Alium alibi* gregem

pasco (jedną trzodeę tu pasę, drugą gdzie indziéy; albo: każdą gdzie indziéy). *Alius alio curam suam mittit. Aliis aliunde est periculum. Aliter apud alios magistratus ordinantur.* — *Aliter dicis aliter sentis*; albo: *aliud dicis, aliud (quam) sentis.*

Uwaga. Podobnym sposobem znajdujemy położone *alter, uter*, i inne; np.: *Sic fortuna utrumque versavit, ut alter alteri inimicus auxilio salutique esset, neque judicari posset, uter utri virtute anteferendus videretur.* Caes. Zamiast podwójnego *alius* lubią także Łaciniicy Rzeczowniki powtarzać; np. zamiast: *fallacia alia aliam captat*, mówią: *ars artem vincit, cuneus cuneum trudit, manus manum lavat* i t. d. Podobnie: *Cives civibus parcere aequum est; — lupus est homo homini; — truditur dies die.*

- 8) Ponieważ w łacinie dwie negacye nie wzmacniają przeczenia, ale owszem całkiem je znoszą; przeto, jeżeli wyraz poprzedzający miéści negacyą w sobie, przeczące Rzeczowniki, Zaimki i Przysłówki *nemo, nihil, nullus, nunquam, nusquam* i tym podobne wyrazy, wyrażać się zwykły przez odpowiadające im twierdzące.

Nemo vir magnus sine aliquo afflatur divino unquam fuit
za: *Nunquam vir magnus (aliquis) sine aliquo affl. div. fuit*;
i: *Homo justus nihil cuiquam (nic nikomu), quod in se transferat, detrahet*; za: *Homo justus nemini quidquam cet.*

§. 245.

Ztądto pochodzi, iż negacya *non* wtenczas tylko przy Słowie stoi, kiedy się nie znajduie w zdaniu żaden twierdzący wyraz, któryby się mógł zamienić na odpowiadający mu przeczący. Tak więc za: *Non vidit eum quisquam*, mówi się: *Nemo vidit*; — za *Non fuit usquam, unquam*, będzie: *Nusquam (nigdzie), nunquam (nigdy) fuit*; — za: *Dixit se non fecisse, powie się: Negavit se fecisse*; — a za: *Fussit non fieri: Vetuit fieri*. Podobnie *et non* zamienia się na *neque*; *etiam non* na *ne quidem* (ani — nawet); *et ne* na *neve, si non* na *nisi*.

Dioni maxime indulgebat Dionysius, neque eum secus diligebat ac filium. Nihil afferunt philosophi, cur mundum ratione uti putemus, ne cur animantem quidem esse. Ne longum faciam, neve (neu) vos nimium morer. Non potest jucunde vivi nisi cum virtute vivatur.

U w a g i.

- 1) Jeżeli łacińskie *et non* oznacza przeciwstawienie, i jest tyle co polskie *a nie*, *nie zaś*, *ale nie*, natenczas zostaje nie zamienione; np.: *Harc ille injuriam suo nomine ac non meo impulsu fecit. Omnis perturbaretur aequitas, si verbis legum, et non sententiis pareatur.*
- 2) Gdzie *etiam non* nie daie się po polsku wyrazić przez *ani* — *nawet nie*, tam się w łacinie nie na *ne* — *quidem*, ale na *neque* zamienia; np.: *Te frustra expectabamus; neque frater tuus adfuit* (*i brat także nie był*).
- 3) *Si non* wszędzie się może zamienić na *nisi*, osobliwie gdy tę koniunkcyą można po polsku wyrazić przez *chyba*. Ale jeżeli na negacyą *non* padać ma przycisk mowy, lub *si* stoi za *etsi*, zostawia się nie zamienione; np.: *Tu te hinc aufer cito, nisi malum habere vis* (jeżeli nie chcesz, chyba że chcesz co oberwać). — *Si dederis, erit gratum; quod si sponte dare non vis, non ego magnopere flagitabo.* — *Bene si amico feceris, ne pigeat fecisse; at potius pudeat, si non feceris.*

Impune erit, si non solveris debitum — uydzie ci bezkarnie, chociaż nie zapłacisz długu. *In jus vocaberis, si non solveris debitum* — jeżeli nie zapłacisz długu; zaś: *nisi solveris* — byłoby: *chyba żeś już zapłacił* (domyśl. to nie będziesz pozwany.)

Podobnie zostaje *si non* w przeciwstawieniach, gdy mu odpowiada *at, tamen*, czasem także gdy następuje *certe*. Po polsku się to wyraża przez *jeżeli nie* — *to* (*przynajmniej*): *Qui in eo elaboravit, ut callide arguteque diceret, magnus orator est, si non maximus* — albo *si non maximus est, magnus tamen (certe) orator*. *Tu filii desiderium si non aequo animo (obojętnie), at forti feras.* — *Za si non* znajdujemy tu często *si minus*: *Nemo est tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen et dedecus magnopere moveat.* *Magna nobis tempestas, si minus in praesens tempus, at in posteritatem impendet.* *Si minus* imitatione tantam ingenii praestantium consequi possumus, voluntate certe proxime accedimus.

- 4) Jeżeli w zdaniu, gdzie Słowo ma mieć negacyą, znajduje się więcej niż jeden wyraz, który się może zamienić na odpowiadający wyraz przeczący, natenczas tę odmianę z tym zrobić należy, który ma być wprzód położony. Nie powimy więc: *et nemo fecit*, ale: *neque quisquam fecit*; nie: *et nihil, etiam nullus*, ale: *nec quidquam, ne ullus quidem* lub *neque ullus*. Podo-

bnie: Darīus in fuga, quum aquam turbidam bibisset, *negavit unquam* (nie *dixit nunquam*) se bibisse jucundus. Bene praecipiunt, qui *vetant quidquam* (nie *jubent nihil*) agere, | quod dubites, aequum sit an iniquum.

- 5) W stylu ozdobnym znajdziemy iednak *haud quisquam, non unquam, non quidquam* i t. p. za *nemo, nunquam, nihil* i t. d.

§. 246.

- 9) Łaciniacy przekładaią żywe wyrażenia za pomocą Słowa nad wyrażenia oderwane, które przeto przez szczególne zdania opisują, zamieniając Przyimki na Spóyniki, albo też używają Konstrukcyi Accusativi c. Inf., Gerundyów, Imiesłowów i t. p.

Dla tego, zamiast: *Quantus est amor bestiarum in educatione custodiaque pullorum usque ad defensionis suae (lub defendendi sui) facultatem; —* mówi Cycero. *Quantus est amor bestiarum in educandis custodiendisque iis, quae procreaverunt, usque ad eum finem, dum possint se ipsa defendere.*

Ztąd pochodzi, iż często się opisują:

- a) Rzeczowniki przez Infinitywy, Gerundia, Imiesłowy, albo zdania względne; np.:

Dulce et decorum est pro patria mori (śmierć za oycyzną). *Imperare sibi* (panowanie nad sobą) *maximum est imperium*. *M. Tullius est unicum apud Romanos specimen orandi docendique* (mówienia albo wymowy i uczenia) *oratorias artes*. *Sol oriens et occidens* (albo *dum oritur et occidit, za ortu et occasu*) *diem noctemque conficit*. *Terra mutata* (zmiana mieszkania) *non mutat mores*. *Magnum beneficium est naturae, quod necesse est mori* (konieczność śmierci). *Democritus dicit innumerabiles esse mundos* (przypuszcza niezliczonosc światów).

Uw. *Participium Praesentis* osobliwie kładzie się in Genitivo plurali, zamiast Rzeczownika słownego na *or*, który mógłby czasem być wzięty za Genit. Participii Praeteriti passivi, np.: *victorum* (od *victor*, lub Imiesłowu *victus*); a toby wcale przeciwne miało znaczenie. — *Optimus est orator, qui dicendo animos audientium et docet et delectat et permōvet.*

b) Przymiotniki od Słów pochodzące przez Słowa.

Potest fieri (zam. possibile est), ut fallar. *Non potest fieri* (za impossibile est, niepodobieństwem iest), ut dies praeteritus revocetur. *Intueri solem adversum nequimus* (niepodobna iest). *Credi vix potest* (nie do uwierzenia iest). *Animus oculorum effugit obtutum*, albo: cerni non potest (nie-widzialny iest). *Dei magnitudinem mente complecti nemo potest* (wielkość Boga iest niepoięta).

c) Przysłówki lub Przyimki z swemi przypadkami przez Słowa, Imiesłowy, lub szczególne zdania; np.:

Praeceptores pueris crustula dare solent (zam. dant plerumque), ut elementa discere velint (za libenter discant). *Peripateticorum princeps Aristoteles fuit, quem, excepto Platone* (si à Platone discesseris, oprócz Platona), *haud scio an* (zam. forsitan, może) *recte dixerim principem Philosophorum.*

U w a g i.

- 1) Także same Przyimki przez Imiesłowy opisywać się daią. *Homo carens* (zam. sine) *libris non multa discere potest.* *Mens hominis constare potest vacans* (za sine) *corpore.* — Podobnie: *spe destitutus*, *pecunia privatus*, *solutus fenore*, *parentibus orbatus*, *desertus ab amicis*, cet. *Plinius instructus* (za cum) *magna librorum copia ad naturae studium accessit.* — Podobnie: *divitiis ornatus*, *adjutus auxiliis*, *opibus praeditus* cet. *Amicitiam non spe mercedis adducti* (non propter spem mercedis) *expetendam putamus.* *Virtute excepta* (*praeter virtutem*), *nihil amicitia praestabilius puto.*
- 2) Zamiast *vix* mówi się czasem *tantum quod*; np.: *Tantum quod hominem non nominat.* *Za valde* albo *vehementer* (bardzo) mówi się często *mirum in modum* albo *etiam atque etiam*; z których tamto ściśle biorąc znaczy tyle co *mirè* albo *incredibiliter*, nadzwyczajnie, (np.: *Mirum in modum conversae sunt mentes*); ostatnie tyle co *saepe* albo *instanter*, bezustannie; np.: *Etiam atque etiam te rogo.*

§. 247.

D o d a t e k.

O Figurach gramatycznych.

W każdym języku znajdziemy pewne nieforemności ze względu na zwyczajne prawidła

i wzory; te zowiemy figurami gramatycznymi. Tyczą się one albo szczególnych głosek lub sylab, albo całych wyrazów lub zdań. Tamte etymologicznymi, te syntaktycznymi figurami nazywamy.

Figury etymologiczne.

I. Figury, które litery lub sylaby dodają.

- 1) Prothēsis, gdy iakowemu słowu z przodu się litera lub zgłoska dodaje; iako to: *stlis* za *lis*, *esum* za *sum*, *tetulit* za *tulit*, *Mamercus* za *Marcus*.
- 2) Epenthēsis, gdy to się robi w środku słowa, np.: *siet* za *sit*, *Mavors* za *Mars*, *Induperator* za *Imperator*.
- 3) Paragōge, gdy się to na końcu słowa dzieje; np.: *face*, *puere*, *audirier*; za *fac*, *puer*, *audiri*.
- 4) Diplasiasmus, gdy się Spółgłoska podwaja, aby zrobić długą poprzedzającą zgłoskę; iako to: *relligio*, *quattuor*, *redducit*, za *religio*, *cet*.

II. Figury, które głoski lub sylaby odrzucają.

- 1) Aphaerēsis, gdy z początku słowa odrzuca się litera lub sylaba; np.: *navus*, *temnere*, za *gnavus* *contemnere*.
- 2) Syncōpe, gdy się to w środku wyrazu dzieje; iako to: *seclum* za *seculum*; *numūm*, *dixiti*, *amārun*, za *numorum*, *dixisti*, *amāverunt*.
- 3) Apocōpe, na końcu; np.: *fide*, *inger*, *famul*, za *fidei*, *ingere*, *famulus*.
- 4) Synaerēsis, gdy dwie Samogłoski albo dwie sylaby na iedną bywają zbite; np.: *ingeni* za *ingenii*, *dein* (iedna sylaba) za *dein*, *sodes* za *si audes*.

III. Figury, które litery lub zgłoski odmieniają.

- 1) Diaerēsis, gdy iedna zgłoska na dwie się rozdziela; np.: *aquāi* za *aquae*, *sylliae* za *sylvae*, *Jacobus* za *Jacobus* (*aqua-i*, *sylu-ae*, *J-acobus*).
- 2) Tmesis, gdy słowo złożone przez inne rozerwanem bywa; iako to: *super unus eram*, za *supereram unus*, *quo me cunque* (za *quocunque me*) *rapis*; *septem subjecta trioni* za *septemtrioni subj*.
- 3) Antithēsis, gdy iedna Samo- lub Spółgłoska na inną się zamienia; iako to: *olli*, *voster*, *faciundum*,

za *illi*, *vester*, *faciendum*; *plostrum*, *triumpus*, *sepulchrum*, za *plaustrum*, *triumphus*, *sepulcrum*.

- 4) *Metathēsis*, gdy litery przestawione bywają; np.: *Evandre* za *Evander* (in Vocat.); *tregeminus*, *accerso*, za *tergeminus*, *arcesso*; *porricio* za *projicio*.

Prawie wszystkie wymienione przykłady są Archaizmy, t. i. zastarzałe formy. Nazwiska przytoczonych figur zawierają następujące *versus memoriales*:

Prothesis apponit capiti, sed *Aphaeresis* aufert.
Syncope de medio tollit, sed *Epenthesis* indit.
 Aufert *Apocope* finem, sed dat *Paragoge*.
 Consona quod gemina in medio est, dat *Diplasiasmus*.
 Dicitur e binis conflare *Sinaeresis* unam.
 Dicitur in binas diffare *Diaeresis* unam.
 Compositae vocis dissectio *Tmesis* habetur.
Antithesis dices, aliam si litera mutat.
 Litera si legitur transposta, *Metathesis* exstat.

§. 248.

Figury Syntaktyczne.

I. Nieforemności ze względu na przemianę i przedstawienia wyrazów i myśli.

- 1) *Antemeria*, gdy iedna część mowy zamienia się na drugą; np.: Rzeczownik na Przymiotnik, Przymiotnik na Przysłówek, Przysłówek na Słowo, i na wzajem (§. 244, 2, 3, 5). Tutaj należeć może zamiana Gerundii na Imiesłów.
- 2) *Ennallāge* albo *Heterōsis*, kiedy gatunki lub formy słów są przemienione; np.: *Abstractum* pro *concreto*, *Singularis* pro *Plurali*. Tutaj w szczególności należy *Antipōsis*, t. i. zamiana przypadku; np.: u *Tacyty*: *T. Livius eloquentiae ac fidei praeclarus*, za *praeclarae*.
- 3) *Hypallāge*, kiedy się *Konstrukeya* tak przewraca, że dwa wyrazy między sobą formę przemieniają; np.: *dare classibus austros*, zam. *austriis classes*. *In nova fert animus mutatas dicere formas corpora*; za *corpora in novas formas*.
- 4) *Hystēron protēron*, kiedy wyraz lub myśl iaka wprzód stoi, która z natury rzeczy późnięj stać powinna; np.: *valet atque vivit*; *moriatur et in media arma*

ruamus; mecum educatus et natus. *) Tutay należy także Anaströphe, gdy Przyimek po swoim przypadku stoi; np.: *maria circum.*

II. Nieforemności ze względu na zbytek lub niedostatek, na krótkość lub rozwlekłość w wyrażeniu.

- 1) Ellipsis (§. 240 — 243), gdy są w mowie powypuszczone wyrazy, które dozupełniać trzeba; np.: *Hoc mea manus tuae (sc. manui) poculum donat, ut amanti ananti (sc. donare) decet.* Plaut. — Elipsa zamienia się na Aposiopēsis, kiedy w ciągu mowy do innej się zwracamy myśli, nie dokończywszy pierwszey; np.: *Quos ego . . . sed motos praestat componere fluctus.* Virg. A. I. 139.
- 2) Pleonasmus (§. 239), kiedy wyrazy zbytecznie stoia; np.: *Perfacile factu esse probat conata perficere.* Caes. Tutay należy Epizeuxis, kiedy się tenże sam wyraz powtarza; np.: *Nos, nos consules desumus.* Ta figura zowie się Anaphōra, kiedy rozmaite zdania od tego samego wyrazu się zaczynaią; Epiphōra, kiedy iednakowo się kończą; np.: *Praeside tuta deo nemorum secreta subibis, nec de plebe deo; sed qui coelestia magna sceptra manu teneo, sed qui vaga fulmina mitto.* Ov.
- 3) Syllepsis, kiedy kilka Subiektów wspólny maia Predykat (§. 103, 3.). Ta figura zowie się Zeugma, gdy się Słowo do naybliższego tylko Subiektu stosuje; np.: *Tu, quid ego et populus mecum desideret, audi.* Hor.
- 4) Hendiādys, kiedy wyrazy do iednéy myśli należące, na dwie się rozkładaią, a przez to Przymiotnik od zgody z Rzeczownikiem swoim oderwany, sam iako Rzeczownik za pomocą *et* tamtemu dołączony bywa; np.: *Pateris libamus et auro, zam. pateris aureis.* Virg. Przeciwną téy figurze iest Hyphen, która dwa lub więcéy wyrazów za ieden złożony uważa; np.: *domum itio, obviam itio. Quid tibi hanc rem curatio est?* Plaut.
- 5) Uważmy nakoniec Anacoluthon, to iest Konstrukcya, którę koniec nie iest z początkiem gramatycznie zgodny; gdy pisarz od iednego układu wyrazów do drugiego przechodzi; co osobliwie trafia się po zdaniach

*) Przykład téy figury znajduiemy w Kras. Bayk. IV. 29: *Poiadł, pogryzł, podusił wszystkie owce glupie.*

wtraconych, gdzie początek Konstrukcyi nieiako się zapomina. Jest to wada w pisaniu; a przeto tego naśladować nie powinniśmy. Strzedz się także należy, abyśmy każdéj Konstrukcyi, która nam się niezwyczajną wydaie, zaraz nie mieli za Anacoluthon.

§. 249.

Wykład Imion Rzymskich Praenomina zwanych.

A.	Aulus.	M.	Manius.
App.	Appius.	N.	Numerius.
C.	Cajus.	P.	Publius.
Cn.	Cnaeus.	Q.	Quintus.
D.	Decimus.	Ser.	Servius.
K.	Kaeso.	S (Sex).	Sextus.
L.	Lucius.	Sp.	Spurius.
M.	Marcus.	T.	Titus.
	Ti. (Tib.)		Tiberius.

Rozdział ósmnasty.

O zewnętrzney poezyi łacińskiéy.

W S T Ę P.

§. 250.

Czém są słowa dla myśli, tém wiersze dla poezyi. Poezya trudni się stwarzaniem myśli, wiersze są składem słów, któremi się myśl wyraża. Nauka przeto o wierszach, którą w tym Rozdziele podadź mamy, nie poezyą, ale iedynie iéy zewnętrznym stroiem, to jest podawaniem prawideł układania szczególnych wyrazów w przyjemnie brzmiącą całość, zatrudniać się będzie. Wykładając takowe prawidła, nie to mamy na celu, abyśmy uczyli robić wiersze łacińskie; lecz tylko chcemy postawić uczących się w tym stanie, aby mogli uczuć piękności zewnętrzne poezyi łacińskiéy. Samó nawet układanie wierszów, w którym się każdy uczeń ćwiczyć powinien, jest tylko środkiem do tego celu prowadzącym. Znaiomość takowa potrzebna jest każde-

mu uczącemu się łaciny, nie tylko do sądzenia i czucia zewnętrznych poezyi ozdób; ale nawet dla tego, że bez nię częstokroć poety zrozumieć, a prozaika należycie czytać nie podobna. —

Ponieważ skład wierszy łacińskich nie na rytmowaniu i liczeniu zgłosek się zasadza, ale na łączeniu szczególnych wyrazów w pewne miary podług długości i krótkości każdéy zgłoski z osobna; nim więc o wierszach mówić będziemy, wprzód trzeba nam poznać naydrobnieysze części w skład ich wchodzące, to iest: długość lub krótkość szczególnych zgłosek: a zatém naukę o wierszach poprzedzić musi nauka o iloczasiu.

Oddział pierwszy.

O Iloczasie (Prosodia).

§. 251.

Każda Samogłoska iest albo długa albo krótka (longa aut brevis). Niektórych iednak używali poeci podług upodobania iuż za długie iuż za krótkie; zowiemy ie obojętnemi, (litera anceps). W prozie takowe nayczęścięy wymawiaią się krótko. Na znak długiey gloski będziemy, iak dotąd, używać —, za znak krótkiey ~; nad obojętną kładź będziemy obydwu =. Zgłoskę iaką w wymawianiu przedłużać, zowie się producere, skracać corripere.

Ponieważ w wymawianiu łacińskich wyrazów akcent czyli uderzenie głosu pada albo na przedostatnią Samogłoskę, ieżeli iest długa, albo, ieżeli przedostatnia krótka iest, na trzecią od końca, bez względu na iey iloczas; *) zdaie się więc, iż do dokładnego czytania łaciny dosyćby było poznać każdego wyrazu iloczas przedostatniey zgłoski, resztę zostawiając do nauki o wierszach. Lecz gdy powiększanie się lub skracanie wyrazów pociąga za sobą zmianę miejsca Samogłosek, i sprawia, że iuż to ostatnia, iuż trzecia od końca staje się przedostatnią, **) widoczną więc iest potrzeba poznania iloczasu glosek na różnych miejscach stojących.

*) Iak wymawiamy: perennis, autumnus; lecz homines (choć ó krótkie). Przyrostki iednak, czyli partykuły en-

klityczne: que, ve, ne, i t. d. nie zmieniają akcentu wcale, chyba że przedostatnia staje się długą. Tak więc wymówiemy: hómine i hóminēque, ómnia i ómniāne, légere i légerēve i t. d.; lecz hómini i hominīque, ómniūm i omniūmve, légerem i legerēme.

- **) Ktoby np. w wyrazie lēgērēs znał tylko krótkość przedostatniéy, nie umiałby wymówić dokładnie ani pérle-ges ani legerēmus.

§. 252.

Prawidła ogólne.

- 1) Każdy dwugłosek czyli dyftong (ae, oe, au, eu) iest długi: leāēna, Camōēna, ad-āūget, eūrus, Orpheūs, Aegeūs (obydwa wyrazy dwugłoskowe).
- 2) Podobnie długie są a) wszystkie samogłoski pojedyncze miejsce dwogłosek zastępujące: fēmina, fēnus, fētus; za foemina, i t. d. hic za dawne heic (tutay) b) wszystkie, które powstały ze zbicia na iedną dwóch samogłosek, czy to bezpośrednio po sobie następujących, czy spółgłoską przedzielonych; np: cōgo za cōāgo albo cōlgo, dēgo za dēāgo, tibīcen za tibiīcen (od tibia i cāno), nīl za niīl; podobnie mōbilis, mālo, nōnus, dēnus, jūnior, mi, ni, i t. d. za mōvībilis, māvōlo, nōvēnus, dēcēnus, jūvēnior, miīhī, niīsi i t. d. c) wszystkie, które w greczyźnie, z którój pochodzą, piszą się przez dyftong: Aenēas, musēum, platēa, Alexandriā, Antiochiā, Iphigeniā, Darīus, Aristīdes, Mūsa. Αινείας, μουσεῖον, πλατεῖα, Ἀλεξάνδρεια, Ἀντιόχεια, Ἰφιγένεια, Δαρεῖος, Ἀριστείδης, μουσα. Podobnie: orphēus, a, um; musēus, a, um; (ὄρφειος, μουσεῖος, a, ου).

§. 253.

- 3) Dwie Spółgłoski po Samogłosce stojące robią ją długą; to się zowie następstwem (positio):
pērcūssit sagitta fugiētem cērvum.

U w a g a.

- a) Następstwo uważa się nie tylko wtenczas, gdy obie Spółgłoski w tém samym są słowie, ale także gdy jedna wyraz kończy, a druga następny zaczyna: tempūs fugit, venīt mors.
- b) Za dwie Spółgłoski uważa się tu także podwójne *x* i w greckich Słowach z (tamto za *ks*, to za *cs*); Arāxes, Trapēzus. Podobnie długie *j*, lub za nie stojące *i*: Pompējus albo Pompēius. Ale nie w wyrazach złożonych: rējicio, bījugus.
- c) *h* nie uważa się tu wcale za literę, a tém mniej za Spółgłoskę, nie robi więc pozycyi: ādhuc, serpithumi, dormītāt Homerus.
- d) *qu* uważa się za pojedynczą Spółgłoskę, sama więc nie robi pozycyi: collōqui.
- e) Kiedy z dwóch Spółgłosek druga jest *r* lub *l*, a pierwsza iaka bądź, byle nie *l*, *m*, *n*, *r*, takowe następstwo zowie się miękkie (positio liquida), i poprzedzający krótkiey Samogłoski nie zamienia na długą; chyba że w zgłoskowaniu wyrazu każda z tych Spółgłosek do innéy sylaby należy: volūcris, tenēbrae, pharētra, lugūbris, quotūplex; lecz ābrum-po, īnruo, sūbruo.
- f) W wyrazach greckich także litery *m*, *n*, robią miękkie następstwo: Prōcne, Tēcnessa.
- g) Poeci iednak często w wierszach przed taką pozycyą przedłużają Samogłoski, kładąc n. p.: tenēbrae lub tenēbrae: cerēbrum lub cerēbrum it. p.

Przestroga. Nie uważa się za następstwo miękkie, ale za dokładne, to jest przedłużające (positio firma), kiedy z dwóch Spółgłosek nie druga ale pierwsza jest miękka, podobnie gdy obiedwie: imbērbis, repertus, sepūltus; dāmnare.

§. 254.

- 4) Samogłoska przed Samogłoską stojąca jest krótka: docĕo, audĕo, restitŭo.

Uwaga. Ponieważ, iak się mówiło, *h* nie uważa się za literę, więc to prawidło ma także ważność przy Samogłoskach niem przegrodzonych: retrāho, pervĕho, nonnihil.

W y i ą t k i.

- a) Dwugłoski zachowują tu swą naturalną długość, wyiawszy *prae* w wyrazach złożonych. Cnāeus, pronōēa; zaś *praeit*, *praeaeutus*. — Podobnie (podług prawidła 2.) długie są Samogłoski w wyrazach, które w greczyźnie dyftong albo długą Samogłoskę mają: Aenēas (Αἰνεῖας), Aenēis (Αἰνηῖς), herōes (Ἡρώες), Ixīon (Ἰξίων z długiem *i*), Agesilāus (Ἀγησίλαος z długiem *α*), Menelāus i t. p.
- b) W słowie *fio* jest długie *i*, gdzie nie ma *r*: *fīo*, *fīebam*, *fīam*; lecz *fīerem*, *fīeri*.
- c) W drugich przypadkach na *īus*, jest także *i* długie; np.: *solīus*, *totīus*, *aliūus* i t. d. wyiawszy *alterīus*. W wierszach iednak te wszystkie znajdują się i iak długie i iak krótkie.
- d) Przypadki na *ei* i z piątęj deklinacyi mają *ē* długie, wyiawszy, gdzie je poprzedza Spółgłoska: *faciēi*, *diēi*, *speciēi*; lecz *rēi*, *fidēi*.
- e) Dawny przypadek 2. deklinacyi I. na *ai* ma *a* długie: *aulāi*, *terrāi*, za *aulae*, *terrae*.
- f) Podobnie przyp. 5. dekl. II. imion własnych na *i*: *Pompēi*, *Cāi*, *Vultēi*.

Prawidła szczególne.

Prawidła ogólne, któreśmy tu podali, iako dla Rzymian dostateczne były, aby im dać poznać iloczias każdęj w szczególności gloski, tak byłoby i dla nas, gdyby nam byli zostawili iakie bądź znamiona wskazujące, gdzie Samogłoskę w wymówieniu przedłużyć, a gdzie ostro wymówić potrzeba. Bez takich pomocy musimy ieszcze sta-

rać się poznać mnóstwo prawideł i wyjątków, które ie w znaczney części zastąpić mogą. Resztę dopełnić musi rważne czytanie poetów, i zasiągnięcie rady Słowników.

§. 255.

A. O iloczasię głosek średnich.

1) Wszystkie wyrazy złożone i pochodne zatrzymują iloczasię swych głosek, iaki był w poiedynczych i pierwotnych, — bez względu czy takowe Samogłoski dawną zachowują postać, lub ią zmieniają na inną. I tak *a* iakiem było w *āgo*, takiem iest w *perāgo*, *circumāgo*; takiem iest zamienione na *i* w *abiōgo*, *transiōgo*. Jakiem iest *e* w *prēmo*, takiem iest *i* w *comprīmo*, *reprīmo*, *exprīmo*. Z krótkiego *a* w *cādo* (*padam*), powstaie krótkie *i* w *occīdo* (*ginę*), *decīdo* (*spadam*), i *incīdo* (*wpadam*) i t. d.; z dyftongu *āe* w *cāēdo* (*bię*, *tnę*), powstaie długie *i* w *occīdo* (*zabiam*), *incīdo* (*nacinam*), *excīdo* (*wycinam*) i t. d. Krótkie *ē* Słowa *vēnio* zostaie we wszystkich czasach od Praesens pochodzących: *pervēnire*, *convēniebant*, *invēniant* i t. d.; długie *ē* Perfecti zostaie w czasach od niego się wyprowadzających: *pervēni*, *convēnerunt*, *advēnisse*, *invēnero* i t. d. Tak więc od *āmo* pochodzące zachowują krótkość *ā*; *adāmo*, *āmor*, *āmabilis*, *āmicus*, *āmator*. Od *finis*: *finio*, *affinis*, *fīnitus*, *fīnitimus*; od *fauces* — *suffōco*; od *poena* — *pūnio*, *exclūdo* od *claudo*, *excūso* od *causa*. *Crēpītus* od *Supinum* *crēpītum*, *sōnītus* od *sōnītum*, *audītus* od *audītum*, *tinnītus* od *tinnītum*.

Wyjątki. Niekiedy nie sprawdza się to prawidło, jednak bardzo rzadko; np.: *hūmanus* od *hōmo*, *sēdes* od *sēdeo*, *mācer* od *mācero*, *persōna* od *persōno*, *rēgis* (*Gen.* od *rex*), *rēgina* od *rēgo*; *sōper* od *sōpio*, *mōlestus* od *mōles*; *stātus*, *stātio*, *stābilis* od *stātum*; *glōmero* od *glōmus*, *servītus* od *servītum*; *pejēro*, *dejēro* od *iūro*; *pronūbus* od *nūbe*, *causi-*

dīcus, maledīcus od dīco. Trzeba nam iednak przy derywacyach bydź ostrożnym, aby tam nie robić wyjątku, gdzie go nie ma; np: ōdium nie pochodzi od ōdi, ale od ōdio zastarzałego Praes.; pono ma o długie, chociaż w Perf. pōsui jest krótkie: bo tamta długość powstała ze zbicia *oi* na *o*, od dawnego pōsino (po wyrzuceniu *s* — pōino, pōno), od którego Perf. pōsivi przeszło na pōsui; i. t. p.

§. 256.

2) Przy składaniu wyrazów ze względu na ilość czasu uważmy, co następuje:

- a) Przyimki iednozgóskowe mają w składaniu wyrazów końcową Samogłoskę długą, wyiąwszy *re* i czasem *pro*, osobliwie w greckich wyrazach; *ēvolō*, *dēcido*, *sēpono*, *prōsum*.
- b) Przyimki dwuzgóskowe na *a*, tudzież Przysłówki na *o* są długie, inne krótkie: *contrādicō*, *intrōduco*; — *antēpono*.
- c) Zresztą iezeli w wyrazach złożonych pierwsza część kończy się na *a*, *o*, te są długie, iezeli na *e*, *i*, *u*, te są krótkie.

Wyjątek. a) Mają iednak o krótkie: *hōdie*, *quōque*, *quandōquidem*, *ōmittō*. b) Mają *e* długie: *trēvir*, *venēficus*, *vidēlicet*, *rēfert*, (impers.), *nēquaquam*, *nēquidquam*, *vēcors*, *vēsanus*. c) Mają długie *i*: *quīvis*, *quīlibet*, *utrīque*, *ibīdem*, *ubīque*, *scīlicet*, *īlicet*, *sīve*, *bīduum*, *prīdie*, *postrīdie*, *merīdies*. d) Idem ma w męskim rodzaju *i* długie, w nuakim krótkie. e) Krótkie lub długie *e* mają:

liquēfacio, *calefacio*, *patefacio*. f) Długie lub krótkie *i*: *quotīdie*, *quotidianus*, *ubīcunque*, *ubivis*.

§. 257.

3) Z obydwóch podanych prawideł wypada, iż znając akcent, czyli uderzenie głosu Samogłoski iakiego wyrazu, możemy poznać iey ilość czasu we wszystkich innych słowach, w których tamten skład wchodzi, za pomocą składania, rozkładania, de-

rywacyi lub szukania pierwiastków wyrazów; tak iednak, aby Samogłoska, którę się iloczasu przez akcent szuka, była przedostatnią sylabą wyrazu przynajmnię trzyzgłoskowego. Ktoby [np. nie wiedział, iaki jest iloczas litery *a* w wyrazie *ągo*, tego akcent Słowa *ábigo*, *ádigo*, *pérągo* o ię krótkości przekona. Szukaiąc iloczasu gloski *u* w *supero*, gloski *i* w *primus*, gloski *e* w *cedo*, zrobmy *insuper*, *imprimis*, *concedo*, a z akcentu pokaże się krótkość *u*, długość *i* i *e*. Podobnie, że *decet*, *fero* maią *e* krótkie, *scribo*, *dico* (od *dicere*) *i* długie, *sanus*, *clamo* *a* długie, pokazuje akcent słów *dédecet*, *pérfero*; *describo*, *indico*; *insánus*, *declámo*. Tym samym sposobem znadnie, że *valitudo*, *impedimentum* maią *i* długie, a *cognitio*, *diligentia* *i* krótkie; robiąc *valére*, *impedire*, — *cognitus*, *diligo*.

4) Dwugłoskowe Perfecta i Supina przedłużaią pierwszą Samogłoskę; iezeli ię bezpośrednio następstwo innę Samogłoski nie przymusza skracac: *video* ma *vīdi*, *vīsum*; *foveo*, *fōvi*, *fōtum*; *edo*, *ēdi*, *ēsum*. Podobnie: *ēmi*, *fēci*, *fūdi*, *fūgi*, *fāvi*, i t. d. od *emo*, *facio*, *fundo*, *fugio*, *faveo*. Zaś *luo*, ma *lūi*, *lūtum*; *ruo*, *rūi*.

Wyimuią się od tego prawidła siedm Perfektów: *dēdi*, *stīti*, *stēti*, *tūli*, *bībi*, *fīdi*, *scīdi*, (od *do*, *sisto*, *sto*, *fero*, *bibo*, *finde*, *scindo*); i dziewięć Supinów: *dātum*, *rātum*, *sātum*, *ītum*, *cītum*, *quītum*, *lītum*, *sītum*, *rūtum*, (od *do*, *reor*, *sero*, *eo*, *cieo*, *queo*, *lino*, *scro*, *ruo*). Podobnie w złożonych: *circumdēdi*, *circumdātum* i t. d. *Statum* od *sisto* (a w złożonych *stitum*) iest krótkie; *statum* od *sto* iest długie.

§. 258.

5) Perfecta, które pierwszą sylabę podwaiiają i przez to trzyzgłoskowemi się staią, obie pierwsze zgłoski maią krótkie; wyiawszy, kiedy drugą następstwo dwóch Spółgłosek przedłuża; *cēcīdi*,

dīdīci, tētīgi, cēcīni, pēpēri, p pūgi, tūtūdi (od cado, disco, tango, cano, pario, pungo, tundo); — zaś cūcurri, fēfelli, mōmordi, pēpendi, pēperci, pōposci, tētendi (od curro, fallo, mordeo, pendo, parco, posco, tondo). Podobnie cēcīdi od caedo ma i długie.

6) Zakończenia Słów w liczbie mnogię na imus, itis, mają przedostatnią zawsze krótką, wyiawszy Praes. Indic. Koniug. czwartę: legimus amabimus, audiverimus, dixeritis i t. d. lecz audimus, auditis, nescimus, venimus (w Perfectum venimus). Coniunctivi Praes. Słów nieforemnych także te zakończenia przedłużają: simus, possimus, prositis, velimus, velitis, nolimus, malitis.

7) Imiona zakończone na do, go, mają przedostatnią długą: cupidō, dulcēdo, magnitūdo, imāgo, caligo, origo.

Wyimują się: comēdo, spādo, Macēdo, ligo, harpāgo.

8) Przed *cus* (*a, um*) głoski *a, u*, są najczęściej długie, głoska *i* krótka: opācus, cloāca, cadūcus; publicus, fabrīca, triticum. Od tego pravidła odstępują jednak oprócz imion własnych: Spartācus, Aegyptiācus; Granīcus, Nasīca, Andronīcus, Henricus, Ludovīcus, także i inne: amarācus; amīcus, aprīcus, pudīcus, mendīcus, posticus, umbilīcus, caprifīcus, lorīca, vesīca, urtica.

§. 259.

9) W imionach na *inus* (*a, um*) jest *i* długie: divīnus, genūīnus, peregrīnus, vicīnus, matutīnus, vespertīnus, clandestīnus, intestīnus, inopīnus; podobnie w Przymiotnikach od żyjących stworzeń pochodzących: anserīnus, vitulīnus, asinīnus, equīnus, lupīnus. Niektóre jednak mają *i* krótkie: crastīnus, pristīnus, diutīnus, adamantī-

nus, crystallinus, oleaginus i. t. d. podobnie: pampinus, asinus, fraxinus, acinus, dominus, succinum, coccinum, femina, machina, trutina, sarcina, pagina, buccina, nundinae; tudzież imiona własne: Mutina, Proserpina, Catina. Inne Samogłoski są przed *nus* (*a, um*) długie: Germānus, aliēnus, patrōnus, fortūna; wyjąwszy nazwiska rzék gallickich: Rhodānus, Sequāna, Matrōna, Eridānus. — W Słowach na *ino* iest i krótkie: inquino, divīnor; wyjąwszy: festino, proprino, opinor, vulpinor i cłino ze złożonemi: declino, inclino, i. t. d.

10) Przed *lis* (*le*), i *ris* (*re*) są wszystkie Samogłoski długie: aequālis, crudēlis, subtilis, curūlis; solaris, triēris, Osiris, Chlōris, secūris; novāle, cubile, altāre; wyjąwszy *a* w hilāris, bimāris, phalāris; tudzież *i* w dapsilis, gracilis, humilis, parilis, sterilis, pestilis, strigilis, insile; i we wszystkich wyrazach na atilis, tudzież tych, które od Słów pochodząc (verbalia), kończą się na ilis, a osobliwie bilis.

11) Przedostatnia Samogłoska Rzeczowników na *al*, *ar*, długa iest tylko przed *n*, *c*, *g*; z resztą krótka: Pulvīnar, tribūnal, bacchānal, cervīcal, vectīgal; animal, capītal, i. t. p.

12) Przed *sus*, (*a, um*), a w ogólności przed *s* są wszystkie Samogłoski długie: aquōsus, agāso, equīso, centēsīmus; wyjąwszy niektóre greckie: protāsis, sinthēsis, enclīsis, apodōsis, analysis. Także przed *tim* wszystkie się przedłużają; wyjąwszy stātim, perpētīm, affātīm. Podobnie długie są Samogłoski przed *tus* (*a, um*) w Przymiotnikach, które pochodzą od Rzeczowników, i wyglądają iak Participia: barbātus, crinītus, cornūtus, facētus. Tōtus, cały, ma o długie; lecz tōtus, tak wielki, odpowiadające quōtus, ma ię krótkie. W Przysłówkach przed *tus* i *ter* iest i krótkie: fun-

dītus, fortīter. Także Rzeczowniki nie pochodzące od Słów małą długie Samogłoski przed *tus* (*a, um*), *tes* i *tis*, lecz krótkie przed *tas*: grabātus, monēta, lupātum, aconitum, verūtum, Spartiātes, sorītes, Epirōta, planēta; hereditas, ebrietas. Wyimują się: arbūtus, defrūtum, sabbātum, navīta, orbīta, amīta, semīta.

13) Przed *rus, a, um*, iest *a, i, o*, częścię długie; *e, y, u*, częścię krótkie: avārus, dīrus, canōrus; numērus, camūrus, satyrus. Imiona własne wyimują się: Deiotārus, Tartārus, cet.

14) Przed *vus (a, um)* i w ogólności przed *v* są Samogłoski długie, oprócz *u*: furtīvus, salīva, cadāver, Līvius; zaś Pacūvius, flūvius, collūvies i t. d.

§. 260.

14) Jeszcze na oddzielną uwagę zasługuje deklinacya trzecia ze względu na przypadek drugi, do którego się inne stósują.

a) Przed *bis* iest *e, u*, długie, inne Samogłoski krótkie: plēbis, nūbis; trābis, scrōbis, caelībis, chalybis.

b) Przed *chis* są wszystkie Samogłoski krótkie; przed *cis* są *a, e, o, i*, po większey części długie, *u, y*, częścię krótkie: pācis, halēcis, vōcis, radīcis. Osobliwie imiona zagraniczne, Substantiva verbalia i Przymiotniki na *ix*: Phoenīcis, nutrīcis, felīcis; zaś dūcis, calycis. Od tego jednak prawidła nietylko wiele greckich, lecz i łacińskich słów się wyimuje. I tak krótkie są: fācis, nēcis, resēcis, praecōcis, pīcis; długie: lūcis, Pollūcis, bombycis, i inne.

c) Przed *dis* są *a, i, y*, krótkie, *e, o, u* długie: vādis, lapīdis, chlamydis; herēdis, custōdis, palūdis. Wyjątek robią pecūdis, pēdis albo pōdis ze złożonemi (tripōdis); i obce, iak Davīdis.

d) Przed *gis* wszystkie są krótkie; wyjąwszy lēgis, rēgis, frūgis, mastīgis.

- e) Przed lis są *a, e, o*, długie, *i, u*, krótkie. Wyjątek *a i i* w imionach obcych: Annibālis, Asdrubālis, Tanaquīlis; także *a* w sālis.
- f) Przed mis jest *e* krótkie w hiēmīs.
- g) Przed nis jest każda Samogłoska długa; wyjąwszy w łacińskich imionach na *o* i *en*; także sanguīnis, pepōnis, sēnis; tudzież niektóre obce: hymēnis, daemōnis.
- h) Przed pis i phis są wszystkie krótkie, wyjąwszy *e* w sēpis, *o* w conōpis, cyclōpis, hydḡōpis, *i* y w gryphis.
- i) Przed ris jest *y* krótkie; innych liter iloczas niestały; Krótkie są zazwyczaj, gdzie się w drugim przyp. Samogłoska zmienia: robōris od robur; corpōris, Venēris, cinēris od corpus, Venus, cinis. *A* jest krótkie w imionach męskich i żeńskich, a długie w niakich; wyjąwszy māris, pāris, nectāris, jubāris. Drugi stopień Przymiotników przedłuża *o*; podobnie color w złożonych: meliōris, concolōris; lecz złożone z memor, corpus i decus mają przedostatnią krótką: immemōris, bicorpōris, indecōris. *U* jest długie u tych, co się w pierwszym przypad. kończą na *us*; zresztą krótkie, wyjąwszy: fūris.
- k) Przed sis Samogłoska długa jest tylko w vāsīs.
- l) Przed tis jest *a* krótkie w rodzaju niakim, długie w męskim i żeńskim, wyjąwszy anātīs. *E* jest krótkie, wyjąwszy w celētīs, lebētīs, locuplētīs, magnētīs, quiētīs, tapētīs, i w greckich; np. Darētīs. Podobnie krótkie jest *i*, wyjąwszy imiona kończące się na *is*: milītīs lecz lītīs (od lis). *O* i *U* są długie, oprócz *o* w compōtis, impōtis; a *u* w intercūtīs.
- m) Przed vis jest Samogłoska krótka tylko w bōvis, Jōvis, nīvis.

16) Imiona familiine rodzaju męskiego na des mają przedostatnią krótką: Aeneādes, Naupliādes, Aeacīdes; wyjąwszy te, które od eus pochodzą: Pelīdes, Atrīdes, Alcīdes, Tydīdes, Thesīdes (od Peleus) it. d.

Imiona familiine r. żeńsk. na eis mają *e* długie: Aenēis, Brisēis, Nerēis, Pelopēis.

§. 261.

B. O iloczasię głosek końcowych.

Wszystkie wyrazy iednozgóskowe, które się kończą na Samogłoskę albo *h* są długie; wyjąwszy przyrostki *quē*, *nē*, *vē*, *tē*, *psē*, *ptē*, i zgłoskę *rē* zaczynającą wyrazy. Przeciwnie te, które na końcu Spółgłoskę mają, są krótkie; wyjąwszy: *cur*, *en*, *non*, *quin*, *sin*, *sic*, *ac*, *cras*, *hic* (*Adv.*), *hac*, *huc*; Słowa *dic*, *duc*, *vis*, *sis*, *is*, *quis*, *his*, *scis*, tudzież iednozgóskowe Imiona, oprócz *fēl*, *mēl*, *vīr*, *cōr*, *ōs*, (*ossis*), *vās*, (*vadis*).

I. O zakończeniach na *a*.

- 1) *a* długie iest: *a*) w szóstym przyp. pierwszēy dekl. *b*) w piątym przyp. tēżē dekl. od Imion męskich na *as*; *c*) w trybie rozkazującym koniugacyi pierwszēy;— np. *Andreā*, *appellā socios*, *in mensā longā cibi stant vobis parati*; *d*) w partykułach: *circā*, *contra*, *intra*, *supra*, *ultra*, *frustra*, *antea*, *praeterea*, *interea*, *triginta*, *quadraginta* i t. d. Lecz krótkie są: *itā*, *ejā*, *quā*, *postēā*.
- 2) *a* krótkie iest we wszystkich innych przypadkach (w 1m, 4m i 5m wszystkich deklinacyi); np.: *Stat mensā*, *stant scamnā*, *coenā paratā est*, *curate corporā vestrā*.

II. O zakończeniach na *e*.

- 1) *e* długie iest: *a*) w 5m przyp. dekl. 5tēy; nawet w złożonych Słowach; *b*) w trybie rozkazującym koniug. drugiēy osoby 2 l. poied., wyjąwszy niekiedy *cavē*; i *valē* przed *dico*; *c*) w Przysłówkach pochodzących od Przymiotników deklin. 2giēy, wyjąwszy *bēnē* i *mālē*; np.: *Studē virtuti*, *ne cura valdē faciē probari*; *quae hodiē venusta*, *non omni diē eadem erit*; *d*) w Imionach greckich na *e* (η): *epitome*, *lethē*, *cetē*, *Anchisē*.
- 2) *e* krótkie iest: *a*) w 5m przyp. drugiēy, w 6m

trzeciéy, tudzież w 1m, 4m i 5m Imion niia-
kich; *b*) w Zaimkach illē, istē, ipsē; *c*)
we wszystkich zakończeniach koniugacyi (wwią-
wszy Imperativ. praes. koniug. zgiéy); zresztą
d) w Przyimkach (nie iednozgłoskowych) i in-
nych partykułach, które się nie wyprowadzają
od Imion dekl. zgiéy; np. Marcē carissimē,
difficilē est navigarē adversantē vento; pauci,
credē, impunē hoc fecerē.

III. O zakończeniach na *i*.

i długie iest we wszystkich zakończeniach de-
klinacyi i koniugacyi; wwiąwszy: *a*) w 5tym
przyp. deklin. 3ciéy w Imionach greckich: Ale-
xī, Daphnī, Amaryllī i t. d.; *b*) w partykułach
nisī i quasī; *c*) długie lub krótkie w wyrazach
mihī, tibi, sibi, cui, ibi, uti, ze złożonemi,
sicubī, sicuti, veluti; np.: Audī, mī fili, An-
tonī, quod te bonī monent; nec cuiquam ho-
minī, te salubriter monentī, obsequi recusa.
Ego te, ut semper dilexī et nunc diligo, ita
omnibus probarī et ab omnibus diligī cupio.

IV. O zakończeniach na *o*.

- 1) *o* długie iest w 3m i 6m przyp. l. poied. iakich
bądź wyrazów i w Przysłówkach i wszystkich
wyrazach, co się w greczyźnie na ω kończą; np.
Didō (Διδώ) magnō amore Aeneae capta, re-
gnum ei ultrō dabat, quō ille uti noluit. Fa-
bius cunctandō imperiō romanō salutem adtu-
lit; pro quō meritō gratiae ei actae sunt.
- 2) długie iest *o* albo krótkie: *a*) w 1m i 5m przy-
padku dekl. 3ciéy; *b*) w Praes. Indic. et Impe-
rat. Słów; *c*) w wyrazach duō, ambo, octo,
modo, imo, illico, cito; np.: Quae homō is
constituit, irrita suntō; sic volō, sic jubeō.

V. *u* wszędzie iest długie, wyjąwszy niekiedy w starych poetach przy opuszczeniu na końcu litery *s*; np.: omnibu', minu'; za omnibus, minus.

§. 262.

VI. *c* iest długie, oprócz w *nĕc* i *donĕc*, Zaimku *hĭc* i Słowie *fĕc*.

VII. *d*, *l*, *t*, i *m* w wyrazach złożonych są krótkie; np.: Consul equites circum equitare jubet Latinorum caput, ipse apud exercitum manet. Wymuią się: sol, sal.

VIII. O zakończeniach na *n*.

1) Przed *n* Samogłoska krótka iest najczęściej; a mianowicie: *a*) w Rzeczownikach dekl. 3cięj na *en*, które w 2gim przyp. mają *inis*; *b*) w 4tym przyp. greckich imion na *in* lub *yn*; *c*) w Rzeczownikach na *on*, które w greczyźnie piszą się przez krótkie *o* (*o* nie *o*); *d*) nareszcie w partykułach; np.: Thetĭn filium habuisse, cui nomĕn Achilles, tradunt; ab eo Iliōn expugnatum esse, ipsum tamĕn periisse ad Trojan.

2) Długie iednak iest: *a*) w Rzeczown. na *en*, *enis*: attagĕn, splĕn, liĕn; *b*) w greckich na *an*, *en*, *in*, i *on* (*o* nie *o*): Titĕn, delphĭn, Salamĭn, Actaeōn; *c*) w przyp. 4m dekl. 1szęj imion greckich na *an*, *en*; Aeneĕn, Anchisĕn; — *n* z apostrofem iest obojętne: vidĕn', nostĭn'.

IX. *r* wszędzie iest krótkie, wyjąwszy iednozgłoskowe, np.: vĕr, lar, fur, par, z złożonemi impār, compār; tudzież greckie powiększające się w przyp. 2m: ĕĕr, cratĕr (*ĕris*).

X. Przed *s* długie iest *a*, *e*, *o*; krótkie *i*, *u*, *y*: aetĕs, Aeneas, mensas, legas, amabas, alias; — nubĕs, dies, patres, audies, toties; — illōs,

dominos, nepos, custos, bos; — — avis, patris, levīs, ametis, amaris; — tempūs, omnibus, magnus, funditus, minus; — chelys, Erinnyis.

W y i ą t k i.

- 1) *a* krótkie jest *a*) w greckim przyp. 4tym l. mn. dekl. 3cięty: heroās, cyclopās; *b*) w łacińskich Imion przyp. 1m, które w przyp. 2m mają *ādis* lub *ātis* z krótkim *a*; np.: anās (anātis), Pallas (ādis).
- 2) *e* krótkie jest *a*) u Imion, które się w drugim przypadku powiększają o jedną zgłoskę, a przedostatnią mają krótką (zob. wyżej w §. 260); np.: milēs, segēs, praesēs (Gen. militis, segētis, praesidis); oprócz: Cerēs, abiēs, ariēs, pariēs i pēs ze złożonemi; *b*) w drugiey osobie *ēs*, od *sum* (ale nie *ēs* od *edo*), i złożonych: potēs, prodēs, adēs, i t. d.; *c*) w greckich deklinacyach, gdzie tam stoi *ε* a nie *η* lub *ει*; np.: Arcadēs, Troadēs. (Nominat. plur. od Arcas, Troas), Socratēs (Vocat.), w greczyźnie Σωκρατες, zaś: thesēs (Nom. pl. od thesis), Socratēs (Nominat.); w greczyźnie Θεσεις, Σωκρατης.
- 3) *o* krótkie jest *a*) w greckich na *o*; np.: Argōs, melōs (Ἄργος, μέλος), Palladōs, Arcadōs (Genitivi gr. od Pallas, Arcas; w gr. Ἀρκαδος, Παλλάδος); lecz herōs, poēsēōs (ἥρωσ, ποιήσεωσ); *b*) także w łacińskich na *os*, mających w przyp. 3m *o* krótkie (zob. wyżej 14. l): compōs, impōs, (compōtis); także *ōs* (Genit. ossis nie *ōris*).
- 4) *i* długie jest *a*) w 3m i 6m przyp. l. mn.; *b*) w prz. 1m l. pojed., który się w przyp. 2m zamienia na *entis* lub *inis*, *ītis*, z długim *i*; *c*) w czwartej koniugacyi osoba druga Indic. praes., tudzież *vis* (od *volō*) i *sis* (od *sum*) ze złożonemi; także *vellis*, *malis*, *nollis*; np. in mensis positi sunt cibi vobis parati, tibi scilicet et filiis tuis; tu cura, ut ipse adsis, aut, misi venis, fac filium utrumvis mittere ut possis. Num bene audis, aut, ut videnis, dormis? — Simois (Gen. oentis) fluvius, et urbs Salamis (Gen. inis) testes fiere Graecorum virtutis. Samnis (Gen. itis) a Romanis saepe debellatus est; *d*) w jednozgłoskowych na *is*:

vīs, lis, glis; w Przysłówkach gratīs, forīs; i zakończeniach przyp. 4tym dekl. 3ciéy is za es: np.: omnīs res (za omnes), bonos piscīs (za pisces); e) w drugiéy osobie l. poied. futuri exacti iest is obojętne: amaverīs, fecerīs.

- 5) *u* długie iest a) w przyp. 1m dekl. 3ciéy Imion zachowujących w przyp. 2m *u* długie; b) w dekl. 4téy przyp. 2m l. poied. i przyp. 1, 4, i 5 l. mn. (gdyż to są właściwie kontrakcye dekl. 3ciéy; Genit. sing. za fructuis; in plurali za fructues); np. senectūs capit fructūs virtute partos vitae anteactae; c) w Imionach greckich na us (ους): tripūs, Amathūs (Nominat.), Sapphūs (Gen. w gr. τριπους, Ἀμαθους, Σαπρωϋς ab Nominat. Σαπρωϋ).

- 6) *y* tylko w Thetys, czasem stoi za długie.

XI. Przed *x*, iako Spółgłoską podwódną, wszystko iest długie.

§. 263.

U w a g a.

Chcąc wyczerpnąć całą naukę o Iloczasie, musielibyśmy wiele ieszcze podać prawideł i mnóstwo drobnych wyjątków, więcéy mozolnych dla uczącego się, niż pożytecznych dla tego, co ie zgłębił i poznał. Wszakże czytanie z zastanowieniem i uwagą wzorowych poetów (osobliwie Wirgiliusza, Horacego i Owidiusza) dopełni łatwiejszym sposobem to, czego się w tym zbiorze uwag nie umieściło. Bo nawet i te uwagi nie w téy podaliśmy myśli, aby się ich wszystkich na pamięć z wyjątkami nauczyć. Dostyc wszakże będzie poznać dokładnie prawidła o Iloczasie Samogłosek ostatnich i główniejsze o przedostatnich; a resztę z rozważą przeczytać, aby się wiedziało, gdzie czego szukać w potrzebie. To iednak nasze zdanie nie powinno wcale bydź na zawadzie światłu nauczycieli, inaczéy o tém trzymających. Każdego przeto rozsądkowi tę rzecz zostawując, dodamy ieszcze na końcu dla usunięcia zarzutu o niestateczności podanych reguł, że znajduie się bardzo wiele sylab, których

iloczas nie da się niczém usprawiedliwić, iak tylko samym zwyczajem czyli powagą łacińskich poetów, którzy go tak używali. I tak w fāba, iest a krótkie; toż samo w fābula długie, auctoritate. Dla téyże saméy auctoritas iest fi krótkie w fides, długie w fidus; i znowu krótkie w perfidus a długie infidus, cofido.

Oddział drugi.

O W i e r s z a c h.

§. 264.

Uwagi poprzednicze.

Skład wierszy łacińskich nie zależał na odliczaniu pewnéy liczby głosek i nadawaniu im iednakowego z drugim zakończenia, ale na dobieraniu sylab podług iloczasu, na przeplataniu długich krótkimi, łącząc ie w taktowe części nazwane stopami (*pedes*) dla zrobienia z nich zupełnéy całości. Wiersze przeto łacińskie, ponieważ się składają z części dobieranych podług pewnéy miary (*metrum*), zowią się miarowe (*versus metrici*). Stopy wchodzące w skład wierszy, podług ilości sylab rozmaicie z sobą łączonych dzielą się na trzy rzędy i mają różne nazwiska.

1. Dwuzgłoskowe.

Spondēus	— —	audax, aestas.
Pyrrhilius	∪ ∪	bene, deus.
Chorēus s. Trochaeus,	— ∪	lactus, fingit.
Jambus,	∪ —	potens, quies.

2. Trzyzgłoskowe.

Molossus,	— — —	legerunt, audivi.
Tribrachys,	∪ ∪ ∪	agere, legite.
Dactylus,	— ∪ ∪	improbus, legerat.
Anapaestus,	∪ ∪ —	legrent, bonitas.
Amphimācor,	— ∪ —	praestiti, legerant.
Amphibrāchys,	∪ — ∪	legendus, beatus.
Bacchius,	∪ — —	legebant, amavi.
Antibacchius,	— — ∪	legisse, peccata.

Uwaga. Antibacchius zowie się także Pamlimbacchius.

3. Czterygłoskowe.

Dispondeus,	— — — —	perlegisti,	audiverunt.
Proceleumaticus,	— — — —	relegere,	memoria.
Ditrochaeus,	— — — —	legeramus,	infidelis.
Dijambus,	— — — —	legamini,	amoenitas.
Choriambus,	— — — —	impatiens,	constitui.
Antispastus,	— — — —	legebamus,	abundare.
Jonicus a majore,	— — — —	incognita,	sententia.
Jonicus a minore,	— — — —	adamavi,	generosi.
Epitritus primus,	— — — —	relegisti,	reformidans.
= secundus,	— — — —	perlegebas,	comprobavi.
= tertius,	— — — —	lecturus est,	dissentiens.
= quartus,	— — — —	infinitus,	assentator.
Paeon primus,	— — — —	legeritis,	historia.
= secundus,	— — — —	modestia,	idoneus.
= tertius,	— — — —	puerilis,	legeris.
= quartus,	— — — —	relegerent,	celeritas.

Uwaga, Proceleumaticus może się także zwać Dipyrichius, a Ditrochaeus także Dichoriæus.

§. 265.

Nim przystąpimy do samych wierszy, trzeba się nam wprzód obeznać ze znaczeniem niektórych wyrazów tu używanych.

- 1) W każdym wierszu niektóre są miejsca, gdzie uderzenie głosu czyli przycisk w wymawianiu pada, takowy przycisk zowie się *ictus* czyli wierszowy akcent. Ta część wiersza albo raczej stopy (*pes*), na którą ten przycisk pada, nazwana jest wzniesieniem, *elevatio* albo z grecka *arsis*, pozostała część stopy zaś niedoznająca przycisku spadkiem albo zniżeniem, *positio*, *thesis*. Itak w — fecit|que tu|um — iest *cit i um arsis*, *que i tu thesis*.
- 2) Jako w polskich wierszach wymagamy koniecznie, aby się ku środkowi znajdował wyraz zupełnie skończony, na którego ostatniéy głosce mogłby głos czytającego odpocząć, tak i w łacińskich wierszach, z więcéy niż czterech stóp złożonych, podobne średniówki być muszą; które że tu zazwyczaj powstają z przecięcia wyrazu uderzeniem taktowém, zowią się przecięciami lub cezurami (*caesura*).

Takie cezury są np: w następującym wierszu w głoskach *unt*, *lis* i *ri*. Adspici|unt ocu|lis supe|r| mor|talia justis.

- 3) Kiedy wyraz kończy się na Samogłoskę lub *m*, a drugi zaczyna się od Samogłoski albo *h*, natenczas ostatnia sylaba poprzedzającego słowa niknie w wierszu całkiem; np: *ferenda est*, *multum erit*, *nemo habet*, *nullum hominem*; treba czytać: *ferend'est*, *mult'erit*, *nem'habet*, *null'hominem*. To się zowie Wyrzutnią albo Elizyą (*Elisio*, *Synalaephe*). *)
- 4) Łacińscy poeci pozwalali sobie czasem łamać nie tylko dla wiersza prawidła iloczasowe, ale nawet przepisy samychże wierszy. To się nazywa wolnością poetycką (*licentia poetica*); Takie licencye są np:
  - a) Że przedłużali sylabę z natury krótką na mocy miękkiego następstwa: Znaydujemy np. bardzo często *tenēbrae*, *pharētra*, *cerēbrum*, za *tenēbrae* i t. d. (zob. §. 253. *e, f, g*). Ba nawet bez takowey pozycyi gwałcili często i prawidła i wyiutki; kładąc np. *statērunt*, *dederunt*, *totiūs*, *nullius*; i znowu *amaverimus*, *dederitis*, i t. d.
  - b) Że zbiiali dwie Samogłoski na iedną sylabę, co się nazywa *crasis* albo *synrēsis* lub *synaerēsis*, gdy np. *al-vē-ō*, *dē-ē-rit*, czytać trzeba: *āl-vēō*, *dē-rit*.
  - c) Podobnie robili z dwóch sylab iedną zamieniając Samogłoskę na Spółgłoskę np. *u* na *e*, *i* na *j*; up. *āh-jētis* za *ā-bi-ē-tis*, *ten-vis* za *te-nu-is*; co zowią *Synecphonēsis*; i przeciwnie dwie z iedney, kładąc Spółgłoskę za Samogłoskę lub Dwugłoskę rozkładając na Samogłoski; np. *ā-ī-ō* za *ā-jō*; *Or-phēūs* za *Or-phēūs*; *si-lu-a* za *sil-va*. To nazywają *Diaerēsis* albo *Dialysis*.
  - d) Że sobie wyrzutni pozwalali w środku wyrazów; np.: *graveolentis*, czytaj *grav'olentis*. To się zowie: *Episynalaephe*.
  - e) Że znowu zaniedbywali wyrzutnią na końcu wyrazów, co się zwało *hiātus*; np. gdy w wierszu następującym

Samogłoski *i* (w *conati*) i *o* (w *Pelio*) nie niszczą się przez elizyą, ale się wszystkie wymawiają.

Ter sunt | cona | -tī im | -ponere | Pelio | Ossam.

Taki hiatus zowie się właściwym kiedy Samogłoska niezniszczona zachowuje swój iloczys; nie właściwy, kiedy swą długość utracą. Właściwym więc jest przy *ti*, niewłaściwym przy *o* w powyższym wierszu.

- f) Znajdują się czasem wiersze sześciomiarowe mające na końcu jedną zgłoskę za wiele, która jednak przez elizyą z następującym wierszem się niszczy; np:

Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem
Et foliis undam tepidi despumat aheni.

czytaj humor'Et foliis i t. d. Taki wiersz zowie się hypermēter, *nadmierny*.

- g) Lecz znajdując się także wiersze, które mają jedną sylabę nad miarę, która nie ginie wcale przez elizyą; inne znów, którym sylaby brakuje. Wiersz ze sylabą zbyteczną zowie się hypercatalecticus albo redundans; ten któremu brakuje, catalecticus albo mutilus; wiersz zaś zupełny, acatalecticus albo perfectus.

- h) Czém się wiersz hypermeter od hypercatalecta różni, widzimy z opisu. Kiedy zaś jeden ma sylabę zbyteczną, a następującemu na początku iędy brakuje; wtenczas łącząc je obydwie w czytaniu, zapobiegamy niedostatkowi obydwóch: a wiersze takowe zowią się wiązane (*concatenati*).

Resztę licencyi zobaczymy niżej każdą na swoim miejscu.

- *) Można by dla zrozumiałości zamiast odeinania ostatniej sylaby, łączyc Samogłoskę końcową złączeni z następującą zgłoską jakoby muzyczną odbitkę, np: magna ura czytać: ma-gnaur-sa. Lecz takowe czytanie, iakkolwiek od dawna dosyć powszechne między uczonymi, niedogodnym jest dla uczących się, gdy ich przymusza przy łączeniu głosek dłużej się bawić z wymówieniem, niż miara pozwala.

Prawidła o wierszach.

Poznać tu mamy 1) Sposób czytania wierszy, 2) rodzaje pojedynczych wierszy, 3) łączenie różnych rodzajów.

§. 266.

I. O czytaniu wierszy.

Łacińską prozę czytamy pospolicie podług akcentu, uderzając głosem w przedostatnią Samogłoskę, drugą lub trzecią od końca: w czytaniu wierszy łacińskich trzeba ieszcze zachować miarę, czyli właściwy iloczias każdej głoski, skracając krótkie a przeciągając długie w ten sposób, iżby sylaby stopy iakiéy bądź w czytaniu tyle zaięły czasu, co wszystkie sylaby każdej innéy tego wiersza stopy; wszystkie zaś stopy iednostaynie postępując na wzór muzycznych taktów łączyć się powinny w iedną zupełną całość. Takowe łączenie akcentu mowy niewiązanéy z akcentem wierszowym czyli miarą, iako iest koniecznie potrzebne, ieżeli rzecz czytana rozumiéc i metru przyiemność uczuć mamy, tak z drugiéy strony nie małéy potrzebuie wprawy, u tych zwłaszcza, co z prawidłami miar muzycznych obeznani nie są. *)

*) Kto się w takie czytanie wprawił, nie ma ono dla niego żadnéy trudności: po uczniach iednak trudno tego wy magać, gdy albo pilnując akcentu z wiersza robia prozę, albo podług miar czytając zaniedbuia akcent, zamieniając poezya na iakiés miarowe niby bębnienie niezrozumiałych sylab. Wybierając z dwoyga złego, lepiéy ich zostawić przy czytaniu podług akcentu, byleby przez układ miarowy starali się poznać właściwy iloczias każdej zgłoski.

II. Rodzaje wierszy.

Dziesięć iest wierszy rodzajów i siedm gatunków do nich należących. Główne rodzaje są: I. Hexameter, II. Pentameter, III. Jambicus, IV. Trohaicus, V. Sapphicus, VI. Phalecius, VII. Choriambicus, VIII. Alcaicus, IX. Anapaesticus, X. Jonicus a minore.

§. 267.

I. Hexameter.

Hexameter czyli wiersz sześciomiarowy, także bohaterским zwany, dla tego że go używano do opisywania dzieł bohaterów, iak z samego widac na-

zwiska, z sześciu się miar składa, z których pierwsze cztery być mogą daktyle albo spondeie, piąta musi być daktyl, szósta spondej albo trochej.

1. Heu nihil | invi | -tis fas | quenquam | fidere | divis.
2. Non est | in medi | -co sem | -per rele | -vetur ut | aeger.
3. Indi | -gnor quan | -doque bo | -nus dor | -mitat Ho | -merus.
4. Rusticus | es, Cory | -don, nec | munera | curat A | -lexis.

U w a g i.

- 1) Każdy hexameter mieć powinien cezurę w pierwszój sylabie trzeciój stopy (caesura in arsi tertii pedis); ta się zowie Penthemimeris albo po łacinie Semiquinaria (zob. 1. 2. 4.); za którą czasem znajduje się cezura w drugiej sylabie tejże stopy (in thesi tertii pedis) czyli in tertio trochaeo; (zob. 4.). Obok tych dwóch używa się jeszcze w hexametrach tak zwana Hepthemimeris po łacinie Semiseptenaria (in arsi quarti pedis zob. 2. 3.), tudzież (w pieśniach pasterskich) caesura in quarto dactylo; np:

Mecum una in silvis imitabere | Pana canendo.

- 2) Fałszywe jest mniemanie, iakoby piękność hexametu od wielości cezur zależała. Wszakże gdy wszelka iednostajność naganna w nim jest; *) przeto i przy iednostajności cezury, chociażby ie każda stopa miała, wiersz równie złym będzie, iak gdyby nie było żadnej.

np: Sole ca- | dente ju- | vencus a- | traira re- | posta re- | linquit
Urbem | nuper | fortem | cepit | fortior | hostis.

Dobrze jest, jeżeli oprócz głównój cezury znajdują się i inne, lecz różnaitość musi być zachowana, która widoczna jest w następującym wierszu:

Infan | -dum re | -gina ju | -bes reno | -vare do | -lorem;

gdy przy cezurze nie tylko na to zważać trzeba, iakie sylaby do następującej stopy przez odcięcie przechodzą, ale także iakie się w poprzedzającej zostały.

- *) Słusznie np. naganiamy wiersze, które się na iednakowe części dzielą np:

— — | — — — | — — || — — | — — — | — —
— — — | — — || — — — | — — || — — — | — — it.d.

- 3) Zdarza się niekiedy że w piątym stopie zamiast daktyla stoi spondej (hexameter spondaicus), wtenczas czwarta stopa bywa daktyliczna, a ostatni wyraz zazwyczaj czterzgłoskowy:

Cara delim soboles, ma- | gnum Jovis | incre- | mentum.

- 4) Oprócz tych wierszy zwanych spondaicznymi, nie lubili łaciny używać na końcu wyrazów czterzgłoskowych, równie jak iednozgłoskowych, chyba że ich się dwa razem kładło.

Principibus placuisse viris non ultima laus est.

- 5) Szczególnie wystrzegali się starożytni wierszopisowie wszelkiego rymowania wierszy, i tylko przez niedbalstwo czasem się go dopuszczali.

Si Trojae fatis aliquid restare putatis.

§. 268.

Częściami hexametru są:

a) Versus adonicus,

który się używa do kończenia saficznej strofy, składa się z ostatnich dwóch stop hexametru:

Gāudīā | pēllē.

b) Versus Pherecratius

używany w pieśniach choryambowych, składa się z trzech stop hexametru:

Annōs | fātā dē- | dērūnt

c) heroicus tetrameter i

d) dactilicus almanicus:

obydwa składające się z czterech stop hexametru, i tém od siebie różne, że ostatni ma daktyl na końcu, pierwszy go mieć nie może:

Tetrameter. Crās in | -gēns iīē | -rābīmus | āēquōr.

Almanicus. Ancēps | fōrmā bō | -nūm mōr | -iālībūs.

§. 269.

2. Pentameter.

— — — | — — — | — || — — — | — — — | —

jest co do ilości zgłosek miary zapełniających pięciomiarowym, co do czasu na czytanie potrzebne-

go sześciomiarowym, gdyż przestanki w środku i na końcu wiersza zapełniają całą stopę. *) Pierwsza połowa, iak wzór pokazuje, składa się z dwóch daktyłów lub spondeiów, po których następuje sylaba długa wyraz kończąca (musi tu więc być caesura in tertia arsi); druga połowa musi mieć koniecznie dwa daktyle z sylabą długą na końcu.

U w a g i.

- 1) Ponieważ w wierszach miarowych na iloczas ostatnięty zgłoski nie zważa się wcale, może więc i tu za długą być krótka; lecz że tu akcent wierszowy na tę ostatnią zgłoskę przypada, musi się więc krótka przynajmniej na Spółgłoskę kończyć dla nabrania męzkosci.
- 2) Rzadko znajdujemy na końcu i w środku pojedyncze zgłoski, a tém mniej stać mogą wyrazy rymujące. Najczęścięty koniec pentametru stanowi wyraz dwuzgłoskowy; początek zaś naysiękniejszy jest, gdy po daktylu stoi spondej:

Vix Priā | -mūs tān | -tī || tōlāquē | Trōjā fū | ſt.

- 3) Pentameter zażwyczaj używa się na przemian z hexametrem. Takie dwa wiersze nazywają się distichon; i a poema z nich złożone Carmen elegiacum.

Pentametru częścią jest wiersz używany niekiedy z hexametrem i składający się z drugiego pentametru połowy zwany Versus Archilochius.

— u u | — u u | —

Pulvis et | umbra su | mus,

- *) Widać ztąd, że dzielenie hexametru na pięć równych części w następujący sposób, jest fałszywe:

— u u | — u u | — — | u u — | u u —

§. 270.

3. Wiersz iambowy.

W wierszach iambowych i trohaicznych dwie stopy iednę stanowią miarę, czyli takt. Wiersz iambowy o czterech stopach, zowie się quaternarius albo dimeter; o sześciu stopach, senarius albo trimeter; o ośmiu stopach, którego

pisarze komedyi używali, octonarius albo tetrameter. O tym wierszy rodzaju uważać trzeba w ogólności, że na miejscach parzystych (2. 4. 6.) koniecznie iamby stać muszą, rzadko trybrachy, na nieparzystych zaś (1.3.5) znajdziemy także spondeie, trybrachy, czasem nawet daktyle, anapesty, lecz nie trocheie.

Wyjątek od prawideł stanowi iambus comicus, przypuszczający takową i jeszcze wolniejszą zmianę w każdej stopie parzystej lub nieparzystej, i tylko na ostatnim miejscu ściśle pilnujący iamba.

Dymeter nie potrzebuje cesury; trimeter ma najczęściej pentemimerę, niekiedy heptemimerę, często żadnej nie ma. Komicy przecinają wiersz najczęściej ku środkowi. Nareszcie dodadź tu wypada, że każdy miary iamby znajdują się catalectici.

1) Jambicus quaternarius.

v —	v —	v —	v —
— —	v v v	— —	— —
v v —		v v —	
— v v		— v v	
v v v		v v v	

Querun - tur in - silvis - aves.

Fortu - na non - mutat - genus.

Speculā - tor ad - stat de - super,

Qui nos - die - bus om - nibus,

Actus - que no - stros pro - spicit.

2) Jambicus senarius.

Bea - tus il - le qui - procul - nego - tiis.

Pater - na ru - ra bo - bus ex - ercet - suis.

Libet - jace - re mōdō - sub an - tiqua i - lice,

Labun - tur al - tis in - terim - ripis - aquae,

Aut tru - dere ob - stantes - apras - hinc in - plagas

Pavidum - que lepo - rem. at ad - venam - laqueo - gruem.

3) Jambicus octonarius.

Pecu - niam in | loco negligē - re ma - ximum in | - terdum est | lucrum,

Quid? si | tibi vi - ginti | minae | argen - ti pro - feren - tur,

Quo nos | voca - bis no - mine? | liber | - tos num | patro - nos?

Uwaga. Wiersze iambowe te same są co i trochaiczne, o których zaraz powiemy, i różnią się tylko dodaną na początku sylabą stanowiącą iakoby iaką odbitkę takową.

Stant pa-rati ferre, quidquid sor-s tulisset ul-ti-ma,
Seu fo-ret prae-benda cervix ad bi-pennem publi-cam,
Sive pardis offe-rendum pectus aut le-oni-bus.

Uwaga. U Horacyusza znajduje się także trocheicus ternarius, zwany Ithyphallicus; także quaternarius mutilus: obydwa do miar innych przydane.

§. 273.

5. Wiersz sáficozny.

Składa się z pięciu stóp, sylabiedénastu, z ceszurą pentemimerą, podług następującej miary:

— ◡ | — — | — ◡ ◡ | — ◡ | — ◡

Nulla vis major pietate vera est.

§. 274.

6. Phalaeicius.

Różni się od sáficoznego tém, że pierwszy jego trochéy ma na ostatku:

— — | — ◡ ◡ | — ◡ | — ◡ | — ◡

Si fortuna juvat, caveto tolli.

§. 275.

7. Versus Choriambicus.

Cztery są rodzaje:

a) Dimeter vel Aristophanicus.
złożony z choriambami i bacchiis.

— ◡ ◡ — | ◡ — ◡

Lydia dic amicus
Cur neque militaris
Temperat ora frenis?

Uwaga. Tę miarę możnaby i tak wyrazić:

— ◡ ◡ | — ◡ | — ◡

b) Choriambicus trimeter.

Jego stopy są spondeus, choriambus i iambus.

— — | — o o — | o o

Regem non faciunt opes,
Non vestis Tyriae color,
Non frontis nota regiae,
Non auro nitidae trabes.

c) Choriambus tetrameter s. Aslepiadēus.

Różni się od tamtego, że za ieden ma dwa choryiamby.
Cezura bywa w końcu drugiey stopy.

— — | — o o — | — o o — | o o

Multos castra juvant et lituo tubae
Permistus sonitus, bellaque matribus
Detestata. Manet sub Jove frigido
Venator tenerae conjugis immemor.

d) Choriambus pentameter.

Ten sam co poprzedzający, lecz ma więcéy ieden choryamb.

— — | — o o — | — o o — | — o o — | o o

Dices heu (quoties te speculo videris alterum),
Quae mens est hodie, cur eadem non puero fuit?
Vel cur his animis incolumes non redeunt genae?

Uwaga. W Horacyuszu znajduie się ieszcze inny rodzaj miary choryiambowéy podług następującego wzoru:

— o — — | — o o — | — o o | o — o

Cur times flavum Tiberim tangere? cur olivam?

§. 276.

7. Versus Alcaicus.

Miara iego iest:

— — | o — — | — o o — | o o

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem; non secus in bonis.

§. 277.

9. Versus Anapaesticus.

Jest dwoiaki:

a) Aristophanicus albo Archilochius. (Anapest. tetrameter)

Składa się z czterech anapestów, za które na przemian mogą przy anapestach stać spondeie lub daktyle. Lecz na drugim miejscu zazwyczaj bywa anapest; a z końcem jego cezura.

$$\begin{array}{cccc|cccc|cccc|cccc} \circ & \circ & - & - & \circ & \circ & - & - & \circ & \circ & - & - & \circ & \circ & - & - \\ - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - \end{array}$$

O quam miserum est nescire mori.
Fatis agimur, cedite fatis,
Quidquid patimur mortale genus,
Quidquid facimus venit ex alto.

b) Anapesticus Partheniæcus.

Jest to trimeter hypercatalecticus, w którym pierwsze dwie stopy są anapesty lub spondeie, trzecia anapest; iak wzór pokazuje:

$$\begin{array}{ccc|ccc|ccc|c} \circ & \circ & - & \circ & \circ & - & \circ & \circ & - & \circ \\ - & - & - & - & - & - & - & - & - & - \end{array}$$

Qui se volet esse potentem,
Animos domet ille feroces,
Nec victa libidine colla,
Foedis submittat habenis.

Uwaga. Dogodniéy iest uważać ten wiersz za drugą połowę hexametru z odbitką, dzieląc w ten sposób:

$$\begin{array}{ccc|ccc|ccc|c} \circ & \circ & - & \circ & \circ & - & \circ & \circ & - & \circ \\ \circ & \circ & - & - & - & - & - & - & - & - \end{array}$$

§. 278.

10. Jonicus a minore.

Składa się ze stóp Jonici a minore dogodnie na wiersze podzielonych podług treści; to iest tak, iżby się myśl z końcem wiersza kończyła.

Simul unctos Tiberinis humeros lavit in undis,
Eques ipso melior Bellerophonte,
Neque pugno neque segni pede victus.

§. 279.

Uwagi o wierszach.

- 1) Znajdują się także w łacinie wiersze z dwóch połów różnéy miary składane; a nawet i takie, których szcze-

gólne stopy różnego są rodzaju. Do pierwszych należą np.: tak zwany dactylicus alcaicus sc. pyndaricus, z dwóch daktyłów i dwóch trocheiów złożony:

— u u | — u u || — u | — u

oraque jungere quaerit ori

i heptameter archilochius, składający się z tetrametru heroicznego i trzech trocheiów; iak następuje:

— u u | — u u | — u u | — u u || — u | — u | — u

Vitae summa brevis spem nos vetat inchoare longam.

Do drugich należy tak zwany Versus galliambicus, którego miara jest:

u u — | u — | u — | — u u | — u u | u u u

Super alta vectus Attis celeri pede maria,
Phrygium nemus citato cupide pede tetigit.

także Versus Satadeus od poety Satadesa, podług następującego wzoru:

— — u u | — — u u | — u — u | — —

Has cum gemina compepe dedicat catena
Saturne, tibi zoilus, annulos priores.

- 2) Czasem wiersz dostaje na początku kilka zgłosek z inną miarą przydanych, służących nieiako do ułatwienia biegu wiersza (jest to muzyczna odbitka, *der Auftakt*); tę zowią jego podstawą (*basis*); podobnie dodane na końcu nazywamy catalexis; np:

Versus sapphicus basi alcaica:

Pax alta nullos | civium coetus timet nec minaces
Victoris iras.

Sapphica catalexis.

u u | — u | — u Avidumque fatum.

§. 280.

O wrotkach czyli strofach.

Poznaliśmy już rodzaje pojedynczych wierszy łacińskich; teraz mówić będziemy o łączeniu ich w strofy czyli wrotki. Strofy takowe nie z jednakowych wierszy w łacinie się składać zwykły,

ale z dwóch i trzech różnych gatunków. Od ilości wierszy, z których się wrotka składa, zowiemy wiersz *distrōphon*, *tristrōphon*, *tetrastrōphon*; od różnych gatunków miar w skład wrotki wchodzących: *dicōlon*, *tricōlon*. I tak pienie saficzne, gdzie się każda wrotka ze czwórki wierszy składa, a z dwóch rodzajów (gdyż pierwsze trzy są safiki, czwarty *adonicus*), będzie *Carmen tetrastrōphon dicōlon*. Pienie alkaiczne, gdzie po dwóch alkaikach następuje wiersz *iambicus dimeter hypercatalecticus*, a czwarty jest *dactilicus alcaicus*, nazwie się *carmen tetrastrōphon tricōlon*.

$$\begin{array}{cccc|cccc|cccc|cccc} - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - \\ - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - \\ - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - \\ - & \cup & \cup & - & \cup & \cup & - & \cup & \cup & - & \cup & \cup & - & \cup & \cup & - & \cup & \cup & - \end{array}$$

Non semper idem floribus est honos
Vernis: neque uno luna rubens nitet
Vultu. Quid aeternis minorem
Consiliis animum fatigas?

Takim *tetrastrōphon tricōlon* jest rodzaj pień choryiambicznych, gdzie po dwóch *Asklepiadeach*, *Glyconicus mutilus* a potem *perfectus* następuje:

$$\begin{array}{cccc|cccc|cccc|cccc} - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - \\ - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - \\ - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - \\ - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - \end{array}$$

Dianam tenerae dicite virgines,
Intonsum pueri dicite Cynthium,
Latonamque supremo
Dilectam penitus Jovi.

Carmen elegiacum złożone z *hexametrow* i *pentametrow* na przemian stojących, nazwiemy *dicōlon distrophon*. Pienie bohaterkie z samych *hexametrow* złożone, *monocolon monostrophon*.

§. 281.

W traiedyach łacińskich znajdujemy czasem pienia do śadnego pewnego metru nie przywiązane, lecz na przemian różne wierszy rodzaie w sobie mieszczące; te zowią się dithyrambi od nazwiska Bachusa, którego nayprzód wielbiono tym wiersza rodzaiem. Kładziemy tu za przykład dytyramb z Traiedyi Seneki pod nazwiskiem Oedipus, na pochwałę Bachusa.

Effusam redimite comam nutante corymbo, (Hexam.)

Mollia Nysaeis armatae brahia thyrsis! (Hex.)

Lucidum coeli decus, huc ades (Sapph. catalecticus)

Votis, quae tibi nobiles (Glycon.)

Thebae, Bacche, tuae (Pherecr. catal.)

Palmis supplicibus ferunt! (Glycon.)

Huc advertite favens virgineum caput! (Asclep.)

Vultu sidereo discute nubila (Asclep.)

Et tristes Erebi minas, (Glyc.)

Avidumque fatum! (Sapphica catalexis.)

Te decet vernis comam (Jamb. dimeter.)

Floribus cingi: (Sapphica basis)

Te caput Tyria cohibere mitra, (Sapph. *)

Ederave mollem (Sapphica catalexis)

Baccifera religare frontem; (Alc. dacti.)

Spargere effusos sine lege crines (Sapph.)

Rursus adducto revocare nodo. (Sapph.)

---

*) Jest to Sapphicus, w którym za Ty-ri-a czytać trzeba Tyr-ja; albo iest dactilicus alermanius basi trohaica.

§. 282.

O Rzymskim Kalendarzu.

Romulus, założyciel Rzymu, nayprzód ustanowił rok o 10 miesiącach, z których cztery pierwsze zwały się Martius, Aprilis, Majus, Junius, inne podług porządku Quintilis, Sextilis, September, October, Novem-

ber, December. — Marzec, May, Quintilis i October miały po 31 dni, inne po 30; pierwsze nazwane były miesiącami pełnemi (pleni, πληρεις), ostatnie wkleśłemi (cavi, κοίλοι). Postrzegłszy niedorzeczność swę rachuby, miał Romulus przydadź jeszcze dwa miesiące, które jego następcą Numa nazwał Januarius i Februarius. Januarius iako miesiąc bożkowi początku Janusowi poświęcony, był położony na początku roku. Februarius iako miesiąc oczyszczenia był zrazu na końcu roku przyczepiony. Dla szczęśliwéj wróżby dano wszystkim miesiącom niepodzielną liczbę dni; miesiące pełne utrzymały się przy liczbie 31, reszta dostała po 29; tylko Februarius iako miesiąc nieszczęśliwy miał 28 dni. Na rok księżycowy miał tenże rok Rzymski prawie 15½ godzin za wiele, na rok zaś słoneczny niedostawało mu blisko dziesięciu dni: ustanowiono przeto, aby co dwa lata po uroczystości zwanéj Terminalia, na dniu 23. Lutego, jeden miesiąc przestępny (mensis intercalaris), Mercedonius zwany, raz o 22, drugi raz o 23 dniach na przemiany, przydawanym był. Lecz że tym sposobem w przeciągu czterech lat, cztery dni za wiele przydawano, więc ten miesiąc co 22 lub 24 lat miał być wypuszczany. To urządzenie utrzymało się aż do roku od założenia Rzymu 708, przed Chrystusem 46; z tą tylko odmianą, iż za rządu Decemwirów Luty drugim z porządku stał się miesiącem. Przez rozmaite bałamuctwa Kapłanów, którym staranie o porządek Kalendarza było poruczone, rachuba czasu tak się pomięszała, iż po upłynionym tymże czasie, 67 dni do zupełnego roku niedostawało, które ówczesny wielki Kapłan Julius Caesar, dla zaradzenia złemu, wraz z 23 dniami właśnie pod ów czas przypadającego przestępnego miesiąca, dodał do liczby 355 dni przez Numę postanowionych. Poprawę tę skutecznie dodał pomiędzy Listopadem i Grudniem dwóch bezmiennych miesięcy, z których jeden 34, drugi 33 dni liczył. Tym sposobem dostał ten rok dni 445 i składał się z 15 miesięcy; dla czego go rokiem bałamutnym (annus confusionis) nazwano. Juliusz Cesar ustanowił nowy rok słoneczny o 365 dniach, i urządził, aby niedostające 6 godzin nagradzane były dniem przestępnym, który co lat cztery po 23im Lutego miał być przydawany. Lecz Cesar nie dożył sam takiego dnia przestępnego; wyrazy zaś jego rozporządzenia, quovis quarto anno rozumiano błędnie podług zwyczaju Rzymskiego, podług którego np: nudius tertius (nunc est dies tertius) onegday, nudius quartus przedonegday zwano i t. d. Dla tego nieporozumienia dodawali Rzymianie dzień przestępny co trzy lata; i to trwało przez lat 36. Sprostował błąd Cesarz Augustus w 10. czyli 9. roku przed Chrystusem, za-

kazawszy przez następne lat 12 dodawać przestępnego dnia; tym bowiem sposobem zbyteczne owe 3 dni (gdy co trzy, zamiast co cztery lata dzień doliczano, a zatem w przeciągu lat 36, 12 zamiast 9 dni dodano) odpadły: a zapobiegając dalszemu bałamuctwu, urządzenie względem dokładnego doliczania dni przestępnych na miedzianęj tablicy wyrznąć kazał.

Liczba dni miesięcznych, którą Cezar ustanowił, do dziś dnia się utrzymuje. Lecz w rachowaniu dni różnili się od nas Rzymianie. Liczyli bowiem odwrotnie, lecz nie od ostatniego aż do pierwszego dnia, ale mieli trzy dni w miesiącu jako punkta, podług których oznaczali dni poprzedzające. Te trzy punkta zwały się: *Calendae*, *Nonae* i *Idus*. *Calendae* był pierwszy dzień każdego miesiąca, *Idus* był w pełnych miesiącach (Marcu, Maiu, Quintilis i October) dzień 15, w innych 13. *Nonae* przypadały zawsze dziewiątego dnia przed *Idus*, od *Idus* zaczynając rachować. Ponieważ zaś Rzymianie wszystkie dni oznaczali wyrazem *ante diem*, który uważano jako *Substantivum indeclinabile*, większa przeto druga połowa miesiąca rachowała się i cechowała względnie do *Calendae* miesiąca następującego; gdzie jeszcze był zwyczaj, o którym wspomnieliśmy, iż drugi dzień poprzedzający nazywano trzecim, a zatem jeden dzień zawsze za wiele liczono. Każdy dzień poprzedzający *Calendae*, *Nonae* i *Idus* zwał się *pridie*, równie jak następujący po nich, czasem *postridie* (*Calendarum*, *Nonarum*, *Iduum*). Chcąc więc Datum iakie Rzymskiego Kalendarza podług naszego wyrachować, lub na odwrót, potrzeba daną liczbę, zmniejszoną o jeden, odciągnąć od téj liczby dnia, na której przypadają *Calendae*, *Nonae* lub *Idus*. Dzień 24 Lutego był przeto w Rzymskim Kalendarzu *ante diem sextum* (*ante*) *Calendas Martias*: albowiem Luty ma dni 28, pierwszy dzień Marca to jest *Calendae*, jest 29tym dniem Lutego; a zatem daną liczbę 24 zmniejszoną o jedność odciągnąwszy od 29, otrzymamy 6; to jest 29 — (24 — 1) = 6. Dla tego dzień przestępny dodany przed 24 Lutego zwał się *bissextus*, a rok przestępny *annus bissextus* czyli *bissextilis*. Miesiąc Quintilis na cześć Juliusza Cerara nazwano *Julius*, a Sextilis dostał nazwisko *Augustus* na cześć Cesarza Augusta.

Łatwo nam teraz będzie wyrozumić następujący obraz Rzymskiego Kalendarza, gdzie na jeden rzut oka widzieć można, wiele który miesiąc ma *Nonas*, *Idus* i *Calendas*.

§. 283.

Dzień naszego miesiąca.	<i>Martius, Majus, Julius i October</i> maia 31 dni.	<i>Januarius, Augustus i December</i> maia 31 dni.	<i>Aprilis, Junius, Septem-ber i Novem-ber</i> maia 30 dni.	<i>Februarius</i> ma 28 dni, a co 4 lata 29 dni.
1	<i>Calendis,</i>	<i>Calendis,</i>	<i>Calendis,</i>	<i>Calendis,</i>
2	VI } ante	IV } ante	IV } ante	IV } ante
3	V } ante	III } Nonas.	III } Nonas.	III } Nonas.
4	IV } Nonas.	<i>Prid. Nonas.</i>	<i>Prid. Nonas.</i>	<i>Prid. Nonas.</i>
5	III } Nonas.	<i>Nonis,</i>	<i>Nonis,</i>	<i>Nonis.</i>
6	<i>Prid. Nonas,</i>	VII } ante	VIII } ante	VI } ante
7	<i>Nonis,</i>	VI } ante	VII } ante	VII } ante
8	VIII } ante	V } Idus.	VI } ante	VI } ante
9	VII } ante	IV } Idus.	V } Idus.	V } Idus.
10	VI } ante	III } Idus.	IV } Idus.	IV } Idus.
11	V } Idus.	<i>Prid. Idus.</i>	III } Idus.	III } Idus.
12	IV } Idus.	<i>Idibus,</i>	<i>Prid. Idus.</i>	<i>Prid. Idus.</i>
13	III } Idus.	<i>Idibus,</i>	<i>Idibus.</i>	<i>Idibus.</i>
14	<i>Prid. Idus,</i>	XIX } ante	XVIII } ante	XVI } ante
15	<i>Idibus,</i>	XVIII } ante	XVII } ante	XV } ante
16	XVII } ante	XVII } ante	XVI } ante	XIV } ante
17	XVI } ante	XVI } ante	XV } ante	XIII } ante
18	XV } ante	XV } ante	XIV } ante	XII } ante
19	XIV } ante	XIV } ante	XIII } ante	XI } ante
20	XIII } ante	XIII } ante	XII } ante	X } ante
21	XII } ante	XII } ante	XI } ante	IX } ante
22	XI } ante	XI } ante	X } ante	VIII } ante
23	X } ante	X } ante	IX } ante	VII } ante
24	IX } ante	IX } ante	VIII } ante	VI } ante
25	VIII } ante	VIII } ante	VII } ante	V } ante
26	VII } ante	VII } ante	VI } ante	IV } ante
27	VI } ante	VI } ante	V } ante	III } ante
28	V } ante	V } ante	IV } ante	<i>Pridie Calen-</i>
29	IV } ante	IV } ante	III } ante	<i>das Martias.</i>
30	III } ante	III } ante	<i>Pridie Calen-</i>	
31	<i>Pridie Calen-</i>	<i>Pridie Calen-</i>	<i>das (nastę-</i>	
	<i>das (nastę-</i>	<i>das (nastę-</i>	<i>pującego</i>	
	<i>miesiąca).</i>	<i>miesiąca).</i>	<i>pującego</i>	
			<i>miesiąca).</i>	

Uwaga. Co się tu o Rzymskim Kalendarzu namieniło, służyć ma do wykładania dat, które w łacińskich Pisarzach znaydujemy, na naszą rachubę czasu. Co się zaś

tyczy wyrażania naszych dat w łacińskim języku; lepiéy będzie trzymać się naszego zwyczaju, niż je zamieniać na Rzymski sposób. Chcąc bowiem np: zamiaść: *die nono Martii*, mówić lub pisać: *die VII. ante Idus Martias*, podobnie iest, iak gdybyśmy pisząc o naszych pieniądzech, wyrażali je przez Rzymskie Sesterce lub Asy.

§. 284.

VERSUS MEMORIALES.

Wszystkie pojedyncze głoski łacińskiego Abecadła zawarte są w następującym wierszu:

Gazifrequens Libycos duxit Karthago triumphos.

Następujący mieści w sobie wszystkie części mowy:

O si jam post haec sint reddita tempora prisca!

tudzież:

Vae tibi, Graja canens, quia mox post gaudia flebis!

I. Do Deklinacyi.

Cantat acanthis avis, sed crescit acanthus in agris.

Haec cassis galea est, in casses retia signant:

Casside conde caput, capiuntur cassibus apra.

Clava ferit, clavus firmat, clavisque recludit.

Tolle me, mu, mi, mis, si declinare domus vis.

Haec ficus (fici vel ficus) fructus et arbor:

Hic ficus (fici) malus est in corpore morbus.

Frontem dic capitis, frondein dic arboris esse.

Merx venit numis, operantibus est data merces.

Prunus habet prunum, prunam ignis, et arva pruinam.

Os (oris) loquitur, sed os (ossis) roditur ore.

Spondet vas (vadis), at vas (vasis) continet escam.

II. Do Koniugacyi.

Cedo facit cessi, cecidi cado, caedo cecidi.

Vin' tibi dicamus, cui carmina nostra dicemus?

Educat hic catulos, ut eos educat in agros.

Robustum fugio, fugientem saepe fugavi.

Lacteo lac sugo; lacto, lac praebeo nato.

Se parat, ut pariat mulier, nec pareat ulli.

III. Do Składni.

Consulo te doctum, tibi consulo, dum tua curo.
Non licet asse mihi, qui me non asse licetur.

IV. Wyrazy różnego znaczenia.

Armus brutorum est, humerus ratione fruendum.
Tergum hominis dorsum est, belua tergus habet.
Est cutis in carne, est detracta e corpore pellis.
Ungula de brutis, reliquorum dicitur unguis:
Ungula conculcat; lacerat, tenet, arripit unguis.
Consumunt ventres, uterus parit, egerit alyus.
Forfice fila, pilos cape forpice, forcipe ferrum.
Fornix est arcus, sed fornax saxa perurit.
Fructus arboribus, fruges nascuntur in agris.
Prora prior, puppis pars ultima, at ima carina.
Vas caput, at numos tantum praes praestat amicus.
Vir comis multos comites sibi jungit eundo.
Consortes fortuna eadem, socios labor idem;
Sed caros faciunt schola, ludus, mensa, sodales;
Unum collegas efficit officium.
Sunt aetate senes, veteres vixere priores.
Ne sit securus, qui non est tutus ab hoste.
Quae non sunt simulo; quae sunt, ea dissimulantur.
Vir generat, mulierque parit; sed gignit uterque:
Gustat lingua cibum, qui bene cumque sapit.

V. Pokrewieństwo.

Conjugio affines, consanguinei genere exstant.
Agnati patris, at cognati matris habentur.
Dic patruos patris fratres, amitasque sorores.
Quos natos fratres generant, dices patrieles;
Sed consobrinos dic, quos peperere sosores:
Quos soror et frater gignunt, dices amitinos.
Vir natae gener est, nurus autem femina nati.
Uxoris genitor socer est, socrusque genitrix.
Vitricus haud verus pater est, materque noverca.
Ipse viii frater levir, sed fratria fratris
Uxor: glos uxor fratris, soror atque mariti.

VI. Różne wieki.

Infantes (1 do 8 lat) puerique (9—16), adolescentes
(17—28) juvenesque (29—38)
Deinde viri (45) fiunt decrepiti que senes;
 albo:

*Infans post puer et adolescens, tunc juvenis, vir,
Dicitur inde senex, postea decrepitus.*

VII. Pory roku.

*Poma dat auctumnus; formosa est messibus aestas;
Ver praebet flores; igne levatur hiems. Ovid.*

VIII. Do Iloczasu.

Est ācer in sylvis, equus ācer Olympia vicit,
Anus pars hominis, sed femina fit ānus annis.
Dum sinet hora cānes: effeto corpore cānes:
Grandaevice cānis candescunt tergora cānis.
Sylva vetus cecīdit, ferro quam nemo cecīdit.
(Cedo facit cessi, cecīdi cado, caedo cecīdi).
Edūcat hic catulos, ut eos edūcat in agros.
Fert ancilla cōlum, penetrat res humida cōlum.
Si vis esse cōmes mihi, mores indue cōmes.
Ne cupidō noceat tibi prava cupidō, caveto.
Oblitus decōris violat praecepta decōris.
Dedēre cor divis par est, qui tanta dedēre.
Qui sua scripta dīcant, patronis optima dīcant.
Solvere diffīdit nodum qui diffīdit ense.
Sanus ēdit carnem: carmen doctissimus ēdit.
Egēre cum vomitu, ni vis medicamine egēre.
Non ēs edax corvus, quia non ēs oīsa luporum.
Ut caput excīdit dextra quoque ei excīdit ensis.
Nos, precor excusā, mala sit si excusā moneta.
Fābula sermonis, fābula est faba parvula dicta.
Fidē, sed ante vidē; qui fīdit nec bene vīdet,
Fallitur: ergo vidē, ne capiare fidē.
Decepit jam saepe frētum nimis aequore frētum.
Fugēre hi: fugēre est melius, ne fuste fugēre.
Per quod quis peccat, per idem punitur et idem.
Haud levīs ille lābor, cujus sub pondere lābor.
Laevus erit, cui dextra manus non praebeat usum:
Lēvis adhuc puer est, lēvis autem sermo puellae.
Levītus levītus morum haud decet, ordine dignos.
In sylvis lepōres, in verbis quaere lepōres.
Deceptura viros pingit māla femina mālas:
Malō tamen malō decerpere dulcia māla.
Cernis triste mālum, fractum jam turbine mālum?
Omnis ergo māli mālo descendit ab uno.
Māla mālae mālo meruit māla maxima mundo.
Matrōna augusta est mulier, sed Matrōna flumen.
Judex sperne mīnas, sed et auri respue mīnas.
Es praeclarus homo, mīseris si mīseris aurum.

Morio mōratur, quocunque sub axe mōratur.
 Nītēre cum studio, si vis aliquando nītēre.
 Vir nōthus est spurius, nōtus auster, nōtus amicus.
 Haec nōta grammaticī non mihi nōta fuit.
 Nil ego scribo nōvi, quia nōvi nil nisi nota.
 Oblītus est vino sed non oblītus amoris.
 Arcem obsīde, fidem donec grandi obsīde firmet.
 Occīdit latro, verum sōl occīdit almus.
 Stagnat quaeque pālūs, fixus stat pālūs acutus.
 Uxoris pārēre et pārēre, pārāre mariti est.
 Gaudet uterque pārens, si filius est bene pārens.
 Pendēre vult justus, sed non pendēre malignus.
 Perfīdus absque fide est, contra perfīdus amicus.
 Ludo pīla, pīlum contorqueo; pīla columna est.
 Pro rei et regione plāga est, pro verberē plāga.
 Pōpulus in sylvis, pōpulus reperitur in urbe.
 Si vitare pōtes, ne plurima pocula pōtes.
 Predīcat ventura mihi, qui praedīcat astra;
 Haud prōfectā re nunc est ex urbe prōfectā.
 Dat prōpago merum; surgit de patre prōpago.
 Pluribus ille rēfert, quae non cognoscere rēfert.
 Decretum relēgat, qui sontem ex urbe relēgat.
 Si qua sēdē sēdes, atque est tibi commoda sēdes;
 Illa sēdē sēdē, nec ab illa sēdē recede.
 Sērō sērō, sērōque metam frumenta maniplo.
 Sōlus habere sōlum, sōlea vestitus eburna,
 Gestis, qui sōlium condecorare sōles.
 Filia sub tīlīā nebat subtīlīā fla.
 Tam cito suffōcat laqueus, quam suffōcat ignis.
 Integer est tōtus; tōtus est, quotus ordine, quivis.
 Non fit, ūti censes; opus est melioribus ūti.
 Si transire vēlis maris undas, utere vēlis.
 Merx numis vēnit, vēnit hūc aliunde profectus.
 Venīmus hesternā, ast hodierna luce venīmus.
 Si vēnēris apros, Vēnēris vitaveris aestus.
 Esto tenax ritus vetēris nisi rite vetēris.

POPRAWKI.

- Karta 48 Plusqu. w pierwszém kolumnie zmaż na końcu om.
- 62 Uw. 2. nieosobiste czytaj niakie.
- 112 §. 131. Mosi - Diogeni.
Tamże Moyżesz - Diogenes.
Karta 149 Carthägo - Carthägo.
-

W POZNANIU 1824.

GŁOSKAMI W. DEKERA i SPÓŁKI.

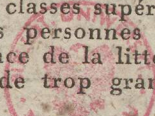
W księgarni J. A. Munka w Poznaniu znajduią się jego nakładem wydane następujące dzieła:

-
- Abrégé de l'histoire grecque depuis le commencement jusqu'à l'entière destruction de cet empire, avec un supplement sur les moeurs, les usages, les institutions, les sciénces et productions littéraires des Grecs et accompagné de notes explicatives à l'usage des écoles et des institutions particulières par H. F. Grangé 1821. 4 Zł.
- v. Buchowśki, C. Grundlehren der höhern Analyse zum Gebrauch in den obersten Klassen gelehrter Schulen und zum Selbstunterricht. Mit 1 Kupfertafel 1823. 9 Zł.
- * Książeczka do nabożeństwa na którą się modliła St. Jadwiga z rodu Królów polskich, podług pierwszego rękopismu w raz załączeniem naśladowania oryginału. Opraw. 1825. 4 Zł. 15 gr.
- * Mrówka Poznańska, pismo ku użytecznéj zabawie rozumu i serca, pod redakcyą J. F. Królikowskiego na cały rok 1821. 4. Tomy 12 Zł.
- * — na pierwsze półrocze 1822. 2 Tomy 6 Zł.
- * Początki wyższyć Analizy, czyli zasady rachunku różniczkowego i całkowego z zastosowaniem do nayważniejszych materyy z matematyki czystéj przez K. Buchowskiego, Professora matematyki przy Król. Gymnaz. Poznańskiem, z rycinami 1822. 8 Zł.
- Prozodya Polska, czyli o śpiewności i miarach ięzyka polskiego, z przykładami w notach muzycznych przez J. F. Królikowskiego Professora literatury polskiéj przy Król. Gymn. Poznańskiem. 5 Zł. 15 gr.
- Sexti Aurelius Victoris de viris illustribus urbis Romae nec non de Caesaribus, do użytku szkół zastosował, i słownik, wyrazy, starożytności i inne szczegóły objaśniający przyłączył Józ. Muczkowski, Nauczyciel ięzyka greckiego i łacińskiego przy Gymn. Poznańskiem 1822. 3 Zł.

- Skarbniczka dla ziemianina i mieszczanina czyli
wybór osobliwszych i doświadczonych środków
i przepisów, część pierwsza 1822. 2 Zł.
— — część druga 1823 2 Zł.
*Vorzeit und Gegenwart; ein periodisches Werk für Ge-
schichte, Literatur, Kunst und Dichtung, herausge-
geben vom Professor J. M. Schottky. 1r Band.
3 Hefte 1823. 12 Fl.
Wstęp do historyi naturalnéy, przez Jana Motty,
Nauczyciela przy Król. Gymn. Poznańskiem,
z obrazkami 2 Zł. 15 gr.
-

Pod prasą i w krótcie wychodzić będzie:

Précis de l'histoire de la littérature française,
à l'usage des classes supérieures des Lycées, et
de toutes les personnes qui veulent acquérir
la connaissance de la littérature française sans
entrer dans de trop grands détails. Par J. B.
Motty.

lyli
ow
Zk.
Zk.
de=
ge=
ad.
fl.
y,
n,
gr.

e,
et
ir
ns
3.

